بسم الله الرحمن الرحیم نحمده و نصلی علی رسوله الکریم

مراسم حمد واجب و رواتب شکر لازب که درین زمان فرحت توامان
نسخهٔ میمون و صحیفهٔ همایون جامعهٔ لغات عربیه و فارسیه و مخزونهٔ
اصطلاحات حضرات صوفیه حاوی دقائق حقیقی و مجازی

اعنی

فرهنگ دیوان حافظ شیراز

مؤلفهٔ

قدوة الاعیان زبدة الاقران مولانا بالفضل والکمال اولٰنا
ابو سلیمان ظهیر الدین احمد الشهیر بخواجه محمد اشرف علی ادامه الله الولی بعد حفظ

حق تالیف بار سوم باهتمام راجی رحمت رب صمد قطب الدین احمد ماه محرم سنه ۱۳۱۷ھ

در مطبع نامی واقع لکھنؤ طبع شد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ستایش دانندۂ راکہ از جملہ موجودات اشرف المخلوقات را بتشریف دانش و فرہنگ شرف اختصاص بخشید تعالی شانہ ونیایش ستایندۂ راکہ ستودۂ خود را از جہت جامعیت و قابلیت بخلعت [illegible] شرف و ممتاز گردانید عم احسانہ زین بعد میگوید فقیر بے بضاعت و حقیر خالی از استطاعت خادم اولیاء اللہ الصمد ابو سلیمان ظہیر الدین احمد المدعو بہ محمد اشرف علی حنفی قادری نقشبندی لکھنوی صانہ اللہ عن شر الغبی والغوی کہ درین اوان برکت احیان شہر اللہ الاصم ۱۳۱۳ھ ہجری صلی اللہ علیہ وسلم در حل لغات و کشف معضلات کلام لسان الغیب دردیاے معنی طرازی حضرت خواجہ شمس الدین محمد الحافظ الشیرازی نور اللہ مضجعہ و برد اللہ مضجعہ سودا بدماغ بختم و بتحریر این (یعنی ۱۰ رجب المرجب ۱۲) رسالہ و تسطیر این علالہ شب را بسحر آوردم بحمد اللہ کہ باسرع ایام باتمام رسیدہ بدار الطبع مطبع نامی لکھنو مطبوع گردیدہ بخدمت سرمستان بادۂ تحقیق و سرگشتگان وادی تدقیق گزارش بانگارش می آرم و تخم مدعا بصفحۂ قرطاس می کارم کہ ہر جا کہ درین مؤلف من مولف سہوے و نسیانی دریابند بحکم اِذَا مَرُّوْا بِاللَّغْوِ مَرُّوْا كِرَامًا انگشت نماے بدنامی ننمایند و زبان اعتراض بکام خاموشی دارند و دیدۂ عیب ساز را سرمۂ پردہ پوشی بکشند ؎ بپوش گر بخطای رسی و طعنہ مزن + کہ ہیچ نفس بشر خالی از خطا نبود + و من اللہ التوفیق و منہ الوصول الی التحقیق

اَلَا يَا اَيُّهَا السَّاقِي اَدِرْ كَاسًا وَّ نَاوِلْهَا

یعنی آگاہ شو ای ساقی بدہ کاسۂ عشق را تا ازین [illegible] شیفتگی [illegible]

[illegible]

وہ بنوشان کہ بدان دستکاری مشکلہای ما آسان شود

مَتٰى مَا تَلْقَ مَنْ تَهْوٰى دَعِ الدُّنْيَا وَاَهْمِلْهَا

یعنی اگر ارادہ ملاقات کنی کسے راکہ دوست میداری و روی توجہ بدو می آری بگذار دو دنیا را اہمال ساز اورا

هَاتِ الصَّبُوْحَ هُبُّوْا يَا اَيُّهَا السُّكَارٰى

بدہ شراب ای ساقی بیائید اے مستان۔

أَشْهٰى لَنَا وَأَحْلٰى مِنْ قُبْلَةِ الْعَذَارَا
یعنے مرغوب ترما را و شیرین تر از بوسہ
رخسار۔

حَمَاكَ اللهُ عَنْ شَرِّ النَّوَائِبْ + جَزَاكَ اللهُ فِي الدَّارَيْنِ
خَيْرًا + یعنی حمایت کند ترا اللہ تعالیٰ از شر حادثات
جزا دہد اللہ تعالیٰ ترا در ہر دو جہان نیک۔

اَلصَّبُوحَ الصَّبُوحَ يَا أَصْحَابْ + صبوح بمعنی
جامیکہ ہنگام صبح جویند و باقی معنیش ظاہر
اَلْمُدَامُ الْمُدَامُ يَا أَحْبَابْ + مدام بمعنی شراب
باقی معانی ظاہر۔

اِفْتَحْ يَا مُفَتِّحَ الْأَبْوَابْ + بکشائے کشائندہ درہا
فَاتَّقُوا اللهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابْ + پس بترسید از خدا دانایان
طُوبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبْ + نیکوست برای شان
و خوب ست جائے بازگشت۔

تَبَارَكَ اللهُ + بزرگ شد و پاک شد اللہ تعالیٰ
استعمال این در وقت تعجب باشد۔

جَنَّاتٌ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ + باغہا ہستند کہ زیر شان نہرہا جاری اند
نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي + دمیدم در آن از روح خود
وَنَحْنُ نَشْرَبُ شُرْبًا كَذٰلِكَ الْأَقْدَاحِ + وما
می نوشیم نوشیدنی ہمین طور قدحہا را۔

سَلَامٌ فِيهِ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ + امان ست در ان
شب قدر تا طلوع شدن فجر۔

وَلَوْ آذَيْتَنِي بِالْهِجْرِ وَالْهَجْرِ + اگرچہ ایذا دادی مرا
از جدائی و ناسزا گفتن۔

فَإِنَّ الرِّبْحَ وَالْخُسْرَانَ فِي التَّجْرِ + پس تحقیق نفع و
نقصان در تجارت باشد۔

اَلْقَاصُّ لَا يُحِبُّ الْقَاصَّ + قصہ خوان از قصہ خوان دوست نمیدارد
اَلسِّنُّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحُ قِصَاصٌ اینجا مراد از سن اول
کاسہ سر محسوب باشد و از ثانی خم می قصاص کشندہ را بعوض کشتہ کشتن
اَللهُ مَعَكَ + ترا بخدا میسپارم۔

فَدَيْتُ لَكَ + فدا شوم برائے تو۔

بِضَرْبِ سَيْفِكَ قَتْلِي حَيَاتُنَا أَبَدًا لِأَنَّ
رُوحِي قَدْ طَابَ أَنْ يَكُونَ فِدَاءً لَكَ + قتل
من بضرب شمشیر تو زندگی جاوید من ست پس البتہ
روح من بتحقیق خوش ست بدینکہ فدائے تو شود۔

مَا بِسَلْمٰى وَمَنْ بِذِي سَلَمٍ أَيْنَ جِيرَانُنَا
كَيْفَ الْحَالُ + چیست سلمی را وکیست در ذی سلم
وکجا ہمسایگان و چگونہ است حال شان۔

عَفَتِ الدَّارُ بَعْدَ عَافِيَةٍ + فَاسْأَلُوا حَالَهَا
عَنِ الْأَطْلَالِ + ناپدید شد خانۂ محبوب پس از عافیت
پس سوال کنید حال ورا از نشانہای سرای کہنہ و ویران
قِصَّةُ الْعِشْقِ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَصُمِّتْ هٰهُنَا
لِسَانُ الْحَالِ + قصہ عشق را سپری و انتہائی نیست
پس خموش ماند درینجا لسان حال۔

يَا بَرِيدَ الْحِمٰى حَمَاكَ اللهُ مَرْحَبًا مَرْحَبًا تَعَالَ تَعَالَ
ای قاصد مدینۂ معشوق اللہ ترا حمایت کند خوش آمدی
و بسیار خوش آمدی بیا بیا۔

ضَلَّنِي فِي الْعِشْقِ مَنْ يَهْدِي السَّبِيلَ + گمراہ کرد
مرا در عشق کسے کہ ہدایت میکند آن خدا تعالیٰ است یا مرشد
در بعض نسخ دلّنی واقع شدہ یعنی دلالت کرد

مراد عشق آنکہ راہ نمود۔
راحتی فی الرّاح لا فی السلسبیل + راحت من
در بادۂ معرفت ست نہ در سلسبیل۔
لِلّٰہِ دَرُّ قائل + خدا راست نیکی گوئندہ۔
مرضیۃ السجایا محمودۃ الخصائل + خوشنود
داشتہ شدہ شمائل را و وصف کردہ شدہ خصائل را
شممتُ ریاح ودادٍ وشمتُ برق وصال
بوئیدم باد خوشبوی محبت را و داغدار شدم
از درخشیدن برق وصال۔
اَحادیا بجمال الحبیب قف وانزل + اے
حادی شتران معشوق من ایستادہ شو و فرود آ۔
فی کمال الجمال نلت منی صرف اللہ عنک عین الکمال
ہرچہ بکمال میرسد چشم زخم بدو رسیدہ بزوالش میکشد
خدا تعالیٰ ترا از چشم زخم در امان خود بدارد۔
بشری اذ السلامۃ حلّت بذی سلم + للّٰہ حمد
معترف غایۃ النعم + بشارت باد زیراکہ سلامت کہ
کنایہ از معشوق ست در ذی سلم نزول فرمودہ خدا
راست حمد معترف کہ غایۃ نعم باشد ذی سلم نام مقامی ہست
انّ العہود عند ملوک النہی ذمم + زیراکہ
البتہ عہدہا نزد اصحاب خرد کفالت ست و برآمدن آن عہد
در حوالۃ است۔
کلان قد ندمت وما ینفع الندم اکنون نادم شدم
ونفع نیابی از ندامت۔
کالطیر فی الحدیقۃ واللیث فی الاجم + مثل
پرندہ در باغ و مثل شیر در نیستان دارد۔

من لہ القتل دوا عجبا کیف ینام + چراکہ دردی
دارم کہ دوایش قتل ست کسیکہ چنان درد دارد خواب چگونہ برد
ذاک دعوی وہا انت وتلک الایام + دعوی من
ہمانست و تو ہمانی و روزگار ہمان۔
انّی رأیت دہرا من ہجرک القیامۃ + بدرستیکہ
من می بینم زمانہ را از فراق تو کہ قیامت ست۔
من جرّب المجرّب حلّت بہ الندامۃ + ہرکس کہ آزمود
آزمودہ را حاصل شود آن شخص را بدان آزمایش ثانی ندامت
لیست دموع عینی ہذا لنا العلامۃ + یعنی انہ
کثرت گریہ نیست شد اشک از چشم من واین مارا
علامت دردیدہ از فراق اوست۔
فی بعدہا عذاب فی قربہا الندامۃ + در ہجر معشوق
عذاب ست و در قرب او ندامت و پشیمانی۔
واللّٰہ ما رأینا حبّا بلا ملامۃ + قسم بخدا کہ محبت را بی ملامت ندیدم
کالشمس فی ضحہا تطلع من الغمامۃ + مانند
آفتاب در وقت چاشت کہ طلوع میکند از ابر۔
حتی یذوق منہ کاسا من الکرامۃ + تا بچشد
ازان کاسۂ بزرگی ای او را بزرگی حاصل گردد
الحکم للّٰہ + حکم الٰہی خدا ست ہرچہ مرضی اوست خواہد شد
استغفر اللّٰہ + مغفرت میخواہم از خدا۔
الصبر مرّ والعمر فان + یا لیت شعری حتی ملقاہ
صبر تلخ ست و عمر فانی ست ای کاشکے مرا معلوم شدی
تا کجا ملاقات او میسر شود۔
اتت روائح رند الحمی وزاد غرامی من المبلغ
عنّی الی سعاد سلامی + بیاید خوشبوی درختان چراگاہ

وزیادہ کرد شوق مرا کیست رسانندہ از من بطرف سعاد سلام۔

إِذَا تَقَرَّبَ عَنْ ذِی الْأَرَاکِ طَائِرُ خَیْرٍ + فَلَا تَفَرَّدَ عَنْ رَوْضِهَا أَنِینُ حَمَامِ + ہرگاہ کہ قریب گردد از ذی الاراک کہ نام مقام معشوقہ است طائر خیر پس دور مباد از روضہائے او نالہائے کبوتران من

قَدِمْتُ خَیْرَ قُدُومٍ نَزَلْتَ خَیْرَ مَقَامٍ + آمدی توخیر آمدن و فرود آمدی در بہترین مقامے۔

رَأَیْتُ مِنْ رَبَضَاتِ الْحِمیٰ قِبَابَ خِیَامٍ + زیرا کہ دیدہ ام از ربضات حمی کہ نشستگاہ چار پایہ راگویند قبہائی خیمہ ہا

بَعُدْتُ مِنْکَ وَقَدْ صِرْتُ ذَائِبًا کَهِلَالٍ + از تو دور شدم و تحقیق کہ گشتم لاغر و ناتوان مانند ہلال

وَإِنْ دُعِیتُ بِلَحْدٍ وَصِرْتُ نَاقِضَ عَهْدٍ + فَمَا تَطَیَّبَ نَفْسِی وَمَا اسْتَطَابَ مَنَامِی + واگر مرا الحد بگذارند درآنحالیکہ گردیدہ باشم شکنندۂ عہد پس پاک نشود نفس من وخوش نشود خواب من۔

یَا مُلْجَأَ الْبَرَایَا یَا وَاهِبَ الْعَطَایَا عَطْفًا عَلَی مُقِلٍّ حَلَّتْ بِهِ الدَّوَاهِی + ای ملجای خلائق وبخشندہ عطاہا عطوفت ورافت مکن برد ولیش کہ فرود آمدہ باوسختیہای زمانہ

آخِرُ الدَّوَاءِ الْکَیُّ + پسین علاج داغ است

فَلَا تَمُتْ وَمِنَ الْمَاءِ کُلُّ شَیْءٍ حَیٌّ + پس نمیرو دانہ آب ہر شے زندہ است۔

اَلضَّمَانُ عَلَیَّ + ضمان برمن ست۔

بَلَغَ الطَّاقَةَ یَا مُدَّعِی عَیْنِی بِحَیْنٍ + رسید توانائی بکمال دآور د بیطاقتی وبالای مردمک چشم من اگر توجہ کنی وبیطاقتی مراد دریابی از من روی نتابی۔

سَلَامُ اللّٰهِ مَا کَرَّ اللَّیَالِی + عَلَی مَلِکِ الْمَکَارِمِ وَالْمَعَالِی + سلام خدا تا آنزمان کہ بپای آیند شبہای تاقیامت برآن شخص کہ بادشاہ مکارم ومعالی ست۔

عَلَی وَادِ الْأَرَاکِ وَمَنْ عَلَیْهَا + وَدَارٍ بِاللِّوَی فَوْقَ الرِّمَالِ + برصحرای اراک وبآن شخص کہ بران صحراست وخانۂ من درلوی کہ نام مقامیست برسنگریزہ ہاست

وَادْعُوا بِالتَّوَاتُرِ وَالتَّوَالِی + دعا میکنم پے درپے

أَمُوتُ صَابِرًا یَا لَیْتَ شِعْرِی + مَتَی نَطَقَ الْبَشِیرُ عَنِ الْوِصَالِ + مردم وران کہ صابر بودم ای کاش کہ آگاہ شدمی آنوقت کہ بشارت داد بشیر از وصال

فَحُبُّکَ رَاحَتِی فِی کُلِّ حِینٍ + وَذِکْرُکَ مُونِسِی فِی کُلِّ حَالٍ + پس محبت تو ہردم برای من راحت است وذکر تومونس ست درہر حال۔

وَعِلْمُ اللّٰهِ حَسْبِی مِنْ سُؤَالِی + علم خدا بس ست مرا از خواہش من کہ بسند است برائے سوال من

سُلَیْمیٰ مُنْذُ حَلَّتْ بِالْعِرَاقِ + أُلَاقِی فِی هَوَاهَا مَا أُلَاقِی + معشوق من تاکہ فرود آمدہ است در عراق می بینم درہوا محبت او انچہ می بینم۔

إِلَی رُکْبَانِکُمْ طَالَ اشْتِیَاقِی + بطرف راکبان شما بسیار ست اشتیاق مارکبان جمع راکب یعنی بطرف راکبان۔

سَقَاکَ اللّٰهُ مِنْ کَأْسٍ دِهَاقٍ + سیراب کند ترا اللہ تعالیٰ از کوزہ ہائے پر شراب۔

أَلَا نَعَسًا لِأَیَّامِ الْفِرَاقِ + ہلاکی بادبرای روزہای فراق

رَبِیعِ الْعُمْرِ فِی مَرْعَی حِمَاکُمْ + حَمَاکَ اللّٰهُ یَا عَهْدَ

التلاقی + ای بہار و تازگی عمر من چراگاه محفوظ شما
است حمایت کند الله تعالیٰ ترا ای ایام تلاقی۔
نهانی لشیب من کل العذار اتی سوی تقبیل
خد و اعتناقی + نہی و منع کرد پیری از ہمہ گلرخان
سواے بوسہ گرفتن رخہا و باہم گلو گرفتن۔
مضت فرص الوصال و ما شعرنا + گذشت
فرصت وصال و افسوس کہ خبردار نشدیم۔
سبت سلمی بصدغیها فوادی + و روحی
کل یوم لی ینادی + مقید کرد سلمی بدو زلفہای
خود دل مرا و روح من ہر روز براے من ندا میکند
و آه و اسلمی علی رغم الاعادی + و واه من وصل
بکن و کام من ده برخلاف خواہش دشمنان۔
امن انکرتنی عن حب سلمی غریق العشق
فی بحر الوداد + ای آنکہ انکار میکنی تو مرا از حب سلمی
حال من اینکہ غرق عشقم در دریاے دوستی آن۔
توکلنا علی رب العباد + توکل کردیم ما بر پروردگار بندگان
بلیل مظلم والله هادی + در شب تاریک خدا تعالیٰ ہادی است
ادی اسامر لیلای لیلة القمر + بنیم و قصہ خوانی کنم
با لیلاے خود در شب ماه۔
لمع البرق من الطور انست به + فلعلی لک آتیک
بشهاب قبس + درخشید برق از جانب طور انس یافتم
من بدان و دلم مائل گشت بآن پس شاید کہ من
آرنده باشم شما را شعلہ نیم سوختہ مشتعل
با ستاره روشن۔
یسر الله طریقا بک یا ملتمسی + آسان گرداند
خدا تعالیٰ او را راہی کہ بسوی تو رساند ای ملتمس من
کتبت قصة شوقی و مدمعی باکی + نوشتم
من قصہ شوق را و حالانکہ چشم من گریانست۔
ایا منازل سلمی واین سلمائی + ای منزلہای
سلمی کجاست سلماے من۔
انا اضطربت قتیلا و قاتلی شاکی + من مضطرب
شدم در حالت مقتولی و قاتل من شکایت کننده است
و هات شمسة کرم مطیب زاکی + بیار شمسہ انگور
پاک طاہر مراد از شمسہ انگور خوشہ انگور یا شراب انگوریست
اری مآثر محیای من محیاکی + می بینم اثر زندگی
خود از صورت و شکل تو۔
دع التکاسل تغنم فقد جری مثلی + بگذار
کسل را غنیمت حاصل کنی تحقیق جاری شده است مثل
قال رسول الله ربنا ما انا فقط بمن ادی + گفت
رسول خدا صلعم نیستم من ہرگز آن کسیکہ فریب دہد۔
فی عهد احمد + در رنج و بیماری ام از عہد ستونہا خانہ
و معنی رنج و بیماری کہ از عشق افزاید اینجا ہمین مراد است
الحمد لله علی معدلة السلطانی + خدا را
می ستائیم بر عدل سلطان و آن سلطان احمد بن شیخ اویس است
خذ الجام لا تخش فیه الجناح + بگیر پیالہ و خوف
مکن دوسے از گناه۔
و من یتق الله یجعل له + و یرزقه من حیث
لا یحتسب + ہر کہ بترسید از خدا پیدا کرد براے او
مخلصی و رزق دہد از انجا کہ گمان ندارد۔
عمل خیر لا تفوت + کار نیک فوت نمی شود

باب الالف

آبرو - صفائی چہرہ بمعنے جاہ مجاز آ -
آمین - کلمہ ایست کہ برائے اجابت دعا گویند -
آب حرام - شراب کنایہ از دریافت حقیقت موت ست -
آب رکنا باد - نام نہر یست در شیراز کہ آبش بس لطیف است مورد جوانان و میخوارگان حریف -
آشنا - مقابل بیگانہ -
آشنائی - دوستی یگانگی -
آبشخور - جای آب خوردن مردم و حیوانات نہر و تالاب وغیرہ -
آفتاب - نیر اکبر کنایہ از معشوق مجازی ست -
آب برخ باز آوردن کنایہ از رونق رفتہ باز آوردن ست
آب بر چیزے بردن کنایہ از خوار و بے اعتبار گردانیدن آنرا -
آب زدن بر چیزے کنایہ از گرد و غبار فرو نشاندن -

آب نداشتن مجلس - کنایہ از رونق و صفا نداشتن
آتش سر گردن میراندن -
آسیب - صدمہ ہندی دھکہ - مجازاً بمعنے کوفت والم -
آصف - نام وزیر و آصف عہد وزیر زمانۂ خود -
آلودہ - ملوث -
آلودہ دامن - کنایہ از فاسق
آئینہ دار - خادم کہ آئینہ پیش رو گذارد -
آب حیوان - معروف -
آب خرابات - کنایہ از شراب -
آشیان دہر - کنایہ از عالم قدس ست -
آتش زدن - سوختن -
آرے - کلمۂ ایجاب -
آستین افشاندن - کنایہ از ترک کردن چیزے -
آب بر دیدہ زدن کنایہ از بیدار و ہوشیار ساختن ست
آب - آبرو و رونق و تازگی مراد از فیض کہ بعارفان میرسد
آب خضر - آبحیات -

آب زندگی - آبحیات -
آب طربناک - شراب -
آتش انداختن کنایہ از سوختن چیزے را -
آب عنب - شراب انگور -
آنی دارد - ادائی دارد -
آہنگ - الاپ و قصد -
آئینہ جام - کنایہ از عشق ست یا از دل عارف -
آتش نمرود - آتشی عظیم کہ با حاطہ یک فرسنگ نمرود برائے سوختن حضرت ابراہیم افروختہ بود
آوا - آواز -
آشوب - شور و غوغا -
آواز بر کشیدن بمعنے آواز بر آوردن -
آئین - رسم و عادت زیب و زینت -
اشارت - رمز و فرمان اشارات جمع مخصوص بسر و چشم و ابرو و غمزہ و انگشت -
افسانہ - حکایات گذشتہ و مشہور و چیز بے اصل و حرف غیر واقعی فسانہ و فسان مخفف آن
افسوس - حسرت و دریغ -

التفات - بگوشۂ چشم نگریستن
اندیشہ - فکر و تامل بیم و ہراس
انصاف - داد دادن و راستی کردن و بنیمہ رسیدن -
انفعال - شرمندہ شدن و اثر پذیرفتن از چیزے -
آب روشن - مے کنایہ از عشق و محبت ست -
آب آتشگون - شراب
آتش انگیختن - کنایہ از بیقرار گردانیدن -
آیت - نشان -
آفتاب صبح امید - عبارت از مرشد -
آفاق - کنارۂ آسمان و جہان
آتش بر آتش زدن - غضب فرو نشاندن -
آبخورہ - نہر و تالاب وغیرہ کہ مردم و بہائم آنجا آب خورند گھاٹ -
آخور - اصطبل -
ایوان - محل و صفۂ بزرگ -
ام الخبائث - اصل پلیدیہا کنایہ از شراب -
ازرق - کبود -
الحان - آواز خوش

ارغوان - نام گلی ست سرخ رنگ -
اثیار - برگزیدن -
آئل - امید -
اساس - بنیاد -
ازل - ہمیشگی و زمانیکہ آنرا ابتدا نباشد -
ابد - زمانیکہ نہایت ندارد -
از رنگ بگشتن تغیر یافتن رنگ -
از سر بدر آوردن - کنایہ از دور کردن -
از سر گرفتن کنایہ از دور شدن
از کلک بر آمدن نقش نوشتہ شدن -
الست - اشارہ باشد بآیۂ کریمہ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ -
ارادت خواستن -
از یاد بردن و از یاد رفتن فراموش کردن و فراموش شدن -
اکراہ - بزور و ستم کسے را بر کارے داشتن -
ابرو نمود - ظاہر شد -
ابرام - اصرار و مبالغہ -
از پاے افتادن بمعنی افتادن -

احرام - در عرف شرع آنست کہ حاجیان لباس دوختہ و استعمال خوشبو و اصلاح ریش و بروت و مجامعت و غیرہ بر خود حرام گردانند احرام بستن بمعنے قصد و نیت کردن مستعمل ست -
اللہ اکبر - نام کوہی ست قریب شیراز کہ از وچشمہ بیرون آمدہ کہ بکنار رکناباد جاریست -
اعتبار عبرت گرفتن و باز شنیدہ از پے چیزے رفتن -
از پا نشستن کنایہ از قیام بستوہ آمدہ نشستن -
از جا بردن - از جا بر آوردن -
از چیزے یاد کردن - اے چیزے را یاد کردن -
از خواب بر آمدن و از خواب در آمدن بیدار شدن
از دست بردن کنایہ از بیخود کردن -
از دست برون بردن کنایہ از بیخود کردن -
از دست بر خاستن کنایہ از زیر شدن
انگشت نما - عبارت از شہرت و بدنامی و نیکنامی -

اہمال - درنگ -
استدلال - دلیل آوردن و گواہی خواستن -
انفاس - برگزیدہ و نفیس شدن و دمہا -
افگار - ریش و زخم و بمعنے مجروح
استخارہ - آگاہی جستن در مآل کارے از غیب -
افتادہ عاجز و زبون و عاشق
از سر گرفتن - تازگی شروع کردن
اردی بہشت - نام ماہ فارسیست کہ موسم بہار کہ کوہ و دشت ہمہ لالہ زار گردد -
الحاح - زاری کردن -
از رفتن - بیخود گردیدن -
احترام - حرمت داشتن -
اہرمن - شیطان -
ارتفاع - بلندی بنہایت شدن باصطلاح اہل تنجیم مقدار مسافت بلند شدن کواکب از افق تا سمت الراس و غایت آن نود درجہ ست
اللہ اللہ - در مقام تعجب گویند -
اوضاع - اطوار -
افہام - جمع فہم بمعنے دانستن و رسخ افہام جوہر روح است -

ان یکاد - اشارہ بآیۂ ان یکاد الذین الخ کہ براے دفع چشم زخم میخوانند -
از بر - حفظ نمودن -
اہل نظر - عاشقان صادق
احزان - اندوہ ہا -
انحناء - خمیدہ شدن و کوزہ پشت شدن -
ابداع - پیدا کردن چیزے کہ نو و تازہ باشد -
انباغ - دو زن کہ در نکاح یک مرد باشد -
ایاغ - پیالہ شرابخواری -
ادراک - دریافتن اشیاء غیر محسوس -
اطلال - نشان سرای کہنہ و جاے خراب شدہ -
انفصام شکستہ شدن -
اجم نیستانہا و انبوہ درختان -
اجارہ - بمزد دادن خانہ و جز آن و بفریاد رسیدن -
استغنا بے نیاز شدن -
انتصاف داد دادن و نیمہ شدن -
اورنگ - نام عاشق -
افسر - تاج و سردار -

اتابک - امیر و استاد -
انگشت نما کردن - رسوا کردن
ایوان جنت الماوی - مراد از آستانۂ مرشد ست -
اربعین - مجازاً بمعنے چلہ کہ صوفیان تا چہل روز بگوشۂ نشستہ ریاضت و عبادت میکنند -
اطلس نیلگون - کنایہ از آسمان و فلک الافلاک -
انباز - شریک -
استر - بہندی خچر -
ابریشم - سوائے معنی معروف بمعنے تارہائے ساز ہم آمدہ -
امم - گروہہائے مردم -

باب الباء

بلورین - ہر چیز منسوب بہ بلور چون ساق بلورین کنایہ از دست صبیح
بناچار - ضرور و لابد -
بنیاد انداختن و بر دن - ہدم و خراب کردن -
بنیاد نہادن - آغاز کردن
بوشیدن - کنایہ از کسب بو کردن
بتخانہ - مراد از باطن عارف کامل و نیز از عالم جبروت -
بو - رائحہ و امید و طمع مخفف بود -

بدنامی - عبارت از مشہور شدن
بستان - مخفف بوستان مرکب از کلمہ بوست کہ بمعنے گلزار و جائے میوہ والف و نون زائدہ کنایہ از وجود سالک ست -
بساط - فرش و فراخی میدان
بر سر چیزے لرزیدن - کنایہ از رحم آوردن بر چیزے
برغو - شاخ میان تہی کہ مانند نفیر نوازند -
بآخر آمدن - بسر آمدن -
باج - جزیہ و زرکیہ سلاطین قوی از سلاطین ضعیف گیرند و زرکیہ از بازرگان و راہداران گیرند -
بادپیمائی - کنایہ از ہرزہ گوئی و ہرزہ کار -
بال - بازو و جای رستن پر مرغان کہ بدان پرواز کنند مجازاً بمعنے پر می آید و در آدمی از کتف تا سر ناخنان -
بالا گرفتن - بلندی گرفتن -
بحث - وا کاویدن سخن و بمعنے جنگ و نزاع مجاز ست -
بر آن سر - بر آن ارادہ و بر آن عزم
بر خاستن - و شدن و بر طرف گشتن

بر خاک افتادن و افگندن و انداختن و نشاندن و نشستن - کنایہ از خوار و بے اعتبار شدن و کردن -
بشرم شدن - شرمندہ شدن
بادہ - شراب کنایہ از محبت
بادۂ ناب - شراب خالص کنایہ از شراب حقیقت ست -
بادپیما - حیرت زدہ و سرگشتہ
بلبل - طائر ست معروف کنایہ از عشق
گل نسوبت - مراد از عارف ست -
باد بدست آوردن - کنایہ است از عدم حصول مراد -
بزم عیش - کنایہ از حلقۂ مرشد
برات - حصہ کنایہ از ثواب و انبساط و آن کاغذیست کہ بموجب آن زر از خزائن گیرند -
بذلہ - لطیفہ سخن مرغوب خوش و ترانہ -
بہار - فصل ربیع و آواز و ذوق و شوق سالکان ست -
بیہدہ و بیہودہ - باطل و ناحق -
بنام ایزد - این کلمہ را تیمناً بر آغاز استعمال کنند و بعضے گویند کہ در محل تعجب و تحسین آرند -
بیذق - نام مہرۂ شطرنج کہ آنرا پیادہ ہم گویند -

باز چیدن - برداشتن -
بادام - مراد از چشمہائے معشوق
بلغ - کنایہ از وجود ظاہری -
بال و پر - کنایہ از مال و جاہ -
بابل - نام شہریست کہ نمرود قصر عالی در انجا ساختہ بود -
بوالعجبی - بازیگری و جائے تعجب
بہانہ - عذر بیجا -
باغ نعیم - بہشت -
بادیمانی - بلا دیکہ از یمن آید
باغ جہان - مراد عیش و اسباب و سر در دنیا -
بدایت - آغاز کردن -
بند - قید و فکر و تدبیر و بمعنے مکر و حیلہ -
برید - قاصد نامہ بر -
برید صبا - کنایہ از علما و فضلا -
بہتان - افترا -
بانگ چنگ - کنایہ از افشائے اسرار عشق -
بار غم - عبارت از حال فیض ست -
بحل - معاف -
بطالت - بیکار بودن -
بدرقہ - رہبر قافلہ و جماعتے کہ ہمراہ قافلہ باشند
بولہب - نام عم محمد صلی اللہ علیہ وسلم ست کہ کافر بود -

بوتہ - گھریا -
بوسیدن کنایہ از حاصل کردن جذبہ عشق در اصطلاح صوفیہ بوسہ کنایہ از عشق و محبت است -
بادبیزن - بادکش ہندی پنکھا -
بخور قسمے از خوشبو -
بناغ - نوعے از سبزہ -
بادمین - کنایہ از سخنان مرشد کامل ست -
بارک اللہ - کلمہ دعائیہ است -
برکہ - حوض آب -
بوالہوس - پدر آرزو -
بوالعجب - پدر تعجب یعنے صاحب تعجب و بمعنے مشعبد و بازیگر نیز آمدہ -
بربط - نام ساز -
بط - صراحی شراب کہ بصورت بط سازند
بہرام - نام بادشاہ -
براعت - کامل شدن در فضل و ہنر
باز - شراب و جانور شکاری -
بیضہ در کلاہ شکستن - رسوا کردن و مغلوب ساختن -
بلاگردان - قربان و تصدق کردہ شدہ -
بواسحاقی - کان فیروزہ است در نیشاپور منسوب بہ بواسحاق -

برافتاد - ہلاک کرد -
بہا - روشنی و قیمت -
بم - صدای ابر و بانگ بلند کہ از نقارہ و غیرہ برآرند -
بیت الحرام - کعبہ -
باززدہ - تاخت و غارت کردہ
بیت الحزن - حجرہ حضرت یعقوب علیہ السلام کہ در ایام مہاجرت یوسف علیہ السلام می نشستند مجازاً خانہ ہر عاشق مہجور را نامند -
بیت الغزل - بیت انتخابی بہتر
بقعہ - جاے -
بقاع - جمع بقعہ -
بہشت عدن - نام بہشت اینجا کنایہ از مشاہدہ باری ست -
بوالحکم - کنیت ابوجہل در ایام جاہلیت بود و بعد از اسلام ابوجہل شد

باب بای فارسی

پیر مغان - کنایہ از پیر مرشد
پدرود - رخصت -
پای بند - پاے بستہ
پای بیش از گلیم کشیدن - کنایہ از حد خود بیرون آمدن
پای دوختن بر چیزے کنایہ قیام و استقامت کردن

پردہ - حجاب و رشتہ طنبور و غیرہ نہند برای نگاہداشتن و حفظ مقامات و بکثرت استعمال بمعنی مقامات و مطلق آہنگ ہم مستعمل شدہ
پردہ برافگندن و پردہ برگرفتن از چیزے دور کردن
پنجروز - کنایہ از مدت کم است تخصیص پنجروز آنست کہ آدمی یک روز از ایام ہفتہ بدنیا می آید دیگر روز از دنیا میرود و باقی پنجروز میماند کہ ایام تعیش ست
پرتاب - بمقدار تیر انداختن -
پاکدامن - پارسا -
پری - مطلق جن و در عرف حال نوعی از زنان جن کہ نہایت خوبرو باشند استعمال نمایند و بمعنی روزگذشتہ و نوعی از قماش ابریشمی مخمل -
پیر خرابات - مرشد کامل -
پہلو زدن - پہلو رسانیدن
پیالہ پیما - کنایہ از شراب خوار
پناہ - بالفتح حمایت و بمعنی دیوار
پردہ بر گردانیدن از مقامے بمقامے دیگر آہنگ گفتن -

پردہ ساختن - درست کردن آہنگ و خواندن و آغاز دیدن
پیک نامور و پیک نامہ بر - مراد از جبرئیل علیہ السلام -
پیالہ کنایہ از دنیا یا دل سالک -
پیوند عمر بموبستہ بودن کنایہ از بے ثباتی عمر ست -
پیش گرفتن - کنایہ از حائل و حاجب شدن -
پیوند - اتصال و بمعنی قرابت و نزدیکی مجاز ست -
پردہ دار - اہل ظاہر
پیرسالخوردہ - مراد از عشق ست
پرتو می کنایہ از تجلیات ست
پستہ - مراد از لب ست
پرچم - چیزیست کہ از ابریشم سیاہ کہ بر سر علم بندند و بموی دم گاو صحرا و مجازاً بمعنے زلف و کاکل آید
پای کوبان - رقاصان -
پالا - آویختہ -
پیشگاہ حقیقت - کنایہ از روز قیامت ست -
پرکار - دانا و عیار و پرکار آلتیست آہنی کہ از آن دائرہ کشند -
پاد امگیر - نوعے از دام -

پیشکاران۔ غلامان و خدمتگزاران
پارسایان۔ مرشدان۔
پشمینہ پوش۔ درویش۔
پور۔ پسر
پشنگ۔ نام پدر افراسیاب
پیر میکدہ۔ مرشد کامل۔
پہلوے۔ نام زبانی ست
از ہفت زبان فارسی۔
پیران۔ نام وزیر افراسیاب۔

باب التاء

تاب۔ پیچیدگی و رونق و توانائی
و روشنی و گرمی۔
ترک۔ قومی ست کہ بحسن و خوبی
مشہور اند مجازاً بمعنے سپاہی و معشوق
تفسیر۔ بیان۔
تجلیات۔ مراد از عشق حقیقی باشد
تخت زدن۔ تخت گستردن۔
تخت نہادن۔ گستردن۔
تر۔ تازہ و آبدار و صاف و پاکیزہ۔
ترسم۔ می اندیشم۔
تفقد۔ گم شدہ را جستن و باز پرسیدن
تنگدل۔ کنایہ از ملول و ناخوش۔
تعالی اللہ۔ کلمہ ایست کہ در
مقام تعجب و استعظام گویند۔
تفریح۔ کشادن اندوہ و بجز آن دادن

تکلف۔ بر خود رنج نہادن و از
عہدہ چیزے نمودن کہ آن در وے نباشد
تشریف۔ خلعت۔
ترانہ۔ نغمہ و سرود۔
تفرج۔ خوشحالی و سیر و تماشا۔
تہتک۔ رسوائی و پردہ دری۔
ترہات۔ بیہودہ و ہرزہ و سخنہائے باطل
تیمار۔ غمخواری و خدمت کردن۔
ترک پری چہرہ۔ کنایہ از محبوب۔
تیغ زند۔ اغوا کند۔
تطاول۔ تکبر و ظلم کردن و کشیدن
ترک فلک۔ کنایہ از مریخ۔
تار۔ معروف کہ از آہن و برنج
و نقرہ و طلا و مانند آن سازند و بمعنی
رشتہ و ریسمان و کسو مجاز ست۔
تباہ۔ فاسد و ضائع۔
تحقیق۔ درست و راست۔
تحمیق۔ کسی را احمق خواندن
تزویر۔ دروغ ظاہر کردن۔
تیرہ شدن۔ کنایہ از ناخوش
و درہم شدن و کردن۔
تکفیر۔ کافر خواندن۔
تنعم۔ بناز و نعمت
پروردہ شدہ۔
تخمین۔ اندازہ کردن۔

تریاک۔ دارو ے دافع زہر
مار و افیون و زہر مہرہ را نیز گویند۔
تمتع۔ منفعت گرفتن۔
تعلل۔ بہانہ جوئی۔
تسلسل۔ پیوستہ شدن و
روان شدن۔
تغابن۔ زیانکاری مجازاً بمعنے افسوس
تعبیہ۔ پنہان کردن و پوشیدن چیز را۔
تولا۔ محبت و امید۔
تفرقہ۔ سفرق کردن میان
دو چیز یا چند چیز۔
تلف۔ ہلاک شدن بمعنے
ضائع و تباہ نیز مستعمل۔
توصم۔ شکستن و کاہل کردن۔
تلقین۔ فہمانیدن و تعلیم کردن
تخت روان۔ کنایہ از آسمان است
ترکش جوزا۔ ستارہا را گویند کہ در
برج جوزا بصورت ترکش واقع شدہ اند
توفیر۔ بسیار کردن و بسیار شدن۔
تتق۔ سراپردہ۔
تازیان۔ عبارت ست از
عربیان و اینجا کنایہ از سلف ست۔
تیر فلک۔ عطارد۔
تخت گل۔ ہنگام عروسی
کہ بنا بر عروسان می سازند

و اینجا کنایہ از دل سالک ست۔
تنگ۔ غرو ار بندی گون۔
تشویر۔ یاشارت کردن و خجلت و شرمساری
تباشیر صبح۔ بمعنے اول روشنی
و سپیدہ آن۔
تاجیک۔ اہل فارس۔

باب الثاء

ثریا۔ بمعنے پروین آن شش
ستارہ است متصل ہمدگر۔
ثلاثہ غسالہ۔ پیالہ شراب بوقت
صبح نوشند و آن شوئندہ غمہا و
شوئندہ کثافت بدن باشد۔
ثمود۔ نام شخصی ست از نسل نوح۔
ثمن۔ قیمت۔
ثمین۔ گران قیمت۔
ثواب۔ مزد طاعت۔

باب الجیم

جعد۔ موے مرغول سر
جرس۔ بفتح اول و ثانی و رائے
کلان و گھڑیال و بفتح اول
و سکون ثانی صداے را
گفتہ اند کہ از بر ہم خوردن دو چیز
حاصل شود و اینجا کنایہ از ملک الموت
کہ موکل موت ست۔
جام جم یکمینی۔ رطل گران۔

جام خوردن - کنایہ از شراب خوردن
جام زدن - کنایہ از جام خوردن
جام - پیالہ کنایہ از باطن عارف۔
جلوہ - نمودن عرض کردن خود را
بر کسے مجازاً بمعنے خرام معشوق مستعمل میشود۔
جریدہ - دفتر و بمعنے تنہا نیز مے آید۔
جناب - درگاہ و آستانہ۔
جانان چمن مراد از باریافتگان
بارگاہ الٰہی۔
جام کیخسرو - جامیست کہ کیخسرو
برای دریافت حوادث روزگار ساختہ بود۔
جویبار - جائیکہ دران جوے بسیار باشد۔
جانانہ - معشوق۔
جام جہان نما عبارت از جام کیخسرو
کہ احوال خیر و شر ازان معلوم میشد۔
جامۂ دلق - کنایہ از پیکر انسانی۔
جامہ در نیل زدن - کنایہ از
ماتم داشتن۔
جام مرصع کنایہ از ذات مرشد۔
جان بردن کنایہ از سلامت ماندن
جاعل الظلمات - پیدا کنندۂ تاریکی
جماش - شوخ و دلیر۔
جان دادن - مردن۔
جان بلب رسیدن - کنایہ از
مشرف بمرگ شدن۔

جماد - آنچہ جان ندارد۔
جامہ بہ نیل فرو بردن -
کنایہ از لباس ماتم پوشیدن۔
جم مطلق بادشاہ بزرگ را گویند۔
جان افشاندن بمعنی مردن۔
جان و من جان شما -
این عبارت جائے استعمال
کنند کہ چیزے را کسے بسپارد
و سفارش نماید کہ این را نگہدار
و نیک محافظت کن۔
جگر جام - کنایہ از باطن مرشد۔
جانبازان - عاشقان۔
جمیل - خوب و نیکو و خوبصورت
جمال جمع جمل بمعنے شتران نر
جرعہ نوش - کنایہ از سالک بود۔
جفا - ستم کردن و بدی کردن
جمشید تخت فیروزہ جام جہان نما -
ہر دو کنایہ از آفتاب ست۔
جلاب - شربت کہ از قند و گلاب سازند
جنیبت - اسپ کوتل کہ بغیر سواری
امرا برند۔
جنب - پہلو و کنارہ۔

باب جیم فارسی

چالاک طبع - ہوشیار۔
چرخ کبود - آسمان۔

چار تکبیر زدن کنایہ از ترک کردن
ہمہ چیز را و نماز جنازہ کردن
زیرا کہ در نماز جنازہ چار تکبیر ست۔
چمن آرائے جہان آفرینندۂ
عالم عز و شانہ۔
چاچی منسوب بچاچ عموماً
و کمان خصوصاً۔
چتر زدن - ورزشی ست کشتی گیران را
چشم داشتن توقع و امید داشتن۔
چشم کردن کنایہ از چشم زخم
رسانیدن۔
چشم رسیدن - کنایہ از چشم
زخم رسیدن قاعدہ است کہ چون چیزے
خوب و پسندیدہ تر از کر کنند
تبلش میگویند نظر بد رساد۔
چارسو - راہ کلان کہ دران
چار راہ مجتمع شدہ باشد۔
چنگ نام ساز و بمعنی پنجۂ دست
چگل نام شہریست در ترکستان
حسن خیز۔
چمیدن - خرامیدن۔
چمان - بناز خرامان و برفتار
از سبب ناز بہر سو میل کنندہ۔
چمن - رونق باغ۔
چشمۂ عشق کنایہ از دل عاشق

چراغ صباح کنایہ از آفتاب۔
چہ - بمعنے بسیار۔
چشم دریدن خیرہ چشم و گستاخ
چشم زخم - نظر بد۔
چندان - قدر معتد بہ و بمعنی آنزمان
چہ در دماغ دارد - چہ خیال دارد
و منظور او چیست۔
چرخ - رقص و گرد گردیدن
و بمعنے آسمان۔
چشم و ابروے ساقی -
کنایہ از محبت مجازی۔
چلیپا صلیب کنایہ از زلف معشوق
چکان - چکندہ۔
چنبر - حلقہ و قید و کمند۔
چہرہ کشاے - کنایہ از
نمایان شدن ست۔
چہرہ مالیدن - کنایہ از اظہار
عجز و فروتنی کردن۔
چہ قیامت ست امثال این عبارت
در محل استعجاب و غرابت گویند۔
چارطاق - نوعے از خیمہ چار گوشہ

باب الحاء

حضور - حاضر شدن نقیض
غیبت۔
حکمت - فکر و دانش۔

حیرت - نام مقامیست کہ دران عاشق بنور جمال معشوق حیران میگردد و از اوامر و نواہی شرع بیخبر میشود۔

حجاب - پردہ۔

حلقۂ اقبال ناممکن جنبانیدن - کنایہ از طلب محال کردن۔

حملہ - آہنگ کردن بجنگ و بازگردیدن بر دشمن برائے زدن یا راندن عدو۔

حوالتگاہ - جائے سپردن مقام تفرج گرد شہر یا اطراف کوہ۔

حدیث - خبر و سخن و چیز نو۔

حضرت - درگاہ و بمعنی حضور ست در عرف کلمۂ تعظیم شدہ۔

حرم - احاطہ گرداگرد خانۂ کعبہ کہ درآنجا شکار حیوانات حلال ہم حرام ست و بمعنی اندرون سرائے مردمان اشراف۔

حرمت - معزز شدن۔

حریم - احاطہ گرداگرد خانہ۔

حلقہ - دائرۂ مردم کہ عبارت از مجلس درویشان است یا حلقۂ گیسوے و ہر چیز مدور۔

حلقہ بگوش - غلام و فرمانبردار۔

حقہ - ڈبہ۔

حقۂ سبز - آسمان۔

حرز جان - کنایہ از قرآن مجید۔

حقہ باز - بازی گر عیار و مکار۔

حال - رقص و وجد و عشق و محبت۔

حلاوت - شیرینی۔

حرز یمانی - ادعیۂ چند کہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم حضرت علی رض را تعلیم فرمودہ بودند۔

حجاز - نام مقامیست از موسیقی۔

حاشا - پناہ و بمعنی بعید ست و پاکی و خالی۔

حریف - ہم پیشہ کنایہ از مرشد۔

حاصل - بقیہ و خلاصۂ چیزے۔

حجت - دلیل - برہان۔

حد طرف - کنایہ از رسیدن بکمال۔

حسب حال - موافق حال۔

حیف - جور و ستم کردن۔

حاجب - پوشندہ و دربان و چوبدار۔

حجاب - جمع بمعنے دربانان۔

حسب - شرف و بزرگی از مال و جاہ۔

حرمان - ناامیدی۔

حسن فروشان - محبوبان۔

حجلۂ حسن - کنایہ از وجود ست۔

حصار - قلعہ۔

تحجر - بازداشت۔

حاش للہ حاشا للہ - پاکی و دوری ست خدائے را ازین کار۔

حک - تراشیدن۔

حمی - چراگاہ کہ برائے دواب نگاہدارند۔

حلاج - نداف۔

حمائل - حوائل شمشیر و آنچہ در آویزند۔

حدی - برانگیختن و راندن شتر بہ نغمہ۔

حساب از کسی برگرفتن - ترسیدن از چیزے۔

حوالت - برات نوشتن۔

حاتم طے - اینجا کنایہ از مرشد کامل ست۔

حی - قبیلہ۔

حکم انداز - کسی را گویند کہ تیر بے خطا اندازد۔

حبۂ خضرا - اینجا مراد از انگور۔

باب الخاء

خودکامی - کنایہ از استعجال وصال۔

خوبان پارسی گو - اشارہ بتکلم حضرت محبوب حقیقی درین زبان فارسی ست۔

خرقہ - جامۂ پارینہ و پارہ دوختہ چون جامۂ فقرا اکثر کہنہ و پارہ دوختہ باشد لہذا خرقہ میگفتہ باشند۔

خال - معروف کنایہ از نقطۂ روح کہ مرکز کشش قلب باشد کہ سویدا نام گرفتہ مراد از صفات و لطف الٰہی ست۔

خال ہندو - اینجا کنایہ از طلبۂ دنیای دنی ست۔

خوان یغما - خوانیکہ کرمان گستراند و صلاے عام دردہند در قوم ترک رسم ست کہ در سالی روزے معین کردہ اند کہ طعامی افزار جمیع الوان پختہ بصحراے برند و سرداران قوم اشارت بتاراجش مے کنند پس ہر ہمہ از اطراف و جوانب مے درآیند و ہمہ خوان یغما بتاراج مے ربایند۔

خرابات - میخانہ - قحبہ خانہ۔

خدمت - سلام و تحیت و چاکری کردن۔

خانہ پرورد - عبارت از ناز پروردہ ست۔

خارا - سنگ سخت۔

خور - آفتاب

خلاص - رستن و رہائی

خانقہ و خانقاہ - عبادتخانۂ درویشان۔

خزان - مراد از بوے معرفت کہ بعارفان مبتدی رو نمودہ باشد۔

خطا - نام شہریست مابین ترکستان و چین و توران مگر در برہان نوشتہ خطا بروزن عطا شہریست از ممالک چین و خطا بمعنے گناہ بمعنی سہو نیز آید -
خانۂ بے تشویش - عبارت از بے تعلقی وجود بکار و بار دنیا -
خیال - صور خوابی و خیالی ست و بمعنے قوت ست از قوائے نفسانی و بمعنے صورتیکہ در آب و آئینہ نماید و آنچہ در باغ و کشت بر کار نمایند طیور را بفریب کنند -
خداداد - چیزیکہ خدا بخشد و کسی را دران دخلے نبود -
خمار - قدری نشئہ کہ در آخر باقی ماند -
خلد برین - بہشت -
خسروان - بادشاہان -
خانہ پروری - کالای نفیس کہ در خانہ نگاہدارند و بہائے گران بفروشند -
خانۂ خدا - صاحبخانہ -
خبر - آگاہی حدیث و گفتار -
خودرو - آنچہ ناکاشتہ بر دید چون لالۂ خودرو و گل خودرو و جز آن -
خاتم - انگشتری و مہر -
خوی - عرق ہندی پسینا -

خود فروش - آنکہ تعریف خود را و صدارت انبائے جنس مردم میکنند -
خورده مگیر - عیب مکن -
خاکدان - کنایہ از دنیا -
خطاف - ابابیل -
خط بخون کسی داشتن - حجت قتل او مہیا کردن -
خوش باش - صلا زدن -
خلل - رخنہ و کشادگی -
خلوتیان ملکوت - سر ہنگان شہر -
خط مشکبار - کنایہ از قرآن مجید -
خط آزادی - معروف -
خیل - گروہ -
خیال پختن - توقع و طمع -
خسرو خاور - آفتاب -
خراب آباد - کنایہ از دنیا ست -
خراب شدن - کنایہ از نیست و فانی شدن است -
خلود - ہمیشگی و ہمیشہ -
خط نقش - عبارت از برزخ کبری ست -
خاصہ - بجز و لائق -
خط ساقی - کنایہ از سبزہ -
خط زدن - نابود کردن -
خندۂ جام - عکس شراب -
خندۂ مے - کنایہ از تجلی عشق ست -

خطا پوشیدن - عفو کردن -
خاجو و سلمان و ظہیر - نام شاعران -
خزف - سفال -
خرافات - سخنان بیہودہ و پریشان کہ خوش آیندہ باشند مجازاً بمعنے کلام پریشان و بیہودہ -
خط کشیدن - کنایہ از محو و ناپدید کردن -
خروش چنگ و شیون - کنایہ از الست ست -
خلوت - خالی شدن و جائے خالی -
خراب - ضایع و از کار رفتہ بمعنی مست گذارند نیز استعمال کنند -
خط - ہر نوشتہ عموماً و کتابت و مکتوب خصوصاً و سبزۂ نورستہ کہ بر گرد رخسار پدید آید -
خاک کوے - کنایہ از دنیا -
خنگ - اسپ سفید -
خندۂ شمع - نور اوست و گریہ گداختن آنست -
خازن - خزانچی -
خرگہ - جائے بزرگ و خیمہ -
خراب کن - مست کن -
خستہ دلان - یعنی عاشقان مجروحان و بیماران و مفلسان -

خاکروبان میخانہ - کنایہ از سالکان -
خم زنگاری نیلفام - کنایہ از آسمان -
خیبر - نام قلعہ ایست کہ حضرت علی مرتضیٰ در آن را بزور شجاعت برکندہ -

باب الدال

دام - ریسمانی ست معروف کہ جہت صید مرغان نصب میدارند عبارت از کشش عشق مے آرند -
دریائے اخضر - کنایہ از فلک -
دیر مغان - معبد ترسایان و مقام رندان -
دی - مخفف دیجور بمعنی شب سیاہ بعضے برانند کہ دیجور صفت شب واقع میشود نہ آنکہ دیجور مطلق شب سیاہ را گویند و دی بمعنی روز گذشتہ -
دی - نام ماہ فارسی و بمعنی سرما ہم آید -
دم - مراد از ذوقی کہ بدل عارف حاصل شود -
دہان - عبارت از سر الٰہی -
دلق - نوعے از پشمینہ کہ درویشان پوشند و دلق ازرق فام کنایہ از قالب عنصری ست -
دلق پوش صومعہ - مراد از صوفی یا از اہل ظاہر -
دور گردش بادہ شراب - کنایہ از عشق و محبت ست بمعنی ایام و زمان -

دام برچیدن - دام برداشتن

دقیقه - باریکی

دوش - شب گذشته کنایه از عالم غیب

دیر زهد سوز - شراب خانه

دست بدست بردن - بعزت وحرمت بردن وکنایه از زود وشتاب بردن ست

دردکشان - عاشقان الٰہی

دم صبح - دمیدن صبح

دست ببرد - غالب شد

درست - اشرفی

دمادم - متعاقب وپیوسته وپے درپے

دردانه - مراد از اسرار معرفت

دار السلام - نام بہشت ونام جاے ست در عرب

دیر - عبارت از خانه ترسایان

در سر کار چیزے کردن - صرف آن ودن

در قبا رفتن - یعنی قبا پوشیده راه رفتن

درو گذشت - کنایه از عالم حیرت

دامگه - کنایه از دنیا

داعیه - خواهش واراده

داج - تاریکی وتاریک

دار الصفا - کعبه

دیوان - جای نشستن وزیران کنایه از مرتبه عشق ومحبت ست صاحب دیوان عبارت از محبوب ست

دلالت - راه نمودن

دم زدن - دعوی کردن

دختر رز - شراب

دلستان - کنایه از معشوق

دائرهٔ مینائی - کنایه از آسمانست

دستوری - رخصت واجازت

داو - نوبت بازی قمار که بہندی داؤن گویند

دژم - آشفته وغمگین

دستبرد - قدرت وفتح وجلد دستی وغلبه

دسترس - کنایه از قدرت وسامان

درا - جرس - گھنٹہ ہندی

در چیزے کردن - صرف آن کردن

دنی - کمینه وناپایدار

دغل - مکر وحیله ودغا باز وزر ناسره

دلیل - راه نما کنایه از مرشد ست

در آب انداختن - غرق بمعنی نیست ونابود کردن

در افتادن - آویزش نمودن

در بند چیزے بودن

در قید چیزے بودن

درخواه - بازپرس والتماس

درد برچیدن - کنایه از دور کردن درد وبرداشتن بیماری دیگرے برخود

درد - شراب ته مانده

دامن زیر پا کشیدن کنایه از فرش کردن دامن از زیر پاے کسے

دامن کسی گرفتن - کنایه از باز داشتن کسی را از رفتن

داوری - هر قضیه ومعامله عموماً وقضیه که پیش داور برند خصوصاً

در فراز کردن - بند کردن در

در افتاد - عداوت کرد

دیر مکافات - عبارت از دنیا

دمیدن - ظاهر شدن

دُر خوشاب - عبارت از شعر وسخن پاکیزه

دریغ - کلمه ایست که محل تحسر گویند

دقیق - باریک

دمار - هلاک

درس - خواندن کتاب

دست دادن - کنایه از غلبه حاصل شدن وعهد بستن وبیعت کردن

درج عقیق - کنایه از دهن

دعا - خواندن وانچه از خدا خوانند در وقت حاجت

دیّار - مجازاً بمعنے ملک وبلاد وبمعنے باشنده

درازدستی - ستم وتعدی وبلندی همت

داس - آله ایست آهنی که بدان کاه وزراعت را قطع کنند بہندی آنرا اسیا گویند

دست در رکاب زدن - کنایه از دویدن در جلوے کسے

دهقان ازل - کنایه از حق تعالے

دوراهه منزل - کنایه از دنیا که مزرعهٔ اولی واخری است

دائرهٔ مینا - کنایه از آسمان

دولتخواهی - خیر خواهی

دستیار - مددگار

دارا - نام بادشاه

دارائی - پادشاهی

دار محن - خانه محنت ها مراد از دنیا

در نظر آمدن - کنایه از رو شدن که مقابل قبول شدن ست

دامن کسی گستردن - کنایه از جدا کردن

دست بدندان گزیدن - حالتی ست که در هنگام غضب و خشم و حسرت و تاسف بر آدمی طاری می باشد از آنجهت دست را بدندان میگزند -

دست داشتن - کنایه از باز ماندن از چیزے -

دست رسیدن بر چیزی کنایه از غالب و توانا بودن بر چیزے -

دست مریزاد - دعائی ست در حالت تحسین شخصیکه از دست او کار نمایان بر آمده باشد -

دست گشادن - کنایه از سخاوت و جوانمردی کردن -

دست گسستن از چیزے - کنایه از جدا کردن -

دعا رسیدن و دعا رسانیدن و رفتن - خواستن و دعا کردن و گفتن کنایه از وداع شدن و بدعا آمدن شروع کردن در دعا

دل افتاده - کنایه از عاشق -

دل شده کنایه از عاشق صادق

دم دادن فریب دادن -

دم و دود - کنایه از اسباب عیش ندارد -

دو چار زدن عبارت از نقش دو چار زدن -

دود دل - کنایه از آه -

دولت بیدار - کنایه از دولتے که بدان انتفاع توان کرد -

ده روزه کنایه از ایام مدت قلیل

دیده گاه - بمعنی جای نشستن جاسوس

باب الذال

ذروه - بلندی کوه و بالاے سر کوه و بالاترین موضع -

ذخیره - آنچه نگاهداشته شود از چیزے تا در وقت ضرورت بکار آید -

باب الراء

راز خواندن - کنایه از راز دانستن و دریافتن -

راه بجائی بردن - کنایه از اندک چیزے منتفع شدن -

راه بستن - راه بند کردن -

رقیب - مراد از نفس امّاره و حواس ظاهری و باطنی -

راز - مراد از محبت و معرفت حق در دل عارفان ست -

روی - عبارت از وجه حق ست -

رخشان - روشن -

روز بازخواست - روز قیامت -

رام - مطیع فرمانبردار -

رند - منکرے که انکار او از زیرکی باشد نه از جهل بیباک -

رباب - نام ساز معروف -

رقت - نرمی مجازاً بمعنے گریه

روضهٔ ارم - بهشت -

روضهٔ دار السلام جنت -

رعنا - زیبا و خوشنما و چالاک -

رونق - تازگی و روشنی -

رقیب دیو سیرت - کنایه از نفس اماره است -

راح - شراب -

ریاض - مرغزارها جمع روضه -

روضهٔ رضوان بهشت -

ریاض رضوان عبارت از هشت بهشت رضوان آن ملکے ست که خازن بهشت ست -

رز - انگور -

راه کردن - کنایه از راه سر کردن

رهنمون - راه آموز -

راه نشین - کنایه از مسافر رهگذر

رخ کسی بردن آبروے او ریختن

رباط - مسافرخانه سراے -

رحیل - بمعنے کوچ -

رواق - هندی چهپه پیشگاه خانه

پرده بر کشنده باشد از سقف -

روز نخست - روز ازل -

رسم - آئین و روش و بمعنی راتبه و وظیفه -

روزه گشا - اندک چیزے از خوردنی که بدان افطار کنند -

روشن رای - کنایه از کسیکه فکر صحیح و تدبیر صائب داشته باشد -

روبستن - کنایه از رو پوشیدن -

رو نهادن متوجه بکسی شدن

رونهان کردن مقابل رو باز کردن

رها - مقابل گرفتار -

روح - آسایش و فرحت و تازگی

روح جان و رحمت -

رطل جام شراب

رضا - خوشنود شدن -

راهب - پارساے ترسایان

روز اول کنایه از روز ازل -

رصاص - ارزیر بهندی رانگا -

روز وصل کنایه از دولت دیدار مرشد

رواح - از زوال تا شب -

روز استفتاح پانزدهم رجب وجه تسمیه آنکه در رحمت دو رهای بهشت درین روز گشاده میشود و در کعبه نیز گشاده میشود -

ریاضت - نفس کشتی -

راہ زدن - کنایہ از سرود گفتن
و غارت کردن و تاراج نمودن
اموال و گمراہ کردن -
روان - جان -
راہ - نغمہ -
رخنہ - فساد و عیب -
رَند - نوعے از درخت خوشبو -
رِند - عبارت از قاطع الآلایش دنیا -
راہ بردن - راہ یافتن -
روش - بمعنے رفتار و طرز -
رہزن دہر - کنایہ از شیطان -
رہ نشین - گدائے بے خانمان -
رجعت - بازگشت -
رہ پیچ پیچ - کنایہ از حوادث ست -
رنگ آمیز - نقاش -
رودراس - نام رودیست -
راہ افتادن - کنایہ از ریختن
رہزنان بر سر مردم و غارت کردن
مال ایشان و بمعنی نقصان ہم گفتہ اند
رہ آورد - سوغات -
ربع - سرائے و محلہ و خانہ و منزل -
رجیم - راندہ شدہ -
راوق - صاف خالص
رود - نہر عظیم کہ جاری باشد
و نام ساز و فرزند -

رنگ خیال - تصورات -
روز واقعہ - روز مردن -
روشنائی - روشنی و پرتو -
رواق خضرا - کنایہ از آسمان -
رخش - نام اسپ رستم ست و
مجازاً ہر اسپ را رخش گویند -
رخیم - نرم شدن و باریک گشتن
آواز ست و مرد نرم آواز
وضعیف و کنایہ از زاہد -

باب الزاء

زلف - موئے مخصوص قریب گوش
و کنایہ از جذبۂ عشق آلہی ست -
زینہار - بمعنے پناہ و امان و مہلت
و عہد و پیمان و ہرگز و البتہ و ضرور و پرہیز
زنہار - ضرور -
زہرہ - نام ستارہ ایست -
زرین جام - کنایہ از دل سالک -
زجاجی - نام پردۂ از پردہ ہائے
چشم ست -
زنار - ریسمانی باشد کہ اہل کفر
در گردن دارند در اصطلاح
صوفیہ چیزے را گویند کہ علامت
یکرنگی داشتہ باشد -
زہد خشک - عبارت از سنت کہ صورت
زہدش منجر باحوال معنوی نباشد

زیر نگین داشتن - محکوم کردن -
زنخدان - عبارت از لطف قہر آمیز
کہ سالک را از چاہ نورانی در چاہ
ظلمانی اندازد -
زہد فروختن - عبارت از
فریفتن خلق ست -
زبان کشادن - کنایہ از
زبان دراز کردن -
زلوبی کنایہ از اظہار عجز و نالہ بود -
زجر - باز داشتن و منع نمودن
و سرزنش کردن -
زیر - آواز باریک کہ در مقابل
بم باشد آواز تار ساز کہ آواز
باریک دارد -
زمزمہ - باہستگی چیزے
خواندن و ترنم کردن -
زلفین - ہر دو زلف -
ژندہ - خرقہ و کہنہ و پارہ و دلق -
زرق - مکر و ریا و نفاق -
زوایا - گوشہ ہا -
زبان کشیدن - کنایہ از
زبان دراز کردن -
زہرخندہ - خندہ کہ از قہر و
غضب و خجالت باشد -
زاغ و زغن - کنایہ از مریدان -

زندہ رود - نام رودی ست
در اصفہان -
زبانہ - شعلۂ آتش -
زردشت - نام مردے کہ دعوی
پیغمبری کردہ دین آتش پرستی
وضع ساخت مجوس پیغمبر دانند
و کتاب ژند را آسمانی دانند -
زہ کردن - خوش کردن -
زہ کردن کمان - چلہ
راست کردن بر آن -
زخم آب رسیدہ - زخمیکہ
آب در دیدہ باشد -
زنار از زیر خرقہ کشادن کنایہ
از افشای از کردن و رسوا نمودن کسی را -
زر کشیدہ - زرکش -
زکوۃ بخشی از مال کہ در راہ خدا
صرف کنند بطریق استعارہ
بر غیر مال نیز اطلاق کنند -

باب السین

ساقی نشاندن اینجا کنایہ از مرشد ست
سجادہ - جانماز و مصلی عبارت
از وجود سالک ست -
سالک - راہ روندہ باصطلاح
صوفیہ طالب تقرب حق تعالی
کہ عقل معاش ہم ہمہ داشتہ باشد

سبکساران و سبکبار عبارت
از اسلاف بود۔
ساحل۔ کنارۂ دریا۔
ساکنان شہر یزد کنایہ از
اہل اللہ است۔
سرکش۔ مغرور۔
سہی قد۔ سہی یعنی راست کنایہ
از معشوق۔
سرو۔ درختیست درست و راست
قامت کہ قد محبوبان را از روے
راستی نسبت باو کنند۔
سرو و صنوبر۔ کنایہ از مرشد ظاہر
سالوس۔ مکر و فریب و چرب زبان
سیب زنخدان معروفست عبارت
از لطف قہر آمیز محبوب ست۔
سمرقند و بخارا شہرہاے مشہور ند
اینجا کنایہ از ہر دو جہان ست۔
سیہ کاسہ۔ بخیل۔
سیہ بخت۔ بخیل و بدبخت۔
سنگ خارا۔ سنگ سخت۔
سُہا۔ ستارہ ایست باریک۔
سیہ چشم۔ بیوفا و بیدین۔
سیما۔ نشان و علامتے کہ
شناختہ شود بدان خیر و شر
و مجازاً بمعنی پیشانی مستعمل ست۔

سماع۔ شنیدن و بمعنی
رقص و سرود و وجد و حالت
مشائخ مجازاً است۔
سَحاب۔ ابر۔
سنجاب۔ جانوریکہ از پوستش
پوستین سازند و پوستین را ہم گویند۔
سحرگاہان۔ وقت سحر کہ آخر
شب ست کنایہ از انطماس
جذبہ و ظہور ہوشیاری۔
سپیدہ دم۔ صبح صادق۔
سروش۔ نام جبرئیل ست۔
سدرہ۔ درختیست بر فلک
ہفتم و حد رسیدن جبرئیل ست۔
ساز۔ باجا ہر چہ آنرا نوازند نواخت
سروری۔ سرداری۔
سبوکش۔ شراب خوار۔
سراپردہ۔ بارگاہ بادشاہان
و پردہ را نیز گویند کہ بمنزلہ دیوار
باشد کہ بر در خیمہ گاہ کشند۔
سارا۔ خالص۔
سایبان۔ آفتاب گیر و آن
چیزے باشد مانند چتر کہ بر سر
بادشاہان بدان سایہ کنند۔
سبک عنان۔ کنایہ از شخص
بے تمکین کہ بر یک جا قرار نگیرد۔

سخن بر خاک افگندن کنایہ
از خوار و بے اعتبار کردن آنرا۔
سخن بلند شدن۔ دراز شدن سخن
سیہ چردہ۔ مراد باشد از شخص
ملیح سبز رنگ۔
سیلاب۔ سیل۔
سربستہ۔ سخن و مضمون و معنے
و نکتہ بمعنے مغلق و دشوار۔
سر فرو آوردن بچیزے
قبول کردن آنرا۔
سرزنشت۔ کنایہ از غایت
اعراض در محلے کہ نصیحت کنند
و مخاطب بگوش رضا نشنود۔
سرود۔ نغمہ و بمجاز بمعنے سخن
سفری۔ مسافر۔
سواد طلبیدن۔ کنایہ از
ملکہ نوشت و خواند بہم رسانیدن
سرشک۔ اشک بہندی آنسو
سعی۔ دویدن میان صفا مروہ
ہفت بار از لوازم حج ست
ساربان۔ شتربان کنایہ از
قضا و قدر یا سالک یا مرشد۔
سراب۔ آنچہ در ایام گرما مسافر
تشنہ را از تابش آفتاب ریگ
صحرا از دور چون آب نماید۔

سمند۔ اسپ۔
سر خود گرفتن۔ کنایہ از بدر زدن
و راہ خانہ خود گرفتن۔
سِفلہ۔ کمینہ۔
سرشت۔ طبیعت خلقت۔
سیر دیدن۔ بمعنی کشیر و
بسیار مجازاً۔
سابقہ۔ معرفت و شناختگی
زمانہ سابق۔
سپر انداختن۔ گریختن۔
سخن چین۔ چغل خور۔
سالخوردہ۔ کہنہ۔
سائر۔ بمعنے سیر کنندہ و باقی و ہمہ
و مشہور
سلسلہ۔ زنجیر و ریسمان کہ در گشتنگاہ
و زندان آویزند بمعنے خانوادہ فقرا۔
سپند کردن۔ نثار کردن۔
سامری نام مردے باشندہ شہر
سامرہ ساحرے بود در زمان حضرت
موسیٰ علیہ السّلام۔
سمر شدن۔ مشہور شدن
سرزنش۔ ملامت و نکوہش۔
سُور۔ رنگ سرخ شادی جشن۔
سماحت۔ جوانمردی۔
سحرخیزان۔ زاہدان و عابدان

سرسری - کنایه از کار بی تامل
و سخن بی فکر -
سوگوار - صاحب ماتم -
سلم - نام مقام -
سلمی - نام زنی معشوقه که در عرب
بوده است و مجازاً هر معشوق را گویند
سر آمدن - تمام شدن -
سبا - نام شهر بلقیس که در نکاح حضرت
سلیمان علیه السلام آمده بود -
سویدا - سیاهی بالای قلب -
سرگران - متکبر و ملول -
سرگردان - آواره پریشان -
ساغر زرین خور - کنایه از تجلی ذات
سایهٔ معشوق - جلوهٔ معشوق -
سر حقه باز کردن - عبارت از
شعبدهٔ دیگر پیش نهادن -
سحور - آنچه در رمضان در آخر شب خورند -
سراچه - خانهٔ کوچک و قفس مرغان خانگی
ساغر زدن - شراب خوردن -
سلحشور - کسیکه ورزش و استعمال سلاح بسیار کند
سر زدن - سرزنش کردن و گردن زدن
سماط - صف و دستر خوان -
سقط - متاع زبون -
سلسبیل - چشمه ایست در بهشت
و چیزی نرم و خوشگوار و سیراب -

سرادق - سراپرده -
سبیل - وقف و آب که در
راه خدا وقف کنند -
سحر حلال - سخن و شعر فصیح که
بمنزلهٔ سحر رسیده باشد -
سحر جام جهان بین - عبارت
از دل صاف -
ساقی شکر دهن - کنایه از مرشد
سهیم - خداوند بهره و حصه و شریک
سرخوش - چیز صاف و خلاصه
سبک عنان - تیز رفتار -
سر و سمن - عبارت از
مسترشدان ست -
ستارهٔ شب هجران -
کنایه از محبوب ست -
سرو روان - عبارت از معشوقست -
سبق بردن - غلبه و پیشی بردن
سکر و حی - بلطافت سخن گفتن
و کمال بی تعلقی سکر روح کنایه
از مرد ظریف و لطیف و بی تعلق
و بی کبر -
سموم - باد گرم -
سیل - سیلاب -
سد - حائل و مانع -
سلم و تور - هر دو پسران فریدون -

سرای سپنج - خانهٔ علفی باشد
که مزارعان بر کنار زراعت چو
کشت سازند و بمعنی خانهٔ عاریتی
نیز آمده کنایه از دنیاست -
سره - پسندیده و ناب و خالص

باب الشین

شش تایک - عبارت از دنیاست -
شرطه - باد موافق کشتیبانی و علامت
باد موافق را شرطه از همین جهت
گویند که علامت روان شدن
جهاز و دور شدن طوفان است -
شراب ناب - عبارت از اسرار
عشق و محبت ست -
شهر آشوب - آنکه در حسن و جمال
آشوبندهٔ شهر و فتنهٔ دهر باشد -
شیرین کار - کسیکه از دستش
کارهای خوب بر آید -
شبگیر - آخر شب سحرگاه مرغی
در آخر شب آواز حزین کند و دیگر
در آخر شب بعبادت برخیزد -
شب روان - دزدان و کنایه
از شب بیداران -
شکرانه - خلعتیست که از تعظیم منعم الهی
دهست که از زبان یا بدل یا بجوارح بود
شکر فروش - کنایه از مرشد -

شهاب ثاقب - شعلهٔ آتش
بلند شده و ستاره مانند چیزی
که بشکل انار آتشبازی بر فلک
دوان می‌شود آن رجم شیاطین ست
و بمعنی ستارهٔ روشن کنایه از
مرشد کامل ست -
شام غریبان - شام مسافران که
وحشت ناک میباشد خصوصاً در مفلسی -
شبرنگ - سیاه تر و خوشنما تر
شکیب - صبر و آرام -
شب - در اصطلاح تصوف
عالم غیب را گویند -
شیراز - نام بلدیست و اینجا مراد
از عالم جبروت و لاهوت است -
شور - جنون و عشق -
شرح - بیان کردن -
شکنج - پیچ و تاب -
شانه زدن - آراستن موی بالا شانه
شیرینی عالم - خوبیهای عالم و صفات
حمیده ظاهری و باطنی -
شیرین دهن و شیرین لب -
کنایه از معشوق -
شیدا - دیوانه و فریفته و مراد از
اهل جذبه و تارک الدنیاست -
شکر - کنایه از لب معشوق -

شب قدر- شب باعزت
که هرکه درو طاعت کند عزیز و
مشرف گردد یا عملیکه درو واقع
شود نزد الله تعالی قدری یابد
یا قدر بمعنے حکمت ست یعنے کارہا
مشحون بحکمت واقع شود یا بمعنی تنگی
است که زمین دران شب از بسیاری
فرشتگان تنگ میشود-
شکر- سپاس-
شمیم- عادتہا-
شوخ- دلیر و چالاک و بیباک-
شمه مجازاً بمعنے اندک و کم مستعمل است-
شحنه بمعنے کوتوال کنایه از عقل معاش-
شمشاد- کنایه از مرشد کامل-
شراب مراد از معرفت و محبت حق
که قوت دل سالکان فانی ست
شمع عبارت از پرتو انوار معرفت که
در دل سالک ظهور می نماید-
شاخ نبات شاخهاے چوب که در
کوزهٔ نبات بسته شود و نام معشوقهٔ
خواجه شیراز این قول عوام است-
شمال بادیکه بهب آن از طرف قطب بود
شاد مبارک- کلمه ایست که در وقت تہنیت گویند
شائبه- آلودگی-
شمع نشستن خاموش و گل شدن ست

شاخ صنوبر- از اسماے محبوب-
شاخ نرگس از اسماے محبوب
کنایه از مرشد-
شرم زده- شرمگین-
شیشه بمعنی شاش و بول است-
شیشه باز- حقه باز-
شقائق- لاله گاہے بمعنے
مطلق گلها آید-
شگفت- تعجب-
شنفتن- شنیدن-
شیخ صنعان- نام بزرگی که
هفت صد مرید داشت گویند
که از بد دعاے حضرت پیر دستگیر
رضی الله عنه بر دختر ترسا عاشق
شد و از اسلام درگذشت مگر آخر کار
هدایت غیبی دست او گرفت-
شب سیاه- مراد از دنیا-
شهره- مخفف شاهراه است که
راه فراخ کشاده باشد که همه
مردمان بران آمد و رفت دارند-
شمع سحر گرفته عبارت از عمر پاره-
شهلا- چشم سیاهی که مائل بسرخی
باشد و نوعی از نرگس که در گل آن
بجاے زردی سیاهی پیدا شد
شراب فرح بخش- کنایه از بادهٔ عشق

شنا- شناوری-
شکر خواب- خواب خوش خواب سحر-
شکر فرو ریختن- کنایه
از دشنام کردن-
شکر خند- تبسم
شعشعه- پرتو آفتاب-
شاه ترکان کنایه از افراسیاب-
شبان وادی ایمن- مراد از موسی
شعیب- نام پیغمبر یست که پدر
زن موسی علیه السلام بود-
شیب- پیری-
شاه حسن- کنایه از معشوق ست-
شب شباب کنایت ست از حالت محو
شمع و مشعله- کنایه از انوار الهی ست-
شامگاه- ابتداے شام و اینجا کنایه
از ابتداے دخول در عشق ست-
شب تیره- کنایه از دنیا-
شراب دو ساله- کنایه از
قرآن مجید ست-
شط- کنارهٔ دریا و جوے-
شنگول- شوخ و زیبا-
شراب الیهود یعنی لغوی شراب خوردن
یهود چون آن قوم بسبب خوف مسلمانان
شراب بر سبیل اخفا خورند پس بمعنے
پنهان خوردن مستعمل ست-

شراب خانگی- شراب مخفی خوردن
شمائل- شکل و صورت
و خصلت و قطع-
شب رو- دزد-
شاهد باز- شخصے که با مردان و
زنان بسیار صحبت دارد-
شمامه- بوے خوش که از چیزے
بوئیده شود-
شبستان- خوابگاه شب-
شیر آفتاب- برج اسد-
شاه نشین- نوعی از عمارت-
شرب- در فارسی کتان
تنک و باریک-
شکر شکن- شیرین سخن-
شیشه بازی- حقه بازی-
شیده- نام پسر افراسیاب
شب بخیر- این کلمه را بوقت شب
هنگام آمدن و رفتن یکدیگر
میگویند-
شنگ- دزد و مجازاً بمعنے شوخ و
ظریف و معشوق اطلاق کنند-
شبل- بچهٔ شیر درنده-

باب الصاد

صرفه- بخل و تنگی و فائده و حیله
و مکر و فضل و غلبه-

صبا - بادی کہ از طرف مشرق وزد و ایصال رائحہ طیبہ با او نسبت کنند و ہنگام وزیدن آن خوش وقت شوند و چون از مجاز بحقیقت در آیند کنایہ از جبرئیل یا ملک الموت نمایند یا از الہام و یا از سالک کامل صبا طفلی کودکی را گویند -

صلاح - نیکی ضد فساد و پرہیزگاری

صومعہ - عبادتخانہ ترسایان و نصاری و مجازاً عبادتخانۂ اہل اسلام را نیز گویند -

صبوری - در کار تعجیل نکردن -

صوفی - پشمینہ پوش زیرا کہ صوف پشم را گویند و در اصطلاح فقرا صوفی آنرا گویند کہ نگاہدارد دل خود را و صاف دارد خاطر خود را از غیر حق و اتباع ظاہری آن سرور کند

صبر - تحمل نمودن است بر حوادث دوران -

صلا - صدای دعوت طعام گاہی بمعنی مطلق طلب می آید -

صبح - سپیدی کہ پیش از طلوع آفتاب بر افق پیدا شود و مراد از صبح حقیقت کہ پیش از طلوع آفتاب حقیقت بر دل سالک ظہور کند

صباح - بامداد -

صبوح - بمعنی چاشت و شرابی کہ بوقت بامداد خورند -

صبح دولت - کنایہ از وقت و حال است -

صفیر - آواز و فریاد -

صراط المستقیم - راہ راست

صراحی - کنایہ از مقامیست کہ سالک دران متحیر میشود و فتوحات دران مقام بر وکشش ریزد و کنایہ از وجد و مستی -

صفا - نام کوہیست در مکہ معظمہ کوہی دیگر کہ مروہ نام دارد نیز ازانجاست و حاجیان بوجد صفا و مروہ سعی کنند ای میدوند این از لوازم حج است پاک و بیغش -

صنع - آفریدن -

صہیب - نام صحابی حضرت رسول صلی اللہ علیہ وسلم است کہ از شام آمدہ مشرف باسلام شدہ بود و نہایت فصیح بود -

صلیب - چوبیست کہ ترسایان دارند و مصلوب صلیب است بدین شکل - +

صاحب نظر - مراد از دلی کہ بدیدۂ باطن جمال ہر شے مشاہدہ کنند -

صفہ - نشان و علامت و ایوانخانہ -

صاحب نظران - کنایہ از عاشقان -

صدارت - بالانشینی -

صیاد - مراد از عقلت باطنی کہ مادام معرفت رو نماید -

صحبت - یاری و ملازمت

صہبا - شراب انگوری -

صوامع - جمع صومعہ -

صداع - درد سر -

صباح الخیر - این کلمہ ایست کہ چون وقت صبح آشنا با آشنا ملاقات کند میگوید -

صنج - معرب چانج و طبق روئین کہ آنرا بر یکدیگر میزنند

صاحب ولتان - کنایہ از اہل اللہ است -

صاعقہ - برقی کہ از ابر بیفتد

صبغۃ اللہ - ملت و دین محمدی

صمصام - شمشیر بران -

صفی - برگزیدہ -

صافی - صاف و بیغش

صفدر - انکہ بدرند صف لشکر

صید - شکار کردن و شکار

باب الضاد

ضمان - ضامن -

باب الطاء

طرہ - زلف و موی پیشانی و چون از مجاز بحقیقت در رسانی کنایہ از جذبہ لطف الٰہی بود کہ مشتاقان را از کمال لطف بسوی دولت کشند -

طرف بستن - فائدہ برداشتن -

طوبی - نام درختیست در بہشت کہ بہر خانہ از اہل جنت شاخی ازان باشد و میوہ ہای گوناگون ازان حاصل آید بمعنی خوشی و خوش آید

طارم تاک - بندی کہ درخت انگور

طارم فیروزہ - کنایہ از آسمان

طارم - بالاخانہ -

طریقت - منزلیست از منازل اربعہ کہ عبارت از شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت است

طغرا - نوعی از خط پیچیدہ کہ بر پیشانی فرمان نام پادشاہان ابدان نویسند و کنایہ از عشقبازی است

طبلہ۔ بہندی بٹان حافظ
طیب ... ی یا صندوقچہ
... خوش وپاک شدن
... بوئے خوش۔
طنب۔ خیمہ مشبک۔
طمع خام۔ کنایہ از ہوس بیجا
طبیب عیسی دم۔ مراد از مرشد یا از معشوق۔
طے۔ نام قبیلہ پیچیدن۔
طائر سدرہ۔ مراد از جبرئیل علیہ السلام ست۔
طراری۔ تیز زبانی۔
طالح۔ مرد بدکردار۔
طینت۔ سرشت۔
طیرہ۔ خجالت وآزردگی۔
طلاق۔ رہائی۔
طوطی گویائی اسرار۔ کنایہ از مرشد ست۔
طوطی پس آئینہ۔ شخصی کہ در پس آئینہ نشستہ حرفہا زند برائے تعلیم دادن طوطی کذائی بنوعے کہ منظور ست واین طوطی کذائی کہ مقابل آئینہ ست عکس خود را دران آئینہ مشاہدہ کردہ گمان برد کہ این حرف حریف او ست غافل ازان کہ پس آئینہ است۔

طامات۔ کلمات لاف آمیز وسخنان بے اصل کہ بعضے صوفیان برائے اظہار کشف وکرامات خود گویند۔
طیلسان۔ ردا وفوطہ را گویند کہ عربان وخطیبان بر دوش اندازند۔
طائر کم حوصلہ۔ مراد از مرشد ناقص۔
طائر قدس۔ مراد از مرشد کامل
طائر میمون۔ کنایہ از مرشد
طائر خجستہ لقا۔ مراد از مرشد
طبل زیر گلیم بودن۔ کنایہ از پوشیدہ ماندن از کسے۔
طبیب۔ راہ نشین کنایہ از زاہدان خشک۔
طرف۔ گوشہ وکنارہ۔
طناز۔ ناز کنندہ وبسیار سخن بہ رمز گوئندہ
طیش۔ غصہ وبیدماغی۔
طوس۔ نام پسر نوذر بن منوچہر۔
طغرل۔ نام جانور شکاری کہ در ترکی بہری گویند۔
طبرزد۔ نبات معرب تبرزد
طناب۔ ریسمان خیمہ
طغیان۔ ظلم ونافرمانی۔

باب الظاء

ظلمات۔ مقام تاریکی کہ آبحیات در آنجاست۔
ظلام۔ تاریکی
ظل ممدود۔ سایہ دراز۔
ظن۔ گمان۔

باب العین

عزم۔ ارادہ وآہنگ۔
عرضہ۔ یکبار ظاہر کردن چیزیرا بر کسے۔
عفاک اللہ۔ عفو کند ترا اللہ تعالی۔
عقد۔ گرہ وسلک مروارید
عہد۔ ہنگام۔
عنقا۔ مرغیست معروف اینجا مراد از ذات رب العالمین است۔
عجوزہ۔ پیرزن۔
عروس۔ دلہا ودلہن
عزلت۔ گوشہ نشینی برائے عبادت۔
عرصہ۔ بساط شطرنج ومیدان
عربدہ۔ جنگجو وبدخو۔
عادت۔ خوے رسم وآئین
علم زدن۔ کنایہ از نصب کردن علم۔

عذب۔ خوردنی ونوشیدنی خوشگوار۔
عین۔ شخص ونفس حقیقت ہر چیز وچشمہ آب ودیدار۔
عاشق۔ مراد از مرید کہ از لواحق دنیا گذشتہ باشد۔
عید۔ مراد از وصال محبوب حقیقی
عینی۔ پردہ از پردہائے چشم ست۔
عظم رمیم۔ استخوان بوسیدہ
عیار۔ مرد مکار ودلیر ومرد بسیار آمد ورفت کنندہ۔
عدو۔ دشمن کنایہ از شیطان یا از نفس ست۔
عیسی دم۔ کنایہ از مرشد
علی الصباح۔ مراد از روز ازل
عود۔ نام ساز۔
عقل کل۔ کنایہ از جبرئیل ویا نور محمدی صلی اللہ علیہ وسلم
عفاف۔ پارسائی۔
عفا اللہ۔ عفو کرد خدا۔
عنب۔ انگور۔
علی الدوام۔ ہمیشہ
عراق۔ نام مقامی ست از موسیقی۔

عارضی - آنچه لاحق شود چیزی را
عقرب - نام برجی ست
وقتیکه ماه در عقرب ماند
کار نیک کردن ممنوع ست
و اینجا کنایه از زلف ست -
عاد - قومے که هود برسالت
ایشان آمدند از باعث
نافرمانی حق تعالی بطوفان باد
هلاک شدند -
عروس هنر - کنایه از سالک ست
عندلیبان - کنایه از
عاشقان ست -
عنان بر عنان رفتن -
کنایه از برابر رفتن و
متصل رفتن -
عور - برهنه -
عروس فلک - آفتاب -
عشوه - ناز و فریب و حرکت
معشوق که دل عاشق بدان
فریفته گردد -
عشرت امروز بفردا افگندن -
عبارت از عیش نقد به نسیه
فروختن -
عمارت - آبادان شدن
و کردن و آبادانی -

عرض - متاع و رخت
و عرض ناموس و آبرو -
عارض - رخسار -
عذار - بنگاه خط و ریش
عرق چین - نام دوائی
است خوشبو که از استعمال آن
عرق یعنی پسینا برطرف شود -
و طاقیه که زیر دستار پوشند -
عبوس - ترش روی -
علی الرغم - برخلاف و برعکس -
عیادت - بیمار پرسی -
عجب - تکبر -
عنان بر عنان رفتن کنایه
از برابر رفتن و متصل رفتن -
عنایت - قصد کردن
و اهتمام داشتن -
عقیله - سردار قوم و
برگزیده ترین و بهترین هر چیز -
علم الیقین - دانستن امری
باشد بکمال یقین که اصلا
در و شک و شبهه نباشد -
علم در کشیدن نصب کردن
علم که مراد از آن شهرت باشد
عمود - چوب خیمه و ستون
و گرز و مهتر قوم -

عون - یاری و مددگاری -

باب الغین

غزال رعنا - کنایه از مرشد
یا آنحضرت صلی الله علیه
و علی آله و سلم ست -
غریب - عاجز و مسافر و نادر -
غوغا - شور و فریاد -
غالیه - خوشبوئیست مرکب -
غبغب - گوشت آویخته
زیر ذقن این لوازم خوبصورتی ست
نیز عبارت از لطف ست
اما قهر آمیز که سالک را از
چاه نورانی در چاه ظلماتی اندازد -
غول - نوعی از جن ست که
مسافر را از راه می برد -
غرامت - پشیمانی و تاوان
داده شده -
غیرت - رشک -
غلغل - شورش -
غمزه - باهر دو چشم
اشارت کردن -
غرام - شیفتگی -
غصه - رنج -
غماز - سخن چین -
غفران - آمرزش -

غره - فریفتگی و غافلی و غره
سفیدی پیشانی سفید و روشن -
غلغل چنگ - کنایه از
گفتگوے عارفان -
غباره - عبارت از هستی -
غلغله - شوریدن بلبلان اینجا
کنایه از ذاکران -
غارت - تاخت و تاراج
غزل خوان - کنایه از مطرب -
غلط دادن - در غلط انداختن
غم - اندوه غموم جمع و فارسیان
به تخفیف خوانند غمان جمع -
غلمان - در بهشت مخلوقے
بصورت امردان در خدمت
اهل جنت خواهند بود -
غبار خاطر - کنایه از رنج
خاطر ست -
غراره - آب در حلق و دهن
گردانیدن -
غش - آمیزش چیزے کم بها
در زر و نقره و مشک و شراب -
غزا - با دشمن دین جنگ کردن -
غنج - ناز و کرشمه -
غم افتاده خوردن - کنایه
از دلتنگیری ست -

غین - ابر -
غضنفر - شیر درندہ -
غوث - فریادرس و فریاد
ونیز یکے از ان دو تن کہ یمین
و یسار قطب باشند -

باب الفا

فروغ - روشنی -
فرمان - حکم بادشاہان -
فغان - فریاد از نالہ بلند تر باشد
فام - رنگ و لون -
فضا - کشادگی صحن خانہ و
زمین فراخ -
فتح - کشادن -
فردوس - بہشت -
فتان - فتنہ انگیز -
فالق الاصباح شگافندۂ
سپیدۂ صبح از سیاہی و آن حق تعالی ست
فرخ - مبارک و نام معشوق
خواجہ حافظ قدس سرہ -
فندق - میوہ ایست ولائتی
سرخ برابر کنار مشابہ بسر انگشتان
فی الجملہ - حاصل کلام اندکے
فرط - از حد درگذشتن -
فتراک - دوالی و تسمہ کہ از پس
زین بیاویزند -

فاش - ظاہر و آشکارا -
فراغ - پرداختہ شدن
از کارے و بمعنی فارغ -
فریب - بازی و دغا -
فوت - مردن و مطلق
رفتن و گذشتن -
فائض - فیض دہندہ -
فنا - حالتی ست کہ سالک
را در اثنائے سلوک طاری میشود
و بقا حالتیست کہ بعد فنا
واصل بآن شوند -
فال - شگون -
فرشتۂ رحمت - مراد از
مرشد کامل -
فتنہ - آز آتش و بلا و ہنگامہ
و فساد و بمعنی مفتون مجاز است -
فراق - مراد از محنت کہ
بنہایت رسیدہ باشد و بمراد
نرسیدہ باشد -
فیض - عبارت از جذبۂ الٰہی ست
فروغ جام و قدح - مراد
از سالکان -
فیلسوف - دوستدار حکمت -
فعال لما یرید کنندہ حسب
مراد خود -

باب القاف

قربان - چیزے کہ در راہ خدا
تصدق کنند و بدان تقرب
بخدا جویند -
قصر - محل -
قلقل - آواز بجوش آمدن آب
و شراب از شیشہ کنایہ از
فصاحت و بلاغت ست -
قبلہ - مکانیست کہ توجہ
آوردہ شود بنماز بسوے او
کنایہ از حالتیست کہ مرد
پریشان مستقبل گردد -
قافلۂ دعا عبارت از
کثرت دعاست -
قصاص - کشندہ را عوض
کشتہ کشتن -
قلاب - گردانندہ از سرہ
بنا سرہ یعنے دغاباز -
قصۂ قاش - مراد از
احوالیست کہ در طریق عشق
عاشق را پیش آید -
قلندران - کنایہ از بیتعلقان
و وارستگان -
قبول - پذیرفتن و فارسیان
بمعنے پذیرفتہ و مقبول
استعمال کنند -

قبا - جامہ و دوستی و اینجا کنایہ از
جاہ و جلال دنیاست -
قسارت - رنگ -
قوافل - جمع قافلہ -
قراضہ - ریزۂ زر و سیم
قلاش - عبارت از قاطع
آلائش دنیا -
قران - یکجا شدن دو کوکب از جملہ
ہفت کوکب سیارہ سوائے شمس
قبس - آتش گرفتن و پارۂ آتش
قضا - حکم و ارادہ خدا -
قلندر - ہر کہ تجرید و تفرید
بکمال دارد و در تخریب
عادات کوشد -
قلب - دل و قلب و فوج میانہ
و زر و سیم ناسرہ و کم وزن
و اژگون و برگردانیدہ شدہ -
قافلۂ امین - کنایہ از
صحابہ و تابعین -
قتال - بسیار قتل کنندہ -
قسمت - حصہ کردن -
قرابہ - شیشۂ کلاں بد صراحی
قاص - قصہ خوان و واعظ
قتیل - مقتول -
قبیل - گروہ مردم -

قال وقیل - گفتگو ہای بیفائدہ -
قفا - طپانچہ کہ بر پس سر کسی زنند -
قلادہ - بگو بند و گردن بند سگ -
قاآنی - نام بادشاہ عادل و
سخی پسر چنگیز خان و مجازاً
ہر بادشاہ جلیل القدر را گویند -
قلم درکشیدن - کنایہ از
نوشتن -
قلم زدن - کنایہ از نوشتن -
قنبر - نام غلام علی مرتضی ؓ -
قسیم - قسمت کنندہ -
قصور - خانۂ بزرگ -
قامت - قد و عبارت
از جمعیت وجود عارف
فانی ست -
قند پارسی - نوعی از قند لطیف -
قند مصری - نوعی از قند لطیف -
قرن - مدت طویل -
قیروان - نام شہریست -
قبا در بر بگردانیدن -
راست و چپ کردن قبا -
قدم داشتن - کنایہ از
ثابت و پایدار بودن -
قصہ دراز کردن - کنایہ از
بسیار گفتن و سخن بیفائدہ کردن -
قرار - آرام و آرامگاہ -

باب الکاف

کرشمہ - اشارہ کہ بچشم و ابرو
کنند عبارت از انوار معرفت -
کحل - سرمہ -
کرامت - بزرگی -
کنف - پناہ و جانب -
کمر کوہ - میان کوہ -
کحل الجواہر - سرمہ ایست
کہ برای بصارت در چشم کشند -
کدو - کنایہ از فلک و وجود
سالک ست -
کون و مکان - تمام عالم -
کوکب ہدایت - مرشد کامل -
کراماً کاتبین - دو فرشتگانند
کہ اعمال بد و نیک انسان
روزانہ مینویسند -
کمین - بقصد دشمن
در کارزار یا در شکار پنہان
شوندہ و نشینندہ -
کمان - مراد از ابرو -
کنشت و کلیسا - معبد
یہود و بتخانہ آتشکدہ
مراد از عالم تقیید و شہود و معرفت باشد -
کوتہ نظر - ناعاقبت اندیش -
کاج - بمعنی کاش و کلمہ تمنا
و افسوس ست -
کماچہ - نام ساز -
کلالہ - موی پیچیدہ و
کاکل و زلف و این لفظ
بکاف عجمی نیز آمدہ -
کار بالا گرفتن - رونق
و انتظام گرفتن کار -
کار بر پا افگندن کنایہ
از سخت و دشوار گردانیدن -
کوکبہ - اختر مجازاً بمعنی فر و
شکوہ و حشمت باشد -
کوکبۂ دلبری - کنایہ از
توجہ رب جلیل ست -
کشتی - پیالہ شراب
کہ بصورت کشتی سازند و
سفینہ کہ در دریا باشد -
کاسہ گردان - گدایان ساقی
کیوان - ستارۂ زحل کہ
بر فلک ہفتم است
کلاہ داری - بادشاہی -
کمانداران - معشوقان -
کاس - جام شراب و
بمعنی مطلق شراب -
کابین - مہر -
کلاہ شکستن - کنایہ از
کج کردن گوشہ کلاہ -
کوی میکدہ - کنایہ از دل
خود کردہ -
کوتہ آستین - عبارت از کم کردار ست
کبک خوشخرام - کبک طائریست
کہ بہ خوشخرامی منسوب
و اینجا کنایہ از سالکین
راہ حق ست -
کلبہ - خانۂ کوچک -
کم - بمعنی نفی ست -
کژدل - کنایہ از کسیکہ
مزاج او بر استقامت نباشد -
کساد - ناروائی متاع
و ناروا جی اشیاء -
کوز - ہر چیز دستہ دار و خمیدہ
و دوتا شدہ و پشت خمیدہ -
کو - شجاع -
کو سر وخشت - یعنی آنکو کہ
کہ سر خود را بہ خشت زند این
در محلے گویند کہ بہ شخصے سخن
کنند و او نشنود -
کمروار - خادم و نوکر -
کرانہ - کنارہ ہر چیز -
کوتہ آستینی - کنایہ از فقر و ناتوانی -

کاویانی علم - علم فریدون منسوب بکاوہ آہنگر و آن پوستے بود از پلنگ یا بز کہ کاوہ در وقت کار کردن بر میان می بست۔
کیسہ پرداز - کیسہ تہی کنندہ۔
کعب الغزال - نوعے از شیرینی ہندی نباسہ۔
کاخ سپنج - مراد از دنیا۔
کن فیکون - کنایہ از عالم موجودات

باب کاف فارسی

گرداب - معروف کنایت است از وقت آخرین دم و پاسین
گلگشت - سیر جاہای مرغوب
گلہ - پردۂ تنگ کہ جہت دفع مگس و پشہ وغیرہ کشند۔
گلگون - مثل رنگ گل۔
گلبانگ - آواز خوش و آواز قلندران و شاطران و مطلق شور مردم کہ در وقت شادی باشد
گنج محنت آباد - کنایہ از دنیا
گران جان - مردم سخت جان و مرد بسیار سست و کاہل
گل انو - مراد از مرید
گرم رو - تیز رو

گنج قارون - گویند کہ چہل تن کلیدہای کنوز قارون میکشیدند و ہر کلید بمقدار انگشت بود بدعای حضرت موسی علیہ السلام قارون و ہمہ خزائن او بزمین فرو رفتہ تا قیامت بسوے اسفل روان خواہد شد
گرفتن - مقابل گذاشتن قرض کردن و ثمر گرفتن و احوال گرفتن و ناخن چیدن و نم گرفتن۔
گرہ بباد زدن - کنایہ از حرکت لغو و کار بیفائدہ کردن
گفت و شنفت - ہنگامہ و پرخاش
گل افشان - افشاندن گلہا
گل کردن - کنایہ از ظاہر کردن
گوہ - مخفف گواہ۔
گوش پہن کردن و پہنہ کردن - کنایہ از امید چیزے داشتن و انتظار کشیدن کہ خبر او شنیدہ شود
گوش کردن - شنیدن و نگاہ کردن بچیزے۔
گوش گذار - کنایہ از رسانیدن بگوش۔
گوشۂ چشم بچیزے کردن و داشتن - التفات کردن بچیزے

گیرودار - حکومت و حکمرانی کرو فر سلطنت۔
گوشہ گرفتن - یکسو نشستن۔
گیسوے چنگ - کنایہ از تارہاے چنگ
گلو بستن - خاموش کردن
گرہ بباد - کنایہ از بے اعتباری
گنج روان - نام گنج کیخسرو
گرہ بباد زدن - عبارت از تکیہ بر نفس کردن ست
گوہر - اصل ہر شے۔
گرد بر انگیختن - ہلاک کردن
گرہ کشادن - وا کردن
گریہ عابد - کنایہ از نفس امارہ۔
گوش گذار - رسانیدن بگوش
گرانمایہ - بیش قیمت۔
گلبن - درخت گل سرخ۔
گرد - شجاع و دلیر۔
گلگونہ - رنگیست کہ زنان بر رو مالند۔
گلرخان - کنایہ از محبوبان
گاز - نوعے از مقراض و گلگیر داکہ کہ طلا و نقرہ ازان قطع نمایند۔
گرمابہ - حمام۔
گوہر یکدانہ - کنایہ از دُر

گوش داشتن - کنایہ از محافظت کردن و نگاہداشتن و متوجہ شدن و ملاحظہ نمودن۔
گاشکر - گلقند
گلچہر - نام معشوقہ۔
گرہ از ابرو کشادن - عبارت از کشادہ پیشانی
گزاف - بیہودہ
گل - معروف است و بمعنے اخگر آتش ہم آمدہ مراد از لذت معرفت۔
گنج شائگان - نام گنج خسرو پرویز۔

باب اللام

لالہ - گلیست سرخ رنگ کہ درون خود داغی سیاہ دارد و بعشق سرو نسبت دارد۔
لولی - مطرب بی شرم و بیحیا مراد از دنیا۔
لطف - نرمی و تازگی ہر کار نیکو شدن و نکوئی کلام گدازہ
لعل پیکانی - لعلے کہ آن را بشکل پیکان تراشند۔
لیلۃ القدر - شبیست در سال کہ عبادت این شب بہتر از عبادت ہزار ماہ است۔

لب گزیدن دندان گزیدن قیدست وپشیمانی وانتقام وغضب واز شرم وخجالت ودر منع ودر حالت تعجب مے باشد۔
لعل نداب۔ عبارت از شراب انگوری ست کنایہ از حقائق اسرار عشق۔
لطیفہ۔ نکوئی وچیز نیک۔
لال۔ گنگ۔
لعل۔ جواہریست مشہور واقسام دارد ومراد از لعل لب معشوق ویا از معشوق یا شراب سرخ۔
لابہ۔ خوشامد وتملق۔
لات۔ نام بتی ست کہ قوم شعیب ؑ اورا می پرستیدند۔
لامع۔ درخشندہ۔
لعبت۔ بہندی گڑیا گڈا۔
لایعقل۔ بے عقل۔
لب ساقی۔ کنایت از صفت تکلم
لہجہ۔ زبان ومحاورہ وآواز خوش۔
لوحش اللہ۔ در وحشت نیندازد خدا تعالی فارسیان در وقت تعظیم واستعجاب وتحسین وتمنا ودعا استعمال کنند۔

لیث۔ شیر درندہ۔
لب پیالہ بوسیدن کنایہ از حصول نکات عرفان ست۔
لخلخہ۔ خوشبوئیست مرکب
لاابالی۔ شخص بیباک وبے پروا۔
لالا۔ روشن ودرخشان۔

باب المیم

مغ۔ آتش پرست۔
مغان۔ آتش پرستان۔
مغبچہ۔ معشوق وگاہے مراد از مرشد مے باشد۔
منزل۔ جاے فرود آمدن لیکن اکثر جا بمعنے جای مستعمل است کہ مسافران بجہت خواب وآرام دران فرود آیند وبمعنی خانہ ہم ست۔
محمل۔ کجاوہ کنایہ از وجود سالک ست۔
موج۔ جوش دریا عبارت از جوش وولولہ کہ خلاف شریعت باشد۔
محفل۔ جاے جمع شدن مردمان
مستور۔ پوشیدہ کنایہ از زہد
مستوری۔ گوشہ نشینی وپارسائی

مست۔ کنایہ از زندی کہ بعشق الٰہی مستغرق باشد۔
مستان۔ عاشقان
مُل۔ شراب۔
مدارا۔ صلح وآشتی نمودن وتواضع۔
مطرب۔ مغنی وقوال وکنایہ از مرشد کہ ترانہ توحید می سراید
می۔ شراب کنایہ از اسرار محبت الٰہی ست کہ موجب سور وسرور اہل مودت ست۔
ماجرا۔ سرگذشت وواقعہ وہنگامہ وگفتگو مجازست کنایہ از فضائح ست۔
مباہات۔ نازیدن۔
محبت باختن۔ عشق باختن
مرغ بدام زدن۔ کنایہ از شخصی ست کہ دانہائیش ریختہ باشد واو اشتہاے بسیار داشتہ باشد۔
مصلی۔ جاے نماز روز عید ومصلای شیراز جاے ظریفان ومقام گلگشت حریفان۔
معما۔ پوشیدہ وکور نابینا کردہ شد۔
میخانہ۔ مراد از باطن عارف کامل وخزانہ علم وجسم و ست

مژگان۔ عبارت از بصیرت ازلی ست۔
ماہ کنعانی۔ حضرت یوسف ؑ وکنایہ از دل۔
مژہ۔ پلک در اصطلاح صوفیہ مژہ حجاب سالک ست ومژہ سیہ عبارت از دنیاست۔
مدام۔ شراب وہمیشہ داشتہ شدہ۔
محتسب۔ نہی کنندہ از چیزیکہ در شرع ممنوع باشد مراد از شرع ظاہری۔
مشاطہ۔ آرائش دہندہ عروس۔
مشاطہ چالاک طبع۔ مراد از باد صبا یا کنایہ از استعداد سالک۔
معشوق۔ مراد از ذات الٰہی ست
مہل۔ بگذار۔
منظر۔ جاے نظر۔
میگون۔ رنگیست مائل بسرخی
موکب۔ لشکر وسپاہ وگروہ سواران۔
مرکب۔ آنچہ بران سوار شوند از قسم مواشی وکشتی مگر اکثر بمعنے اسپ مستعمل۔

مرحبا - این لفظ برای مهمان و بوقت خوش آمدن چیزے نیز گویند -
محابا - فروگذاشتن و مروت -
مغتنم - غنیمت پنداشته شده -
مرقع - جامۂ صوفیان کنایه از صبر و تحمل -
مصطبه - شرابخانه و خوابگاه غریبان -
موجه - خوب و پسندیده -
میان - عبارت از برزخ کبری ست -
مصلحت دید - نیکو اندیشیدن از عالم صواب دید -
معامله رفتن و معامله کردن - باهم سودا کردن -
معرفت شنیدن - کنایه از کلام عرفان شنیدن -
مهره مار - جوهری باشد که در سر مار بهم رسد -
میل در چشم کشیدن - کنایه از نابینا کردن -
مواعید - یعنی وعده کردن باشد -
مردمک - تصغیر آنست -
ما معین - آب جاری و روان

مولود - زائیده شده زمان زائیدن -
مفرح یاقوتی - معجونیست که جزو اعظم آن یاقوت است - مفرح قلب -
مجلسیان - مراد از هم مشربان یعنی عاشقان -
میر - مخفف امیر
مداوا - دوا کردن -
منطق - گویائی -
ملاح کشتیبان - کنایه از مرشد -
مرغ چمن - بلبل -
مرغ سحر - مراد بلبل و قمری وغیره -
مرغ صبح خوان - بلبل -
ملحد - فاسق و بددین -
مشغله - کنایه از ذکر است -
مشعله - کنایه از انوار الٰہی است -
میثاق - عهد و پیمان -
میر عسس - کنایه از شرع -
مطرب مقام شناس - مطربیکه بر محل و حسب حال و مناسب وقت سرآید -
منات - نام بتیکه قوم هذیل و خزاعه او را می پرستیدند -

مژدگانی - چیزے و نقدے که به مژده رسان دهند -
مرغ خوشخوان - بلبل -
معتکف - در مسجد برائے عبادت نشیننده و از چیزے باز ایستاده شونده -
معامل - معامله کننده کنایه از مشتاق و آرزومند -
محتاله - زن حیله گر و مکاره کنایه از دنیا -
مذهب - جای رفتن و راه مجازاً بمعنے دین و آئین -
می کهنه - کنایه از محبت قدیم باشد -
معاشران - گروه دوستان -
محیط - دریاے شور که احاطه تمام زمین کرده است -
مخمر - سرشته شده -
معبر - تعبیر کننده -
ملالت - کاهلی -
مدعی - دعویدار اینجا کنایه از ابلیس است -
مرغ زیرک - کنایه از عاشق است -
منصوبه - چیزے برپا کرده شده -
مایۂ شراب - کنایه از شراب -

مکارم - نوازشها -
مساعد - مددگار -
مشفق - مهربان -
می دوساله - کنایه از قرآن باعتبار نزول دوباره که در شب قدر بآسمان دنیا نزول کرده باز از آسمان دنیا بر آنحضرت صلعم نجماً نجماً نازل شده -
محبوب چهارده ساله - کنایه از مرشد کامل ست -
منافی - نیست کننده و باطل کننده -
میگسار - خوردن شراب -
مالک العرش - مراد از حق تعالی
مرحله - منزلگاه -
مزرعۂ اولی - دنیا -
مقتبس - روشنی گیرنده -
معتصم - چنگل زننده و پناه گیرنده -
ماحی - محو کننده -
مطاع - اطاعت کرده شده -
مناع - بسیار منع کننده -
مکحول - سرمه کشیده -
مصقول - صیقل کرده شده -
معجزه - خرق عادت -

منہج - راہ راست و راہ کشادہ۔
مقصد - محل قصد۔
موہبت - بخشش۔
مکافات - پاداش و سزا بد۔
مکمن - جاے پنہان شدن۔
مواہب - بخششہا۔
منزل ویران - دنیا۔
میقات - وقت و وعدہ گاہ و جائیکہ احرام حج در انجا بندند۔
مقرنس - عمارت عالی و بلند۔
مشوش - پریشان کنندہ و پریشان کردہ شدہ۔
منزوی - گوشہ نشینی۔
مرغ کم حوصلہ کنایہ از اہل ظواہر
مالیدن چہرہ - کنایہ از توجہ بسوے کسے کردن۔
منشور - فرمان۔
میانداری - سرداری و واسطہ و دلالی۔
ماوا - جاے برگشتن یعنی خانہ۔
مسیح دم - کنایہ از مرشد ست
مطرب شیرین سخن - کنایہ از مرشد کامل ست۔
منحنی - ضعیف و ناتوان۔
مہر گیاہ - مردم گیاہ۔

مغنی - مطرب۔
محصل - حاصل کردہ شدہ۔
مغلظہ - سطبر و درشت۔
مرتع - چراگاہ بہائم۔
معلق - آویختہ۔
مہراج - لقب بادشاہ زنگ
مروق - صاف کردہ شدہ و مصفا۔
مویہ - نالہ و گریہ و نوحہ۔
مفعول من یرید مفعول کسی کہ این یعنی غیر مراد او باشد پس از من توسطے مراد باشد۔
مہیمن - آنکہ امین کند دیگرے را از خوف و یکی از اسمای الٰہی ست۔
مقدم افسر سلطان گل - عبارت از معشوق یا مرشد
مستشار - کسیکہ ازو مشورت بگیرند۔
مؤتمن - کسیکہ امینش گیرند
مطائبہ - مزاح کردن۔
ملاحت - نمکینی و نوعے از لون آدمی کہ مائل بسیاہی شد چون درین قسم رنگ یک گونہ تابشی میباشد کہ طبیعت را مرغوبست لہذا بلحاظ مرغوبیت آنرا نمکینی صفت کوند

منعم - نعمت دہندہ و مالدار
مرغولہ و مرغول - موی پیچیدہ۔
مجمر - ہندی انگیٹھی۔
مجلس جم - کنایہ از مجلس مرشد
مجانین - دیوانگان جمع مجنون۔
مغبچگان - مراد از سالکان

باب النون

نافہ - ناف آہو کہ دران مشک میباشد کنایہ از پیغام حضرت صمدیت ست چون ملک الموت آن پیغام بدیشان رساند خوشان و شادان قالب را رہا نمودہ میشتابند
نان حلال - کنایت از مجاز و ظاہر پرستی تقلید شرائع و اتباع ظاہر آنست
نغمہ - آواز خوش و کنایت از گفتار مرشد۔
ناب - خالص و صاف۔
نخجیر - شکار کردن و شکار کردہ شدہ و جانور صحرائی مثل آہو وغیرہ و شکارگاہ
نسیم - بادیست کہ شگفتن گلہا بدو نسبت کنند و کنایہ از سالک است

نسرین - نام گلی ست سفید خوشبودار ہندی سیوتی نامند۔
نقاب - پردہ کہ بر رخ اندازند
نہاد - بنیاد و خلقت۔
نشیمن - آشیانہ مرغان ہندی گھونسلا خوانند۔
نغز - لطیف و خوش۔
نزہت - بے عیبی و نکوئی و خوشحالی۔
نخوت - غرور۔
نوبت - نقارہ و وقت و زمان معین۔
ناسزایان - مراد از ظاہر پرستان کہ از عشق الٰہی بہرہ ندارند۔
نشان حسبۃ اللہ - نشانی ست کہ اہل دیوان براے غربا و مساکین رعایا یا در دیوان مینویسند کہ نشان عفو و معافی ست۔
نوسفر - آنکہ تازہ بسفر در آمدہ باشد۔
نہادن - وضع کردن۔
نقش - مصنوعات یا تجلیات۔

نقش شستن - زائل کردن
نطاق - پٹکا کمر بند -
نزاع - خصومت و دشمنی -
نال - آنچه مانند رشته
از میان قلم وقت تراشیدن
برمی آید و امر از نالیدن که
بمعنی زاری کردن -
نظام - صلاح کار -
نفس در دہان گرفتن
بند کردن نفس
نفس افتادن - آفریده
شدن و مصور کردن -
نقش چیزے داشتن
کنایه از استعداد و حوصله
آنچیز داشتن -
نقش زدن - نقش
نوشتن و ظفر یافتن -
نکته گیر - عیب گیر -
نکوئی کردن و در آب
انداختن - بے توقع عوض
باکسے احسان کردن -
ننگ - شرم و عیب و عار -
نظر باز - عاشق -
نقش - کنایه از ثبات
ناپایدار

نرگس جماش - شوخ چشم
نقطه - ہر چه قابل اشاره
حسی بود قسمت نپذیرد آنرا
نقطه خوانند -
ندامت - شرمندگی -
ناقوس - سنکھ -
نفحه - بوے خوش -
نوشین - شہد و شیرین
نوش - شہد و شیرین و
گوارا آبحیات -
نسیه - قرض آنچه نقد نباشد
نازنین پسر - کنایه از ناصح
نجاح - فیروزی -
نوروز - روز اول ماه
فروردین که رسیدن آفتاب
ست بنقطه حمل -
نیارد - نتواند -
نواله - لقمه -
نگارنده غیب - حق تعالی
ناسره - غیر خالص سیم و دینار
نسب - نسل و نژاد -
نارون - گل انار -
نبیذ - شرابیکه از خرما یا از جو وغیره
سازند و در اصل انبذ بذال معجمه است
بفارسی بدال مهمله استعمال یافته

نظر - فکر و نگاه -
نکته - سخن پاکیزه که پوشیده
باشد که ہر کس آنرا نداند -
نمرود - نام بادشاه کافر -
نقش بر آب زند - محو کند -
ناموس - راز دار و جبرئیل
علیه السلام را گویند و بمعنی
عزت -
نرگس دان - آوندے که
دران گلها نہند تا دیر تر تازه
ماند اینجا مراد از دیده
عشاق نماید -
نقدہا - کنایه از اعمال ست -
نعیم - نعمت و نیکی و دسترس
و مال ک -
ناهید - نام زہره که ستاره ایست
نوا - نغمه و آہنگ و ناله را
گویند عموماً خواه از انسان
باشد یا مرغان و نام مقامی
است از موسیقی -
نگران - منتظر -
نقاع - بسیار سود رساننده
ناعم - بناز و نعمت پرورده
و نام یکے از قلاع خیبر
نزار - لاغر -

نخیل - درخت خرما -
نیل کشیدن - داغ سیاه
گذاشتن
نُقل - آنچه بعد شراب از
قسم ترش و نمکین و کباب
وغیره خورند -
نعل در آتش داشتن
کنایه از بیقرار شدن -
نقش بر آب زدن
کنایه از کار بیفائده کردن -
نامه سیاه - فاسق -
نصاب - آن مال که زکوٰة
برو واجب شود -
نیل - دریائے ہست در مصر -
نور چشم - عبارت از سالک
و یا مرشد ست -
نذر - آنچه از نقد و جنس
پیش امرا و سلاطین
گذرانند -
نوباوه - میوه تازه و
نو رسیده -
نوشین روان - گوارا
و شیرین -
نروم - نام شہریست از
توابع شیراز -

نتاج - نطفہ -
ناف ہفتہ - روز سہ شنبہ -
نطق - سخن گفتن -
نعل بہا - زریکہ بلشکر بیگانہ دہند از جہت باز گشتن ازین دیار -
نصیر - مددگار -
ناصر - یاری دہندہ -

باب الواو

وعظ - گفت و شنید از علا بوعد و وعید -
وقاص - نام سعد بن ابی وقاص ست کہ صحابی آنحضرت ست در کمانداری وتیراندازی سرآمد وقت بود -
واعظ - نصیحت گو -
وسائل - جمع وسیلہ -
وش - بمعنی شبیہ و نظیر مثل پریوش وماہوش وبمعنی خوش -
وجد - شیفتہ شدن و در عرف حالتست ذوق و شوق کہ صوفیان را بسماع پسند ایشود -
والہ - شیفتہ و سرگشتہ در عشق -
واعظ نصیحت گو - کنایہ از نفس

وضع - ترتیب وبمعنی ساختن -
وظیفہ - چیزیکہ برای کسے ہر روز مقرر شدہ باشد -
ولایت - ملک یک بادشاہ و دوستی و تقرب بندۂ نیک باخدا تعالی -
ورع - پرہیزگاری -
وادی ایمن - عبارت از صحرائیکہ موسی علیہ السلام بازوجۂ خود بوقت شب دران صحرا میرفتند اتفاقاً بسبب وضع حمل آن عفیفہ جست وجوی آتش نمودند ناگاہ از دور روشنی بنظر آمد چون قریب رفتند نور یافتند در انجا بموسی علیہ السلام از غیب ندا رسید وادی این معراج ایشان بود -
ولولہ - شور و غوغا کنایہ از ذکر -
وداع - رخصت -
وصال - مراد از انکہ روح صفت شدہ در مقامی رسیدہ باشد کہ میان او و حق تعالی حجابی نباشد -
ورد - پارہ از خواندنی و قرآن کہ بدان مواظبت کنند -

ورق چیزے خواندن - کنایہ از احوال و اوصاف چیزے خواندن -
وثاق - خانہ وبند و قید -
واقعہ - حادثہ و سختی وحال وکار -
وفق - سازوار و پسند -
وادی خاموشان - کنایہ از گورستان -
وفی - کامل و تمام -
وری - مخلوقات -

باب الہا

ہائل - ہولناک و شدید و ترسانندہ -
ہمدستان - ہم کلام ہم صحبت -
ہوادار - دوستدار و خیرخواہ -
ہندو - غلام معشوق -
ہان - خبردار باش واین کلمہ تنبیہ است -
ہمت - حزن و فکر و مجازاً ارادہ و قصد دل و در اصطلاح صوفیہ الہمہ ترک المخلوقات للوصول الی اللہ تعالی ست -
ہوا - آرزو و اشتیاق و میل نفس امارہ و عشق و محبت -

ہزار چارہ گر - صاحبدل و عقلا -
ہاے ہو - شور و غوغاے ارباب طرب و گریہ و نالہ -
ہیہات - بعید شد فارسیان بمعنی تحیر و تعجب استعمال کنند -
ہدہد صبا - کنایہ از مرشد -
ہوداری - دوستداری و خیرخواہی -
ہات - بخش و بیار -
ہول - ترسانیدن وبیم و خوف و ہیبت -
ہاتف - آواز دہندہ و بمعنی فرشتہ کہ از عالم غیب آواز دہد -
ہفتاد و دو ملت - ہمگی ملتہا ہفتاد و سہ اند یکے ازان اہل سنت و جماعت و ہفتاد و دو سوای آن -
ہوہو زدن مرغ - از علم کوکو زدن فاختہ ست -
ہزار - بلبل و بعضے میگویند کہ غیر از بلبل ست اینجا کنایہ از عاشق -

ہجر ـ جدائی کردن و ہجر جدائی۔
ہو ـ خوف۔
ہی ـ ہست و گاہی بمقام تحسین و بمعنی افسوس و زجر نیز آمده۔
ہر بزم ـ نام جائی قریب یزد۔
ہرچہ بر سر من میرود ـ در مقام وقوع مکروہات استعمال کنند۔
ہفت راه ـ ہفت طبقہ چشم و آن ملتحمہ و قرنیہ و عنبیہ و عنکبوتیہ و شبکیہ و مشیمہ و صلبیہ است۔
ہلال ـ ماه نو تا سہ شب بعد ازان قمر گویند۔
ہمراہی کردن ـ کنایہ از دعوے برابر کردن در مرتبت۔
ہنگامہ ـ وقت مجمع مردم و صحبت۔
ہوا گرفتن ـ پرواز کردن بدین قیاس ہوا گیر۔

باب الیاء

یاد ـ قوت حافظہ و حفظ و از بر بکسره و بکسر بالکل و تمام
یارب ـ مراد از فریاد و داد خواستن و بجای تحیر و تعجب نیز آید۔
یکرنگ ـ مردم صادق العقیده دوست بے ریا و یار بے نفاق۔
یاوه گرد ـ کم گرد۔
یغما ـ غارت و تاراج۔
یا حور سرشت ـ مراد از مرشد۔
یلدا ـ شب تاریک و دراز یعنی شبہاے ماه پوس و ماگھ۔
یار گلرنگ ـ کنایہ از مرشد۔
یرغو ـ سیاست۔
یادش بخیر ـ بوقت یاد دوستان غائب گویند۔
یعنی چہ ـ براے چہ۔
یکچند ـ کنایہ از ایام معدوده۔
یکدہن خنده ـ ظاہر از عالم یک نفر آدمی و یک راس اسپ۔

خاتمۃ الطبع

شکر نعماے وافر الفوائد در واتب ذکر آلاے متکاثرة العوائد کہ از حیز قوت و ہمت طاقت بیرون ست و از اندیشہ صافی و تامل وافی افزون بیس دامن ازان باب برچیینم و مدعاے دلی بوساطت خامہ برمے نگارم برراے بیضا ضیاے سالکان مسالک علم و فطنت و ارباب فطرت مخفی و محتجب نماند کہ نسخۂ منتخب و صحیفۂ منتجب کہ براحاطۂ لغات و اصطلاحات دیوان حضرت خواجہ شیرازی برہانی ست قاطع و براے حل مشکلات و کشف معضلات کلام لسان الغیب حجتی ست ساطع مدونۂ ظہیر العالم والعالم نحریر الاشرف الاقدم مولانا شیخ ابو سلیمان ظہیر الدین احمد الشہیر بخواجہ محمد اشرف علی حنفی قادری نقشبندی لکھنوی ادامہ اللہ القوی دریں ایام برکت انضمام شہر ذی الحجۃ الحرام عظمہ اللہ قدره بین الانام ۱۳۱۶ھ ہجری مطابق ماه مئی ۱۸۹۹ عیسوی باہتمام بنده راجی رحمت رب صمد ابو الحسنات قطب الدین احمد بمطبع نامی لکھنؤ منطبع شده نقش مراد بر کرسی نشست و بامداد غیبی جلاے آئینہ معنی صورت بست چہ عجب کہ در نظر نظارگیان مہر بین مطبوع آید و دور نیست کہ تربیتش بجمیع صفات حسن نماید ؎

العبد
ابو الحسنات قطب الدین احمد

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنتُمْ

الحمد للہ علیٰ کلِ حالِ کہ درین ایام میمنت فرجام
رسالہ فیض مقالہ پرنور انوار غفاری موسوم بہ

فیض جاری

ملقب بہ

مدینۃ البخاری

تصنیف لطیف جناب مخدومنا و مکرمنا حضرت جناب
مولانا مولوی سید محمد اکرام الدین صاحب بخاری
مشہور بہ واعظ الاسلام

حسب فرمائش عامہ اہلسنت والجماعت حنفیہ عموماً مریدان با اخلاص
مولانا صاحب موصوف خصوصاً صاحب محمد اسمٰعیل تاجر کتب بنگلہ ایوب شاہ لاہور نے

روز بازار سٹیم پریس امرتسر میں منشی عبدالعزیز صاحب
مینیجر کی اہتمام سے چھپوایا

تاثیر القلوب فی نعت محبوب

اسمیں متعدد نعت کی غزلیں چند پسندیدہ نامی گرامی شاعروں کی جمع کیگئی ہیں لطف تو یہ ہے کہ کسی شاعر کی غزل مکرر درج نہیں کی گئی۔ باوجود اسکے بھی بھرتی کی غزل نہیں ہے۔ یہ رسالہ میلاد خوانوں کے لئے ازبس مفید اور شایقین نعت کے قابل دید ہے۔ ۴ ؍

ثمرہ حیات میلاد سرورِ کائنات کا بیان۔ اس کتاب میں نہایت عمدگی کے ساتھ لکھا گیا ہے۔ عبارت معقول اسکی بالکل مقفے مسجع اشعار کہاں سے بھری ہوئی اور غزلیات آبدار سے لدی ہوئی ہے۔ ۴ ؍

احسن الاخبار جناب رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کی نبوت اور رسالت کو اناجیل مروجہ سے اس طرح ثابت کیا ہے۔ کہ عیسائیوں کو مجال انکار نہ رہے اور اگر کوئی کم فہم ہٹ دھرمی سے لڑے بھی تو اسے خود اپنی انجیلوں سے ہاتھ اٹھانا پڑے۔ قیمت صرف .... ۶ ؍

عیسائیوں کا گرو گھنٹال عیسائیوں کے ان عقیدوں کی بیخکنی جس پر ان کے مذہب کی عمارت کی بنیاد ہے۔ دلائل عام فہم مگر ایسے مستحکم کہ جنکی تردید میں عیسائی دنیا سر در گریبان ہے۔ موقعہ مناسب پر شعر و غزل نے تو اس کتاب کی تحریر کو اور بھی مزید ار کر دیا ہے سب سے بڑھکر خوبی یہ ہے کہ جس کتاب کا حوالہ دیا گیا ہے۔ اس کا نام معہ قید صفحہ لکھکر خاص مضمون کو بھی بجنسہ نقل کر دیا ہے۔ فن مناظرہ میں اس طرز کی کوئی دوسری کتاب موجود نہیں ہے۔ قیمت صرف ۸ ؍

سلسلہ تعلیم اسلام معروف بہ سلسلہ قادری

اسلامی دنیا میں آج تک ہزاروں بلکہ لاکھوں کتابیں طبع ہوئی ہیں لیکن جو اس سلسلہ کا رنگ ڈھنگ مصنف صاحب نے رکھا ہے سب سے نرالا ہے۔ بچوں کی فہمید کیواسطے آسان فقرے اس اوصاف سے لکھے ہیں کہ انسان بلا داد دینے کے کچھ زبان پر نہیں لا سکتا۔ لطف یہ کہ ایک چھوٹا سا بچہ بھی اس سلسلہ کو ایک نظر دیکھکر اسکا مضمون ازبر یاد کرلے تو ایک پورے عالم جتنا اسکو مسائل مندرجہ پر پورا دخل ہو سکتا ہے۔ اس سلسلہ کے شایع کرنیکی خاص وجہ یہ ہے کہ جناب مولانا مولوی **غلام قادر صاحب** مرحوم بھیروی سے جب لوگ مسئلے دریافت کرنے آتے تو آپ کو تحریر مسائل میں نہایت تکلیف ہونے کے علاوہ طلبا کا بہت ہرج ہوتا۔ اس لئے بندہ کو خیال آیا کہ مسائل دینی قلمبند کرکے علیحدہ طبع کرائے جائیں۔ تاکہ اہل اسلام خصوصاً حنفی برادران اور انکی اولاد پڑھکر مستفیض ہو۔ فی الحال مندرجہ ذیل کتب نہایت شستگی اور آب و تاب سے چھپ چکی ہیں۔ باقی زیر طبع ہیں۔

اسلام کا اردو قاعدہ۔ اسمیں چھوٹے چھوٹے نصیحت آمیز فقرے چھوٹے بچوں کے لئے درج ہیں قیمت ۳ پائی

اسلام کی پہلی کتاب۔ آداب و اخلاق پند و نصائح اور فضائل قرآن شریف اس میں درج ہیں۔ قیمت ۱ ؍

اسلام کی دوسری کتاب۔ اسمیں نماز روزہ کے فضائل تفصیل سے بیان کئے ہیں قیمت .... ۳ ؍

اسلام کی تیسری کتاب۔ مسائل حج و زکوٰۃ بیع و شرا وغیرہ فاتحہ خوانی پر چند سوال وجواب۔ قیمت صرف ۴ ؍

اسلام کی چوتھی کتاب۔ نکاح۔ طلاق۔ مہر کے مسائل اور مناقب امامین درج ہیں قیمت صرف ۴ ؍

اسلام کی پانچویں کتاب۔ مسائل رضاع و ذکر فتوحات عرب و عجم وغیرہ۔ قیمت صرف .... ۶ ؍

اسلام کی چھٹی کتاب۔ اوراد و وظائف عملیات نادرہ اور خواص سورہ ہائے قرآنی۔ قیمت ...... ۶ ؍

اسلام کی ساتویں کتاب عقائد اور احکام دینیہ مسائل آمین بالجہر مع یدین و فاتحہ خلف امام۔ قیمت صرف ۶ ؍

اسلام کی آٹھویں کتاب۔ مقلد و غیر مقلدوں کے عقائد اور بیان۔ تقلید اور مسائل ذبیحہ پر فتوے۔ قیمت صرف ۶ ؍

اسلام کی نانویں کتاب۔ تین طلاق و جہیز طلاق مجنون و خصمانت اور کفریات کلام کے مسائل درج ہیں قیمت ۸ ؍

اسلام کی دسویں کتاب۔ آنحضرت کا وقت واحد میں مقامات متعددہ خصوصاً مجالس مولود شریف میں رونق افروز ہونیکا بیان اور آپکے آثار شریفہ اور امہات لطیفہ کے اسلام کا ذکر۔ حقیقت انوار احمدی و دیگر بہت سے مسائل معترضہ کا جواب دیا گیا ہے عہ

اسلام کی گیارھویں کتاب اس کتاب میں مسئلہ عصمت انبیا ثبوت معراج جسمانی آنحضرت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نزول حضرت عیسیٰ از آسمان و ظہور مہدی حسنی و حسینی آخر الزمانی کیفیت سوال منکر و نکیر قبر میں۔ بہشت اور دوزخ کے درجات کا بیان۔ تعداد کل اہل جنت کی۔ کرامات معجزہ سحر و شعبدہ میں فرق۔ ثبوت رسالت آنحضرت ؐ وحی انبیا اور اولیاء میں کیا فرق ہے۔ کرامات اولیاء اللہ حق ہیں ثبوت اسباب کا کہ صوفیائے کرام سب ہدایت پر ہیں۔ غرض اس قسم کے اکثر عقاید کا منفصل ذکر کیا گیا ہے۔ قیمت باوجود انتہا خوبیوں کے صرف .... عہ

ملنے کا پتہ محمد اسمعیل تاجر کتب بنگلہ ایوب شاہ لاہور

تحفۂ اختر بخاری واعظ اسلام

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالْعَاقِبَۃُ لِلْمُتَّقِیْنَ اَلصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ مُحَمَّدٍ وَّ اٰلِہٖ وَ اَصْحَابِہٖ وَالَّذِیْنَ اتَّبَعُوْھُمْ بِاِحْسَانٍ رَّضِیَ اللّٰہُ عَنْھُمْ وَرَضُوْا عَنْہُ۔ **اَمَّا بَعْدُ**۔ عرصہ دس برس کا ہوا کہ مسلمانانِ اہلسنت وجماعت شہر لاہور نے جناب فضیلت مآب عمدۃ المحققین حامی مقلدین حضرت مولٰنا مولوی محمد اکرام الدین بخاری متخلص بہ اختر معروف بہ واعظ الاسلام سے درخواست کی تھی کہ مہربانی کر کے جو جو قصیدے آپ اپنے وعظوں میں پڑھا کرتے ہیں وہ طبع کرا دیں۔ چنانچہ مولٰنا موصوف نے مسلمانوں کی یہ التجا قبول فرمائی اور مولوی نورالدین صاحب کاتب تحفۂ اختر نے انہیں چھپوایا مگر بمجرد اطلاع پانیکے مسلمان اس شوق سے ٹوٹ پڑے کہ ایک ہفتہ کے اندر ہی سب ختم ہوگیا اور ایک نسخہ بھی باقی نہ رہا۔ برسوں سے بکثرت چاروں طرف سے درخواستیں آرہی تھیں لہذا مسلمانوں کی التجاؤں نے مولٰنا کو اسطرف متوجہ کیا اور آپنے تحفہ پر قصیدے اور ختمات و وظائف مزید کر کے اہل طریقت علیہ نقشبندیہ وقادریہ قدس اللہ اسرارہم کے لئے بطور یادگار سلیس اردو میں مذاق طریقت کے ذکر واذکار۔ لطائف ومقامات ومراقبات ظلال امکان تک تحریر کیا اسکے پڑھنے والا انشاءاللہ بہت جلد لطائف عشرہ سے آگاہ ہوجائیگا۔ والسلام۔

از نتائج طبع حضرت مولٰنا محمد اکرام الدین صاحب اختر واعظ اسلام

نبی کا کوئی وصف کیا جانتا ہے / مگر ربِّ ارض و سما جانتا ہے
خدا کی صفت مصطفےٰ جانتا ہے / صفت مصطفےٰ کی خدا جانتا ہے
نبی کو جو نورِ خدا جانتا ہے / نہیں حق سے اُنکو جدا جانتا ہے
احد اور احمد میں مضمر ہے نکتہ / اُسے مصطفےٰ اور خدا جانتا ہے
نہیں وصفِ احمد سے ہر کوئی واقف / مگر صوفیٔ باصفا جانتا ہے
وہی جامِ الفت کا اُنکی ہے طالب / مئے عشق کا جو مزا جانتا ہے
وہی زندہ ہے عشقِ پاکِ نبی کا / سدا آپ کو جو فنا جانتا ہے
ہے انوارِ معنے سے دل جسکا روشن / اُسے مظہرِ کبریا جانتا ہے
نہیں جسکی آنکھوں میں نورِ بصارت / نبی کے وہ رتبہ کو کیا جانتا ہے
ہے دل ظلمتِ کفر سے جسکا باہر / محمد کو شمس الضحیٰ جانتا ہے
کرے فخر شاہوں پہ وہ جو کہ خود کو / محمد کے در کا گدا جانتا ہے
خداوند عالم کے اسرار کوئی / نہیں مصطفےٰ کے سوا جانتا ہے
کہ ہر مشکل آسان ہووے گی اختر / نبی کو جو مشکلکشا جانتا ہے

ایضاً

ہما سے زاغ باغ احمد مختار بہتر ہے / شہنشاہ سے گدائے سیدِ ابرار بہتر ہے
عبث مرتا ہے زاہد باغ جنت کی تمنا پر / مدینہ کا کہیں ہر کوچۂ و بازار بہتر ہے
کوئی مشتاق ہوگا نخل طوبیٰ کی برودت کا / مجھے بیتِ نبی کا سایۂ دیوار بہتر ہے
فراق مصطفےٰ میں دل ہزاروں داغ رکھتا ہے / گلستاں سے ہمارا سینۂ افگار بہتر ہے
نہو کچھ ذائقہ عشق محمد کا اگر دل میں / تو زُہدِ خشک سے زاہد کو استغفار بہتر ہے
کوئی گر جیتے جی مرتا نہ ہو عشقِ محمد میں / تو ایسی زندگی سے موت ہی سو بار بہتر ہے
نہیں میں چاہتا دنیائے دوں کی عیش و عشرت کو / شرابِ عشقِ احمد سے رہوں سرشار بہتر ہے

جو آنسو گرتی ہے یادِ دُرِ دندانِ حضرت میں
نثارِ اُنپر اگر ہو لُو لُوئے شہوار بہتر ہے

صفائے زنگِ دل ہو یا خدا صدقہ محمدؐ کا
تو پھر ہر معرکے میں سیف جوہر دار بہتر ہے

کروں مثلِ علیؑ کا شور اختر اپنی مجلس میں
محمدؐ مصطفےٰ کا ذکر اور اذکار بہتر ہے

نتیجہ فکر حضرت مولنا محمدؐ اکرام الدین صاحب اختر بخاری مدظلہم

توانگر سے گدا کی آبرو سو بار بہتر ہے
وہاں کانِ گہر۔ یاں چشم گوہر بار بہتر ہے

نگہ میں جیکے مردہ دلوں کو کرو یا زندہ
مسیحا سے کہیں نرگسِ بیمار بہتر ہے

وہ بیت اللہ ہے سب جسکو عرش اللہ کہتے ہیں
حریم کعبہ سے صحنِ دلِ ابرار بہتر ہے

رقیبیں دیکھکر کوئے صنم میں مجھکو جلتے ہیں
جلیں یہ خوب سا۔ یا ربّ عدو فی النار بہتر ہے

تصوّر جب ہوا کامل حضوری ہوگئی حاصل
بنی فرقت میں ترکیبِ وصالِ یار بہتر ہے

شکایت گردشِ دوراں کی کم ظرفی سمجھتا ہوں
دلا ہر وقت شکرِ منعمِ غفّار بہتر ہے

ضرورت کیا اُٹھائے تیغ قاتل دستِ نازک سے
برائے قتلِ اختر ابروئے خمدار بہتر ہے

ایضاً

بہم جب تلک جان و تن ہو الٰہی
مجھے عشقِ شاہِ زمن ہو الٰہی

رہوں بادۂ عشق احمد سے بیخود
یہ نشہ نہ دل سے ہرن ہو الٰہی

رگ و ریشہ میں ہو محمدؐ محمدؐ
یہی ذکر سرّ و علن ہو الٰہی

تمنائے دولت نہ جنّت کی خواہش
میرا کوئے احمدؐ وطن ہو الٰہی

نگاہوں میں سینے میں دل میں جگر میں
تیرا نور جلوہ فگن ہو الٰہی

گلِ داغِ عشقِ حبیبِ خدا سے
میرا سینہ رشکِ چمن ہو الٰہی

چلا راہ سیدھی مجھے اپنی جانب
نہ شیطاں میرا راہزن ہو الٰہی

رہے دل میرا تابعِ حکمِ حضرت
فدائے حسینؑ و حسنؑ ہو الٰہی

اسیرِ دلِ آشفتہ روزِ قیامت
تہِ سایۂ پنجتن ہو الٰہی

نتیجۂ فکر جناب مولٰنا مولوی محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری عظامی واسلام

خدا سے نبی کو ملا کر تو دیکھو
دوئی دل سے یکدم ہٹا کر تو دیکھو

نہ طالب ہو پھر کوئی خلدِ بریں کا
مدینہ کی گلیوں کو آ کر تو دیکھو

لبِ جانفزا رشکِ آبِ بقا ہے
میرا مضغۂ دل جلا کر تو دیکھو

عزیزو زلیخا ہے کرتی غلامی
میرے رشکِ یوسف کو جا کر تو دیکھو

میں عاشق محمد پہ صادق ہوں دل سے
مجھے ہر طرح آزما کر تو دیکھو

سمائی ہے ارض و سما کے برابر
میرے دلمیں تم بھی سما کر تو دیکھو

میں کشتہ تمہارا ہوں بیدم جلادو
مسیحا ہو ٹھوکر لگا کر تو دیکھو

گنہگار اختر کی ہو جائے بخشش
تم عرضِ شفاعت سُنا کر تو دیکھو

ایضاً

غم و اندوہ میں یارب تو مجھکو مبتلا مت کر
عدوِ راہِ عشقِ مصطفےٰ کو آشنا مت کر

حفاظت کر الٰہی غیرِ راہِ دینِ احمد سے
قدم میرے قدومِ اولیا سے تو جدا مت کر

بڑھا آئینۂ دل زنگ سے صیقل دلا یارب
مجھے جز عشقِ پاکِ مصطفےٰ دیگر عطا مت کر

تو ہی رزاقِ عالم ہے ہدایت یہ ہے قرآں میں
الٰہی غیر کا محتاج کر کے بینوا مت کر

بنا دے مجھکو عشقِ احمدِ مختار میں کامل
خدایا دل میرا تو مائلِ ہر ناخدا مت کر

ہمیشہ صدق دل سے اختر بیچارہ بیکس
دعا کرتا ہے یارب تو محبوں سے جدا مت کر

ایضاً

کوئی خواہانِ جنت ہے کوئی خواہانِ مولا ہے
دلِ آشفتہ کو گیسوئے احمد ہی کا سودا ہے

خدا کا نور ہے یارو وجودِ احمدی مطلق
مثالی ہے نہ خاکی ہے نہ وہ روحِ منزہ ہے

مع النعلین تھے معراج کی شب عرشِ اعظم پر
جو رتبہ ہے محمد کا پھر ایسا کسکا رتبہ ہے

حسابِ آخرت کی عاصیونکو ہے پریشانی
بدل دو یا نبی سب دفترِ اعمال کالا ہے

خدایا روضۂ اقدس محمد اب تو دکھلا دے
بہت دن سے میرے دل میں مدینے کی تمنا ہے

ملک جن و بشر قرباں نہ ہوویں کیوں شہ دیں پر
عجب نور منزہ ہے کہ خود خالق ہی شیدا ہے

خداوندا محمدؐ کی مجھے امت میں کر داخل
بہت دن سے یہ عیسےٰ ابن مریم کی تمنا ہے

جو ہونا ہو سو ہو سب آپ ہی کے سامنے شاہا
کہ جاوے سامنے حق کے کہاں یہ منہ ہمارا ہے

فرشتے آگے جب پوچھیں گے تیرا کون ہے خالق
لحد میں بھی کہونگا میں یہ بندہ مصطفےٰ کا ہے

نہ گھبراؤ گناہوں سے غلام دستگیر اپنے
وسیلہ حشر کے دن شافع روز جزا کا ہے

ایضاً

ہے جسکو عشق شافع روز جزا کے ساتھ
محشور ہو گا حشر میں وہ مصطفےٰ کے ساتھ

صَلُّوْا عَلَیْہِ خالق اکبر نے خود کہا
لو نام مصطفےٰ کا درود و ثنا کے ساتھ

دیکھا نبیؐ نے خالق اکبر کو آنکھ سے
کی گفتگو خدا نے رسول خدا کے ساتھ

روز شمار وصف نبیؐ کا سُنا کے ہم
جائینگے باغ ارم میں شہ دوسرا کے ساتھ

ناظر کی التجا ہے یہی تجھسے رات دن
یارب اُٹھانا حشر میں تو مصطفےٰ کے ساتھ

اُلفت اگرچہ مجھکو ہے کل اولیا کے ساتھ
لیکن ہے دل کو عشق رسول خدا کے ساتھ

اُمت ہر اک کرے گی تمنا کہ یا خدا
ہو میرا حشر آج شفیع الوریٰ کے ساتھ

ہووے نسیم گلشن یثرب خدا گواہ
نسبت نہیں ہے جسکو جنانکی ہوا کے ساتھ

جائینگے ہم ضرور مدینہ میں ایک دن
رہبر رہا جو عشق نبی روسیاہ کے ساتھ

ایضاً

حبیب خاص یزدانی مجدد الف ثانی ہے
علیؑ سیرت حسنؑ ثانی مجدد الف ثانی ہے

نہ ہے سیمائے نورانی نہ ہے فرخندہ پیشانی
کمال حسن انسانی مجدد الف ثانی ہے

تمہارے فیض روحانی کیا عالم کو نورانی
محیط سر عرفانی مجدد الف ثانی ہے

تو گنج فیض ربانی تو بیشک ابر نیسانی
حبیب خاص یزدانی مجدد الف ثانی ہے

گل گلزار رضوانی مہ اوج ہمہ دانی
بفرق تاج سلطانی مجدد الف ثانی ہے

میرے مولا میرے آقا میرے مرشد میرے خواجہ
بلاشک پیر لاثانی مجدد الف ثانی ہے

بہ ہنگام پریشانی مددگار غیبانی
کریں سب مشکل آسانی مجدد الف ثانی ہے

علیم علمِ جسمانی فہیمِ سرِّ روحانی
کمالِ فضلِ انسانی مجدّدِ الفِ ثانی ہے،

پڑا ہوں میں بہ حیرانی مدد کر پیر لاثانی
حکیمِ قلبِ روحانی مجددِ الفِ ثانی ہے،

غریب و بینوا اختر ترے دربار میں آکر
کرے ہر دم ثنا خوانی مجدّدِ الفِ ثانی ہے،

ایضاً

جسے ایمان خالق نے دیا ہے
دل و جاں سے وہ احمدؐ پر فدا ہے

مسلماں ہیں اُسی کو جانتا ہوں
جسے عشقِ شہِ ہر دو سرا ہے

وہ ہے محبوبِ خلّاقِ جہاں کا
ثنا کرتا گروہِ انبیا ہے

جسے الفت ہے محبوبِ خدا سے
وہی سمجھو کہ شیدائے خدا ہے

نہ کیونکر اُس پہ ہوں ہم دل سے قرباں
عزیزِ خلق و شاہِ انبیا ہے

کریگا وصف اُسکا آدمی کیا
لکھی قرآں میں جسکی ثنا ہے

جہاں ہوتا ہے ذکرِ پاک حضرت
عیاں ہوتا وہاں نورِ خدا ہے

یقیناً جنتی ہے وہ مسلماں
جسے اِس ذکر سُننے کا مزا ہے

کریں کیونکر نہ ذکرِ احمدؐ شب و روز
وہ رہبر ہے ہمارا پیشوا ہے

ایضاً

یہی ہے آرزو اپنی کوئی ایسا بہانہ ہو
کہ مَیں ہوں اور میرا سر نبیؐ کا آستانہ ہو

ازل سے بلبلِ زارِ گُلِ رخسارِ احمدؐ ہوں
میرا یا رب مدینے کے چمن میں آشیانہ ہو

مزا شوقِ وصالِ حق کا کیونکر وہ بشر جانے
فراقِ احمدِ مرسل میں دل جسکا جلا نہ ہو

مجھے جب روضۂ اطہر کی جانب لیچلے قسمت
سمندِ شوق کو زلفِ محمدؐ تازیانہ ہو

کبھی تو یا نبیؐ آؤ رُخِ پُر نور دکھلاؤ
قدم سے آپ کے روشن میرا تاریک خانہ ہو

تیرے در پر نہ آئے یا نبیؐ تو وہ کہاں جائے
مقدّر جسکا برگشتہ ہو دشمن سب زمانہ ہو

بچانا یا محمدؐ گرمیٔ محشر سے اختر کو
تیرے فضل و کرم کا سایہ سر پر شامیانہ ہو

ایضاً

واعظا وعظ مت سُنا مجھکو
خوف دوزخ نہ تو دِکھا مجھکو

میرا مالک ہے احمدؐ مختار
لے گا خالق سے بخشوا مجھکو

کیا ہوا گرچہ پُر خطا ہوں میں
ہے محمدؐ کا آسرا مجھکو

یا محمدؐ بہت ہوں میں بیمار
آپ تو کر شفا عطا مجھکو

یاد فرما مجھے مدینہ میں
نار فرقت سے مت جلا مجھکو

خوں برستا ہے میری آنکھوں سے
اسقدر اب تو مت رُلا مجھکو

یا تو بلوا مجھے مدینے میں -
یا یہاں آکے مُنہ دِکھا مجھکو

ہے مرض سے مِس وجود سقیم
نام تیرا ہے کیمیا مجھکو

ہوں پڑی خاک راہِ عشق میں میں
دستگیری تو کر اُٹھا مجھکو

حال محجوب پر تو رحم کر -
اب مدینہ میں تو بلا مجھکو

قصیدہ

محمدؐ سا حسیں اللہ اکبر ہو تو ایسا ہو
جو مہوش ہو تو ایسا ہو جو دلبر ہو تو ایسا ہو

بچائے آتشِ دوزخ سے اپنی ساری امت کو
جو حامی ہو تو ایسا ہو پیمبر ہو تو ایسا ہو

شبِ معراج میں فوج ملک ہمراہِ حضرت تھے
جو لشکر ہو تو ایسا ہو جو افسر ہو تو ایسا ہو

بنایا آپ کو سردار حق نے انبیاؤں کا
جو سلطاں ہو تو ایسا ہو جو سرور ہو تو ایسا ہو

ملا سجدہ میرے سر کو نبیؐ کے آستانے پر
اگر سر ہو تو ایسا ہو اگر در ہو تو ایسا ہو

خدا کے آپ معشوق اور خدائی آپکی عاشق
جو دلدار ہو تو ایسا ہو جو دلبر ہو تو ایسا ہو

چھڑائی راہِ گمراہی خدا کی راہ دکھلائی
جو ہادی ہو تو ایسا ہو جو رہبر ہو تو ایسا ہو

توحید

شور ہر جا مچا ہے اللہ ہو
دل بھی دیتا صدا ہے اللہ ہو

رگ و پے جسم میں جو ہے میرے
وِرد اُنکا ہوا ہے اللہ ہو

میں بھی کانوں سے اپنے سُنتا ہوں
شش جہت میں ندا ہے اللہ ہو

ہر مرض اس سے دور ہوتا ہے
کیا ہی عمدہ دوا ہے اللہ ہو

عارفوں کا بھی وظیفہ ہے
جو کہ ہیں جستجو میں جنت کے
پاک انفاس اس سے ہوتے ہیں
جو کرے اسکو ورد صبح و مسا
ورد اسکا دلوں کو صاف کرے
جس نے پایا اسی سے پایا ہے
کیجئے کشتہ ذات کو اپنے
دَیر و کعبہ میں ہے اسی کا نور
دید پر اپنے ہو کے وہ ناظر
صاف زنگِ دل اس سے ہوتا ہے
وصل ہوتا ہے فصل سے حاصل
تو فنا فی الرسول ہو کر دیکھ
خود فنا ہو کے دیکھ تو واحد

عشق کا مدعا ہے اللہ ہو
شغل اُنکا دلا ہے اللہ ہو
صوفیوں نے کہا ہے اللہ ہو
اُسکا مشکلکشا ہے اللہ ہو
سالکوں نے کہا ہے اللہ ہو
سب کا حاجت روا ہے اللہ ہو
نسخۂ کیمیا ہے اللہ ہو
ہر طرف امتلا ہے اللہ ہو
آپ جلوہ نما ہے اللہ ہو
آئینہ کی ضیا ہے اللہ ہو
اُس سے پھر کب جدا ہے اللہ ہو
خود ہی احمدؐ بنا ہے اللہ ہو
کون پھر ماسوا ہے اللہ ہو

از حضرت پیر و مرشد مولٰنا محمدؐ اکرام الدین صاحب اختر بخاری واعظ اسلام

عجب جلوہ گر نور سبحاں میں تو ہے
خجل تیرے عارض سے ہیں گلشن و گل
یدُ اللہ قرآں میں حق نے کہا ہے
قدم سے تیرے تازہ ہے گلشنِ دہر
خیالِ رخ و زلف شام و سحر ہے
شرف عرش کو تیری نعلین سے ہے
مقامِ دنیٰ قاب قوسین تیرا
تیری شان میں ہے بشیراً نذیراً

نشاں بے نشاں شانِ رحماں میں تو ہے
کہ بلبل میں غنچہ میں بستاں میں تو ہے
یہ سب دین و ایمان و عرفاں میں تو ہے
کہ بلبل میں گل میں گلستاں میں تو ہے
کہ والشمس واللیل قرآں میں تو ہے
جناں میں بھی حوروں میں غلماں میں تو ہے
نہاں اور عیاں سر یزداں میں تو ہے
بشارت میں ڈر میں ہر اک آں میں تو ہے

نبی کوئی تجھسا نہیں ہے جہاں میں
کہ کانَ یکونُ و ماکاں میں تو ہے

خدا خود ہے عاشق تو معشوق ہے وہ
کہ خود عشق صادق ہے ایقاں میں تو ہے

تیرے نور سے سب ہویدا ہے خلقت
کہ جنّ و ملک اور انساں میں تو ہے

سمایا ہے نظروں میں میرے تو ہی بس
جدہر دیکھتا ہوں ہر اک شاں میں تو ہے

تجھی میں ہیں صدیقؓ و فاروق اعظمؓ
کہ عثماں میں اور شاہ مرداں میں تو ہے

امام احمد و مالک و شافعی میں
کہ جلوہ نما علمِ نعماں میں تو ہے

معین جہاں اور سلطان محمدؒ
سُہروردی اور شاہِ جیلاں میں تو ہے

میرے پیر و مرشد ہیں قبلہ و کعبہ
ضیاء عمر فضل رحماں میں تو ہے

یعنی مولنا ضیاء الدین عمر کردی و حضرت مولنا فضل رحمن مرادآبادی ۱۲

قیامت میں چمکیگا ماہِ شفاعت
اے اختر نہ کر غم جو عصیاں میں تو ہے

قصیدہ بمذاق صوفیہ

تیری الفت میں مرمٹنا شہادت اسکو کہتے ہیں
ترے کوچے میں ہونا دفن جنت اسکو کہتے ہیں

تجھی کو دیکھنا تیری ہی سننا تجھ میں گم ہونا
حقیقت معرفت اہل طریقت اسکو کہتے ہیں

ریاضت نام ہے تیری گلی میں آنے جانیکا
تصوّر میں ترے رہنا عبادت اسکو کہتے ہیں

تمہارے غیر کے خطرے سے کرنا پاک باطن کو
صنم پیر مغاں غسل طہارت اسکو کہتے ہیں

ولایت امتحانِ دوست میں ثابت قدم رہنا
بلاؤں سے نہ گھبرانا کرامت اسکو کہتے ہیں

بہا خوں دستِ مجنوں سے اگر لی فصد لیلی نے
فنا ہے نام اسکا اور نسبت اسکو کہتے ہیں

جو تجھ میں اور تو جسمیں پھر اسکا پوچھنا کیسا
یہی ہے بیخبر غفلت جہالت اسکو کہتے ہیں

رہا مجھ میں بشکل روح پر صورت نہ دکھلائی
اسے کہتے ہیں غیریّت معیّت اسکو کہتے ہیں

کٹانا سر کو تیری راہ میں اور اف نہیں کرنا
زباں ہیں تیری جاں دیدوں کہ ہمت اسکو کہتے ہیں

نظر جلوہ جو آیا معنئ طٰہٰ و یٰسیں کا
کہا کھا کر قسم قرآں نے سورت اسکو کہتے ہیں

دکھا کر شاہ کے دربار اقدس کو مدینہ میں
کہونگا حضرتِ رضواں سے جنت اسکو کہتے ہیں

بنایا مشرکوں کو عاشقِ توحید یک دم میں
یہ ہے شانِ نبوت اور رسالت اسکو کہتے ہیں

ادہر ایسا ہوا اللہ کا ادہر بخشے گئے عاصی
زہے طغیاں کہ دریا سے نبی کے پیارے بچوں کو
سگ درگاہ جیلاں مجھکو حق کردے تو شاہوں سے
ترا مفتون جاں دادہ ترا عاشق ترا شیدا

شفاعت اسکو کہتے ہیں وجاہت اسکو کہتے ہیں
نہ دی اک بوند پانی کی شقاوت اسکو کہتے ہیں
کہوں دنیا کے کتوں بادشاہت اسکو کہتے ہیں
ترا مضطر ترا اختر ہدایت اسکو کہتے ہیں

از حضرت مولینا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری واعظ اسلام

ازل ہی میں تھا جو میں شیدا رخ پر نور احمدؐ کا
مرے ارمان سب نکلے تمنا ہے تو یہ باقی
شب معراج آنکھیں فرش رہ کردیں ملائک نے
مدینہ طور ہو غش کھائیں موسیٰ کیطرح لاکھوں
ملک تک اب طواف کعبۂ دل کرنے آتے ہیں
مجھے کیا خوف ہو خورشید محشر کی حرارت سے
بنا کر فرد النساں امت احمدؐ کیا تونے
نہ دو تشبیہ طوبیٰ سے نہ گستاخی کرو اختر

بنا خورشید روشن شامیانہ میرے مرقد کا
کہ وقت نزع ہو لب پر میرے کلمہ محمدؐ کا
ہوا جب غلغلہ برپا فلک پر انکی آمد کا
اگر جلوہ نمایاں ہو کف پائے محمدؐ کا
کہ دل ہے داغ فرقت ہیں تمو نہ سنگ اسود کا
کہ سر پر سایہ یاں پنجائیگا گیسو محمدؐ کا
خدایا شکر کس منہ سے کروں احسان بیحد کا
وہاں مشہور تھا سایہ یہاں سایہ نہ تھا قد کا

ایضاً

جناب مصطفےٰ جسوقت ہیں تشریف لائینگے
سوا نیزہ پہ آٹھہریگا جب سورج قیامت میں
سہارا دین و دنیا میں نہیں بن آپکے کوئی
الٰہی کون دن ہوگا کہ ہم جاکر مدینہ میں
جناب پاک کے روضہ پہ قرباں کرکے جاں اپنی
خدا سے سربسر امید بخشش کی ہے اے اختر

شفاعت سے وہ اپنی ہمکو آکر بخشوائینگے
حبیب کبریا خود ہمکو دامن میں چھپائینگے
ذریعہ سے جناب پاک کے جنت کو جائینگے
رسول اللہ کے روضہ پہ اپنا سر جھکائینگے
تن ناقص کو خاک پاک یثرب میں ملائینگے
مگر اعمال ناقص تجھکو شرمندہ کرائینگے

قصیدہ

مدینہ کو جو عشاق محمدؐ یاد کرتے ہیں
ملک آکر ادا رسم مبارکباد کرتے ہیں

جو وصفِ چشمِ حق بین نبی میں شعر لکھتا ہوں — تو غلمانِ جناں آنکھوں سے اُس پر صاد کرتے ہیں

تری تعلیم رشکِ انبیاء کرتی ہو انساں کو — ترے طفلِ دبستاں کو ملک اُستاد کہتے ہیں

نہ ہوں نے ترے عشاق حق پر کر دیا ظاہر — کہ راہِ دوست میں یوں خانماں برباد کرتے ہیں

ملائک تھام لیتے ہیں کلیجے آسمانوں پر — غلامانِ شہِ لولاک جب فریاد کرتے ہیں

غلاموں نکو ترے خالق نے وہ توقیر بخشی ہے — کہ چوروں نکو وہ قطب و صاحب ارشاد کرتے ہیں

کہینگے انبیاء سے سرورِ محشر قیامت میں — جہنم سے گنہگاروں کو یوں آزاد کرتے ہیں

مدینہ کھینچ لیتا ہے دلِ پُر درد کو شاید — عنایت سے جنابِ سرورِ دیں یاد کرتے ہیں

قصیدہ

جو مکاں سے جانبِ لامکاں شب وصل نورِ خدا گئے — رہے جبرئیل تو سدرہ پر وہ بُراق آگے بڑھا گئے

جو حریم خلوتِ خاص میں کہ جہاں کسی کا گذر نہ تھا — ہوئیں باتیں راز و نیاز کی تو خدا کو صاف کہا گئے

جھڑی آنسوؤں کی برستی ہے میری چشم زار ہو اسلئے — کہ ملال و حسرت و درد و غم سرِ دل پہ ابر سے چھا گئے

تو ہی سب رسولوں کا پیشوا جو خدا سے رتبہ تجھے ملا — ہوئے تجھ سے پہلے جو انبیاء تری آگے سر کو جھکا گئے

نہیں لگتا ہند میں دل مرا کہ جنوں ہوا ہے مدینہ کا — یہ عرب سے آئی ہیں قافلے مجھے ذکر کس کا سنا گئے

سنا مصطفیٰ نے جو عرش پر تو صدائے کفش بلال تھی — گئے کوہِ طور پہ جب کبھی تو کلیم برہنہ پا گئے

جو وہ آہ و نالہ کے روز تھے گئے درد پہلے جو شور تھے

مرے زخم دل کے جو چور تھے وہ اثر دوا کا چھڑا گئے

قصیدہ محفل میلاد از حضرت اختر

رحمتِ خالق ہے نازل محفلِ میلاد میں — مصطفیٰ خود ہونگے شامل محفلِ میلاد میں

ہیں فرشتے ساقی اس بزمِ رسول اللہ کے — حور و غلماں سب ہیں داخل محفلِ میلاد میں

اہلسنت جان و دل سے آتے ہیں اہلِ بہا — کیا وہابی آئیں جاہل محفلِ میلاد میں

عرش سے تا فرش بس صلِّ علیٰ کی دھوم ہے — جن و انساں سب ہیں قائل محفلِ میلاد میں

دیکھکر اس بزم کا جاہ و تجمل حاضرین — یک بیک ہوتی ہیں بسمل محفلِ میلاد میں

بدعتی نجدی وہابی آئیں کیوں اس بزم میں — آتے ہیں عشاق کامل محفلِ میلاد میں

حضرتِ خیر الوریٰ سے جنکو حاصل عشق ہے
بس وہی آتے ہیں بدل محفلِ میلاد میں
تحفۂ صلوٰۃ بھیجو احمدِ مختار پر
گو ہر مقصد ہے حاصل محفلِ میلاد میں
اختر ہوتا ہے جہاں پر ذکر محبوبِ خدا
سامعین بیٹھے ہیں شاغل محفلِ میلاد میں

ایضاً محفلِ میلاد مبارک

خدا کے پیارے دلربا کی آج محفل ہے
حبیبِ حق محمد مصطفےٰ کی آج محفل ہے
جلاتو سیکڑوں مردے کہ جسنے اک اشارہ میں
اُسی رشکِ مسیحا مصطفےٰ کی آج محفل ہے
بچھائے فرش آنکھوں کا فلک سے آتے ہیں عیسیٰ
یہ کہتے ہیں ہمارے پیشوا کی آج محفل ہے
کیا روشن زمانہ کو ہے جسکے نور نے آ کر
اُسی رشکِ قمر اور مہ لقا کی آج محفل ہے
جسے محشر کے دن ڈھونڈینگے ہم حاجت روائی کو
اُسی حاجت روا مشکلکشا کی آج محفل ہے
ضیا پایا ہے سب پیغمبروں نے جسکے پرتو سے
اُسی شمس الضحیٰ بدر الدجیٰ کی آج محفل ہے
چلا آیا ہے رضواں چھوڑ کر جنت کی دربانی
یہ کہتا ہے کہ محبوبِ خدا کی آج محفل ہے
خدا نے سب خدائی میں جسے محبوب ٹھہرایا
اُسی صلِّ علیٰ صلِّ علیٰ کی آج محفل ہے
خلیلؑ و نوحؑ و آدمؑ یوسفؑ و یعقوبؑ اور موسےٰؑ
پکاریں سب ہمارے رہنما کی آج محفل ہے
کہیں جبریلؑ و اسرافیلؑ و میکائیلؑ و عزرائیل
چلو پیارے رسولِ دوسرا کی آج محفل ہے
پرے باندھے ہوئے حوریں بھی اور غلماں بھی آئے ہیں
خوشی کرتے ہیں نورِ کبریا کی آج محفل ہے
کہا اللہ نے جو صدق دل سے آئے مجلس میں
اُسے بخشونگا میرے دلربا کی آج محفل ہے
یہاں فنچی تم بھی جان و دل اپنا کرو روشن
رسولِ حق و ختم الانبیا کی آج محفل ہے

ایضاً

دم بدم عرش سے آتی ہے صدا آجکی رات
دیکھو وہ آتے ہیں محبوبِ خدا آجکی رات
آکے جبریلؑ لگے کہنے کہ چلیے حضرت
آپکی دید کا شیدا ہے خدا آج کی رات
حور و غلمان و ملائک سبھی جن و بشر
جا بجا پڑھتے ہیں سب صلِّ علیٰ آجکی رات
سب نبی کہنے لگے اپنی جھکا کے گردن
ملنے اللہ سے چلے نورِ خدا آجکی رات

ہو مبارک شبِ معراج محمدؐ تمکو ۔ تم ملو حق سے ملے تمسے خدا آجکی رات

کہا اللہ نے کیا چاہئے محبوب میرے ۔ کہو میں تمکو کروں جملہ عطا آجکی رات

کہا حضرت نے الٰہی ہے یہ دل کا مطلب ۔ بخشدے امتِ عاصی کی خطا آجکی رات

لطف سے کرکے ندا کہدیا مینے بخشا ۔ دست رحمت سے مجھے ہاتھ ملا آجکی رات

یا محمدؐ ذرا دیکھو تو خدا کے صدقے ۔ سامعیں بیٹھے ہیں مشتاق لقا آجکی رات

بانیٔ مجلس وسب مجلسیوں کی یارب ۔ کرنظر فضل سے اختر کی دعا آجکی رات

از نتیجۂ فکر جناب ابو محمد عبد الغنی صاحب قبلہ انصاری چشتی سلیمانی جودھپوری

حوضِ کوثر پہ تڑے آئیں ہما سے پہلے ۔ دردِ دل آتا ہے جسطرح دوا سے پہلے

دیکھنا چاہے خدا کو تو کرآنکھیں روشن ۔ کحلِ دیدار رخ نورِ خدا سے پہلے

سایۂ روضۂ اطہر سے ہوا ہمکو یقیں ۔ ورنہ انکار ہی تھا ظلِّ ہما سے پہلے

جذبۂ شوق سے اب پیکِ تصوّر میرا ۔ روز جاتا ہے مدینہ کو ہوا سے پہلے

غنچۂ دل مرا ہر صبح نہ کیونکر وا ہو ۔ پہونچتا تار تصوّر ہے صبا سے پہلے

عشق اور عاشق و معشوق کی تھی کسکو خبر ۔ تھا فقط عالمِ ہُو نورِ خدا سے پہلے

جانتا کوئی نہ تھا دیر ہے کیا اور حرم ۔ میرے اُس کعبۂ دیں قبلہ نما سے پہلے

آپکی لاتے ہی تشریف ہوا امن واماں ۔ تھا پُر آشوب جہاں ورنہ جفا سے پہلے

خلوتِ خاص دنیٰ اور فتدلّٰی کی خبر ۔ کسی مرسل نے نہ دی شاہ ہدیٰ سے پہلے

قابَ قوسین کی منزل پہ کوئی پہونچا ہے ۔ نہ سُنا ہمنے تو محبوبِ خدا سے پہلے

بخششِ اُمتِ عاصی کے لئے آں سرور ۔ کرچکے عہد ازل ہی میں خدا سے پہلے

مومنو سرورِ عالم پہ فدا ہو جاؤ ۔ بخشوائیں وہ تمہیں تاکہ خدا سے پہلے

دفترِ جرم و خطا صاف ہمارے دُھلجائیں ۔ ہمکو لازم ہے ملیں جبرِ عطا سے پہلے

ہائے کیوں تمنے کیا ابنِ پیمبرؐ کو شہید ۔ کوئی پوچھے تو سہی اہلِ جفا سے پہلے

سالکِ منزلِ مقصد کوئی ایسا نہ ہوا ۔ کہ وہ پہونچا ہو کبھی راہ نما سے پہلے

راستہ منزلِ مقصود کا ناقب پوچھو
چلکر اب تو لنسہ میں اُس راہنما سے پہلے

انگوٹھی چومنے کے لئے ازجناب فضیلت پناہ مولٰنا قاضی عبدالقدوس صاحب

وہی ہے حمد کے لائق کہ جو قادر ہے قدرت پر
بزرگی جس نے دی حضرت کو سب نبیوں کی خلقت پر

تم اُسکے حکم کو مانو بچو اسکی مناہی سے
اگر نکبہ ہے تمکو اے مسلمانو شریعت پر

کہا ہے حضرتؐ پڑھے مومن اذاں میں صدقِ نیت سے
درود ہمراہ کر کے اس دعائے پُرفضیلت پر

اذاں میں مستحب ہے نامِ نامی آپکا سُنکر
انگھوٹھے چوم رکھے دونوں آنکھوں کی حدقت پر

پڑھے پڑھنے کی اسمیں جو کہ فرمائے شہِ مرسل
میں لیجاؤنگا انکو کھینچکر جنت میں عزت پر

جواہر نجر میں حسنہ مقاصد سے ہے سب لکھا
سند گردان کر صدیق اکبر کی صداقت پر

اگر مرفوع ہوتی شاہ تک اسکی سند ہوتی
رہی موقوف یہ صدیق اکبر کی صداقت پر

یہی فرماتے ہیں ملاّ علی قاری محقق بھی
عمل اس قول پر گویا عمل کرنا ہے سُنت پر

کہا ہے حضرتؐ کرو دل سے اطاعت میرے خلفا کی
اطاعت انکی شامل ہوگئی میری اطاعت پر

محیط و مضمرات کنز العباد اور آو فتحیہ
فتاوی صوفیہ اور بھی کتب میں انکی صحت پر

مگر بعضے مخالف جھوٹ کہتے ہیں کہ سیوطی
گئے ہیں ان حدیثوں کی سراپا موضوعیت پر

یہ کذب و افترا تہمت ہے اُنپر جھوٹ کہنے کی
یہ ہے وہ مستحب بعضے گئے ہیں فعل سنت پر

خدایا اہلسنت کو جلا صدق یقینی سے
بحقِ صاحبِ لولاک قدسی کی نصیحت پر

در اثبات شفاعت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم از نتیجۂ فکر قاضی صاحب موصوف

مسلمانو عبادت کیجئے خلاق قادر کی
کرو ہر لحظہ تبعیت شریعت کے اوامر کی

یہ مال و دھن کی لالچ میں نہ امرِ شرعی کھو یارو
یہ دنیا پنجروزہ ایک منزل ہے مسافر کی

محبت سرورِ عالم کی رکھو جان سے بڑھکر
اسی الفت سے حاصل ہو بھلائی تمکو آخر کی

وہی برحق شفیعِ عاصیاں ہیں ہے حدیث اسپر
روایت ہے ابوداؤد حاکم اور جابرؓ کی

یہی احمد ترمذی و ابن حبّان ابن ماجہ بھی
خطیب ابن عمر اور ابن عباس مفاخر کی

کہے فرمائے سردارِ دو عالم شافع محشر
شفاعت ہیں کروں امّت کے کل اہل کبائر کی

حدیثِ معتبر مشہور ہے بابِ شفاعت میں
حدیثیں اور رکھتی ہیں سند حدِّ تواتر کی

جزا سکے حق نے اَنْ یَّبْعَثَكَ ہے قرآں میں فرمایا
دِگر وَلَسَوْفَ یُعْطِیْكَ دلیل اس پاک قادر کی

پہ تفسیرِ مدارک میں لکھا جمہور علما سے
شفاعت گہ ہے محمود ا مقام آیت ظاہر کی

ہوئی جب شہ پہ نازل آیت وَلَسَوْفَ یُعْطِیْكَ
کہے حضرت خداوندا مسرّت گو کہو آخر کی

یہ میرا ایک بھی گر امتی رہجائے دوزخ میں
نہ ہرگز ہونگا میں راضی یہ ہے مرکوز خاطر کی

حدیث آئی ہے اُعْطِیْتُ الشَّفَاعَةَ صاف حضرت سے
لکھی مسلم بخاری نے روایت لا کے جابر کی

ہے حضرت کی شفاعت عام اگلی امتوں کو بھی
کہ سب عالم کی رحمت ذات ہے وہ ذوالمفاخر کی

شفاعت اولیا اور انبیا کو بھی ہے پر ظنّی
یہ قطعی ہے شفاعت اُس شہِ امّی مظاہر کی

گنہ گا ہو سبب انکار اس ظنی شفاعت کا
ملا و ہو کفر میں انکار اس قطعی کے منکر کی

جو اذن محتمل کا معتقد ہو یعنے کوئی بولے
نہیں معلوم کون اپنا شفیع قدرت ہے قادر کی

جسے چاہے خدا کر دے ہمارا بس شفیع اسکو
ہے کفر یہ اعتقاد بدیہی شارع نے ظاہر کی

یہی عالمگیری دیگر بحر رائق میں یہ لکھا ہے
نہیں جائز ہے کرنی اقتدا پھر ایسے منکر کی

شفاعت باوجاہت اور محبت ہے دو اللہ نے
شہِ لولاک کے دستِ مقدس میں ہے دائر کی

یہی ہے اعتقادِ اہلِ حق حضرت سے لے اب تک
یہی اسلام و ایماں ہے یہی پونجی ہے آخر کی

خدایا اہل ایماں کو بچا ان بدعقیدوں سے
جو کچھ تھا مقصدِ قلبی سو سب قدسی نے ظاہر کی

قصیدہ در شان حضرت غوث الاعظم قدس اللہ سرّہٗ الاکرم از تصنیف لطیف ملجائی و اُستاذی مولٰنا المولوی محمد اکرام الدین اختر بخاری

ہمارا ہادی و رہبر ہے محی الدین جیلانی
حبیبِ خاص پیغمبر ہے محی الدین جیلانی

خدا کے واسطے رونق فزا ہو خانۂ دل میں
یہ میرا دل ترا گھر ہے محی الدین جیلانی

تیری درگاہ میں جو صدقِ دل سے آتی جاتی ہیں
اگر ہے خاک وہ زر ہے محی الدین جیلانی

تیرے دادا کے دستِ پاک میں مفتاحِ جنت ہے
ترا جد ساقیِ کوثر ہے محی الدین جیلانی

تیرے نقشِ قدم پر جو قدم رکھتا ہے پھر اُسکو
عذابِ حشر سے کیا ڈر ہے محی الدین جیلانی

نہیں اصلا ہمارے دل میں اب کچھ خوف محشر کا
میرا یاور ہے رہبر ہے محی الدین جیلانی

الٰہی کب وہ دن ہوگا کہینگے دیکھکر مجھکو
اے اختر کیوں تو مضطر ہی محی الدین جیلانی

ایضاً

نہیں ہو تیر یزدانی نہیں ہو ظل سبحانی
یہ کسکا مرتبہ اے شاہ محی الدین جیلانی

دعا کا منتظر عالم ہے تقدیر معلق سے
اُٹھا دست دعا اے شاہ محی الدین جیلانی

بڑے دعوی سے شیطاں نے لیا ہے پیچ میں مجھکو
مجھے کر تو رہا اے شاہ محی الدین جیلانی

یہ روحانی شفاخانہ تمہارا وقف عالم ہے
ملے مجھکو دوا اے شاہ محی الدین جیلانی

کہاں میں ناتواں ہمت کہاں شیطان سا رہزن
مجھے تم لو بچا اے شاہ محی الدین جیلانی

کوئی نازاں عمل پر ہے کوئی ہو علم پر پھولا
مجھے تکیہ تیرا اے شاہ محی الدین جیلانی

تیرے صدقے ہزاروں جائینگے جنت میں بن پوچھے
تو ہے وہ پیشوا اے شاہ محی الدین جیلانی

ازل سے آپکو احیاء دیں کا مرتبہ حاصل
میرے دل کو جلا اے شاہ محی الدین جیلانی

اگر میری نہ ہو خاطر تو اپنی آل کا صدقہ
کرو کچھ تو عطا اے شاہ محی الدین جیلانی

غریب و بینوا اختر کیجانب چشم شفقت ہو
طفیل مصطفےٰ اے شاہ محی الدین جیلانی

ایضاً

ہمارے راہنما ہو تم محی الدین جیلانی
رئیس اولیا ہو تم محی الدین جیلانی

ہو سردار ولی اللہ ہو منظور رسول اللہ
خدا کے آشنا ہو تم محی الدین جیلانی

خدا سے مجھکو ملواؤ یہ ہے مقصود دلواؤ
مجیب التجا ہو تم محی الدین جیلانی

بجا مشکلکشا ہو تم بجا حاجت روا ہو تم
ہر اک کے مدعا ہو تم محی الدین جیلانی

نسیم روضہ وحدت شمیم گلشن کثرت
گل باغ صفا ہو تم محی الدین جیلانی

مہ برج کرامت ہو دُرِ درج ولایت ہو
حبیب کبریا ہو تم محی الدین جیلانی

فقیر آکر گرا در پر زکوٰۃ فیض دو سرور
دُرِ گنج سخا ہو تم محی الدین جیلانی

قصیدہ در مدح قطب ربانی شیخ عبد القادر جیلانی رح از حضرت مولوی محمد اکرام الدین صاحب بخاری دامت برکاتہم

غوث اعظم کو سبھی راہنما کہتے ہیں
دستگیر و مدد و شاہ و گدا کہتے ہیں

کامل و عامل و فقرا و ولی و عارف
آپ کو آئینۂ جلوہ نما کہتے ہیں

در پہ قادر کے کرے عرض جو ہووے حاصل
سینہ صافی سے مگر ہم بخدا کہتے ہیں

روضۂ پاک ہے کیا نور کا قبہ بخدا
دیکھکر جنّ و بشر صلّ علیٰ کہتے ہیں

قلب ہے اُنکا سیاہ کور ہیں بالکل وہ لوگ
نور محبوب خدا سے جو جدا کہتے ہیں

صدق دل سے یہ غزل لکھی ہے شیدائے غریب
باغ مدحت میں تجھے نغمہ سرا کہتے ہیں

ایضاً

جلوہ افگن نور ربّانی ہے آج
فاتحہ محبوبِ سبحانی ہے آج

کیوں نہ نازل ہوں خدا کی رحمتیں
یاں بیانِ شاہِ جیلانی ہے آج

فرش سے تا عرش نورانی ہے دیکھ
محفلِ قندیل نورانی ہے آج

جسکا بغدادِ معلّے ہے وطن
ہاں اُسی دلبر کی مہمانی ہے آج

زاہدوں کو کل مبارک ہو بہشت
ہم پہ بزمِ غوث صمدانی ہے آج

جو خلوص دل سے حاضر ہے یہاں
اُس پہ لطفِ خاص ربّانی ہے آج

غوث اعظم غوث اعظم ہر گھڑی
یہ کلامِ انسی و جانی ہے آج

اہتمامِ مجلسِ محبوبِ پاک
پس یہی دین و مسلمانی ہے آج

قادری ہے مدح خوانِ غوثِ پاک
اُسپہ لطفِ خاص یزدانی ہے آج

نتیجۂ فکر حضرت سلف واعظام موصوف بجواب غزل تراب غیر مقلد

مقلد کو کہو میداں پہ آئے جسکا جی چاہے
ہمارے ساتھ وہ پنجہ لڑائے جسکا جی چاہے

سبیل المؤمنیں سے دل لگائے جسکا جی چاہے
کلام اللہ پر ایمان لائے جسکا جی چاہے

مقلد ہو کے راہ حق پہ آئے جسکا جی چاہے
مکاں فردوس میں اپنا بنائے جسکا جی چاہے

قدم راہ پیر پر اپنا جمائے جسکا جی چاہے
دگرنہ آپ کو شیطاں بنائے جسکا جی چاہے

مسلمانو حذر لازم ہے لا مذہب کی صحبت سے
زمانہ کے خوشامدگو سب علما کے صاف کہدینا
مذبذب کے لئے عالم میں یہ اعلان کرو ہر دم
بجز تشویش و اغوا اور کچھ آتا نہیں انکو
زباں سے کہتے کچھ ہیں دلمیں رکھتے کچھ ہیں لا مذہب
یہ دجالوں و کذابوں کے ہیں مصداق لا مذہب
حدیثوں کے نہ یہ عامل نہ قرآں پر عمل انکا
بجو مرزائی اور چکڑالوی وہابی سے تم ہر دم
طریق اہل سنت کو نہ چھوڑو انکے اغوا سے
بنا کر کنفرنس فرقے وہابی دہوکہ دیتے ہیں
مجالس انکی سب فرقوں کی معجون مرکب ہیں
پشاور کے تمامی اہل سنت والجماعت کو
قومی درخواست کرکے سنیو حکام سے جلدی
قدیمی باغی سرکار انگلش کے ہیں وہابی
نہیں ہوتے ہیں شامل خاص سنی ایسی مجلس میں
نکر ہرگز گذر غیر مقلد کی مجالس پر
کہ لعن و طعن سے اہل سنن و ائمہ پر ہیں
جو خارج چار مذہب سے ہوا وہ اہل بدعت ہے
قیاس مجتہد کے ہیں عدو اجماع کے منکر
نہ ہو جو مجتہد تقلید شخصی اسپہ ہے واجب
مقلد چار اماموں کا جو ہے وہ اہلسنت ہے
تمام اولیاء اللہ تھے اس مذہب حق پر
مفسر اور محدث اور فقہا سب مقلد تھے

دغابازوں سے اپنے کو بچائے جسکا جی چاہے
بنے لا مذہب اور دوزخ میں جائے جسکا جی چاہے
عدو دیں بنے ایماں گنوائے جسکا جی چاہے
عمل میں فاحذروھم کو جو لائے جسکا جی چاہے
منافق ہیں منافق آزمائے جسکا جی چاہے
لکھا مشکوۃ میں ہے دیکھ جائے جسکا جی چاہے
یہ بندے پیٹ کے ہیں آزمائے جسکا جی چاہے
وگرنہ دل سیاہ اپنا بنائے جسکا جی چاہے
ہماری بات پر ایمان لائے جسکا جی چاہے
جو شیطانی دغا سے جاں بچائے جسکا جی چاہے
فتاوائے عرب پڑھکے سنائے جسکا جی چاہے
جو پکا سنی ہے رستہ بتائے جسکا جی چاہے
سب اپنی قوم کو شر سے بچائے جسکا جی چاہے
یقیں کو غدر دہلی دل پہ لائے جسکا جی چاہے
ہو شامل کنفرنس۔ وہابی کہائے جسکا جی چاہے
میری اس پند کو سنکے نہ جائے جسکا جی چاہے
خوارج ساں ہمیشہ دل دکھائے جسکا جی چاہے
طحاوی کی عبارت دیکھ جائے جسکا جی چاہے
کتابیں انکی لاکر اسکو پائے جسکا جی چاہے
ثبوت اسکا دکھاتا ہوں اب آئے جسکا جی چاہے
دلیلیں اسکی آکر دیکھ جائے جسکا جی چاہے
تعصب چھوڑ کر اب اسپہ آئے جسکا جی چاہے
نہ کرکے خوف حق حقکو چھپائے جسکا جی چاہے

احادیث صحیحہ ہیں ثنا، فقہ وارد ہے ۔ عدوِ فقہ ہو کر منہ کی کھائے جسکا جی چاہے
نہ ہو جو شافعی اور وہ کہے آمین چلا کر ۔ ندا لاحول کی اُسکو سنائے جسکا جی چاہے
بنانیہ لقب ہے دشمنانِ بوحنیفہ رض کا ۔ پھر اس القاب کو دلمیں بٹھائے جسکا جی چاہے
ترابِ ناسزا کار و سہوا اے مومنو اسدم ۔ تو نورِ حق سے باطل کو مٹائے جسکا جی چاہے
بنائے جس جگہ ہیں مدرسے غیر مقلد نے ۔ مقلد اُس سے لڑکوں کو بچائے جسکا جی چاہے
مقلد کو کہے کافر جو وہ کافر بلا شک ہے ۔ **بخاری** سے سند لینے کو آئے جسکا جی چاہے

قصیدہ بشان سلطان الطریقۃ و برہان الحقیقۃ سلطان محمد بن محمد البخاری المشہور بہ شاہ نقشبند قدس اللہ تعالیٰ اسرارسا و انہم السنیتہ

ہے مقبولِ خدا سلطان محمد شاہ بہاؤ الدین ۔ حبیب مصطفےٰ سلطان محمد شاہ بہاؤ الدین
منور کر دیا عالم کو اُسکے نورِ باطن نے ۔ ہے فخرِ اولیا سلطان محمد شاہ بہاؤ الدین
شریعت اور طریقت کو کرشمہ خوب دکھلا کر ۔ ہوا انگشت نما سلطان محمد شاہ بہاؤ الدین
مسخر کر لیا عالم سفر اندر وطن کہکر ۔ ہمارے پیشوا سلطان محمد شاہ بہاؤ الدین
سرِ تسلیم خم ہیں عارفوں کے اے میرے مولا ۔ تمہارے کشف کا سلطان محمد شاہ بہاؤ الدین
فقیر **اختر** کو اے سرور زکوٰۃ فیض باطن سے ۔ کرو کچھ تو عطا سلطان محمد شاہ بہاؤ الدین

عجب محمود ہے نامِ نبی معبود کا دلخواہ ۔ قلم نے نامِ حق لکھکر لکھا نامِ رسول اللہ
محمد سرورِ عالم محمد افسرِ آدم ۔ محمد مرسل اعظم محمد صدر بیت اللہ
صفاتِ رحمۃ للعالمیں ہے ذات میں جسکی ۔ برابر فیض ہے سب پر جہاں میں کیا گدا کیا شاہ
محمد شافعِ محشر محمد ساقیِ کوثر ۔ محمد کل کا ہے سرور رفیع الشان ظل اللہ
محمد سا دو عالم میں ہوا پیدا نہ ہوویگا ۔ بنایا جسکی صورت کو خدا نے اپنی خاطر خواہ
محمد سے کیا حق نے نمود اپنی خدائی کو ۔ محمد سے ہے پیدا جو ہے عالم میں بجز اللہ
حقیقت میں یہ مخلوقات ہیں اک پیکرِ عالم ۔ سرِ عالم محمد ہے سرِ قرآن بسم اللہ

اسی کا نور ہے ساری خدائی جس سے روشن ہے — کہیں خورشید روشن ہو کہیں تارا کہیں ماہ
دیئے گر بو سے جن و انس نے تخت سلیماں کو — ملائک نے سدا چومی رسول پاک کی درگاہ
لکھی تعریف قرآں میں خدا نے جا بجا جسکی — کرے اسکی ثنا کا کوئی دعوے معاذ اللہ
ہمیشہ ورد جاں اے طپش کر نام مبارک کو — محمد یا رسول اللہ محمد یا رسول اللہ

ذکر پیدائش

باعث پیدائش خلق خدا پیدا ہوئے — پیشوا و مقتدا و رہنما پیدا ہوئے
نور سے اسلام کے عالم منور ہو گیا — واہ کیا بدر الدجے صل علی پیدا ہوئے
کفر باطل چھپ گیا اسلام حق ظاہر ہوا — جس گھڑی وہ مظہر ذات خدا پیدا ہوئے
سب پیمبر جس پیمبر کی کیا کرتے تھے وصف — اب وہ ممدوح رسل نام خدا پیدا ہوئے
نام اقدس ہے مزین جنکا بام عرش پر — وہ زمیں پر رونق ہر دو سرا پیدا ہوئے
ہر پیمبر جس نبی کی ہے نبوت کا گواہ — اب وہ ختم المرسلین وانبیاء پیدا ہوئے
عاصیونکو ہاتف غیبی یہ دیتا ہے نوید — خوش ہو خوش ہو شافع روز جزا پیدا ہوئے
دولت ایماں سے امت کو تونگر کر دیا — واہ کیا وہ منبع جود و سخا پیدا ہوئے
ساکن ارض و سما شر سے بچے جسوقت سے — رحمۃ للعالمین خیر الوریٰ پیدا ہوئے
چار سو صل علی کا غل نہ کیوں عالم میں ہو — شافع محشر شہ ہر دو سرا پیدا ہوئے
فرش سے تا عرش ہے اسوجہ ہر جا روشنی — جان لیں تا انس و ملک شمس الضحی پیدا ہوئے
آج امت کے نہ ہوں کیوں شاد محتاج و غنی — مقصد شاہ و گدا صل علی پیدا ہوئے

سلام وقت قیام

یا نبی سلام علیک — یا رسول سلام علیک — یا حبیب سلام علیک — صلوٰة اللہ علیک
اشرق البدر علینا — واختفت منه البدور — مثل حسنک ما رأینا — قط یا وجه السرور
انت شمس انت بدر — انت نور فوق نور — انت اکسیر و غالی — انت مصباح الصدور
یا حبیبی یا محمد — یا عروس الخافقین — یا مؤید یا ممجد — یا امام القبلتین
ما رأینا العین حنت — بالسری الا الیک — والغمامة لک اظلت — والملاء صلی علیک

از نتیجہ فکر مولٰنا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری واعظ اسلام عم فیضہم کہ در ۱۳۱۴ھ بہ بغداد شریف بدربار فیض آثار حضرت پیر دستگیر تصنیف نمودہ اند

بدرگاہ جنابت آمدہ یا شاہ جیلانی
غریبم بینوا افتادہ ام بیمار در کویت
فدائے روضۂ پاک تو عینش جنت الماوٰی ست
خدارا جرعۂ ما را ز وصل خویش روزی کن
فقیر چندہ بر دوشم زکوٰۃ فیض میخواہم
ربودی از ملائک گوئے تقوٰی ای محی الدین
نقیب درگہت قطب زمان و آفتاب وقت
بہ تخت سلطنت سجادۂ عالی گہر دیدم
مشو مغرور اختر از وصول روضۂ پاکش

منور شد دلم از پرتو انوار ربانی
نظر فرما بحالم حضرت محبوب سبحانی
غلامی درت بہتر بود از حور و غلمانی
نجاتم دہ طفیل مصطفٰے از نفس شیطانی
کرم کن بر گدایت قادرا سلطان سلطانی
بتو ختم است اسرار طریق مصطفٰے دانی
ظہور از نام پاکش میشود انوار رحمانی
بجائے مصطفٰے بنشستہ ابراہیم لاثانی
ز ملفوظات جدت ایں روایت خوب میدانی

مخمس حضرت مولٰنا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری بر غزل حضرت شاہ نیاز احمد بریلوی

خدایا بر ضمیرم ساز جاری ذکر ربانی
بشد عمر عزیزم آہ در عصیان و نادانی
الٰہی در پناہم دار از وسواس شیطانی
بدہ دست یقیں ای دل بدست شاہ جیلانی
کہ دست او بود اندر حقیقت دست یزدانی

مرا پیر مکمل بس جناب غوث صمدانی
بگو از صدق دل در ہر بلا ہا تکیہ درمانی
ز توصیفش شنو یکذرہ میگویم اگر دانی
امیر دستگیری غوث الاعظم قطب ربانی
حبیب سید عالم زہے محبوب سبحانی

شدم در عشق پاکت گشتہ حیران ہمچو مجنونی
بہ بستان محبت تو عجائب سرو موزونی
ترحم کن بمن مشکل کشائے کار گردونی
نشان شان بیچونی بیان سر مکنونی
بسیرت مثل پیغمبر بصورت مرتضٰی ثانی

توئی محبوبِ عالم پیر جملہ شاہ شاہانی — بہر مشکل کہ گفتم مشکلاتم کردی آسانی
بمشتاقانِ بیدل جانِ من توجانِ جانانی — سراپا جلوۂ حسنی تمامِ مہرِ تابانی

کنند یعقوبیش گر باشد اینجا ماہِ کنعانی

بنزدِ عاشقاں من بینمایم وصفِ جانانرا — فدا سازند اندر راہِ او ہم دین وایمانرا
تصدق میکنم با شمع رویش حور وغلمانرا — زپائے پاکِ او فخرلیست دوشِ پاکبازانرا

حیاتِ تازگی بگرفت از ودینِ مسلمانی

ندیدی داد برروزِ سیہ کار اولیائی را — چرا ندہند بانوائی برادر پارسائی را
بمقصد میرسانند ہچومن بیکس گدائی را — بہ بخشند از رہِ فیاضی افزن بینوائی را

گدایان درش دیہیم شاہی تختِ سلطانی

براہِ این طریقت اختر البس نشان باید — اسیرِ این مکان گردیدن اندر لامکان باید
ملائک در حریمِ حضرتِ او پاسبان باید — نیاز اندر جنابِ پاکِ او از قدسیان باید

کہ آید جبرئیل از بہرِ کاروبار دربانی

مسبّع قادری بشانِ مبارک حضرت غوث الاعظم قدس سرہٗ

ازاں وقتیکہ آوردہ خدا در ملکِ ایجادم — نمی آید بجز سروِ قدِ او ہیچ دریادم
عنانِ اختیارم را بادو دادم با دو دادم — ہوائے وصلِ او بین خان ومانرا دادہ برباد
نمیدانم زجنسِ آدمم ولیوم پری زادم — چہ پیر سید ازمن مردماں از اصل بنیادم

کمینہ حلقہ برگوشِ غلامِ شاہ بغدادم

اگر کشفت بیاں سازم رود این عقل وہوش از سر — شبِ معراج بودی ہم رفیق ویارِ پیغمبر
زنسلِ قرۃ العین حسین ابنِ علی حیدرؓ — کہ تا روزِ قیامت زیرِ پایت ماندہ سراز دور
توئی حامی مریدانرا دریں دنیا و ہم محشر — چہ پیر سید ازمن مردماں از اصل بنیادم

کمینہ حلقہ برگوشِ غلامِ شاہ بغدادم

چناں قرب تو داری در جنابِ حضرتِ معبود — کہ کردہ کشتئ مغروق چندیں سالہ راموجود

بهر مقصد که گیرم نامِ پاکت میرسانی زود
بود هر کس کراماتِ ترا منکر شود مردود
مرا دیگر نمیباشد بجز دیدارِ تو مقصود
چه میپرسید از من مردماں از اصلِ بنیادم

کمینه حلقه بر گوش غلامِ شاه بغدادم

میانِ قطبها ای غوث الاعظم پادشاهی تو
برائے امتِ احمدؐ محبّ خیرخواهی تو
بمجلسهائے خود در هر کجا پشت و پناهی تو
مشائخها به پیشت انجم و مانند ماهی تو
یقیں دارم مریداں را شفیقِ تکیه گاهی تو
چه میپرسید از من مردماں از اصل بنیادم

کمینه حلقه بر گوش غلامِ شاه بغدادم

مریدِ شاهِ جیلانی هر آنکس از دل و جان است
مرا آں آستانش بهتر از تختِ سلیمان است
همین نامش مرا هم قوّتِ جان است و ایمان است
غمِ دنیا ندارد و فارغ از وسواس شیطان است
که یک نامِ شریفش حضرت محبوب سبحان است
چه میپرسید از من مردماں از اصل بنیادم

کمینه حلقه بر گوش غلامِ شاه بغدادم

بحمد الله که بر من شد عنایتهائے ربّانی
رهانید است از قیدِ هوائے شرّ نفسانی
ازیں بهتر چه باشد دولتِ در عالمِ فانی
نهاده بر سرم خود تاج آں سلطانِ جیلانی
میسّر شد بدستم دامنِ محبوب سبحانی
چه میپرسید از من مردماں از اصل بنیادم

کمینه حلقه بر گوش غلامِ شاه بغدادم

مبارک ساعتی بود است شد عقیدت خریدارم
همیں مقصودِ من از آستانت سر نپیچ دارم
نمد پوشی بشارت شد ز عبد الله انصارم
شدم منصور وقتِ خویش بپروا نیست از دارم
بسیاحی چه فرمودی سفر افتاده تا چارم
چه میپرسید از من مردماں از اصل بنیادم

کمینه حلقه بر گوش غلامِ شاه بغدادم

خداوندا مرا دو سعم مکن از کوئے جیلانی
بمن از هر دو عالم بهتر است یک موئے جیلانی
شعاعِ شمس را شرمنده سازد روئے جیلانی
مگرداں یا الهی روئے من از سوئے جیلانی
شدم حیران و سرگرداں بجستجوئے جیلانی
چه میپرسید از من مردماں از اصل بنیادم

کمینه حلقه بر گوش غلامِ شاه بغدادم

بسے در خیالِ قامت آں مد در آغوشم — سبکبارم نبوده از تعلقها فراموشم

میانِ عاشقانِ قادری هستم نمد پوشم — کلاهِ فقر بر سر دارم و سجّاده بر دوشم

چشیده جرعهٔ از جامِ جیلانی مدهوشم — چه پیر سید از من مردماں از اصل بنیادم

کمینه حلقه بر گوشِ غلامِ شاه بغدادم

تخمیسات فارسی

کسے در ذکرِ بسم الله کو شد از دل و جانش — ز رحمن الرحیم یابد بچندیں ورد درمانش

چنیں فرمود پیرِ معنوی مشهور دورانش — بمنشور یکه بسم الله باشد تاج عنوانش

سعادت نامهٔ شاهی بود مضمون دیوانش

خرد آں به بهارِ عمر را بیهوده نگذارد — بجان و دل دریں گلزار تخمِ معرفت کارد

زبهرِ فطرتِ خود گوهرِ معنی بروں آرد — سخن موجیست در سر چشمهٔ دل جوشها دارد

بیادِ آنکه بے پایاں بود دریائے عرفانش

خداوندیکه صد الوان گُل از خار آورد بیروں — ز صنعش قطره در بطنِ صدف گردد دُرِ مکنوں

نداند حکمتش یک ذره صد لقمان و افلاطوں — قدیم و لم یزل حیّ و توانا قادرِ بیچوں

دو عالم را بضبط کاف و نوں آورده فرمانش

پدید آورد اوّل نورِ پاکِ خواجهٔ طٰهٰ — ازاں نور آفرید از قدرتش دنیا و ما فیها

با آدم التفاتش بیشتر شد از همه اشیا — چو از تشریف کرّمنا مکرّم ساخت آدم را

عزازیل را بر دودی لقب گرداند شیطانش

شهنشاهے که باشد بر درش روح الامین حاجب — شده انس و ملک در خدمتش از جان و دل راغب

دلیلِ راهِ دیں گشته بامرِ حضرتِ واجب — حبیبِ حق آنشاهِ سوارِ مکّه و یثرب

کمندِ گردنِ اویاں بود زلفِ پریشانش

دریغ از بلبلانِ مستِ جامِ نکته دانیها — برنگِ شمع هر یک داشتند آتش زبانیها

بگلزارِ سخن کردند چندیں پُر فشانیها — من و نعتِ نبی هیهات با ایں تر زبانیها

بود ورد زبانم بعد ازین القاب یارانش

بکامم ریز یارب جرعهٔ از بادهٔ وحدت	شوم مست و بشویم دست دل از عالم کثرت
بگویم مست بجوید قصهٔ یاران آنحضرت	ابوبکر از کمال راستی سرویست در جنت

عمر سلطان عادل بود ذی النورین عثمانش

مباش ای دل درین دشت تمنا عاجز و مضطر	بزن دست طلب بر دامن اولاد پیغمبر
علاج تشنه کامی را بخواه از ساقی کوثر	شه ملک شفاعت ابن عم مصطفی حیدر

علی مرتضی شیر خدا سالار میدانش

چه غم شاکر مرا از پاس مطلب و دل ملول افتد	همین بس دولتم سر در ره آل رسول افتد
ز ایشان یک نظر شاید که سوی این جهول افتد	عجب نبود اگر معروض جنت گر قبول افتد

نوا چون عندلیب و فضلی از طرف ننگانش

غزل مولنا بخاری حسب رضا که در شهر مصر تصنیف کرده و جناب حاجی عبدالنبی او تخمیس نموده

پاک کن دل را از غیر و در خیال یار باش	دور کن غفلت ز سر در خدمت غفار باش
عقل داری دائما در فکر و در اذکار باش	عاقبت امید داری روز و شب هشیار باش

خیز از خواب گران وهر سحر بیدار باش

اختلاط اهل دنیا دور از دلدار کرد	زهر عصیان عاقبت بر سینهٔ تو کار کرد
علت خود بینی آخر آنچنان بیمار کرد	شربت غفلت ترا مستغرق بازار کرد

بگذر از سود و زیان واز همه بیزار باش

عمر را برباد دادی از خدا غافل مباش	خویش را افسانه کردی از فنا غافل مباش
تا بکی این میکنی ای بیحیا غافل مباش	مصر را نظاره کردی از جزا غافل مباش

دائما در فکر عدل حضرت قهار باش

از هوای نفس خود با دشمنان دادی عنان	نی بدل خوف قیامت نی ندامت بر زبان
کل شیء یرجع را یاد آور هر زمان	خاک بودی خاک شو منها خلقناکم بخوان

خیز اے غافل ز دستِ معصیت بیدار باش

بہرِ دنیا باخلائق مکرِ شیطانش مکن — ترس از ربِ الجلیل و ترکِ ایمانش مکن
گر خرد داری نظر بر باغ و بستانش مکن — بیوفا بودہ است دنیا فکرِ ایوانش مکن

قصر را بگذار دائم در تہِ دیوار باش

گر شفاعت خواہی از احمد سخن چینی مکن — در غرور و در تکبر خویش را فانی مکن
دیدۂ انصاف بکشا فعلِ بد بینی مکن — گر سعادت خواہی از حق فکرِ خود بینی مکن

خاکسارانِ جہاں را مونس و غمخوار باش

در مذاقِ پاکبازاں فسق زہرِ قاتل است — بیخبر در راہ ہر زماں طبعش بہر سو مائل است
ہر کہ شد ثابت قدم در عشق مردِ عاقل است — بوالہوس را در دو عالم تلخکامی حاصل است

عاشقِ کامل شو و دائم اسیرِ یار باش

حیف باشد در تعب بگذاری عمرِ بیکراں — کے بود جائز بعاقل جمع بودن باخراں
ہوش اگر داری بسر بگریز از اہلِ شراں — تا بکے حیران و نالاں در دیارِ دشمناں

رو مدینہ در جوارِ سیدِ ابرار باش

زر گرا در فکرِ کارِ خویش شو ہر صبح و شام — از گراں باری بہیک ناگہ نہ افتی تو بدام
نہ بعمرِ خویش طاعت کردی نے کارے تمام — اخترا غواصِ بحرِ معصیت گشتی مدام

خاک پائے کلبِ کوئے احمدِ مختار باش

مخمس از حضرت مولینا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری واعظِ اسلام بر غزلِ قدسی

وصلِ تو بسر چشمۂ حیواں نفروشیم — خاکِ سرِ کوئے تو بسلطاں نفروشیم
بے ننگ بفلاطون و بلقماں نفروشیم — من لذتِ دردِ تو بدرماں نفروشیم

کفرِ سرِ زلفِ تو بایماں نفروشیم

دائم ز فراقِ رخِ تو سینہ دریدہ — صد آہ کہ بر عارضِ ماہت نرسیدہ
چوں لالہ صفت گرد دلت سبزہ دمیدہ — در دل ز خیالِ گلِ روئے تو خلیدہ

خارے کہ بصد گلشنِ رضواں نفروشم

زنجیر صفت زلفِ تو جان و دلِ من بست — از غیرِ تو در ہر دو جہاں پوشیدہ چشم است
نوشیدہ مئ حسنِ تو یکبارہ شدم مست — صد جاں بستانم کہ دہم دامنت از دست

دشوار بدست آمد و آساں نفروشم

سودائے تو آید بسرم لب نگشایم — میگو بمسیحا کہ نہ مشتاقِ دوایم
در درگہ خلاقِ جہاں شکر نمایم — صد خار خلد بر جگر و لب نگشایم

در باغ چو بلبل بگل افغاں نفروشم

صد بار بر آلی ز درت باز بیایم — بخشند مرا سلطنتِ جملہ جہانم
چوں ذرہ صفت شاہی و بناش ندانم — کارم دو جہاں در عوضِ غم نستانم

ایں جنسِ گرامی بکس ارزاں نفروشم

رخسار بمن کافی و محراب بعابد — گشتم چو فنا نیست بمن حاجتِ قاصد
من اختر پروانہ بشمع رخِ شاہد — قدسی من و تر دامنی عشق چہ زاہد

ہرگز بکسے پاکی داماں نفروشم

تخمیس حضرت مولٰنا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری بغزل حضرت محی

خدا وندیکہ ہستی لامکان و بے مثالِ تو — کہ حیٌ لا یموت نیست ہرگز ہم زوالِ تو
شنود عقل و زبان فہم من در وصفِ لالِ تو — ندارم گرچہ آں دیدہ کہ بینم در جمالِ تو

نیم نومید چوں عمرم گذشت اندر خیالِ تو

تو ستار العیوب۔ بندگاں را نیز در محشر — مکن شرمندہ و رسوا بکن سیراب از کوثر
اگر خواہی کنی خرم مرا اے خالقِ اکبر — تو جنت را بہ نیکاں دہ من بد را بدوزخ بر

کہ بس باشد مرا آنجا تمنائے وصالِ تو

خدایا جسم من لائق بدوزخ چوں کنی کاشم — شوند تا عاصیاں مخلص شوم در عاشقی فاشم
دعایم را اجابت کن کہ یارب نیست بر داشم — من دیوانہ بر دوزخ بزنجیرِ تو خوش باشم

اگر یکبار گوئی تو که مجنوں چیست حالِ تو

اگر ما را دہی ای خضر ہزاران چشمۂ حیوان — نگردد چوں لبم تر تشنگی افزود صد چندان
مرا سیراب گشتن زاں نباشد در رہِ امکاں — تو شربتہائے جنت را بما تا کے دہی رضوان

نشد کم تشنگی ما را ز آب آں زلالِ تو

شنو عرضِ مرا ے چہار یار و زبدۂ اصحاب — یکے بو بکر و عمر و حضرتِ عثمان درِ نایاب
ایا ای ساقیٔ کوثر جوشیرِ حضرتِ وہاب — جگرہائے کبابِ ما نگردد تا ابد سیراب

مگر ساقی شود ما را خدائے ذوالجلالِ تو

خداوندا کریمی ہست انعامِ تو بے پایاں — لکن محروم ز دیدارت بامداد و غنچۂ خوباں
اگر مستاں بحشر منتظر گردند یا رحماں — نگر بردہ بر اندازی ز پیشِ روئے مشتاقاں

دگر نہ کے تواں دیدن جمالِ با کمالِ تو

عجائب اخترے اندر جنونی محی در آتش — ز اوّل ہم کنوں چنداں فزونی محی در آتش
بگفتے یا رب مگو ہر گز زبونی محی در آتش — بدوزخ گر ز من پرسند کہ چونی محی در آتش

شوم من تا ابد مست و کنم رقص از سوالِ تو

تخمیس واعظ اسلام حضرت مولٰنا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری بر مناجات حضرت صدیق اکبر رض

منزلم دور است یا رب بارِ عصیانم ثقیل — دل درونِ سینہ میلرزد ز بانگ الرحیل
توشۂ لطفِ تو باشد تا شود طیِ سبیل — خُذْ بِلُطْفِكَ يَا اِلٰهِي مَنْ لَهٗ زَادٌ قَلِيلٌ

مُفْلِسًا بِالصِّدْقِ يَأْتِيْ عِنْدَ بَابِكَ يَا جَلِيْلُ

مضطرب افتادہ مسکیں در رہِ امید و بیم — وا رہاں او را ازیں غم یا رب از فضلِ عمیم
دار امین خاطرش از شرِ آں دیوِ رجیم — ذَنْبُهٗ ذَنْبٌ عَظِيْمٌ فَاغْفِرِ الذَّنْبَ الْعَظِيْمَ

اِنَّهٗ شَخْصٌ غَرِيْبٌ مُذْنِبٌ عَبْدٌ ذَلِيْلٌ

منکہ ہیچ از خود نیابم غیر از طولِ امل — از ہجومِ معصیت دارم خلل اندر خلل
نیستم آگاہ نبید انم لبس از روزِ اجل — كَيْفَ حَالِيْ يَا اِلٰهِيْ لَيْسَ لِيْ خَيْرُ الْعَمَلْ

شوءُ اعمالی کثیرٌ حسنُ طاعاتی قلیل

گرچه بودم سالها در ظلمت آبادِ هوا
تا شبم اکنوں بدرگاهِ تو دارم التجا
نامهٔ خود را سیه کردم ز فعلِ ناسزا
قل لنا را بردی یا ربّ فی حقی کما

قلت لها یا نارُ کونی بردًا فی حقّ الخلیل

عاصیٔ در حبِ دنیا گشته سرتاپائے محو
باخته عمرِ گرامی را بکارِ لهو و لعب
علم حالش نیست غیر از قیل و قالِ صرف و نحو
منهُ عصیانٌ و نسیانٌ و سهوٌ بعد سهوٍ

منکَ احسانٌ و فضلٌ بعد اعطاءٍ جزیل

مرغ جانم را چو شاهینِ اجل از تن برد
نیست ما را غیر فضلت عند موتی یا احد
جز تو کے دیگر بفریادِ منِ بیکس رسد
قال یا ربّ ذنوبی مثل رملٍ لا تعد

فاعفُ عنی کلّ ذنبٍ فاصفحِ الصفحَ الجمیل

گرچه نفس سرکشم ز امر تو دارد انحراف
کن بالطاف و ترحم جملگی بر من معاف
گرچه عصیانم بود صدره فزوں از کوه قاف
هب لنا ملکًا کبیرًا نجّنا مما نخاف

ربنا اذ انت قاضٍ والمنادی جبرئیل

من ندانم ز اهلِ خلدم یا ز اصحابِ جحیم
رحم کن بر حالِ اختر چوں ترا و اندحیم
دل ازیں خوفم خدایا هست چوں جوزِ دو نیم
ربّ هب لی کنز فضلٍ انت وهّاب کریم

واعطنی ما فی ضمیری دلّنی خیر الدلیل

دایم از من فعل ناشایسته آمد در ظهور
کوهِ عصیاں شد مرا اغفر ذنوبی یا غفور
گر ببخشی بنده را یا رب ز فضلت نیست دور
انت شافی انت کافی فی مهمّات الامور

انت ربّی انت حسبی انت لی نعم الوکیل

اختر از اخلاص کن ذکرِ خدا شام و صبوح
زانکه دایم نیست ممکن ماندن اندر جسم روح
هم ز اخلاق ذمیمه توبه کن همچوں نصوح
این موسیٰ این عیسیٰ این یحییٰ این نوح

انت ای صدّیق اکبر تُب الی المولی الجلیل

تخمیس مولانا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری واعظ اسلام بر غزل حضرت محی رحمۃ اللہ علیہ

دلا جوئے دریں عالم کہ اسرار فنا بینی
اگر خواہی معین مظہر ذات خدا بینی
مزار کشتگان عشق رو ایں مدعا بینی
بیا بر تربت عاشق گذر کن تا صفا بینی
درون گور تاریکش تو نور کبریا بینی

نظر بر خاموشاں کن ذکرہا از سوئے شان بشنو
خوشا تلقین الا اللہ ز خاک کوئے شان بشنو
با اثبات الٰہی ورد و گفت و گوئے شان بشنو
بگورستان مستان روو ہائے ہوئے شان بشنو
اگر بر خویش روی آنجا چہ گویم تا چہا بینی

ادا کن آنچہ طاعات ز قرآں خواں سہ آیات
بکن آندم مناجات طلب جملہ مرادات
فرست آندم صواباتت بایشان بخش عبادات
کفایت کن مہمات بگو اسرار حاجات
بنہ بنہائے مستاں رو کہ مردان خدا بینی

اگرچہ جسم عاشق در زمین بنہفتہ است آنجا
زبان یا یا و اللہ دائما بشگفتہ است آنجا
بظاہر مردہ باطن زندہ قلبش سفتہ است آنجا
تو بکشا گور عاشق را کہ عاشق خفتہ است آنجا
عجب در یتیمی را درون خاکہا بینی

پرست اللہ افخر ہی بکن با اصل جا ہا ہم
بروز حشر اسرافیل زند گر بانگ نفخ دم
ہزاراں شکر کن آمد ترا آیت لقد کرمنا
خدایت عدل بیساز دیقین داں ای بنی آدم
کز و مردہ شو و زندہ گدارا پادشاہ بینی

کسے را از کمالات خدا گر یک نسیم افتد
ندیدی نار گلشن بر خلیل اللہ حریم افتد
باو از خوف محشر وہم آں کے ذرہ بیم افتد
تجلئ جمال حق چو بر عزم رمیم افتد
دہد جاں استخوانے را کہ ہمچو طوطیا بینی

بود از لطف یزداں گور عاشق جنت الرضواں
ہمیشہ باشد گویاں با سماع و نالہ و افغاں
بشو جنبش و تماشا کن سرود و نعرۂ مستاں
لحد میدان مردان است کہ می رقصند در میداں
عجب رقصے کہ رقصانند رواں بے دست و پا بینی

اگر عاشق خدا گوید خدا گوید باو لبیک
بگوشتش بعد مردن آید از غائب ندا بیں بیک
زہے عزت زہے دولت زہے عاشق زہی سعد یک
چو عاشق بر لحد آید خدا گوید سلام علیک

دراں غربت سرا باُو خدارا آشنا بینی

بگورستان مشتاقاں شبے بگذاشتم منزل
محبت گفت ای اختر زدل حرص جہاں بگسل
صدا آمد کہ گر تو عاشقی بر بند تا محمل
بہجی عشق میگوید کہ ای صوفی صافی دل

بیا بر تربت عاشق گذر کن تا صفا بینی

تخمیس حضرت مولٰنا اختر صاحب بخاریؒ واعظ اسلام بر غزل حضرت شمس الدین تبریزیؒ

ہرگز ہوسے از گل و گلزار نداریم
نہ شوق بہشت است و غم نار نداریم
یک ذرہ غم از گردش دوار نداریم
ما در دو جہاں غیر خدا یار نداریم

جز یاد خدا ہیچ دگر کار نداریم

دل بحر و بدن ماہی تفکر در دریا
نفی است بما عالم اثبات ہویدا
پیدا شو و از موج ہزاراں ید بیضا
درویش و فقیریم دریں گوشۂ دنیا

با نیک و بد خلق جہاں کار نداریم

ہستیم گدائے در میخانۂ توحید
گشتیم فنائے خود و دیوانۂ توحید
بر شمع رخ یار چو پروانۂ توحید
ما مست سبو جیم ز میخانۂ توحید

حاجت بمی و بادۂ خمار نداریم

ایماں بخرابات و بتخانہ بود دیں
ہرگز بملامت منگر زاہد خود بیں
نہ روی بآں داری نہ دلشدہ با ایں
با جامۂ صد پارہ و با خرقۂ پشمیں

برخاک نشینیم و ازیں عار نداریم

در مشرب ما جزرہ تعظیم و ادب نیست
بر دار فنا گرچہ مرا عیش و طرب نیست
کلفت زدہ راجز خط تقدیر سبب نیست
گر یارہ وفا دار نداریم عجب نیست

ما یارہ بجز حضرت جبار نداریم ؎

از دیدۂ جاں دیدہ شود شیوہ توحید
عقل و ہوس و فہم و زباں خیوہ توحید
از مجلس رنداں بطلب خیوۂ توحید
ماشاخ درختیم پُر از میوۂ توحید

ہر رہگذرے سنگ زند عار نداریم

فارغ شدہ از لذتِ دُنیا و ہوسہا
ما عاشق دیدار خداوند تعالےٰ
شد گوشۂ گلخن ہمدم منزل و ماوا
ماتم زدہ گانیم دریں گوشۂ دُنیا

چوں زاغ گذر بر سرِ مردار نداریم

اختر تو ز ارکانِ محبت ادب آمیز
از خواب گراں چشم تو بکشا و سحر خیز
بر سر فتش از سر اخلاص گہر ریز
بنگر تو دلِ خستۂ شمس الحق تبریز

ما جز ہوس دیدۂ دیدار نداریم

مخمس مولٰنا اختر بخاری زید فیضہم بر غزل خواجہ حافظ شیرازی رح

مبتلاؤ بیکس و افتادہ غمگیں غریب
تن غریب و جاں غریب و دل غریب و دیں غریب
روز و شب در آستانِ کوئی او بنشیں غریب
گفتم اے سلطانِ خوباں رحم کن بر ایں غریب

گفت در دنبالِ دل راہ گم مسکیں غریب

ای ولا دیوانہ ام در ہجر آں چشمِ خمار
کبک رفتارانہ آمد سوئی من آں گلعذار
روز و شب از یاد وصلش سوختم در انتظار
گفتمش بنشیں زمانے گفت معذورم بدار

خانہ پرورد ے چہ تاب آرد غمِ چندیں غریب

ور تنگ دیوار غم نالم گشتم آہ و الم
ہست معذور ار نہ پرسد حال شیدائی دلم
تو کہ در قصرِ طرب با عیش و عشرت مغتنم
خفتہ بر سنجاب راحت نازنینی را چہ غم

گر ز خارہ خارہ ساز و بستر و بالیں غریب

نسبت عنبر بآں کاکل کجا اندر کجاست
بس اگر گوئی سعادت ایں گدائے بینواست
من نگویم نافہ چین و ختن زانکہ خطاست
ایکہ در زنجیر زلفت جان چندیں آشناست

خوش فتاد آں خالِ مشکیں بر رخِ رنگیں غریب

کردہ ام نظارہ بر روئے چو ماہش نیم شب
چشمِ او جادو کمان و ہم زنخدانش عجب
میکنم زاں روز ہجرانِ حجابش تاب و تب
بس غریب افتادہ است آمو رخط بر گرد لب
گرچہ نبود در نگارستانِ خط مشکیں غریب

دیدہ گریاں بود اندر جستجوئے مہوشت
ناگہاں نظارہ کردم من بسوئی مہوشت
طوطیائے چشمِ جاں شد خاک کوئی مہوشت
می نماید عکس می در رنگِ روئے مہوشت
ہمچو برگِ ارغواں بر صفحۂ نسریں غریب

در دماغ جانِ من آمد نسیم مشک و بو
وقت فرصت یافتہ اسرار خود را من زاو
از پسِ او چوں خراماں آمد آں آئینہ رو
گفتم اے شامِ غریباں طرۂ شبرنگِ تو
در سحر گاہاں حذر کن چوں بنالد ایں غریب

گرچہ دائم داشتم در عشق خویش و فروش
لب کشادم کہ بگویم باز دل گفتا خموش
ہمچو برق آمد بہ پیشم آں پری ئی می فروش
باز گفتم ماہ من آں عارضِ گلگوں مپوش
ورنہ خواہی ساخت مارا خستہ و مسکیں غریب

عاشقاں بے دست و پایاں در مقامِ حیرت اند
ہمچو اختر بے نوایاں در مقامِ حیرت اند
از خودی خود فنایاں در مقامِ حیرت اند
گفت حافظ آشنایاں در مقامِ حیرت اند
دور نبود گر نشیند خستہ و مسکیں غریب

تخمیس از مولٰنا اختر بخاری صاحب واعظ اسلام بر غزل مرزا عبدالقادر صاحب بیدل رح

در محیطِ زندگی بنگر چہ طوفاں ریختند
کیست آں کز نقشِ پایش ایں گلستاں ریختند
موج زد یک قطرہ دل تا ایں ہمہ جاں ریختند
آنکہ از بوئی بہارش رنگ امکاں ریختند
گرد راہش جوش زد آثارِ اعیاں ریختند

خود فروش در حضورِ جلوہ می آرد نقاب
شبنمی را کے بود تاب نگاہِ آفتاب
نیست ایں بازار را جز حیرت آئینہ تاب
شاہدِ بزمِ خیالش تا ورد حرف جواب
آرزوہا شش جہت یک چشم حیرت ریختند

گرد آهی کیست بر دامان صبح اگرد باد — لالهٔ این دشت یاد از داغ سودائی که باد
عاشق رخسار آن شاهد که تا گیسو گشاد — پردهٔ کیفیت مجنون او آمد بیاد

سینه چاکان ازل صبح از گریبان ریختند

شبنم از صبح بناگوشش عرق در شیشه کرد — آفتابش از جبین گل شگفتن پیشه کرد
سایه اش حد باغ خلد افتاد و طوبی ریشه کرد — آسمان زان چشم شهلا چشمکی اندیشه کرد

از کواکب در کنارش نرگستان ریختند

دوش چون جام عدم از در دهستی بود پاک — نی نشان از نشئهٔ می بود نه نامی ز تاک
آسمان در عالم دل بود آه دردناک — حیرتی زد جوش زان نقش قدم در طبع خاک

تا نظر واگرد بر فرقش گلستان ریختند

آنکه نبود آسمان جز حلقهٔ دربار او — قاب قوسین از حریم قرب او ادنا بار او
گرم خدمت جمله ملک ملک در کار او — از هوائی سایهٔ دست کرم دربار او

ابرها در جلوه آورند باران ریختند

خالی از بزم بهارش نیست گل تا خار و خس — ذره تا خورشید چشم از نور او وا رند بس
تا نمو وندش گریبان صبح زد بال هوس — طرف از دامانش افشانند هستی زد نفس

وز خرامش یاد گفتن آب حیوان ریختند

آنکه آهنگ است از ساز نوالش ممکنات — از خط خضر لبش وا دند اشیا را برات
نسخهٔ ذاتش چو آمد مظهر لفظ صفات — که حضور معنی اش پرورده شد اسرار ذات

در ظهور جسم او آئینهٔ جان ریختند

موج تاب بی پرده گرد و رفت از خود بحر ژرف — تا عرض در عرض آید جوهرش گردید ظرف
چون می صاف احد از میم احمد بود صرف — نام او بر دند و اسما قدم آمد بحرف

از لب او دم زدند آیات قرآن ریختند

قاب ادنی یک قلم دل در بغل بستند نقش — بوی خلقش از بهار لم یزل بستند نقش
بوستان علمش از رنگ عمل بستند نقش — از جمالش صورت حلم ازل بستند نقش

از کمالش معنئ تحقیق انساں ریختند

آنکه در تخمیر او ترکیب داد استاد صنع   آب رحمت خاک قدرت نار حکمت باد صنع
بود اختر ند عاتحقیق او ز ایجاد صنع   غیر رازش نیست بیدل در خیال آباد صنع

هرچه ایں بستند نقش و هر قدر آں ریختند

مخمّس عاشقانه

ز جگر عرق چکانم ز زباں شرر فشارم   ببیان آب و آتش چه شود آخر کارم
من و بیم ازانکه روزے بهوا رود غبارم   همه شب بیادِ وصلت ز دو دیده اشکبارم

اثرے چرا نکرده بتو نالهائے زارم

سک چشم آهوینت من کرم آبروئے من کن   ز طنابِ لفِ سرکش رسنی گلوئے من کن
قدمی اگر گذاری همه را بروئے من کن   برهت نشسته تا کے گذرے بسوئے من کن

بخدا که دلفگارم شب و روز انتظارم

نکنم چرا شکایت بکسی ز دستِ گردوں   که مرا بفرقتِ تو ز جفا گذاشت اکنوں
دلم از غمِ جدائی شده همچو غنچه پُر خوں   چه شود قدومت افتد بمنِ اسیرِ محزوں

که دریں شکنج و محنت بنود دمے قرارم

کشند عاشقِ جگر خوار پے تو غم جهانے   الے بدلفگاری ستمے به نیم جانے
گله از تو چوں تواں کرد که غروری و جوانے   تو بدل غمے نداری غمِ دیگراں چه دانے

دلِ ماست خانهٔ غم چو غمت همیشه دارم

بوصالِ جاں فروزت نرسیده اے شکر خند   غم و درد و بُعد حرماں بمنِ خراب تا چند
بکش و بسوز دیگر بغمِ فراق مپسند   که چو بسملم ز هجرت بخدا هزار سوگند

که بدل بغیرِ وصلت طلبِ دگر ندارم

گذرے بدلنوازی طرفِ چمن نکردی   که رخت ز دور بینم کرمے بمن نه کردی
من و ذکرِ تو همیشه تو ز من سخن نه کردی   که تو شیرینی زیا دمِن کوهکن نکردی

بامید یک نگاہت ہمدم بکوہ سارم

ز جفائے چرخ وا اژوں شدہ روزگار اختر | چو شب سیاہ گشتہ بغمت نہار اختر
پس ازیں بپرس سید من خاکسار اختر | غم دل بگردم انشا بفراق یار اختر
بامید آنکہ شاید بکرم رسد کنارم ؎

غزل حضرت اختر بخاری عم فیضہٗ مخمس سید محمد ابن علی المدنی

از انزوریکہ دل در عشق یار بیوفا دادم | دوامت رنگ زرد و دل مثال غنچہ ناشادم
نگشتہ ہمچو من وامق و ہم مجنون و فرہادم | چہ صیدم من بدام صید بلا افگند صیادم
نیم من قابل بسمل نہ حاصل راہ آزادم

ندارم یک مربی ظاہری بنماد راہ من | عجب طالع کہ خوں گریم نشد مقبول آہ من
ندانم چیست در عالم مسلمانان گناہ من | نہ آثار اجابت با دعائے صبح گاہ من
نہ تا تیرے بگوشش وادرس از شور و فریادم

مرا زنجیر عشق یار چوں افتاد در پایم | نہ بینم تا جمالش را بعالم چشم نکشایم
فراق از حد گذشت و جوشش زد چوں نمیدانم چہ بنوایم | بدل گفتم ز بیرحمی خوباں شکوہ آرایم
بگوشش من نہاں آمد کہ ایں تعلیم استادم

ز او تقدیر بودہ ترک فرماں چوں آدم بود | اگر گندم نخورد وے جملہ در جنات بیغم بود
بجوراں بس چہ بے تشویش نہ ایں سودا و ماتم بود | خوشا کوئے عدم سرمایۂ عیش دو عالم بود
چہ بود یا رب کہ ہرگز مادر دوراں نمیزادم

کہ آں لیلیٰ صفت دید و چو مجنونم فگند و رفت | نگاہے ہمچو تیر زاں چشم مفتونم فگند و رفت
بمژگاں در غضب با جسم محزونم فگند و رفت | بہ تیغ ناز قتلم کرد و بر خونم فگند و رفت
ولی ننمود عارض آں بت بیرحم جلادم

کند گردن فرازی ہر کسے چوں نے بپا افتد | رسد بر مطلبش ہر بندہ با قد دوتا افتد
مکافات امل حق ہر کہ سنگ آرد براہ افتد | مثل دادم بخاطر چاہ کن در زیر چاہ افتد

فتد آنگه ز بنیادش مرا افگنده بنیادم

گر افتاده باشد یکدمی گفتار اجل اختر | نباشد فرصتِ یکدم باو ہرگز حیل اختر
چه آید راضیم من از خدائے لم یزل اختر | بحمدالله که سرشارم من از فیضِ ازل اختر

ندارد احتیاجِ غازه چون حسنِ خدادادم

خوشه چینی اختر بخاری از فیوضاتِ خواجه شمس الدین تبریزی

مجنون صفت نالان شدم من عاشقِ دیرینه ام | در جستجوئے آن شدم من عاشقِ دیرینه ام
رفتم سحر در کوئے او گشتم بجستجوئے او | دیدم قدِ بازوئے او من عاشقِ دیرینه ام
افتاده ام در خاک و خون در ہند عالم شد زبون | آخر بیشتر شد جنون من عاشقِ دیرینه ام
بنگر مرا دیوانه ام از خویشتن بیگانه ام | مستِ لبِ جانانه ام من عاشقِ دیرینه ام
دیوانه و شیدا شدم در کوه و در صحرا شدم | مجنونِ آن لیلیٰ شدم من عاشقِ دیرینه ام
از عشق مرکب ساختم در لامکان در تاختم | طبل اہل بنواختم من عاشقِ دیرینه ام
اندر مه و شمس و قمر افگنده ام شورِ دگر | کردم جہان زیر و زبر من عاشقِ دیرینه ام
از سوزِ دل یاہو زدم بر نُه فلک قُو قُو زدم | چون فاخته کوکو زدم من عاشقِ دیرینه ام
نورِ تجلّی شد عیان بینا شد آندم جسم و جان | سرّ یکه دیدم ناگہان من عاشقِ دیرینه ام
پس جامِ ربّانی زدم کوسِ سلیمانی زدم | چون شورِ سلطانی زدم من عاشقِ دیرینه ام
پرواز کرده زین سمک رفتم باوجِ نُه فلک | بودم میانِ آن ملک من عاشقِ دیرینه ام
ہوشم ربود ہوشم ربود تاراج کرد او ہرچه بود | رو بیش بنود و بیش بنود من عاشقِ دیرینه ام
اے شاه شمس الدین تو اختر کرام الدین تو | گفته است این تلقینِ تو من عاشقِ دیرینه ام

ایضاً

چون گرستم یک شبے لا اله زدم ؎ | لا بگفتم بر سرِ الّا زدم ؎
پاک کرده سینهٔ خود را بذکر ؎ | در جلا شد بیشتر بس تا زدم
ہر نفس از شعلهٔ سوزِ درون | آتشے در عالمِ بالا زدم ؎

از خم وحدت دل من جوش زد | تا سحرگہ ساغر صہبا زدم
گشتہ ام غواص در دریائے عشق | قطرہ بودم موج در دریا زدم
از شراب شوق جام مصطفےٰ | شور شے در مسجد اقصےٰ زدم
بر گذشتم تا بچرخ ہفتمیں | یک قدم بالا ز او ادنا زدم
ہیچکس آگاہ نشد از حال من | تیغ الا اللہ در شبہا زدم
آں جہاں را باختم از عشق دوست | ایں جہاں را وانکہ پشت پا زدم
اخترم زیں عالم دنیائے دوں | ماسوا گشتم دل از دنیا زدم

ایضاً

مرغ روح آں قدسیم ساکن سماواتم | موج غرق آں نورم بحر بحر مقاماتم
جذب آتش شوقم زیر بال ایں دلقم | مست بادۂ عشقم رنگ ہیں و حالاتم
زاہدا مکن طعنہ با من ایں ملامت چیست | رند مے پرستم من پیر ہر خراباتم
در شکار انسانم تیغ لاست در دستم | نور گشتہ سر تا پا محو غرق آں ذاتم
نیست در دلم چیزے غیر ہو یا من ہو | ایں ہنر مرا نبود غیر عشق حاجاتم
قاضیم نہ شیخم من واعظم نہ ملا یم | غیر او نمیدانم از حدیث آیاتم
بسکہ محو دیدارم از کسے نہ غم دارم | نیست ترس دوزخ ہم نہ ہوائے جناتم
اخترم گنہگارم عابدم نہ ام زاہد | کافرۂ عشقم بے خبر ز طاعاتم

خواجہ عصمت بخاری

سر خوش از کوئے خرابات گذر کردم دوش | بطلبگاری ترسا بچہ بادہ فروش
پیشم آمد بسر کوچہ پری رخسارے | کافرے عشوہ گرے زلف چو زنار بدوش
گفتم ایں کوئے چہ کوئیست و ترا خانہ کجاست | اے مہ نو خم ابروئے ترا حلقہ بگوش
گفت تسبیح بخاک افگن و زنار بہ بند | سنگ بر شیشۂ تقویٰ زن و پیمانہ بنوش
بعد ازاں شوے من آ تا بتو گویم خبرے | راہ بیں گردی اگر بر سخنم داری گوش

توبہ یکسو بنہ و ساغرِ مستانہ طلب — خرقہ بیروں فگن و کسوت مردانہ بپوش

دین برافتادہ و بیہوش و دیدم زبر پیش — تارسیدیم بجائیکہ نہ دیں ماند نہ ہوش

محو گشت از ورق کون و مکاں نقش وجود — نہ پری ماند نہ آدم نہ طیور و نہ وحوش

دیدم از دور گروہے ہمہ دیوانہ و مست — از تفِ بادۂ شوق آمدہ در جوش و خروش

چونکہ سررشتۂ ناموس برفت از دستم — خواستم تا خبرے پرسم از و گفت خموش

نیست ایں کعبہ کہ بے پاؤ سرآئی اینجا — نیست مسجد کہ درو بے ادب آئی در جوش

ایں خرابات مغان است درو مستانند — از دمِ صبحِ ازل تا بقیامت خاموش

گر ترا نیز دریں شیوہ سرِ یکرنگیست — دین و دنیا بیکے جرعہ چو عصمت بفروش

از حضرت اختر بخاری مد ظلہ

ای توانگر مصلحت آموز و خیر اندیش باش — خواہی ار راحت شوی دیگرے دور از خویش باش

گر ہمیخواہی دلِ خود را بہ نیش فاقہ ریش — تا توانی مرہمِ ریشِ دلِ درویش باش

رو قناعت کن بہ ہر اندازہ کت بخشد خدا — نہ غمیں از کم نشو و نہ شادماں از بیش باش

بادۂ شادی بنوش و شو بروں از جامِ حرص — از دمِ زنبورِ غم آمادۂ صد نیش باش

گر بیادِ شاہدِ صبحِ ازل بنود دولت — شاد تا شامِ ابد از نیشِ غم گو ریش باش

تو شبانِ ہستی و شیطاں گرگ و ایمانِ تو میش — فی المثل گر میش خواہی پاسبانِ میش باش

عاشقانرا نیست کیشی غیر تسلیم و رضا — گر ز ایشانی تو ہم دارندۂ آں کیش باش

از قفا گر کودکانِ شہر سنگت میزنند — تو دواں دیوانہ دار از عاقلی در پیش باش

سال و ماہ و روز و شب چوں اختر مسکیں زمہر — در خیالِ راحتِ یاران و رنجِ خویش باش

مخمس حضرت مولنا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری بر غزل مولنا جامی ؒ

خواہم از سوزِ جگر رازِ دروں افشا کنم — تا ز شوقِ پائے بوست جملہ را شیدا کنم

غم ہا شند از فراقت آہ و واویلا کنم — کے بود یا رب کہ رو در یثرب و بطحا کنم

گہ بمکہ منزل و گہ در مدینہ جا کنم

گر بچشم جلوہ سازد گلشنِ عالم ہمہ — یا مطیعِ چاکرم گردد زماہی تا بمہ
ہمتے خواہم کہ پوشم چشم راز ینہا ہمہ — در کنارِ زمزمِ از دل بر کشم یک زمزمہ
از دو چشم خوں فشاں آں چشمہ را دریا کنم

گر دو سر در رہت ہرگز نسازم دل ملول — دولتم ایں بسکہ تو یک رہ مرا سازی قبول
غیر زیں گاہے نباشد آرزوئے ایں جہول — گز بیابان مدینہ بوبیت آید یا رسول
جانِ خود را من فدائے خاک آں صحرا کنم

عمر در عصیاں گذشت و صد پشیمانی بدل — نزد یا سیّد ازیں کردہ ہا باشم خجل
ماندہ در کوئے ندامت دست بر سر پا بگِل — آرزوئے جنت الماوٰی بروں کردم زدل
جنّتم ایں بس کہ بر خاکِ درت ماویٰ کنم

در شبِ تاریک رہ گم کردہ ام راہے نما — در بیابانِ بلا افتادہ ام راہے نما
بس بہندوستاں عجب درماندہ ام راہے نما — یا رسول اللہ بسوئے یثرب راہے نما
تا ز فرقِ سر قدم سازم ز دیدہ پا کنم

تا بچشمِ دلفگاراں عارضت مستور شد — موسمِ غم آمد و ایامِ شادی دور شد
صد ہزاراں دل شکست و دیدہ ہا بے نور شد — یا رسول اللہ دو چشم ز انتظارت کور شد
گردِ نعلینت بدہ تا دیدہ را بینا کنم

نیست از سودائے وصلت حالتم ہر لحظۂ — عشق کے ماند کہ سازم صبر دیگر لحظۂ
اخترا نبود عجب افغاں کنم گر لحظۂ — مُردم از شوقِ تو معذورم نما ہر لحظۂ
جامی آسا نامۂ شوقِ دگر انشا کنم

مخمس مولٰنا اختر صاحب بخاری بشان شاہ نقشبند قدس سرہٗ بر غزل عزت افندی ترکی

فیضہا میرزد ہر دم در مزارِ نقشبند — دائما شگفتہ بباشد بہارِ نقشبند
ایں چنیں فرمودہ است پروردگارِ نقشبند — ہر کہ در باغِ طریقت شد ہزارِ نقشبند
میل کحلِ چشمِ جاں سازد زخارِ نقشبند

ای ولا در سایهٔ مرد خدا خواهی برس
مرغ جان هر کسے آزاد باشد زین قفس
خاطر خود وار الهین از هوا و از هوس
نغمه ساز سرّ وحدت میشود در هر نفس
گرچه باشد بے صدا عشاق زار نقشبند

پیر کامل هر کرا تعلیم معنی میکند
خواجهٔ ما را کسے تعظیم معنی میکند
او ز جان خویشتن تسلیم معنی میکند
هر گدا را خسرو اقلیم معنی میکند
بر سرش بنهند تاج افتخار نقشبند

فتح الله شد بگر دبستان قول متفق
فضل رحمٰن را که باشد واقف اسرار حق
بینوا نی کن انابت داری بر جانب حق
در دبستان لدن ما خضر گشته هم سبق
شد از و مشهور در هند اشتهار نقشبند

بے ادب مخروش و لب بند و مکن کار قبیح
اختر سیاح میگوید روایات صحیح
کن نظر اندر قدم فرمود شاه ما صریح
تا ابد زنده شود ای ع تا همچون مسیح
هر که نوشد آب فیض از چشمه سار نقشبند

مخمس حضرت واعظ الاسلام اختر بخاری بر غزل حضرت میاں فضلحق جان صاحبزاده سرهندی

من چو منصور ابن حلاج بدار نقشبند
ای ولا شو عندلیب لاله زار نقشبند
هر دو عالم باختم اندر قمار نقشبند
هر کرا در دل خلد از عشق خار نقشبند
اوست روز حشر میدان گلعذار نقشبند

مژدهٔ از عشق پاک او شنو ای خوش خرام
پخته مغزان طریقه گفته این شیرین کلام
تا شوی بر عزت دارین تو عالی مقام
ورد این مصرعه نماید گر کسے هر صبح و شام
حرز جان او بود اندر حصار نقشبند

در جهان کهنه ام آورده تو از نوی
من غلامان غلام شاه نقشبند ولی
قلب ما را صاف کن یارب با عزاز نبی
کردگارا حب او را در دل من کن قوی
تا که باشم روز محشر در کنار نقشبند

وردِ نامش در وجد راسلامت میکند	دفعِ اندوه و بلاہائے دوامت میکند
حضرتِ پروردگار را کرامت میکند	مخلصان را روزِ محشر او شفاعت میکند

از طفیلِ حق بود این اختیارِ نقشبند

اختر بے دست و پا در زلفِ جانانش اسیر	نہ ہوائے جنت و نہ خوف دارد از سعیر
بہتر است از ہر دو عالم کوئے آں روشن ضمیر	فضلئ بیچاره در راهِ طریقت منتظر

آرزویش گردِ نعلین غبارِ نقشبند

در شانِ امام ربانی مجدد الف ثانی حضرت شیخ احمد سرہندی قدس سرہٗ از مولٰنا اختر بخاری عفی عنہ

گر نمایم رتبهٔ شاهِ مجدد را عیان	میشود پُر این زمیں تا زیرِ هفتم آسمان
خرقِ عاداتش دلیلِ رفعتِ او و صفا اوست	نیست مخفی هیچ کارش نزد خلقِ اینجهان
در ولایاتش دلیلِ دیگرے درکار نیست	مدعی با وی سخن گاہے نیارد بر زبان
در طریقِ عشقبازی مسلکِ او بی ریاست	ذکرِ مخفی بہتر است در نزدِ اکثر عاشقان
سالکانِ راهِ او را نیست مطلب غیرِ حق	داده اندر باد در راهِ محبت خانمان
جملهٔ اولادِ او را دین و دنیا حاصل است	در بخارا و ہرات و کابل و ہندوستان
میشود ظاہر ز رویش عکسِ خورشیدِ فلک	آفتاب است و زمین و پرتوش بر آسمان
جملهٔ اصحاب و اتباع و را تا روزِ حشر	در پناهِ خویش دارد خالقِ کون و مکان
تا ابد زائل نگردد ذکرِ حق از پیکرش	فیض یابند ز آستانش اہلِ ہند و ہمینان
اخترِ بیچاره روز و شب تمنا میکند	کاش بوسیدم کفِ پائے سگانش بر لبان

الوانِ خمسه بنظمِ لطیف از حضرت مولٰنا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری مدظلہ

زرد و سفید و سرخ و سیاه است سبز نور	الوانِ خمسه بیں که کجا میکند عبور
آدم بنورِ زرد چو خوش گشت متصف	عکسِ عزازیل آمده در ورطهٔ غرور
ابراهیم از سفیدئ نورِ مبارکش	گلزار گشته آتشِ نمرود در تنور

از نورِ سرخش آتشِ احمر تنوره زد ‌‌ | ‌‌ در وقت لن ترانی موسیٰ بکوهِ طور
نورِ سیاه بعیسیٰ مریم رسیده است | گردید از و به بین بجهان خال و ظهور

در پادشاهِ سرورِ سلطانِ انبیاء | آن نورِ سبز گشته علا است خطا صدور
این پنج نور از کرمِ لطفِ ذوالجلال | در هر دلیکه جمع شود مید هد حضور
دارم امید فاتحه زان کس که بنگرد | با نور نامه من فروالخوف فی الامور
اختر غبارِ مقدمشان طوطیا کند | بالائے دیده سرمه فشانند بچشم کور

تخمیس از حضرت مولینا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری واعظ اسلام

اے گشته از شرافتت این چرخ طائیں | در چشمهائے بیم تو کوثر پر انگبیں
فهرست این صحیفه ترا خوانم انجبیں | بسم الله ابتدا کلام من الیقیں

رحمٰن الرحیم ترحم فاتحین

فتاح فاتحین من البیت العظیم | فتحا من الفتوح کلام من الکریم
گفتم ثنا و حمد ترا ربی الرحیم | الحمد اهتدیت من الواحد القدیم

لیس البقاء لغیرک یا رب العالمین

از بسکه لطفِ پاک تو دارد تنعمے | زیبنده بحکمت و حکمت تحکمے
دارند عالمے ز تو چشمے ترحمے | دارند عاصیان ز عذابت توهمے

رحمٰن الرحیم تو بخشش و خطا مبین

اے خالقِ خلائق رزاقِ انس و جاں | دادی مرا ز آیت قرآں چنین نشاں
خواهی رسی بمقصد مقصود جاوداں | ایاک نعبد ز سرِ صدق جاں بجاں

فی اللیل والنهار و ایاک نستعین

روزیکه مینمائی سوئے بندگان خطاب | طاقت کجا بعاصیٔ بیچاره در جواب
صد حسرت است بر همه در محشر حساب | در دار ملک حسن توئی مالک الرقاب

در معرضِ خطاب توئی شاهِ یوم دین

هستند این دو مهره بهم جمع و هم مراط از شش هزار آنچه بگویم درین بساط	در تختگاه ششدر و قائم درین باط دارند رو بخاک ورت اهد نا الصراط

المستقیم من هو یهدی الی الیقین

آنها که رو فتاده غریق نورفته اند ارکان شفقت اند شفیق نورفته اند	در بحر التفات عمیق نورفته اند راہے که راهروان طریق نورفته اند

با ما ازان صراط نما راه الذین

اے خالق الخلائق فی الارض والسما بودند انبیاء که در و رفته اولیا	با ما ازان درے تو بس رهبری نما انعمت فی الکلام کضیفا علیهم

غیر از غضب که نیست بمغضوب ضالین

یارب بحق آدم و تشریف خاک او یارب بحق ایوب اعضائے چاک او	یارب بحق نوح و دل دردناک او یارب بحق احمد و اولاد پاک او

یارب بحق جمله اصحاب طاهرین

دارے نگاه ز آتش قهرت که بر بشر گویم ثنا و حمد تو از شام تا سحر	اے حی لایموت و اے خالق بشر در هر دو کون جانب این خسته کن نظر

یاران و دوستان همه گوئید آمین

اختر عجب نشسته بر اوراق این ورق تا محشرم گرفت ز شعرم چنین سبق	شکر خدا که زد رقم کیف متفق ملائے رومی گفت کلامی ز بهر حق

شعر یکه شد بجمله اشعار ها نگین

غزل از حضرت مولانا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری مدظله

دلا بحضرت او تحفه سوز و آهم بس غریب کشور عشقم وطن نمے جویم اگر بدعوی عشقش شهادتے طلبند	دعائے نیم شب و ورد صبحگاهم بس ز سایه سر کوئش همیں پناهم بس سرشک سرخ و رخ زرد این گواهم بس

غبار معصیت از چہرہ ام بشوی الٰہی
اگرچہ طاعتِ شائستہ بنا و روم
نشانِ کعبۂ کویش اگرچہ پیدا نیست
باآبروئے قیامت ہمیں گناہم بس
بجوشِ رحمتِ او نامۂ سیاہم بس
ہمیں کہ در طلبِ دوست رو براہم بس

بعشوہ غمزۂ چشمش چہ گفت ای اختر
بسوئے عاشقِ شیدا یکے نگاہم بس

مثنوی مولٰنا موصوف سلّمہ ربہ بتفصیل چہار نفس

ناشناسئی خدا شد نفس سگ
چار گشتہ نام او اندر محک
نفس امّارہ بغفلت میرود
مطلقاً در راہِ اللّٰہ الصمد
نفس لوّامہ اگر اندر خطا
میرود دارد بسے خوفِ خدا
ملہمہ یکتائے ذاتِ خود شدن
در طریقِ صوفیانِ خوش سخن
ہر کسے بشناخت ذاتِ خویش را
اوست سیداں عارفِ راہِ خدا
مطمئنہ چوں غلامِ جاں سپار
دائما مشغول امرِ کردگار
ہست اندر چشمِ فاعل جلوہ گر
بینشود از خود فنا و بے خبر
لب بہ بند و مردِ حق از قیل و قال
اینچنیں فرمود پیر باکمال
کیست آں پیر خرد بحر العلوم
مخزنِ اسرار مولانائے روم
ہر کرا اسرارِ حق آموختند
مُہر کردند و دہانش دوختند
میدوی اندر پئے دنیا روں
پس چرا کردی تو حالِ خود زبوں
اخترِ بیچارہ دارد التجا
روز و شب در بارگاہِ کبریا
از طفیلِ خواجگانِ نقشبند
عزت اسلامیاں واکن بلند

رباعی از مولٰنا موصوف

چمن از فیضِ نسیمِ سحری خنداں است
تو چرا غافلی از صحبتِ مردانِ خدا
ہر شگفتے کہ بود از نفسِ پاکان است
کعبہ در آرزوئے طوافِ ایشان است

از نتیجهٔ فکر مولنا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری واعظ اسلام عم فیضه

کجا قدر طریقت مردم بے پیر میدانند ۔ کجا اسرار حق را پیر بے تدبیر میداند

ز رنگ و بوئے دنیا از خداجویان چه میپرسی ۔ کجا رومی رسوم مردم کشمیر میداند

تو سوز عشق را از نالهٔ بلبل تماشا کن ۔ که قمری هم بگردن حلقهٔ تصویر میداند

طریق بندگی را بس بیا از جغد عبرت گیر ۔ که او ویرانه را به ازان تعمیر میداند

تو ای زاهد چرا با دانهٔ تسبیح می نازی ۔ که عاشق هر یکی را دانهٔ تذویر میداند

نمیدانم ز اول من سعیدم یا شقی امّا ۔ که این علم نهانی را خط تقدیر میداند

بظاهر شوق و ذوق اختر بیچاره می بینی
ولے او مرگ را دائم گریبان گیر میداند

ایضا

ز دل هم پرس خبر تا بملک جان نرسی ۔ که تا نشان نکنی گم به بے نشان نرسی

جهان و جان همه هیچ است تا ازو دوری ۔ ز باغ بر نخوری تا بباغبان نرسی

بعشق خو کن و وارسته از فنا و بقا ۔ که بے وسیله بمحبوب جاودان نرسی

بهر مقام که باشی ز راه روئے متاب ۔ که تا اسیر مکانی بلامکان نرسی

حکایت غم عشق از درون اختر پرس
تو پائے بستهٔ عقلی باین و آن نرسی

تخمیس مولنا اختر بخاری واعظ اسلام بر غزل حضرت حافظ محمد بشیر صاحب عم فیضه

ز جوش سینهٔ من قطره برون شد گل شد ۔ که دود نالهٔ شبهائے تارم نخل سنبل شد

چرا در گلستان دهر پر شورش و غل شد ۔ بهار حسن رویش در چمن آتش زده گل شد

فغان از سینه ام برخاست شکلے بست و بلبل شد

بغربت خو نمودم طالع من سرنگون آمد ۔ خرابات مغان رفتم بسر شور جنون آمد

ز خونناب دلم رنگِ شفق چون لاله گون آمد ‖ ز آتشخانهٔ سوزِ جگر دودے برون آمد
با مداوِ هواگیرِ درخش بهپیدهٔ کاکل شد

گذر از قابِ قوسین و نگر در رمزِ او اَدنیٰ ‖ امینِ لی مع الله باعثِ وبناء ما فیها
سخن از وصفِ او زین پایه بس بالاتر است آیا ‖ بتعظیم سوار لافتیٰ ماه فلک پیما
ز بدر بیت بدر شد بنت خم نعل دلدل شد

ز گوشِ دل شنو یک نکتهٔ ز اسرارِ کرمنا ‖ نشانِ کفِ پائے او بهر منزل شده پیدا
ولا هشیار باش از بر توجهِ حسن ازل اینجا ‖ ز هویت بوحدت آمده گز روئے استغنا
محمد در حقیقت نام گردد جزد هم کل شد

بنیر دلربائے اختر پشمینه پوش آمد ‖ مگر جامِ بقا بر دستِ پیرِ مے فروش آمد
چرا عاشق ببازارِ محبت در خروش آمد ‖ مئ صافِ احد از میمِ احمد چون بجوش آمد
بصحنِ میکده کز مے پرستان رمز قلقل شد

از حضرت اختر بخاری واعظ اسلام عفی عنه

فیضِ جنون به نشهٔ صهبا برابر است ‖ یک خونِ دل بلعل مصفا برابر است
بے دردِ عشق هیچکسے قربِ حق نیافت ‖ یک ذرهٔ غم بجملهٔ اشیا برابر است
یک قطرهٔ اشک گر چکد از چشمِ عاشقان ‖ سیدان یقین بگوهرِ یکتا برابر است
یک لحظهٔ توجهِ خاطر با هلِ حق ‖ با فیضِ صبح و با شب یلدا برابر است
مردان بدردِ عشق ز هجرِ پریوشان ‖ بر زندگیٔ خضر و مسیحا برابر است
ذکرِ دوام صیقلِ زنگارِ باطن است ‖ دل صاف گشت و باید بیضا برابر است
اختر دلیکه واقفِ اسرارِ عشق شد ‖ او را بهشت و دامنِ صحرا برابر است

ایضاً

سر سودا زده را محنت و غم بسیار است ‖ دلِ غربت زده را درد و الم بسیار است
نیست در تختِ فلک یکدل بےغم هرگز ‖ هر کجا می نگرم جور و ستم بسیار است

گفتم ای دل بیا گوشهٔ عزلت گیریم — گفت هر جا که روم خیل و حشم بسیار است
رزق با کوشش ما هیچ نگردد افزون — ورنه در خوان کرم گنج درم بسیار است
پستیٔ طالع ما گشت خجالت در دوست — ورنه در راهِ طلب اجر قدم بسیار است
زاہدا عیبِ من نامہ سیاہ کمتر کن — کہ درین راه چو من اہلِ قلم بسیار است

اختر از درگہِ دلدار طلب دارد و بس
ورنہ در روئے زمیں اہل کرم بسیار است

از نتیجہ طبع خواجہ عصمت صاحب بخاری رح

سالہا معتکفِ پردهٔ پندار شدم — ترک دیں گفتم و با عقل خرد یار شدم
چو یقیں شد کہ غمِ عشق تو کار دگر است — گرد ہر کوچہ دوان از پئی این کار شدم
گاه در صومعہ تسبیح کرامت خواندم — گاه در بتکده پا بستۂ زنار شدم
گہ بارواح قدس درس معانی گفتم — گاه دستار کشاں بر درِ خمار شدم
گہ بگردوں شدم و ہمدمِ عیسیٰ گشتم — گہ بطور آمدم و طالب دیدار شدم
از نسیمت چو مشامِ دل و جاں بوئے یافت — بلبلِ خستہ صفت جانبِ گلزار شدم
در بہشت آمدم و سوختم از شرم گناه — جانبِ دوزخیاں رفتم و افگار شدم
مرشدِ عشق بشر از لم راه نمود — تا مہمائیت ہر نکتہ خبردار شدم
نور معنی چو در آئینۂ دل پیدا شد — شاد گشتم کہ مگر واقفِ اسرار شدم
آخر الامر یقیں شد کہ تو جائے دگری — پاکبازانہ تمام از ہمہ بیزار شدم
چوں زدم سوئے سراپردهٔ عصمت قدمی — رستم از تیرگی و مطلعِ انوار شدم

ایضاً

خرم آں وقتیکہ در دل مہر یارے داشتم — دیده بر راهِ سمندِ شہسوارے داشتم
گرچہ عمرے زرد روئیہا کشیدم از خزاں — شاد بودم چوں امیدِ نو بہارے داشتم
با میانش گرچہ در دریائے غم بودم غریق — غم نمیخوردم چو امیدِ کنارے داشتم

اے رقیب از حالِ ورافتادگاں شادی مکن
تا باو بودم نمیتر سیدم از تیغ ستم
خاک شد عصمت ز ہجر و بار تن بردہ زدوش

زانکہ من ہم چوں تو روزے اعتبارے داشتم
باوجودِ گل کجا پروائے خارے داشتم
ور دلش نامد کہ وقتے خاکسارے داشتم

از حضرت مولنا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری واعظ اسلام

رفتی بمصر روئے بکنعاں نمیکنی
بردی دلِ شکستہ ولا سرادرین چمن
ویرانہ نماند کہ آباد کردۂ
مجنوں ز عشق دامن صحرا گرفتہ است
بیدادی و جفا و ستم پیشہ کردۂ
مغرور سلطنت شدہ ست عز و جاہ

رائے خیال گوشہ نشیناں نمیکنی
ہرگز نظر بخانہ خراباں نمیکنی
گاہے عمارتِ دلِ ویراں نمیکنی
لیلیٰ گذر بسوئے بیاباں نمیکنی
اندیشۂ ز آہِ غریباں نمیکنی
یاد از حدیثِ تختِ سلیماں نمیکنی

اختر ز دردِ عشق شدہ زار و ناتواں
مرہم بہ داغ ایں دلِ حیراں نمیکنی

ایضاً

حدیثِ عشق را از زاہدِ حیراں چہ میپرسی
بقدرِ حاجتِ خود اقتباس از دردِ دل میکن
طبیبا از سرم برخیز سوئے خانۂ خود رو
دلے دارم بہر سو میروم سرگشتہ حیرانے
رموزِ پارسائی را حدیثِ زہد و تقویٰ را
چو مجنوں جامہ از دیبائے رسوائی بہ بر دارم
بغیر از خانہ ویرانی و جانبازی نمیدانم
ندارد زاہدِ خود بیں خبر از راہ و رسمِ عشق
بسان گردبادے میروم اختر بہر سوئے

متاع در ورازیں قوم بے ساماں چہ میپرسی
دُرِ یک دانہ را از بحرِ بے پایاں چہ میپرسی
بود دردِ محبت در دِ بے درماں چہ میپرسی
ز مجنونِ بیاباں گردشِ ساماں چہ میپرسی
ازیں سرگشتۂ حیران و سرگرداں چہ میپرسی
گریبانم ہمی دوزی و از داماں چہ میپرسی
لباسِ مصلحت را از تنِ عریاں چہ میپرسی
ز عشاقِ ستم کش لذتِ درماں چہ میپرسی
خبر از راز دل از مردمِ ناداں چہ میپرسی

از حضرت مجیب لنا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری واعظ اسلام

ز درس عشق ابدل غیر نادانی چه میدانی
بجز مستی و رسوائی و حیرانی چه میدانی

مزن زاهد به بزم می پرستان لاف عریانی
بخود در مانده خبر سبحه گردانی چه میدانی

بدنیا روز و شب سرگشته همچو گدایانے
مقام عشق القول بیابانی چه میدانی

ز خود آگه نگشته ذره در گلشن ایام
رموز نکته اسرار سبحانی چه میدانی

مزن اختر دم از فضل و هنر پیش صاحبدل
تو یک دیوانه جز خانه ویرانی چه میدانی

از خواجه عصمت بخاری رحمة الله علیه

از گریبان حقائق چون برآوردم سرے
نوش کردم از شراب بے نیازی ساغرے

چون شدم سرخوش ز راه بیخودی کردم طواف
هر دمے در عالمے هر ساعتے در کشورے

ناگهان از دورم آواز سرود آمد بگوش
هاے و هوئے قدسیان هر سو فگنده محشرے

مست لا یعقل در آندم آمدم دیدم ز شوق
سرخوش از جام تجلی هر طرف سیمین برے

در دل هر یک ز جام عشقبازی مستئے
بر سر هر یک ز ملک بے نیازی افسرے

جرعه زان بزم از مستئ قدسی عالمے
غمزه زان قوم از خیل ملائک لشکرے

گر ازان گلشن بسوئے عالم آید یک نسیم
در بر آدم نماند هیچ روئے در برے

خاک و خون آغشته مستی در بیابان افتاده بو
از مے هر یک برندی نوش کرده ساغرے

چون درو کردم نظر از داغهاش شناختم
کان دل من بود آورده بکوئے دلبرے

گفتم این عالم چه جائے تست کاینجا جبرئیل
گر پرد هر شعله سوزد از وجود او پرے

گفت عشق پاک عاشق را درین کو میکشند
تا بغفلت ننگری بے باک در هر منظرے

خاکساران را چه دیدم کاندران کو بارها است
رو بدل کردم که بگشا بر من خاکی درے

زیر لب خندید و گفتا بارگاه عصمت است
جز من آزرده اینجا ره ندارد دیگرے

از مولٰنا محمدؐ اکرام الدین صاحب اختر بخاری واعظ اسلام

بگذشت عمر و هیچ تو کارے نمیکنی
شب تا سحر تو نالہ و زاری نمیکنی

از رفتگانِ قافلہ یادش نمے دہی
جانرا فدائے سرورِ والی نمیکنی

بربادِ رفت خرمنِ عمرِ تو بے خبر
یکرہ بکوئے دوست گذاری نمیکنی

بگذار خوابِ ناز چو برخیز وقتِ صبح
چوں گریہ ہائے ابرِ بہاری نمیکنی

اہل و عیال و مال ہمہ جملہ خانماں
در راہِ دوست ایں تو نثاری نمیکنی

در گل بماند پائے نزد و چہ فائدہ
موئیت سفید گشت بداری نمیکنی

اختر طلب دعا تو از پیر و ہم جواں
شبہا نہفتہ طوف مزاری نمے کنی

رباعی

گر کافر بت پرست و ظالم باشی
ور مؤمن متقی و عالم باشی

ممکن نبود کہ در جہاں یک ساعت
از دست و زبانِ خلق سالم باشی

رباعی

در مذہب عاشقاں قرار دیگر است
در سر می ناب را خمار دیگر ست

ہر علم کہ در مدرسہ حاصل کردم
کار دیگر است و عشق کار دیگر است

از نتیجۂ فکر حضرت مولٰنا ضیاء الدین عمر کردی رحمۃ اللہ علیہ شد حضرت اختر بخاری

منم سلطانِ تختِ فقر و خاکپائے درویشاں
بصد رکوئی بدنامی منم شیدائے درویشاں

چہ درویشی کہ می نبود بقید نام و ننگ خلق
ببیداں حقیقت ہست او والا درویشاں

نگیر د باطن حق جو غبار از صحبتِ اغیار
بلے رنگ از کجا گیرد دلِ مینائے درویشاں

یکے را در دو عالم خود اسیر و بے نوا باشد
دوئی نبود ابد واللہ براہ و رائے درویشاں

مزن جانا برائے خود دمے در مجلس ایشاں
نشستہ بے صدا بنگر بدل اسمائے درویشاں

سعادت گر ہمی خواہی نجات از حق ہمی جوئی — بہ تخت سلطنت مفروش یک موتائے درویشاں

بشوی اوراق ہستی را مکن یاد می و مستی — فنا شو تا شوی باقی ز یک صہبائے درویشاں

بیا فوزی بصدق دل دمی در کش می اخلاص

اگر خواہی قبول آئی بر مولائے درویشاں

جناب مستطاب ایڈورڈ ہفتم شہنشاہ انگلشیہ کہ حضرت سراج الملۃ والدین خلد اللہ ملکہ را بملک ہندوستان دعوت دادہ بودند شاہ اسلام بماہ محرم الحرام در بمبئی رسیدند و مولانا اختر بخاری رفیقہ این توشیح شائع کردہ بودند

اینچہ سال و ماہ و روز و ساعت است اے دوستاں — می رسد ز ہر سو نوید تہنیت بر گوش جاں

مومن و کفار در عیش و نشاط و عشرت اند — طبل شادی می زنند در ہند ہر پیر و جواں

یاور اسلام رکن دیں غیاث المسلمیں — شد منور از قدومش خطۂ ہندوستاں

راحت بیحد رسید و رنج و راحت دور شد — از وجود پاک او مسرور گشتند این و آں

حسبتہ للہ میگویم عجب شاہنشہی است — بہر عقلش ہر ملل انگشت حیرت در دہاں

بالیقیں پر لطف و شفقت بر تر از مادر پدر — بہر مظلوم و یتیم و بیوہ و بیچارگاں

یاد می آید ز ناقوس شکوہ سطوتش — بود چوں در قرن اول شوکت اسلامیاں

بدل شوقیکہ توصیف شہ دیں را کنم — چوں خرد حیراں قلم عاجز شد و قاصر زباں

ای مسلمانان ہندوسند بمبئی روز و شب — واجب است کردن دعا بہر امیر مومناں

لایزال و لم یزل باشد خدائے ذوالجلال — کرد ظل قدرتش را پادشاہ اندر جہاں

لازم آمد در شریعت پادشاہ خویش را — بر دعائے فتح و نصرت یاد کردن ہر زماں

ہادی راہ مبین و حامی شرع متیں — نائب خلفائے حضرت دستگیر بیکساں

خرمی بادا نصیب دوستان دولتش — ای خداوند کریم کارساز بندگاں

آں سراج ملت و دین سہ مختار را — عمر بے اندازہ دہ یارب بطفیل خواجگاں

نصرت و فتح و ظفر را ہمرکاب لشکرش | دار دایم حرمت پیغمبر آخر زمان

صاحب اخلاق و احسان و جلال و سلطنت | شاہ خود مختار کی جز او را نہ زیبد در جہان

اوست چون سدّ سکندر در رہ حسّاد ہند | تا سلامت باشدش از شرّ و خوف دیگران

علم و عدل صدق و علمش را ترقی دہ خدا | از طفیل چہار یار بہترین انس و جان

باد ظلّ عزت و اقبال و عمر و دولتش | تا قیامت ہمچو خاور بر سر اسلامیان

مرحبا صد مرحبا و آفرین صد آفرین | زاہل بمبئی پیش کش بادا شاہ مہربان

جبہہ الحاح و عجز و انکسار اندر زمین | مینمایند و ہمی سازند دعائے عزّ و شان

دار دایم شوکت اسلام را یا رب رفیع | ہمچو خورشید جہان روشن بود در آسمان

در حضور شاہ دین پرور ز اختر تحفہ | نیست دایم جز دعائے حضرت والا نشان

یافتم تاثیر و فیض و عزت بے انتہا | از دعائے دولت شاہنشہ رفعت مکان

شاہد بزم سلاطین آفتاب برج دین | پادشاہ دین پناہ و حامی ایمان و جان

آرزوئے بیکسان و متکائے بے بسان | چارۂ بے چارگان و راحت روح و روان

ہفت کشور خلعت تدبیر را از حکمتش | ہمچو اطفالی ہمی گیرند نطق از مادران

خوش بود شاہیکہ تعریف رعیت پروری | بے تعصب مینمایند دوستان و دشمنان

وافغان و دولتش گرد غبار مقدمش | چون ہمیسازند دایم طوطیائے چشم جان

داشتم در دل کہ بینم شمع گل رخسار او | شکر للہ شد میسّر من شدم پروانہ سان

من نمیخواہم بجز اقبال و فتح و نصرتش | از خداوند کریم کارساز بندگان

خوش بود آنکس کہ عمر خویش را سازد فدا | در دعائے دولت شاہنشہ گیتی ستان

تا بود عالم منور از شعاع آفتاب | تا مزیّن آسمان از ماہ و از سیّارگان

از حوادث دار امین شاہ خود مختار را | از طفیل چار یار خاتم پیغمبران

راحت جان و دل اختر ہمیدانی اگر
کز سر ہر بیت حرفی گیر تا گردد عیان

نقل دستخط مبارک قبلہ و کعبہ حضرت مولٰنا و محمد ثنا سیّد خواجہ فضل رحمٰن صاحب گنج مرادآبادی قدس سرہٗ کہ بحضرت مولٰنا مولوی محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری در ۱۳۰۵ھ عطا فرمودہ اند این است

اللہ اکبر

از فضل رحمٰن

امّا بعد۔ الحمد للہ میاں خواجہ اکرام الدین بخاری کہ مرید این فقیر است اجازت طریقۂ نقشبندیہ و قادریہ دادم کہ بمردمان تعلیم نمایند
ثم السلام والدعاء

قصیدہ در شان حضرت طریقت پناہ مولٰنا سید خواجہ فضل رحمٰن صاحب قدس سرہٗ

از تصنیف مولٰنا اختر صاحب بخاری واعظ اسلام

منم فقیر کہ ہم خستہ و دلفگارے
شکستہ بکمند بلا گرفتارے

دل خراب مرا حاجت عمارت نیست
کہ احتیاج ندارد فلک بمعمارے

کسے ز آتش دوری بسوخت موسیٰ وار
کجا بطور تجلّی رسد بدیدارے

کہ راہ عشق گزیدم تمام عشق شدم
کہ ہرچہ در نمک افتد شود نمک وارے

دلا ز دود جگر سوختی بزن نفسے
کہ آہ سوختگاں عاقبت کند کارے

بگیر دست مرا خوجہ فضل رحمانی
کہ نیست غیر تو در این شکستہ غمخواری

ظہور نور تو شد جلوہ مرادآباد
نماند در ہمہ ہندوستان گنہگارے

شراب شوق زدرگاہت آرزو دارم
کہ من اسیر محبت فتادہ بیمارے

سگ تو دوش بفریاد گفت اے اختر
بیا بیا کہ بنائی چہ ماد گر یارے

نقل ارشاد دیگر جناب مستطاب تقیت پناہ فقیہ کامل صوفی مکمل سلطان المسلمین حضرت عمر ضیاء الدین عثمانی خالدی کردی کہ بمولانا اختر بخاری واعظ اسلام عطا نمودہ بود

(بسم الله خير الاسماء)

الحمد لله الذی نور قلوب اصفيائه بنور الصدق والوفاء وزيّن ذی اوليائه باليقين بين الخوف والرجاء وجعل عباده المخلصين فی الارض خلفاء ورقّی قدم صدقهم واعلاهم من ارض الفرق بين الفرق جميعا الی السماء و زادهم علی غيرهم فضلا ورحمة بالوراثة كما قيل العلماء ورثة الانبياء والصلوة والسلام علی النور الاتم والكنز المطلسم سيدنا ومولٰنا محمد ن الذی بعث الی كافة الانام بالحق بشيرا ونذيرا وداعيًا الی الله وقمرا منيرا وعلی آله وصحبه الذين باهت بوجود مسعودهم الارض علی السماء وكانوا السالكی ياجی الغفلة سراجا شهيرا **امّا بعدُ** فقد شرّفنا الحبيب الاكرم والاعز الافخم غرّة جباه اصحاب اليقين بهجة جبهة اصحاب كهف التمكين العالم الفاضل خواجه

محمّد اكرام الدين البخاری الشهير بواعظ الاسلام

كان الله له وصانه من مزلّات منازل التلوين واعاننا علی اكرام امثاله بالنور المبين الی اعلی مدارج القبول فی الدين ربّنا وتقبّل دعاء ثم بعدما شرّفنا وصاحبنا اياما قلائل وجدنا علی كمال سعادته وفضائله الدلائل مقتبسًا من انوار الاخيار قبسا مستفيدا من فوائد الابرار خلقا ورأينا اهلاً لترويج الدين بالشريعة والطريقة والاصحاب صفة الحقيقة انسا اجزناه نيابة عن المشائخ الكرام فی الطريقة العلية النقشبندية القادرية قدس الله تعالی اسرار ساداتهم السنية ونفعنا من بركاتهم البهيّة اجازة مؤثرة بالنصيحة والتربيّة والتعليم رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ فاللازم علی السالك مسالك القوم الذين يخشون ربهم ولا يخافون من اللوم ويرجون الترقی من سنة الغفلة والنوم بعد تعلم الاصول والفروع

وقبول العزائم المشروع التأدب معه فی الغیاب و الحضور والاستقامة علی قبول نصائحه بالوجد والسرور انه اخذ العهد من الفقیر الخادم الذی علی فوات اوقاته الفائتة حسیر نادم ووصیناه بما یوصی الاب الشفیق للولد الصالح الرفیق ان قبوله قبولی ورضاه فیما یرضی الله به رضائی کان الله لی وله اینما کان وعلیه ان یکون صدیقا خادما للاحباب فی طرق الصدق والصواب مقتفیا آثار الرسول الاکرم الذی کان بالمؤمنین رؤفا رحیما وصلی الله علی سیدنا محمد الامین فیما استودع رحمة للعالمین وعلی آله وصحبه اجمعین

شجرۂ علیہ سادات نقشبندیہ مجددیہ خالدیہ سراجیہ ضیائیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم کہ حضرت مولانا محمد اکرام الدین اختر بخاری واعظ اسلام بفارسی نظم نمودہ برائے لطافتِ طبع ارباب سخن نوشتہ میشود

نبی صدیق و سلمان قاسم است جعفر و طیفور
کہ بعد از بو الحسن شد بو علی و بو سعش گنجور

ز عبد الخالق آمد عارف و محمود از و بہرہ
کز ایشان شد دیارِ ماوراء النہر کوہ طور

علی بابا کلال و نقشبند است و علاء الدین
پس از یعقوب چرخی خواجہ احرار شد مشہور

محمد زاہد و درویش محمد خواجگی باقی
مجدد عروۃ الوثقیٰ و سیف الدین سید نور

حبیب اللہ مظہر شاہ عبد اللہ و ہم خالد
از ینہا رشک صبح عید شد بارا شبِ دیجور

سراج الدین بلقب اسم پاکش حضرت عثمان
ضیاء الدین عمر شد بجائے حضرتش منظور

کرام الدین اختر واعظ الاسلام مشہور است
شد او از جامِ شوق خواجگان سیراب و ہم مسرور

ترکیب ختم حضرت رسول خدا محبوب کبریا محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحبہ وسلم

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۝ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ۝ مٰلِكِ یَوْمِ الدِّیْنِ ۝ اِیَّاكَ نَعْبُدُ وَاِیَّاكَ نَسْتَعِیْنُ ۝ اِھْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ ۝ صِرَاطَ الَّذِیْنَ اَنْعَمْتَ عَلَیْھِمْ غَیْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَیْھِمْ وَلَا الضَّآلِّیْنَ ۝ (۱۲ دفعہ) اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی سَیِّدِنَا وَنَبِیِّنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰی اٰلِ سَیِّدِنَا وَمَوْلٰنَا مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ کُلِّ ذَرَّۃٍ مِّائَۃَ اَلْفِ اَلْفِ مَرَّۃٍ وَّبَارِكْ وَسَلِّمْ (۳۰۰ مرتبہ) یَا ھَادِیُ یَا نُوْرُ (۳۰۰ بار) صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْكَ یَا رَسُوْلَ اللّٰہِ وَسَلَّمَ عَلَیْكَ یَا حَبِیْبَ اللّٰہِ (۳۰۰ دفعہ) یا حضرت سَیِّدِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ شَیْئًا لِلّٰہِ (۳۰۰) درود ہزارہ مذکورۃ الصدر (۳۰۰ بار) وسورۃ فاتحہ (۱۲ دفعہ) صَلَوَاتُ اللّٰہِ تَعَالٰی سَرْمَدًا عَلَی النَّبِیِّ مُحَمَّدٍ اَغِثْنَا یَا حَضْرَتْ اَحْمَدُ اَلصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلَیْكَ یَا رَسُوْلَ اللّٰہِ یَا حَبِیْبَ اللّٰہِ یا سرور۔ یا صدیق یا عمر یا عثمان یا حیدر یا شبیر یا شبر شر کن دور و خیر آور یا حضرت سرور۔ بعد ازاں سلام بخواند۔

ترکیب ختم حضرت غوث الاعظم قدس اللہ سرہٗ الاکرم

اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰی اٰلِ سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّبَارِكْ وَسَلِّمْ عَلَیْہِ (۱۱۱ بار) کلمہ تمجید سُبْحَانَ اللّٰہِ وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ وَلَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَاللّٰہُ اَکْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّۃَ اِلَّا بِاللّٰہِ الْعَلِیِّ الْعَظِیْمِ (۱۱۱ دفعہ) خُذْ بِیَدِیْ شَیْئًا لِلّٰہِ یا حضرت سلطان مُحْیِ الدِّیْن سَیِّد شَیْخ عَبْدُ الْقَادِر جِیْلَانِی اَلْمَدَدْ (۱۱۱ مرتبہ) بعدہٗ کوئی شخص حلقہ میں سے سورہ یٰسین شریف پوری تلاوت کرے بعدہٗ سورہ الم نشرح آخر تک (۱۱۱ بار) یَا بَاقِیْ اَنْتَ الْبَاقِیْ (۱۱۱ بار) یا حضرت شاہ مُحْیِ الدِّیْن مُشْکِلْ کُشَا بِالْخَیْرِ (۱۱۱ دفعہ) یَا غَوْثُ اَغِثْنَا بِاِذْنِ اللّٰہِ (۱۱۱) سَہِّلْ فَسَہِّلْ یَا اِلٰھِیْ کُلَّ صَعْبٍ بِحُرْمَۃِ سَیِّدِ الْاَبْرَارِ (۱۱۱) امداد کن امداد کن از بند غم آزاد کن در دین و دنیا شاد کن یا شیخ عبد القادرا (۱۱۱) مشکلات بعید و دائم ما

شَیْئًا لِلّٰہِ غوثِ اعظم پیرِ ما (۱۱۱) درود شریف (۱۰۰) افضل الذکر لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللہ (۱۱۱) بآخر یک بار لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللہ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللہ عَلَیْکَ یَا رَسُوْلَ اللہ وَسَلَّمَ عَلَیْکَ یَا حَبِیْبَ اللہِ (۱۱ بار) بعدہ ہاتھ اُٹھا کر دعا کرے۔ ختم دعا تکبیر کے ساتھ کرے۔

ترکیب ختم حضرت مشکلکشا سلطان محمد بہاؤ الدین نقشبند قدس سرہٗ (۷۹)

سورۂ فاتحہ (۷ بار) درود شریف (۱۰۰) سورۂ الم نشرح کامل مع بسم اللہ الرحمٰن الرحیم درود شریف (۱۰۰) سورۂ اخلاص مع بسم اللہ الرحمٰن الرحیم (۱۰۰۰) درود شریف (۱۰۰) یَا قَاضِیَ الْحَاجَات (۱۰۰) یَا رَافِعَ الدَّرَجَات (۱۰۰) یَا کَافِیَ الْمُہِمَّات (۱۰۰) یَا مُجِیْبَ الدَّعَوَات (۱۰۰) یَا دَافِعَ الْبَلِیَّات (۱۰۰) یَا شَافِیَ الْاَمْرَاض (۱۰۰) یَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِیْن (۱۰۰) اور کوئی طالب ختم مجددی بھی اسکے ساتھ کرنا چاہے تو سورۂ اخلاص کے بعد سو بار درود شریف پڑھکے لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّۃَ اِلَّا بِاللہِ (۵۰۰) درود شریف (۱۰۰) یَا بَاقِیْ اَنْتَ الْبَاقِیْ (۵۰۰) درود شریف (۱۰۰) حَسْبُنَا اللہُ وَنِعْمَ الْوَکِیْلُ (۵۰۰) درود شریف (۱۰۰) اَسْتَغْفِرُ اللہَ رَبِّیْ مِنْ کُلِّ ذَنْبٍ وَّاَتُوْبُ اِلَیْہِ (۵۰۰) درود شریف (۱۰۰) یَا خَفِیَّ اللُّطْفِ اَدْرِکْنِیْ بِلُطْفِکَ الْخَفِیِّ (۵۰۰) اور بہ درود شریف یَا حَیُّ یَا قَیُّوْمُ یَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِکْرَامِ وَصَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ (۵۰۰) یَا رَحْمٰنُ یَا رَحِیْمُ یَا اَرْحَمَ الرّٰحِمِیْنَ وَصَلَّی اللہُ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ (۵۰۰) ان اوراد کو پڑھکر بعد میں یا قاضی الحاجات سے شروع کرکے ارحم الراحمین تک پڑھا جاوے۔

ترکیب ختم حضرات خواجگان چشت اہل بہشت قدس اللہ اسرارہم

درود شریف (۱۰ بار) لَا مَلْجَاءَ وَلَا مَنْجَاءَ مِنَ اللہِ اِلَّا اللہُ (۳۶۰) سورہ الم نشرح (۳۶۰) درود شریف (۱۰) خُذْ بِیَدِیْ شَیْئًا لِلّٰہِ یَا حَضْرَت شہنشاہ خواجہ مُعِیْنُ الدِّیْن چشتی اجمیری اَلْمَدَد (۱۰۰ بار)

یا حضرت خواجہ معین الدین اجمیری المدد ایک بار۔

ترکیب ختم حضرت امام الاعظم والھمام الافخم سراج الامہ امام الائمہ امام ابو حنیفہ علیہ الرحمۃ والرضوان

یہ درود شریف اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی سَیِّدِنَا وَنَبِیِّنَا وَمَوْلٰنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰی اٰلِ سَیِّدِنَا وَنَبِیِّنَا وَمَوْلٰنَا مُحَمَّدٍ فِی الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ وَفِی الْمَلَاِ الْاَعْلٰی اِلٰی یَوْمِ الدِّیْنِ (۱۱)

سورۂ فاتحہ (۱۱ دفعہ) سورۂ اخلاص مع بسم اللہ الرحمٰن الرحیم (۳۰۳ دفعہ) درود شریف (۱۱) یَا خَفِیَّ اللُّطْفِ اَدْرِکْنِیْ بِلُطْفِکَ الْخَفِیِّ (۱۱۱) درود شریف (۱۱ بار) یَا بَادِیَ النُّفُوْسِ بِلَا اَمْثَالٍ (۱۱۱) یَا کَبِیْرُ الْمُتَعَالُ (۱۱۱) درود شریف (۱۱) جس کو مہمات ومشکلات جس قسم کی ہوں اس ختم مبارک حضرت امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ کے بعد ان اسماء کو پڑھے خواہ اکیلا ہو خواہ جماعت کے ساتھ انشاء اللہ تعالیٰ جلدی مشکل آسان ہو جائیگی۔ ترکیب وترتیب پر ضرور خیال کرنا چاہئے یہ مجربات میں سے ہے وہ اسماء یہ ہیں:۔

یَا غِیَاثِیْ عِنْدَ کُلِّ کُرْبَۃٍ (۱۱۱ بار) اے فریاد رس میرے وقت ہر تکلیف کے۔

یَا مَعَاذِیْ عِنْدَ کُلِّ شِدَّۃٍ (۱۱۱ بار) اے پناہ میرے وقت ہر سختی کے۔

یَا مُوْنِسِیْ عِنْدَ کُلِّ وَحْشَۃٍ (۱۱۱ بار) اے مونس میرے وقت ہر وحشت کے۔

یَا مُجِیْبِیْ عِنْدَ کُلِّ دَعْوَۃٍ (۱۱۱ بار) اے قبول کرنیوالے میرے وقت ہر دعا کے۔

زاں بعد درود شریف ۱۱ بار پڑھکر ہاتھ دعا کے لئے اُٹھائے۔ مضمونِ دعا خواہ عربی زبان میں ہو خواہ فارسی یا اردو میں مگر عربی مستحب ہے۔ جو دعا زبان سے کیجائے مقبولِ بارگاہِ کبریا ہے۔ کیوں نہ ہو اُدْعُوْنِیْ اَسْتَجِبْ لَکُمْ کیا پیارا اور سچا کلام ہے اور اعتقاد کامل شامل حال ہو تو بیڑا پار ہے اور فقیر سراپا تقصیر طالبوں کے لئے یادگار ایک چند مجرب دعا تحریر کرتا ہے۔ اہل بصیرت طرز کلام سے سمجھ لیں گے۔ کیونکہ کَلَامُ الْمُلُوْکِ مُلُوْکُ الْکَلَامِ مشہور خاص وعام ہے۔ خلاصۃ المرام ختم نعمانیہ واسماء مذکور الصدر کے بعد یہ دعا پڑھے اَللّٰھُمَّ بِحَقِّ ھٰذِہِ الْاَسْمَاءِ الشَّرِیْفَۃِ

اَنْ تُصَلِّیَ عَلٰی سَیِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ وَّاَنْ تَرْزُقَنِیْ اَمْنًا وَّاِیْمَانًا مِّنْ عُقُوْبَاتِ الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَۃِ اَنْ تَفْعَلَ لِیْ مُرَادِیْ وَحَاجَتِیْ وَاَنْ تَحْبِسَ عَنِّیْ اَبْصَارَ الظَّلَمَۃِ الْمُرِیْدِیْنَ بِیَ السُّوْءَ وَاَنْ تَصْرِفَ قُلُوْبَھُمْ عَنْ شَرِّ مَا یُضْمِرُوْنَ اِلٰی خَیْرِ مَا لَا یَمْلِکُہٗ غَیْرُکَ اَللّٰھُمَّ ھٰذَا الدُّعَاءُ وَمِنْکَ الْاِجَابَۃُ وَھٰذَا الْجُھْدُ وَعَلَیْکَ التُّکْلَانُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّۃَ اِلَّا بِاللّٰہِ الْعَلِیِّ الْعَظِیْمِ ط وَصَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی خَاتَمِ النَّبِیِّیْنَ وَاِمَامِ الْمُرْسَلِیْنَ سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ وَاٰلِہِ الطَّیِّبِیْنَ الطَّاھِرِیْنَ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ اَجْمَعِیْنَ بِرَحْمَتِکَ یَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِیْنَ ط

ترجمہ۔ مانگتا ہوں میں تجھسے اے اللہ بہ برکت حق ہونے اسموں شرافت والوں کے کہ رحمت بھیجے تو اوپر سردار ہمارے کے کہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم ہیں اور یہ کہ وے تو مجھے پناہ اور ایمان گھاٹوں دنیا اور آخرت سے۔ اور یہ کہ عنایت فرماوے تو واسطے میرے مراد میری حاجت اور یہ کہ روکے تو مجھسے نگاہیں ظالموں کی کہ ارادہ کرنیوالی ہیں ساتھ میرے برائی کا اور یہ کہ پھیرے تو دلوں انکے کو برائی سے اس چیز کے کہ چھپاتی ہیں طرف بھلائی کی ان چیزوں کے کہ نہیں مالک اسکا سوا تیرے کوئی۔ اے اللہ یہ دعا ہے اور تجھسے قبولیت ہے۔ اور یہ کوشش ہے اور تجھپر بھروسا ہے اور نہیں پھرنا گناہ سے اور نہ قوت عبادت مگر ساتھ مدد اللہ بڑے عظمت والے کے۔

ترکیب ختم حضرت گنج بخش علی بن عثمان ہجویری رحمۃ اللہ علیہ

درود شریف (۱۰۰بار) سورہ فاتحہ (۱۰۰) سورہ اخلاص (۱۰۰) لَآ اِلٰہَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحَانَکَ اِنِّیْ کُنْتُ مِنَ الظَّالِمِیْنَ ط (۵۰۰) خُذْ بِیَدِیْ شَیْئًا لِلّٰہِ یَا حَضْرَتْ شَھَنْشَاہِ وَلِیْ مَخْدُوْم عَلِیْ بِنْ عُثْمَانْ ھُجْوِیْرِیْ اَلْمَدَدْ (۱۰۰) ۱۰۱ بار

گنج بخش فیض عالم مظہر نور خدا ؎ ناقصاں را پیر کامل کاملاں را راہنما

پھر چند آیت قرآن شریف سے تلاوت کر کے دعا کرے۔ اسکا ثواب تمام انبیاء علیہم السلام و اولیاء کرام کو عموماً حضرت داتا صاحب کو خصوصاً بخشتے اور اپنے اور تمام مسلمانوں کے لئے دعا کرے۔

ترکیب ختم محبوب الٰہی حضرت نظام الدین اولیاء دہلوی رحمۃ اللہ علیہ

درود شریف (۱۰۰ بار) سورہ الم نشرح مع بسم اللہ (۷۱ بار) سورہ فاتحہ (۱۱ بار) سورہ اخلاص مع بسم اللہ (۳۰۰ دفعہ) درود شریف (۱۰۰) پھر چند آیت کلام اللہ سے پڑھکر دست بدعا ہو جاوے۔

چمن از فیض نسیم سحری خنداں است
ہر شگفتے کہ بود از نفس پاکان است
تو چرا غافلی از صحبت مردانِ خدا
کعبہ در آرزوئے طوف در ایشان است

بعض مجرب دعائیں و وظائف از مولٰنا محمد اکرام الدین صاحب ختم بخاری واعظ اسلام

اس دعا کو ہر نماز کے بعد گیارہ بار پڑھے تو شر دشمن سے محفوظ رہیگا اور کوئی ظالم ظلم نہیں کر سکیگا۔ حاسدوں کے حسد۔ جادوگروں کے جادو۔ بد عقیدوں و بد معاشوں سے اللہ تعالیٰ مامون و مصئون رکھیگا یَا عَظِیْمُ یَا کَبِیْرُ یَا جَبَّارُ یَا قَوِیُّ تَبَارَکْتَ یَا کَرِیْمُ تَعَالَیْتَ یَا عَلِیْمُ سُبْحٰنَکَ یَا جَمِیْلُ سُبْحٰنَکَ یَا جَلِیْلُ نَسْئَلُکَ بِاسْمِکَ الْعَظِیْمِ التَّامِّ الْکَبِیْرِ اَنْ لَّا تُسَلِّطَ عَلَیْنَا جَبَّارًا عَنِیْدًا وَّلَا شَیْطَانًا مَّرِیْدًا وَّلَا اِنْسَانًا حَسُوْدًا وَّلَا ضَعِیْفًا مِّنْ خَلْقِکَ وَلَا شَدِیْدًا وَّلَا بَارًّا وَّلَا فَاجِرًا وَّعَبِیْدًا وَّلَا عَنِیْدًا ط میرے قبلہ و کعبہ حضرت مولٰنا فرماتے تھے کہ حدیث شریف میں آیا ہے کہ جو اس دعا کو پڑھے جب تک زندہ رہے اسپر کوئی بلا و تنگی نہیں آئیگی وہ دعا یہ ہے اَللّٰھُمَّ اَحْسِنْ عَاقِبَتَنَا فِی الْاُمُوْرِ کُلِّھَا وَاَجِرْنَا مِنْ خِزْیِ الدُّنْیَا وَعَذَابِ الْاٰخِرَۃِ۔ اور جو کوئی ہر نماز کے بعد سو بار اس دعا کو پڑھیگا وہ کبھی کسی شخص کا محتاج نہ ہوگا اور شیطانی وسوسے سے اسکا دل محفوظ رہیگا وہ دعا یہ ہے اَللّٰھُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُکَ الْھُدٰی وَالتُّقٰی وَالْعِفَافَ وَالْغِنٰی۔ اور جو یہ وظیفہ

صبح و شام اکتالیس باربڑھیگا عزیز خلق ہوگا اور اُسکے گناہ اللہ تعالیٰ معاف کردیگا اور دل مثل آئینہ کے روشن ہوجائیگا اور شر شیطان بلکہ نفسانی و شہواتی و شیطانی آفتوں سے اللہ تعالیٰ نجات بخشیگا اور موت نہ آئیگی جب تک کہ وہ اپنی جگہ جنّت میں نہ بنا وے۔ میں اپنے دوستوں اور محبّوں کو عموماً اور مریدوں کو خصوصاً تاکید کرتا ہوں کہ ضرور اس وظیفہ کو فجر اور مغرب کی نماز کے بعد پڑھا کریں میں یہ وظیفہ مع ترجمہ بھائیوں کے آگے پیش کرتا ہوں۔ تاکہ اسکے معنوں سے بھی واقفیت حاصل ہوجاوے۔ یہ وظیفہ بھی پیرو مرشد رحمۃ اللہ علیہ سے ملا ہے۔ وہ وظیفہ یہ ہے۔

اَللّٰھُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُكَ اَنْ تَرْفَعَ ذِكْرِیْ وَتَضَعَ وِزْرِیْ وَتُصْلِحَ اَمْرِیْ وَتُطَهِّرَ قَلْبِیْ وَتُحَصِّنَ فَرْجِیْ وَتُنَوِّرَ قَلْبِیْ وَتَغْفِرَ لِیْ ذَنْبِیْ وَاَسْئَلُكَ الدَّرَجَاتِ الْعُلٰی مِنَ الْجَنَّةِ۔ آمین ط	اے اللہ میں تجھسے چاہتا ہوں کہ میرا ذکر بلند کردے اور میرے گناہوں کا بوجھ اُتار دے اور میری حال کی اصلاح کر اور میرے دل کو پاک کردے اور میری شرمگاہ بدفعلی سے بچا۔ اور میرے دل کو روشن کر اور میرے گناہ بخشدے اور میں تجھسے جنّت میں بڑے مرتبے چاہتا ہوں میری دعا قبول کر۔

اور اس دعا کو پنجوقتہ نماز کے بعد ہاتھ اُٹھا کر تین بار پڑھیگا تو اللہ تعالیٰ اسکو غرور عُجب و خود پسندی سے بچا کر صابر اور شاکر بنا کے کسی فرد بشر کا محتاج نہیں کریگا۔ اور گردش و افلاس و نکبت و تہیدستی سے بھی مُبرّا رہیگا اور اولاد صالح عطا ہوگی دعا یہ ہے اَللّٰھُمَّ اجْعَلْنِیْ صَبُوْرًا وَّاجْعَلْنِیْ شَكُوْرًا وَّاجْعَلْنِیْ فِیْ عَیْنِیْ صَغِیْرًا وَّفِیْ اَعْیُنِ النَّاسِ كَبِیْرًا ط **ترجمہ** اے اللہ مجھے بڑا صابر کردے اور بڑا شاکر کردے اور میری آنکھ میں مجھے چھوٹا اور لوگوں کی آنکھوں میں بڑا کردے۔

قرض سے نجات پانے کے لئے اس دعا کو نماز فجر اور نماز مغرب کے بعد بغیر کلام کرنیکے پچیس پچیس دفعہ پڑھے تو خواہ کیسا ہی قرض ہو بفضل خدا ادا ہوجائیگا دعا کے اول و آخر تین تین مرتبہ درود شریف پڑھلے۔ دعا یہ ہے اَللّٰھُمَّ اكْفِنِیْ بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَاَغْنِنِیْ بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ اَللّٰھُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُبِكَ

مِنَ الْهَمِّ وَالْحُزْنِ وَاَعُوْذُبِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَاَعُوْذُبِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ وَاَعُوْذُبِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ يَاذَا الْعِزِّ وَالْجَلَالِ
اگر حمل کی مدت پوری نہ ہوئی ہو اور درد سخت ہوتا ہو تو تھوڑی سی شکر میں گیارہ مرتبہ اس آیت کو پڑھکر دم کرے اور عورت کو کھلاوے انشاء اللہ تعالیٰ مشکل جلدی آسان ہوگی۔ وہ آیت شریفہ یہ ہے وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ اور وردِزہ کی آسانی کے لئے تھوڑے سے گڑ پر یہ آیت سات مرتبہ پڑھکر اُس عورت کو کھلاوے آیت یہ ہے وَاَلْقَتْ مَا فِيْهَا وَتَخَلَّتْ۔ اور کسیکو مرگی کی بیماری ہو تو اسکے کان میں یہ کہدے۔ الٰہی بطفیل حضرت شیخ معروف کرخی مرگی ایں شخص و فع شود اور اگر کوئی غائب یا بھاگا ہوا ہو تو سورہ والضحیٰ مع بسم اللہ پڑھکر دستک دیدے انشاء اللہ وہ واپس آئیگا۔ اور یہ رباعی بھی ۱۷ دفعہ تہجد کے بعد پڑھے۔ اول و آخر گیارہ گیارہ مرتبہ درود شریف۔ وہ رباعی مصنفہ شاہ ابوسعید ابوالخیر رحمۃ اللہ علیہ یہ ہے **رباعی**۔

اے بارخدائے پُر عنایت ❊ پاکیزہ کریم بے نہایت
من غائب خود بتو سپردم ❊ تو زود رساں بمن سلامت

نسخہ رحمانی برص کی بیماری کے لئے میرے قبلہ وکعبہ قدس سرہٗ کی زبان دُربار شکر نثار سے ہے۔ خون کبوتر جنگلی اور فاختہ ملاکر برص کے داغ پر لگادے۔ اور کبھی کبھی عطر یا مہندی یا کتھ لگا دیا کرے انشاء اللہ تعالیٰ شفا ہو جائیگی۔ یہ جملہ دعا و وظائف و مجربات پیر و مرشد قبلہ وکعبہ حضرت مولٰنا سید خواجہ فضل رحمٰن صاحب محدث و فقیہ گنج مرادآبادی قدس اللہ سرہٗ العالی سے سماعت ہیں

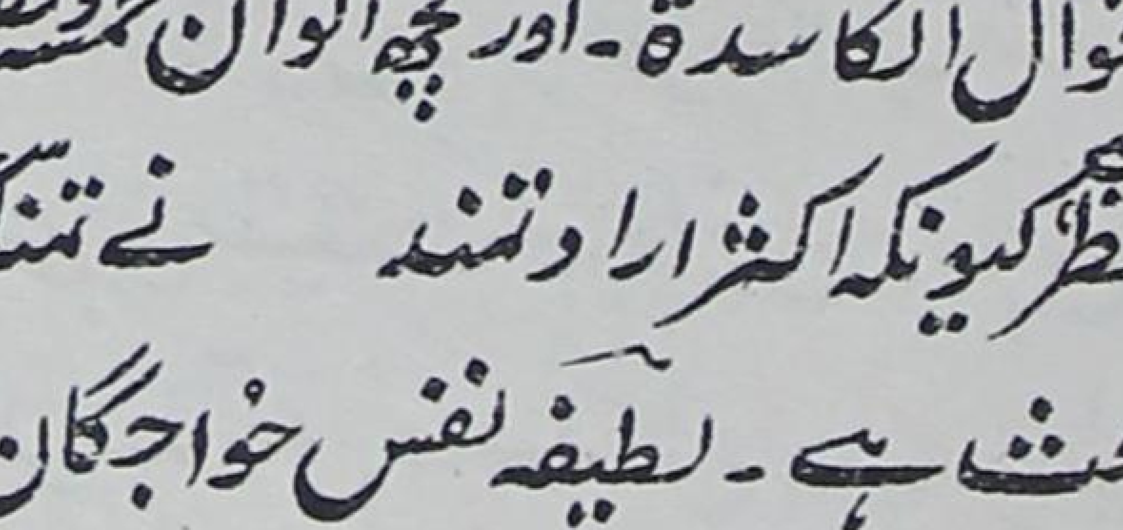
اب یہاں سے اپنے دوستوں اور ارادتمندوں اور طالبوں کے لئے بطور یادگار کچھ سلوک نقشبندیہ و قادریہ قدس اللہ تعالیٰ اسرار ساداتہما السنیہ و نفعنا من برکاتہما البہیۃ۔ مذاق کے مطابق تحریر کیا جاتا ہے۔ فرزندانِ معنوی کو تاکیداً کہا جاتا ہے کہ چھ رکعت اشراق بعد از طلوع آفتاب اور چار رکعت نماز ضحی دس بجے کے بعد اور قبل از چار سنت ظہر دو رکعت تحیۃ الوضو پڑھنا۔ ظہر کے بعد بھی دو رکعت نفل

پڑھنا اور دو رکعت نفل پڑھکے اسکا ثواب حضرت امام الائمہ سراج الائمہ ابوحنیفہ النعمان علیہ الرحمۃ والرضوان کی روح مبارک کو بخشنے۔ اور عصر سے پہلے چار رکعت سنت زوائد پڑھنا اور بعداز دو رکعت سنت مؤکدہ مغرب چھے رکعت اوّابین دو دو رکعت پڑھنا اور بعد میں دو رکعت نفل بھی ادا کرنا۔ اور عشاء سے پہلے چار رکعت سنت زوائد اور بعداز عشاء دو رکعت بیٹھکر پڑھنا۔ اور دو بجے رات کے بعد بارہ رکعت تہجد پڑھنا۔ اور صبح صادق کے بعد دو رکعت سنت فجر اور دو رکعت فرض کے سوائے اور کوئی نماز نہیں۔ اور پانچوں نمازوں کے بعد پنجسورہ یعنی فجر کے بعد سورہ یٰسین اور ظہر کے بعد سورہ اِنّا فتحنا۔ عصر کے بعد عَمّ یتساءلون۔ مغرب کے بعد اذا وقعت الواقعۃ۔ عشاء کے بعد سورہ مُلک ضرور تلاوت کیا کرے۔ اِن سب کے اوّل و آخر ۳ بار درود شریف پڑھکے ہاتھ اُٹھا کے کہے کہ خداوندا اِسوقت جو تلاوت کیا گیا اول تیری خوشنودی کے لئے پیش کرتا ہوں اور اسکا ثواب حضرت آدم علیہ الصلوٰۃ والسلام سے لیکر جناب رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم تک اور رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم سے اِس وقت تک تمام انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام کو عموماً حضرت سرورِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم کو خصوصاً اہلبیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و اصحاب رسولخدا صلی اللہ علیہ وسلم ورضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین والیٰ روح التابعین وتبع التابعین خصوصاً بروح پُرفتوح امام الاعظم والہمام الافخم سراج الائمہ سیدنا امام ابوحنیفہ وامام شافعی و امام مالک وامام احمد بن حنبل رضی اللہ تعالیٰ عنہم وبروح مجتہدان مذاہب اہل تخریج وترجیح محدثین ومفسرین وفقہا ومتصوفین والیٰ روح سادات قادریہ والنقشبندیہ وچشتیہ والسہروردیہ والکبرویہ وبجمیع ارواح سادات اہل طریقت والمومنین والمومنات والمسلمون والمسلمات الخصوص بروح پُرفتوح پیرِ دستگیر خویش وپیرِ پیرانِ ایشان اَللّٰھُمَّ اغْفِرْ لِیْ وَلِوَالِدَیْنَا وَلِمَشَایِخِنَا وَلِجَمِیْعِ الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُسْلِمِیْنَ وَالْمُسْلِمَاتِ الْاَحْیَاءِ مِنْھُمْ وَالْاَمْوَاتِ یَا قَاضِیَ الْحَاجَاتِ یَا کَافِیَ الْمُھِمَّاتِ یَا مُجِیْبَ الدَّعَوَاتِ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّکَ اَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ

وَتُبْ عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ؕ وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى خَاتَمِ النَّبِيِّيْنَ وَاِمَامِ الْمُسْلِمِيْنَ سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِيْنَ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرّٰحِمِيْنَ ۔ میرے قبلہ وکعبہ قدس سرہٗ ارشاد فرماتے تھے کہ جو شخص بوقت دعا تمام مومنین ومومنات کے حق میں بارگاہِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ سے التجا کرے اور ہر وقت دعائے مغفرت کیا کرے بے شک اللہ تعالےٰ اسکا مطلب آسان کریگا۔ جو شخص اس امت مرحومہ کے لئے استغفار کیا کرے وہ اللہ جل جلالہٗ اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کی خوشنودی کا باعث ہوگا۔ اور فرماتے تھے جو شخص ہمارے پیران طریقت کے طفیل سے جو حاجت ومقصد حضرت حق سبحانہٗ وتعالےٰ سے مانگے بوقت دعا سادات قادریہ ونقشبندیہ مجددیہ قدس اللہ تعالےٰ اسرارہم کا شجرہ پڑھکر اپنی حاجت مانگے لاریب اُس شخص کی دعا قبول بارگاہ عزوعلا ہوگی۔ بلکہ حضرات مستیان کی روحیں بوقت دعا آمین کہینگی اسمیں شک نہیں کریگا مگر بد عقیدہ نعوذ باللہ من العقائد الفاسدۃ والاقوال الکاسدۃ۔ اور کچھ الوان خمسہ ولطائف ستہ ومقامات عشرہ بھی وضاحت سے تحریر کرنا مد نظر ہے کیونکہ اکثر ارادتمند نے تمنا کرتے ہیں کہ مذاق اہل سلوک صفائی قلب کا باعث ہے۔ لطیفہ نفس خواجگان نقشبندیہ قدس اللہ اسرارہم کے مذاق میں دونو ابرو کے درمیان مگر کسیقدر اوپر ہے

دیدۂ مرد حق کہ در پیشانہ است ؛ آں لطیفہ نفس را اے نیک بخت

یہ شعر مضمون ملفوظات خواجگان میں ہے۔ لطیفہ قلب بائیں پستان کے دو انگل نیچے ہے اور لطیفہ روح دہنے پستان کے اتنی ہی نیچے ہے۔ اور لطیفہ سر بائیں پستان کے دو انگشت اوپر ہے۔ اور لطیفہ خفی داہنے پستان کے دو انگشت اوپر ولطیفہ اخفی بیچ سینے کے لطیفہ سر اور لطیفہ خفی کے اوپر اسکا نقشہ اسطرح ہے

مرتبہ امکان جسے دائرہ امکان بھی کہتے ہیں دو حصوں پر منقسم ہے۔ ایک حصہ عرش مجید کے اوپر ہے اور ایک حصہ اسکے تحت میں اور حصہ بالا کا نام

عالم امر ہے۔ اور نیچے والے حصے کا نام عالم خلق۔ عالم امر صرف حکم خدا تعالےٰ سے یکبارگی پیدا ہوا۔ اور عالم خلق تدریج کے ساتھ آہستہ آہستہ پیدا ہو گیا عالم امر لطیف محض و عالم نورانی و عالم و عالم خلق کثیف اور ظلمانی ہے۔ خداوند عالم نے انسان کو اشرف المخلوقات و مظہر اتم اسطرح بنایا کہ اُن دونوں عالموں میں دس چیزیں مختلف ہیں۔ ان تمام کا خلاصہ انسان ہی کو عطا کیا چنانچہ پانچ چیزیں عالم امر کی ہیں۔ قلب۔ روح۔ سر۔ خفی۔ اخفیٰ۔ اور پانچ عالم خلق کی وہ نفس مٹی۔ پانی۔ ہوا۔ آگ۔ اِن جملہ کو اصطلاحات صوفیہ میں لطائف عشرہ کہتے ہیں حضرت حق سبحانہٗ وتعالیٰ کی یہ عجیب وغریب قدرت ہے کہ عالم امر کی لطیف اور نورانی چیزوں کو انسان ضعیف البنیان کے ظلمانی جسم میں رکھکر انہیں جسمانی لذتوں کا ایسا فریفتہ کیا کہ وہ اپنے تجرّد و قرب الٰہی کے لطف کو بالکل خیال میں نہیں لاتا اور اپنی اصل کیطرف مطلق اُسے توجہ نہیں رہی۔

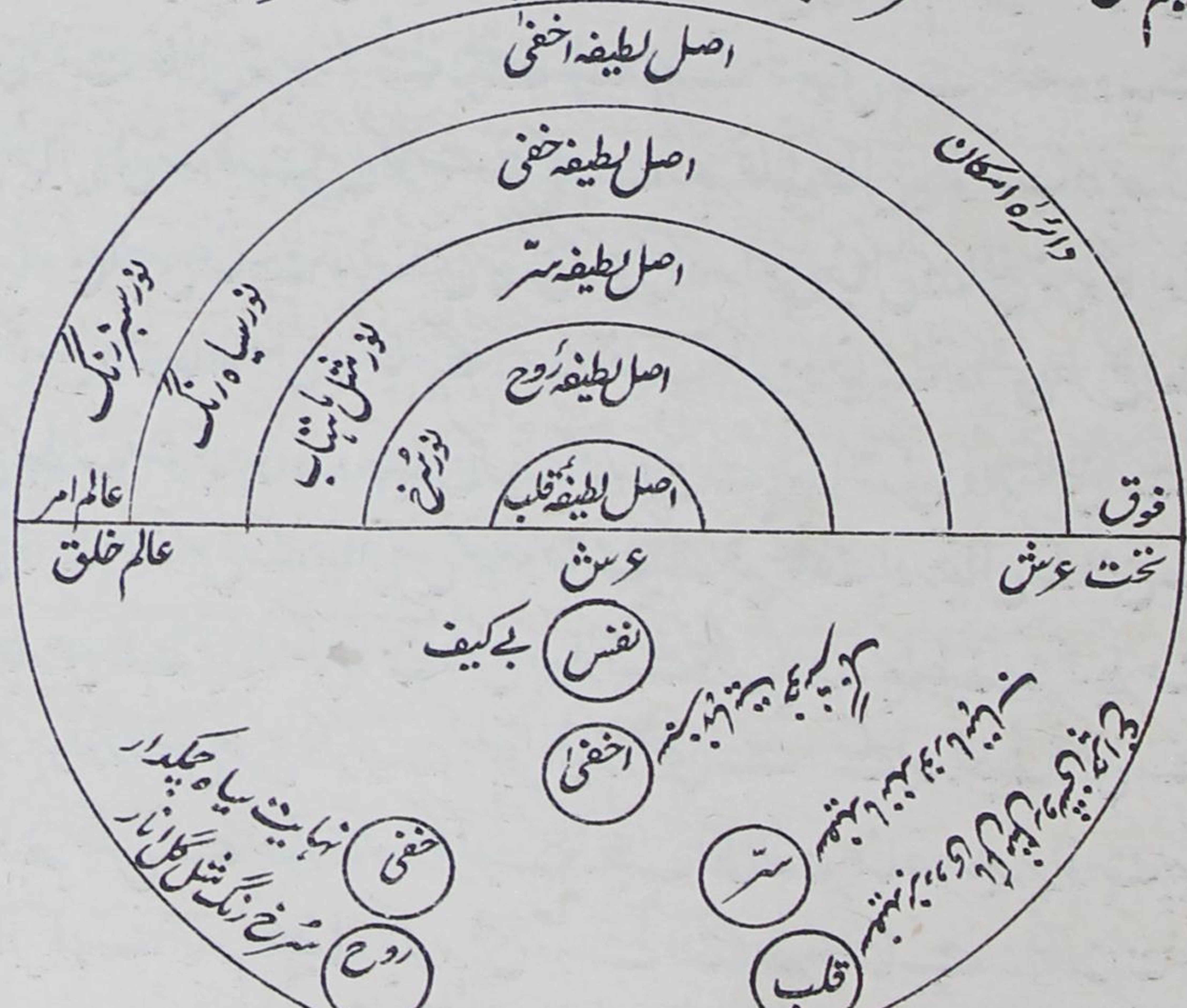
اب تلقین ذکر و فکر اور توجہ مرشد سے مقصد یہی ہے کہ لطیفے غفلت سے بیدار ہوکر اپنی حقیقت کو پہچانیں اور اپنی اصل کیطرف رجوع کریں اور ترقی کرتے مطلوب حقیقی سے واصل ہوں۔ اور یہ دسوں لطیفے اور انکی اصل دائرہ امکان میں داخل ہیں۔ اسکی صورت اسطرح خیال کرنا چاہیئے۔ دائرہ امکان آئندہ صفحہ پر درج کیا جاتا ہے۔ اس مقام اول کی وسعت کو سالکین راہ حق خیال کریں۔ تحت ثریٰ سے عرش تک اسکا ایک چھوٹا حصہ ہے اور جو دائرہ پیش نظر ہے غور کرنے سے یہ معلوم ہوتا ہے کہ جسقدر تحت عرش پر ہے اُسی قدر اوپر ہے۔ لیکن عرش کے اوپر جو عالم قدس و عالم انوار ہے وہ بہت بڑا وسیع ہے۔ چنانچہ کشف والوں نے تحریر کیا ہے کہ اگر سالک ایک لطیفے کی اصل میں اپنی رفتار سے سیر کرے تو پچاس ہزار سال میں طے کریگا مگر فضل ایزدی جسکا شامل حال ہوتا ہے تو چند دنوں میں طے ہو جاتا ہے۔

اب طے مقامات سلوک سے واقفیت حاصل کرنا چنانچہ قبل اس مقام کے ابتدا قلب سے کرے۔ اگر طالب کو فضل رحمٰن شامل حال ہے تو بکثرت ذکر قلبی اور

مراقبات و توجہ شیخ یعنی مرشد سے یہ لطیفہ طے ہوتا ہے تو عجب حالت طالب پر
ظاہر ہوتی ہے ۔ مثلاً تمام عالم میں جو فعل ہوتا ہے اسکی نظر میں اسکا فاعل خداوند تعالےٰ
ہوتا ہے اور اسقدر غلبہ غیبت اور محویت ہوتی ہے اور ے

خالی از بزمِ بہارش نیست گل تا خار و خس ٭ ذرّہ تا خورشید چشم از نور او وارند و بس

خلاصۃ المرام ۔ اے درویش اکابر نقشبندیہ قدس اللہ اسرار ساداتہم السنّیہ نے
اپنے کشف مبارک صحیح سے اکثر مقامات قرب معلوم کئے ہیں اور ہر ایک مقام کو
دائرہ کہتے ہیں ۔ ان میں سے دائرہ امکان اول مقام ہے ۔ ان لطائف خمسہ کا جُدا
جُدا طے کرنا اور اسکے بعد لطیفہ نفس کی سیر کرنا اور پھر لطائف اربعہ عناصر پر عبور کرنا
اسکا سلطان الاذکار نام ہے ۔ اور یہ حضرت امام ربّانی مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالےٰ عنہ
کی تعلیم تھی ۔ اور حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ سے صاحبزادگان و خلفاء نے

اختصار کی غرض سے بعد طے کرنے لطیفہ قلب کے لطیفہ نفس کی سیر کو قائم رکھا اور سیر
لطائف سے مقصود وصول الی اللہ اور دوام حضور ہے ۔ اور مشائخ کرام نے اس نعمت

عظمےٰ کے حصول کے لئے دو طریقے قایم رکھے ہیں۔ اول ذکر دوم فکر۔ ذکر سے مقصود اُس ذات پاک کی یاد ہے بذریعہ تسبیح ہو یا تہلیل یا تلاوتِ قرآن یا اور طریقے سے کرے مگر مناسبتِ وقت اور موافق استعداد اہل زمانہ کے دلجمعی اور قلوب کو ماسوی اللہ سے پاک کرنے کے لئے حضرات نقشبندیہؒ نے ابتدا میں دو طریقے ذکر کے رکھے ہیں اول اسم ذات۔ دوسرے نفی اثبات۔ طریقہ اسمِ ذات یہ ہے کہ دو زانو بیٹھکر ۲۵ دفعہ استغفار پڑھے اور لطیفہ قلب کیطرف متوجہ ہو اور خیال کرے کہ دل سے اَللہ اَللہ نکلتا ہے۔ اور اُس ذات پاک کا دھیان رکھے جسکا یہ نام مبارک ہے جسکے اوپر ہم ایمان لائے ہیں اور اس خیال کے وقت زبان کو یا کسی عضو کو حرکت نہ دے۔ اگر دل میں یا کسی عضو میں حرکت محسوس ہو تو اسکی طرف ہرگز توجہ نہ کرے بلکہ اُسی خیال میں مشغول رہے اس طریقے سے تو صبح یا شام ذکر کرے مگر اس خیال سے کسی وقت غافل نہ ہو۔ اُٹھتے بیٹھتے چلتے پھرتے مشغول رہے۔ مقصود یہ ہے کہ اس خیال کی مواظبت میں کوشش کرے۔ پھر غلبۂ حال یا تو سب کا چھوڑ دیگا یا یکبارگی ایسی عنایت خداوندی ہو گی کہ کوئی کام اس خیال کا مانع نہ ہوگا اور خلوت در انجمن کا مدعا حاصل ہو جائیگا۔ جب قلب ذاکر ہو جائے تو اسی طرح لطیفۂ روح کیطرف متوجہ ہو اور دھیان کرے کہ روح سے اَللہ اَللہ کی آواز نکلتی ہے اور اُس ذات مقدس کے خیال میں محو ہو جائے تاکہ بغیر تکلف اور خیال کے روح سے ذکر جاری رہے جب اسکی طرف مائل ہو تو اُسے ذاکر پائے پھر لطیفۂ سر کیطرف متوجہ ہو اور اسی طرح ذکر کرے۔ پھر لطیفۂ خفی سے اسکے بعد لطیفۂ اخفیٰ سے پھر لطیفۂ نفس سے بطور مذکور ذکر کرے۔ جب لطائف عناصر اربعہ پر نوبت پہونچے تو خیال کرے تمام اعضاء بلکہ ہر بُن مُو سے اَللہ اَللہ نکلتا ہے۔ حضرات خواجگان نقشبندیہ قدس اللہ اسرارہم کی اصطلاح میں اسے سلطان الاذکار کہتے ہیں۔ اور انوار لطائف سے بھی سالک کی معرفت ضروری ہے۔ ہر ایک لطیفے کا نور جدا گانہ رنگ کا ہوتا ہے۔ چنانچہ قلب کا نور زرد مثل نور چراغ کے ہے اور

روح کا نور سرخ اور سر کا نور سفید اور خفی کا نور سیاہ اور اخفی کا نور سبز ہے جس سے
شان محبوبیت ٹپکتی ہے اور نفس کا نور بے کیف ہے۔

طریقہ نفی اثبات۔ لَا کو ناف سے اُٹھا کر دماغ تک لیجائے اور اِلٰہ
کو داہنے کنف پر لائے اور اِلَّا اللّٰہُ کی ضرب دل پر لگائے مگر یہ سب خیال سے
کرنا چاہیئے۔ جسم کو حرکت نہ ہو اور وقت نفی کے ماسوٰی کی نفی اور وقت اثبات
اس ذات مطلق کا اثبات کرے تو بلا شبہ تمام بدن پر اثر معلوم ہوتا ہے۔
اس ذکر کو حبس دم کے ساتھ بھی کیا جاتا ہے اور بغیر حبس دم کے بھی۔ اگر حبس دم کے
ساتھ کرے تو سانس کو ناف کے نیچے روک لے مگر ایک سانس میں عدد وطاق کا
لحاظ رکھے۔ تین یا پانچ یا سات مرتبہ ایک سانس میں ذکر کرے اور سانس چھوڑتے
وقت محمد رسول اللہ زبان خیال سے کہے۔ یہ ذکر بہت مفید ہے۔ اور حضرات خواجگان
نقشبندیہ قدس اللہ اسرارہم السنیہ کے مذاق سے ذکر نفی اثبات تین سو مرتبہ
سے کم نہ کرنا چاہیئے اور سالک کو لازم ہے کہ اس ذکر میں چند شروط کا لحاظ رکھے۔
اول یہ کہ جس وقت لَا اِلٰہ کہے تو خیال کرے کہ میرا کوئی مطلوب اور مقصود نہیں ہے
جب اِلَّا اللّٰہ کہے تو دل میں خیال کرے اللہ میرا مقصود و مطلوب ہے۔ اور نفی کے
وقت کل موجودات کی نفی کا خیال کرے۔ اور اثبات کے وقت اُس ذات پاک سبارک
کے وجود کو ثابت کرے یعنی ابتدا میں۔ لَا مَقْصُوْدَ اِلَّا اللّٰہ۔ اور انتہا میں لَا مَوْجُوْدَ اِلَّا اللّٰہ
اور ابتدا میں لَا مَحْبُوْبَ اِلَّا اللّٰہ اور انتہا میں لَا مَشْہُوْدَ اِلَّا اللّٰہ۔ یہ بھی معلوم ہو کہ بغیر
لحاظ معنے کے ذکر بیکار اور صفائی قلب ناممکن ہے۔ اور دوسرا یہ کہ ۲۱ دفعہ ذکر کرنیکے
بعد زبان دل سے نہایت عاجزی اور نیاز مندی سے و انکسار و الحاح سے درگاہ حق
سبحانہ و تعالےٰ میں التجا کرے کہ میرا مقصود و محبوب تو ہے۔ اور تیری رضامندی ہے
میں نے تیرے لئے دنیا و آخرت کو چھوڑا اپنی محبت و معرفت عنایت کر۔ حضرات
خواجگان علیہم الرحمۃ والرضوان اس مذاق کو بازگشت کہتے ہیں۔ اور سوم قلب
کی طرف توجہ رکھے مگر اسکی شکل کا خیال نہ ہو۔ ابتدا کو اس ذات پاک کیطرف متوجہ

رکھے۔ بغیر ان دو توجہات کے حصول مدعا غیر ممکن ہے۔ چہارم یہ کہ قلب کو خطرات نفسانی سے باز رکھے جسوقت کسی طرح کا خطرہ آوے اُسے دفع کرے اگر ماسوائے حق کے کسی شئے سے دل کو تعلق ہو جائے یا کوئی بُرا خیال دل میں آوے تو ذکر نفی و اثبات میں اسی خیال کی نفی کرے۔ مثلاً کسیکو مال کی محبت ہے تو اُسکے دور ہونیکے لئے لاالٰہ کہنے کے وقت یہ خیال کرے کہ مجھ میں مال کی محبت نہیں ہے اور اِلّا اللہ کہنے کے وقت خیال کرے کہ اللہ تعالیٰ کی محبت میرے دل میں ہے اِسی طرح جو مانع پیش آوے اُسکو اسی طرح دفعہ کرے اور جب تک وہ خیال فاسد دفع نہ ہو اسی طریقے کو کئے جائے اگر فضل ایزدی شامل حال ہو تو وہ خیال فاسد دور ہو جائیگا۔ یہ خوب تجربہ کیا گیا ہے۔

اور بعض مشائخ قدس اللہ اسرارہم فرماتے ہیں کہ ذکر نفی و اثبات سے صفات ذمیمہ بشریہ اس طریقے سے زائل ہوتی ہیں کہ ہر ایک صفت ذمیمہ کو الگ الگ حالت ذکر میں کئی روز کلمہ لا سے نفی کرے اور اسکی جگہ محبت حق سبحانہٗ و تعالیٰ کو ثابت کرے یہانتک کہ وہ صفت زائل ہو جائے۔ میرے قبلہ و کعبہ فرماتے ہیں کہ اس خیال کے ساتھ نفی و اثبات کی کثرت کرے اور جناب الٰہی میں تضرع و الحاح کے ساتھ اُس ذمیمہ صفت کے دور ہونے کے لئے التجا کرے بفضلہٖ صفائی قلب ہو جائیگا۔ تجربہ کیا ہوا ہے۔ اور ذکر کے کئی طریقے ہیں۔ مذاق مشائخ اسمیں بھی مختلف ہیں۔ مقامات اور حالات کے جدا گانہ اذکار ہیں جسکو اشغال و مراقبات بھی کہتے ہیں۔ حضرت مجدد سرہندی رضی اللہ عنہ جیسا ہر ایک لطیفے کی صفائی کے لئے ذکر ارشاد فرماتے تھے۔ اسی طرح مراقبہ بھی ہر ایک لطیفے کے واسطے جدا جدا تعلیم فرماتے تھے۔

بیان مراقبہ

اول یہ معلوم ہونا چاہئے کہ مراقبہ کیا چیز ہے اور اُسکے کیا معنے ہیں اے سالک مراقبہ کے معنے ہیں انتظار کرنا۔ پس اصل مراقبہ یہ ہے کہ طالب اپنے آپ کو عاجز اور محتاج جان کر اُس منبع فیض فیاض سرکار کا انتظار کرے اور جیسے بلّی چوہے کے

بل پڑا اُسکے آنیکے انتظار میں بیٹھ جاتی ہے اور نظر ہٹا نا تو درکنار اُسکے بدن تک کو بھی جنبش نہیں ہوتی۔ یہ عموماً مراقبے کی صفت ہے۔ اب یہاں ہر ایک لطیفے میں جو مراقبہ کیا جاتا ہے اُسکا طریقہ یہ ہے کہ اول اپنے قلب کو حضور سرورِ عالم علیہ الصلوٰۃ والسلام کے قلب مبارک کے روبرو خیال کر کے سرکار فیاض سے التجا کرے کہ الٰہی تیری تجلّی افعال کا فیض جو قلب اقدس مقدس حبیب خدا خلیفۃ اللہ فی الارض والسما صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کے ذریعہ سے حضرت سیدنا آدم علیہ السلام کے قلب میں پہونچا ہے وہ اس عاجز کے قلب میں پہونچے اور اسی انتظار میں محو ہو جائے کثرت ذکر اور اس مراقبہ کی زیادتی سے۔ اگر فضل ایزدی شامل حال ہوا تو فنائے قلب تجلّی افعال میں ہوگی۔ یعنے یہ حالت طاری ہو جائیگی کہ اپنے اور تمام جہان کے افعال کو اُسی وحدہٗ لاشریک کا فعل جاننے لگا اور کسی کا فعل اسکی نظر میں نہ رہیگا بلکہ ماسوائے اوسبحانہٗ تعالیٰ محبت تو کیا خطرہ تک بھی دل میں نہ رہیگا قلب کو تعلق تجلّی افعالی اور حضرت آدم علیہ السلام سے ہے اسلئے فنا اسکی اُس تجلّی میں ہوتی ہے اور اس قسم کا فیض عنایت ہوتا ہے کہ جو حضرت آدم علیہ السلام کو ہوا تھا۔ جو سالک اس لطیفے کے ذریعہ سے واصل ہوتا ہے تو اُسے آدمی المشرب کہتے ہیں۔ اور روح کو تعلق خدا تعالیٰ کی صفات ثبوتیہ و حضرت نوح علیہ السلام اور حضرت ابراہیم علیہ السلام سے ہے۔ اسلئے اسکا مراقبہ اس طریقے سے کرنا چاہیئے کہ اپنے لطیفہ روح کو حضور سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی روح منوّر کے روبرو خیال کرے اُس فیاض سرکار سے التجا کرے کہ الٰہا پروردگارا صفات ثبوتیہ کے انوار جو حضور حبیب خدا صلے اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کی روح مقدس کی ذریعہ سے حضرت نوح اور حضرت ابراہیم علیہما السلام کی روح کو پہونچے ہیں وہ میری روح کو عطا ہوں۔ جب اُس پروردگار جل جلالہٗ سے یہ فیض عنایت ہوتا ہے اور فنائے روح حاصل ہوتی ہے تو طالب اپنے اور تمام عالم کے صفات ثبوتیہ کو اُسی کریم و رحیم کیطرف منسوب جانتا ہے۔ جو سالک اس لطیفے کو واصل ہو تو اسکو ابراہیمی المشرب

کہتے ہیں۔

اور جاننا چاہیئے کہ صفات ثبوتیہ سات ہیں۔ سننا۔ دیکھنا۔ بات کرنا۔ جاننا۔ جاننا۔ زندہ رہنا۔ اراٗدہ کرنا قدرت رکھنا۔ یہ صفتیں جو بندے میں عارضی اور تشبیہی طور سے ہیں انہیں وہ مسلوب جانتا ہے اور اسی طرف منسوب کرتا ہے جسکی یہ حقیقی اور اصلی صفت ہیں۔

لطیفۂ سر کو تعلق شیونات ذاتیہ یعنے خدا تعالیٰ کی شانوں جو حضرت موسیٰ علیہ السلام سے ہے یہاں اسی طریق سے تبارک و تعالیٰ کی شانوں کا فیض اپنے سر میں آتا ہوا خیال کرے صفات ثبوتیہ اور ہیں اور شیونات ذاتیہ اور صفاتیہ کا بیان اوپر کیا گیا ہے۔ اور شیونات وہ صفات ہیں جنکی مناسبت بندوں کی صفات میں نہیں ہے۔ مثلاً شان معبودیت شان قدوسیت۔ جب اس لطیفہ کی سیر نصیب ہوتی ہے تو سالک اپنے آپکو فنا فی اللہ پاتا ہے جو ایک مقام ہے کہ بعض وقت بے اختیار سبحانی ما اعظم شانی اور انا الحق زبان سے نکلتا ہے۔

لطیفۂ خفی کو تعلق صفات سلبیہ الٰہیہ اور حضرت عیسےٰ علیہ السلام سے ہے اسلئے بطور سابق صفات سلبیہ کا فیض اپنے لطیفۂ خفی میں آتا ہوا خیال کرے۔

لطیفۂ اخفیٰ کو تعلق شان جامع اور حضور حبیب کبریا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے ہے اسلئے بطریق مذکور شان جامع کا فیض اپنے لطیفۂ اخفیٰ میں آتا ہو خیال کرے۔

مراقبۂ احدیت کو اس طریقے سے تصور کرے کہ اس ذات جامع کمالات کا فیض جسکا نام مبارک **اللہ** ہے میرے قلب میں آتا ہے اس انتظار و خیال میں اپنے تئیں محو کردے جس وقت اس مراقبہ کو کرنا چاہے تو خیال کرے کہ پیر و مرشد کی قلب سے ہمارے قلب میں فیضان آتا ہے مگر مراقبۂ احدیت اور امر ہے اور یہ رتبہ اور شئے۔ حضرات خواجگان نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارسا وانہم السنیہ فرماتے ہیں کہ جب مراقبہ احدیت شروع کرے تو اسم ذات کا ذکر کرے۔ اور اسم ذات کے ساتھ اللہ احد اللہ حاضر اللہ ناظر کا دھیان کرے اور اسے دائرۂ احدکان بلکہ ابتدا میں یہ مراقبہ کے نہایت فروتنی و

اور عجز و الحاح کے ساتھ ہر وقت دل کی طرف توجہ رہے اور اُس ذات پاک وحدہٗ لاشریک لہٗ
کا دھیان رکھے حتی المقدور کسی حالت اور کسی کام میں ہر وقت اس خیال سے غافل نہ ہو
اور اس خیال کے ماسوا جو خطرہ قلب میں آوے اُسے دفع کرے یہانتک اسکی مشق ہو
کہ بے تکلف ہر آن اُس ذات پاک ہی کا دھیان رہنے لگے یہانتک کہ اپنے آپ کو
بھی بھول جائے۔ ؎

برو اے عقل نامحرم کہ امشب با خیال او ؛ عجب خوش خلوتے دارم کہ من ہم نیستم محرم

اگرچہ اس فکر میں بجز خیال مذکور کے ذکر نہیں ہے مگر بغیر کثرت ذکر جسکا بیان اوپر گذرا
ہے اس امر کا حصول دشوار اور مراقبۂ احدیت پر دائرہ امکان ختم ہو جاتا ہے۔ اب
اس امر کا دریافت کرنا کہ واقعی دائرہ امکان قطع ہو گیا صاحب کشف کو اپنے کشف سے
معلوم ہو جاتا ہے مگر یہ مذاق اس زمانے میں نادر ہو گیا ہے ؎

کجا قدرِ طریقت مردمِ بے پیر میدانند ؛ کجا اسرارِ حق را پیر بے تدبیر میدانند
ز رنگ و بوئے دنیا از خدا جویاں چہ می پرسی ؛ کجا رومی رسومِ مردمِ کشمیر میدانند

ذکر پاس انفاس آ لا الٰہ الا اللہ یا اَللّٰہُ ھو یہ دونوں سے جس سے چاہو
مگر کامل خیال کر و این و آں سے دور ہو اور حضرات خواجگان ابتدا میں شغل رابطہ یعنی تصور شیخ
بھی تعلیم کرتے ہیں اسکو نہایت مؤثر و سہل راستہ بتاتے ہیں حضرت میرزا عبد القادر بیدل رح فرماتے ہیں ؎

قبلہ گویم یا پیمبر یا خدا یا کعبہ است ؛ اصطلاح شوق بسیار است و من دیوانہ ام

حضرت قبلہ و کعبہ میرے مرشد فرماتے تھے شیخ کی محبت اور اتباع حاصل کرنا چاہیئے۔
اس میں بہت فیض جاری ہوتا ہے۔ حضرات نقشبندیہ رحمہم اللہ تعالیٰ یہ بھی کہتے ہیں کہ
جس وقت ذکر کرنے بیٹھے اُس شیخ کی صورت کو اپنے روبرو خیال کرے۔

دائرۂ ظلال اسماء و صفات۔ یہ دائرہ تمام اولیائے اہل مناصب کا بالاصالت
یہی مقام ہے اور اس سے ترقی تبعیت ہوتی ہے اور آہ و نالہ و استغراق اور بیخودی
اور نسیان ماسوٰی اور وحدتِ وجود کا زور و شور ہوتا ہے۔ اور دل کو اطمینان و حضور یعنے
توجہ الی اللہ اسقدر ہو جائے کہ تین تین چار چار گھنٹہ تک ماسوٰی اللہ کا خطرہ بھی دل میں نہ پائے

اسکے بعد جب سالک ترقی کرتا ہے تو دائرۂ ظلال میں پہونچتا ہے اور اسی دائرے کو دائرۂ ثانیہ اور دائرۂ ولایتِ قلب اور دائرۂ ولایتِ صغریٰ کہتے ہیں اسمیں مراقبہ معیت کی تعلیم ہوتی ہے۔ اس مذاق میں ہر وقت اپنے اور ہر شے کے ساتھ اللہ تعالیٰ کی معیت کا خیال رکھا جاتا ہے چنانچہ اللہ تعالیٰ فرماتا ہے اَللّٰہُ مَعَکُمْ اَیْنَمَا کُنْتُمْ یعنی اللہ تمہارے ساتھ ہے جہاں تم ہو۔ اس آیت کے معنے کو خیال میں جمائے اور اس امر کو خوب ذہن نشین کرے کہ اللہ تعالیٰ میرے ساتھ ہے بلکہ ہر شے کے ساتھ معیت خیال کرے اور اس سے کبھی غافل نہ رہے۔ حضرات مشائخ فرماتے ہیں کہ جب قلب کی یہ حالت ہو کر چار چار گھڑی تک جمعیت وحضور رہے اور کوئی خطرہ نہ آوے اسوقت یہ شغل کرے۔ اے سالک لَا مَوْجُوْدَ اِلَّا اللّٰہُ لَا مَطْلُوْبَ اِلَّا اللّٰہُ لَا مَشْہُوْدَ اِلَّا اللّٰہُ خوب خیال کر اللہ موجود حقیقی ہے اور ہر شے اسکی وحدت میں فانی ہے کُلُّ مَنْ عَلَیْہَا فَانٍ وَّیَبْقٰی وَجْہُ رَبِّکَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِکْرَامِ۔ اے درویش اس آیت کے مضمون میں مراقبہ کرنیکو مراقبہ بقا و فنا کہا جاتا ہے اگر ولایت قلب اور دائرۂ ولایت صغریٰ طے کرنا صاحب کشف ہونا چاہتا ہے تو اس تحریر بالا پر غور سے عمل کرو۔ مبتدی کیا اسقدر ذکر وفکر تو آجکل کے منتہیوں کے لئے بھی کافی ووافی ہے اللہ تعالیٰ سب محبّوں ومخلصوں ومریدوں کو توفیق عمل رفیق کرے اور مجھے طفل دربار فیض آثار سید الابرار صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ واصحابہ میں خاک ہونیکے لئے ایک نکتہ زمین عطا کرے۔ آمین ے

تمنائے دولت نہ جنّت کی خواہش ؛ مرا کوئے احمد وطن ہو الٰہی

اے طالب۔ متاخرین خواجگان نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرار ساداتہم السنیّہ نے ہر روز پانچہزار مرتبہ کلمہ شریف پڑھنا بیان فرمایا ہے۔ اور بعض احباب حضور سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کو خواب میں دیکھنے کی بہت تمنّا رکھتے ہیں میں نے حضرت قبلہ وکعبہ کی خدمت والا مرتبت میں عرض کی تو حضور پر نور علیہ رحمت رب الغفور نے ارشاد فرمایا کہ شب جمعہ کو دوگانہ نماز نفل پڑھکر کسی سے کلام نہ کرو۔ اس درود شریف کو ایکہزار مرتبہ پڑھو اور وہیں سو رہو۔ انشاء اللہ تعالیٰ مشرف ہوجاؤ گے لیکن پڑھنے کے وقت دل کو خیالات

بیہودہ سے پاک ہو اور حضور سرورِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم کی معیت کے خیال سے خالی نہ ہو۔ اور اس درود شریف کو (۱۰۰۰) دفعہ پڑھو اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ رَحْمَتِکَ الْعُظْمٰی جَمَالِکَ الْعُلٰی تَجَلِّیْکَ الْاُوْلٰی اَیْ سَیِّدِیْ اَنْتَ حَامِدٌ وَمَحْمُوْدٌ لَاطَاقَتَہٗ بِوَصْفِکَ وَلِقَائِکَ یَا مُحَمَّدُ اَنْتَ مَطْلُوْبِیْ وَمَطْلُوْبِیْ آہ آہ الحسرت تنا ارنی جمالک للہ فللہ سیاحت میں اکثر مشائخ سے اس بارے میں التجا کیا گیا تھا وہ حضرات اسی طرح ارشاد کرتے تھے۔ مگر ایک شیخ اعظم و مرشد مکرم کہ جنکا اسم گرامی عمر ضیاء الدین عثمانی خالدی کہ خطہ کردستان و ضلع اورامان و شاہ رز و مقام بیارہ میں مقیم تھے فقیر کج مج زبان خاکپائے درویشان در ۱۳۱۵ھ بوقت سیاحت خطہ کردستان مشرف بدیدار فیض آثار اولوالابصار ہوا تھا جب یہ تمنا ظاہر کی تو آپ نے فرمایا کہ ایک تنہا جگہہ میں بیٹھکر بشب جمعہ ۷۷ مرتبہ پڑھو یَا خَفِیَّ اللُّطْفِ اَدْرِکْنِیْ بِلُطْفِکَ الْخَفِیِّ وَصَلَّی اللّٰہُ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ یَا رَسُوْلَ اللّٰہِ اِنِّیْ مُشْتَاقٌ اِلَیْکَ لِلّٰہِ فَلِلّٰہِ یَا خَلِیْفَۃَ اللّٰہِ اَجِبْ۔ اسکے بعد بغیر کسی سے کلام کیے سو جاے

الٰہی دل میرا بس جلوۂ احمدؐ کا شیدا ہو ؛ وہ جلوہ طور کا ہو دل میرا مانند موسیٰ ہو

اذکار سلسلہ قادریہ

اے درویش دلریش وہ بات حاصل کر کہ جس سے دنیا اور عقبیٰ کا لطف آئے اور آداب طریقت اور محبت کو مدنظر رکھ ہرگز بے یاد خدا نہو اور ہر وقت باوضو ہو اور طریقہ علیہ مقدسہ قادریہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارھم السنیہ کے قرب حق حاصل ہونے کے لئے جو اذکار اس طریقہ علیہ کے کاملین نے مقرر کیے ہیں وہ عجیب و غریب ذکر ہے اور فقیر کا بھی تجربہ ہے کہ اگر یہ ذکر باقاعدہ موافق تعلیم و درانہ کیا جائے تو منزل مقصود پر پہونچنے کے لئے عمدہ وسیلہ و بہترین ذریعہ ہے اور بوقت ذکر نفی و اثبات مقامات سے واقف ہو اسمیں خیال اور جانب نہ کیا جائے فنائے ناسوت و ملکوت و جبروت سے غفلت نہ کرے اور عالم لاہوت وسیلہ و امداد حضرت رسول اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم سے بارگاہ احدیت سے دست امید اٹھاوے۔ اسکی تشریح درج ذیل ہے۔

(۱) تکبیر اللہ اکبر اللہ اکبر لا الٰہ الا اللہ واللہ اکبر اللہ اکبر وللہ الحمد (تین دفعہ) سبحان اللہ والحمد للہ ولا الٰہ الا اللہ واللہ اکبر اللہ اکبر وللہ الحمد (تین بار) شہد اللہ انہ لا الٰہ الا ھو - اس ھو میں نفس لمبا کرے یہانتک کہ نفس تنگ ہو مگر دل میں یہ کہے عالم ناسوت یعنی اس عالم ظاہر سے مجھے کچھ چیز حاصل نہیں ہوئی تھی۔ اسوقت میں عالم ملکوت پر پہونچکے طے کروں یعنی ملائکہ عالمین کہ جبرئیل علیہ السلام سے لیکر عامہ ملائکہ کا خیال دلپر لاوے جب نفس تنگ ہونے لگی تو دل میں کہے کہ اس عالم سے بھی مجھے کچھ حاصل نہیں ہوا اسوقت سر آسمان کیطرف اُٹھاکر یا من ھو کہکر ایکدم آنکھ بند کرکے سر نیچے سینے کیطرف ھو کہتا رہے۔ نفس کو خوب دراز کرے نفس تنگ ہونے تک ھو میں رہے اسوقت دلمیں عالم جبروت کا خیال لاوے یعنی حضرت سیدنا آدم علیہ السلام سے سیدنا عیسٰے علیہ السلام تک تمام انبیاء کرام علیہم الصلوٰۃ والسلام کیطرف خیال کرے کہ یہ حضرات بھی جناب رسالتمآب قافلہ سالار کاروانِ انبیاء خلیفۃ اللہ فی الارض والسما یعنی حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کے نام پاک کو وسیلہ بنارہے ہیں اُسوقت خیال میں کہے کہ عالم جبروت سے وصول الی اللہ ایکدم حاصل نہیں اور سر آسمان کیطرف اُٹھاکے باوازِ وسط کہے یا من لا الٰہ الا ھو کہکر بوقت لفظ ھو سر نیچے سینے کیطرف کرکے خودکو عالم لاہوت میں خیال کرے اس عالم میں محمد رسول اللہ علیہ الصلوٰۃ والسلام ہیں۔ اُسیوقت حضور سرورِ عالم صلی اللہ علیہ وسلم کو جلوہ افروز سمجھے اور عجز والحاح و انکسار بجد سے التجا کرے کہ اے وسیلۂ عالم میں حضور کا ایک شرمسار روسیاہ گنہگار غلام حلقہ بگوش ولباس عبودیت بردوش بینوا امت ہوں۔ مجھکو اے مولا میرے رب عز اسمہ سے مشرف کرائیے کہ حضور کے وسیلہ سے میں اپنے مالک کے شرف حضوری حاصل کروں اُسوقت سالک کو لازم بلکہ الزم ہے کہ تمام اشیاء سے بلکہ اپنے سے بھی بالکل فنا ہو جائے یک ذرہ بہر بھی خطرہ موجودات کی کسی شئے کو دل میں نہ آنے دے۔ امید اشارہ کرم وشفقت ذات اقدس رسولخدا صلی اللہ تعالٰی علیہ وسلم سے کرے

اُسوقت خیال معنوی سے سمجھے کہ حضور سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم بطریق دروازہ ہاہوت اشارہ کر رہے ہیں سالک بصدق دل وجان تمام فکر وخیال کو اُسوقت بوسیلہ محبوب حق ہاہوت کی جانب کر کے جانے کہ اسوقت اللہ تعالیٰ میری جان سے زیادہ معیّت میں ہے اُسوقت اللہ جل جلالہ کو حاضر وناظر جانکر یکبارگی ہاتھ اُٹھاکر یہ التجا کرے اَسْئَلُكَ اَنْ تَغْفِرَلِیْ وَتَرْحَمْنِیْ یَارَبِّ یَاھُوْ اسی طریق مذکور سے تین دفعہ ذکر خشوع وخضوع سے کرے جب تین بار کر چکا تو آخر دفعہ اَسْئَلُكَ اَنْ تَغْفِرَلِیْ وَتَرْحَمْنِیْ یَارَبِّ یَاھُوْ کہتے ہی دائیں طرف منہ کر کے اَوَّل ھُو بائیں جانب رُخ کر کے آخر ھُو۔ اور آسمان کیطرف منہ کر کے ظاھر ھُو اور دل کی جانب سر نیچے کر کے بَاطِن ھُو ناف سے سر اُٹھاکے زبان میں لَا کہکر اُم الدماغ تک لیجائے دائیں کندھے کیطرف مُنہ کر کے اِلٰہ اور دل میں اِلَّا اللّٰہ کی ضرب مارے اسی طرح اکتالیس دفعہ اوّل ھو۔ آخر ھو۔ ظاہر ھو۔ باطن ھو کا ذکر کرنا چاہیئے۔ بعدہٗ لَآاِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ (۱۱۱) مرتبہ پڑہکر پھر لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ آخر میں کہکر بعدہٗ یاھو کہکر مثل اوّل ناسوت وملکوت وجبروت سے فنا ہو کر عالم لاہوت میں پہونچکر بوسیلہ رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم ہاتھ اُٹھاکے اَسْئَلُكَ اَنْ تَغْفِرَلِیْ وَتَرْحَمْنِیْ یَارَبِّ تین مرتبہ کہے۔ اور ذکر ملکوتی کہ اِلَّا اللّٰہُ ذکر ہے اسطرح شروع کرے لَامَعْبُوْدَ اِلَّا اللّٰہُ لَامَقْصُوْدَ اِلَّا اللّٰہُ لَامَحْبُوْبَ اِلَّا اللّٰہُ لَامَشْھُوْدَ اِلَّا اللّٰہُ ان چاروں الفاظ کو دائم بار ذکر کر کے اِلَّا اللّٰہُ کا ذکر (۱۱۱) کرے۔ پھر ایک بار مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ کہکر پہلے کی طرح یَاھُوْ کے ذکر مع نفی ناسوت وملکوت وجبروت کرنا۔ بعد اتمام اَسْئَلُكَ اَنْ تَغْفِرَلِیْ وَتَرْحَمْنِیْ اَللّٰہُ اَللّٰہُ اَللّٰہُ کا (۱۰۱) دفعہ کرے۔ اسکے بعد دائیں ہاتھ سر کو کر کے ھُوْ بائیں طرف کر کے ھُوْ اور سینے کی جانب منہ کر کے ھُوَ اللّٰہُ ھُو ھُو ھُوَ اللّٰہُ ھُو ھُو اللّٰہُ ھُو ھُو ھُو اللّٰہُ کے ذکر بھی (۱۰۱) مرتبہ کرے آخر میں ایک بار لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ صلے اللہ علیہ وسلم پڑہکر چند آیات قرآن شریف سے تلاوت کر کے ۳ مرتبہ قُلْ ھُوَ اللّٰہُ اَحَدٌ پڑھے اور ایک بار درود شریف بھی پڑہکر ہاتھ بارگاہ کبریا جل جلالہ

میں اُٹھا دے اور اسکا ثواب تمام انبیاء علیہم السلام کو عموماً بروح مبارک اقدس
آں سرور انبیاء صلی اللہ علیہ وسلم و اہل بیت و اصحاب و تابعین و تبع تابعین و ائمہ
مجتہدین و تمام سادات اہل طرائق علی الخصوص بروح پُر فتوح غوث صمدانی
قطب ربانی السید شیخ ابی محمد محی الدین عبد القادر جیلانی
رضی اللہ عنہ و پیر خود و پدر و مادر و جمیع المؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات
بخش کو بحق اہل ایمان و بذاتِ خویش دعائے دین و دنیا کرے۔ والسلام۔

شجرہ علیہ مجددیہ نقشبندیہ فضل رحمانیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم السنیہ

فضل کر یا رب رسولِ دوسرا کیواسطے
حضرتِ صدیق اکبر با صفا کیواسطے

حضرتِ سلمان پاک و قاسم و جعفر امام
بایزید و بو الحسن پیر ہدیٰ کیواسطے

بو علی الفضل و یوسف پیشواہی کاملاں
خواجہ عبد الخالق شیریں لقا کیواسطے

عارف تابان و محمود علی رامیتنی
پیر سماسی و میر با سخا کیواسطے

سید و خواجہ بہاؤ الدین محمد نقشبند
شاہ علاؤ الدین عطار اولیا کیواسطے

خواجہ یعقوب و عبید اللہ احرار ولی
زاہد عالم ولی و پارسا کے واسطے

خواجہ درویش محمد خواجہ مکنگی ولی
باقی باللہ و مجدد راہنما کے واسطے

حضرت معصوم اور ثانی محمد نقشبند
پیر کامل شہ زُبیر باوفا کے واسطے

حضرت خواجہ ضیاء اللہ ضیاء جان و دل
خواجہ آفاق شمس الاتقیا کے واسطے

متقی و عابد و عالم محدث اور فقیہہ
فاضل و کامل مکمل پیشوا کے واسطے

قبلہ و کعبہ ہمارے دستگیر و راہنما
فضل رحمٰن ہادیٔ راہِ خدا کیواسطے

طالبوں کو یا الٰہی فیض سے سیراب کر
اولیاؤ اتقیاؤ انبیاء کے واسطے

اخترِ بیچارہ دائم صدق دل سے اے کریم
نیر سے در پہ ہاتھ اُٹھاتا ہے دعا کیواسطے

دوستوں کو دو جہاں میں سرخروئی کر نصیب
جملہ اصحاب اور آلِ عبا کے واسطے

خطبہ جمعۃ المبارک مع نظم اردو

الحمد للہ الحمد للہ علی حلمہ بعد علمہ وعلی عفوہ بعد قدرتہ یطلع علی العصاۃ وھم فی معاصیھم ویستر عیوبھم وھو کثیر الغفران نحمدہ حمدا کثیرا علی ان جعلنا من امۃ حبیبہ ابی القاسم محمد ن المصطفی نبی اخر الزمان علیہ وعلی الہ وصحبہ الصلوۃ والسلام الاکملان ونشکرہ شکرا جمیلا علی ان وفقنا بتقلید من وافق رایہ بالحدیث والقران وھو التابعی لوافقی امام الائمۃ سراج الامۃ ابو حنیفۃ النعمان علیہ الرحمۃ والرضوان ونشھد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ ولا نظیر لہ ولا ثانی ونشھد ان سیدنا ونبینا وحبیبنا وکریمنا ورحیمنا ومولنا محمدا عبدہ ورسولہ لولاہ لما کان ما یکون وما کان صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ وصحبہ ما دار القمران **اما بعد** فیا ایھا الاحباب والخلان انظروا الی ھذا الزمان زمان شر وطغیان نشکو الغلاء وضیق المعاش والھوان تدابرنا وتنافسنا وتحاسدنا وتباغضنا وکثر فینا الریاء واکل الربو وارتکاب الزنا وشرب الخمور بالسر والاعلان وارتفع الصدق وکثر الکذب وانھملنا فی الذنوب والطغیان لولا حرمۃ سید بنی عدنان لغضب علینا الرحمن وخسف بنا المکان ولولا مشائخ رکع وصبیان رضع والبھائم رتع لعوقبنا باحراق النیران فعلیکم بالتوبۃ بخلوص النیۃ والتضرع الی اللہ بصدق الطویۃ ولا تقنطوا من رحمتہ انہ یغفر الذنوب جمیعا انہ ھو الغفور المنان والحمد للہ الرب الحلیم اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم واذا سالک عبادی عنی فانی قریب اجیب دعوۃ الداع اذا دعان ط

سنو یا ایھا الناس اسطرح حکم شریعت ہے | یہ وہ راہ ہدایت ہے طریقت فی الحقیقت ہے

رسول دو جہاں مقبول یزداں سرور عالم | نہ کیوں ظل خدا ہو ذات جسکی حق کی رحمت ہے

محبت سرور عالم سے رکھو جان سے بڑھکر
اسی سے دین اور دنیا میں تمکو فخر و عزت ہے

مسلمانو پہچانو اپنی ہستی اور حقیقت کو
ہو جسکے امتی تم ذات اسکی حق کی رحمت ہے

نبی خیر الرسل ہے اور تم خیر الامم بیشک
تمہارے سر پہ رب کا فضل و احسان بے نہایت ہے

دوبالا کیوں نہ ہو فضل و مراتب اسکے عالم پر
کہ جس امت پہ اللہ اور نبی دونوں کی شفقت ہے

تمہارے کان دو اور ہاتھ دو کیوں کر دیئے حق نے
سماعت اور اطاعت کے لئے یہ فرض و سنت ہے

بچو بغض و حسد اور غیبت و کبر و شرارت سے
تمہارے واسطے باغ جہاں گلزار جنت ہے

ہے جبتک دم میں دم باقی عقیدہ پاک رکھ اپنا
وگرنہ بے ادب کو روز محشر آہ و حسرت ہے

مسلمانو بچو ہر وقت تم بیہودہ باتوں سے
زمانہ میں فساد و فتنہ کی اب بہت کثرت ہے

کوئی منکر حدیثوں سے کوئی کہتا ہے عیسےٰ بین
بچو ان بدعقیدوں سے یہ نیکی اور نصیحت ہے

کوئی مرزائی وہابی کوئی چکڑالوی لیکن
خدا کا شکر مومن اک فقط سنت جماعت ہے

تمامی اولیاء اللہ تھے اس مذہب حق پر
ہمیشہ اس جماعت پر خدا کا دست رحمت ہے

نکالو سر سے غفلت کو اٹھاؤ دل سے راحت کو
بنالو توشۂ عقبےٰ عجب یہ وقت فرصت ہے

بھروسا کیا ہے دنیا پر ہے کی کس سے وفا اس نے
بھرو دار البقا کا دم اسی میں چین و راحت ہے

شہنشاہ سب کئے فانی نہ مٹی دبے علما
کہاں اس سے وفا تمکو کہ یہ غدار فطرت ہے

ولیکن نیک نام اس مرد کا رہ جائیگا زندہ
کیا خیرات جس نے مثل حاتم مال و دولت ہے

بنا ممسک ہوا قاروں خجالت ہر دو عالم کی
کہ جسکے نام پر تا حشر صد لعنت ملامت ہے

بچانا یا الٰہی مومنوں کو راہِ باطل سے
بحق صاحب لولاک جسکی ذات رحمت ہے

تری ذات مقدس سے تمنا ہے یہ اختر کی
بچا لا مذہبوں کی شر سے جو جو اہل سنت ہے

بَارَکَ اللّٰہُ لَنَا وَلَکُمْ فِی الْقُرْاٰنِ الْعَظِیْمِ وَنَفَعَنَا وَاِیَّاکُمْ بِالْاٰیَاتِ وَالذِّکْرِ الْحَکِیْمِ ۔ اِنَّہٗ تَعَالٰی جَوَادٌ کَرِیْمٌ مَلِکٌ بَرٌّ رَؤُفٌ رَّحِیْمٌ اینجا بنشیند بعدہ استادہ این خطبہ ثانی بخواند اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ خَلَقَ الْخَلْقَ وَجَعَلَہٗ سَمِیْعًا بَصِیْرًا وَھَدَاہُ الطَّرِیْقَ اِمَّا شَاکِرًا وَّاِمَّا کَفُوْرًا وَنَشْھَدُ اَنْ لَّا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ وَحْدَہٗ لَا شَرِیْکَ لَہٗ خَلَقَ الْخَلْقَ وَقَدَّرَہٗ تَقْدِیْرًا وَنَشْھَدُ اَنَّ سَیِّدَنَا وَنَبِیَّنَا وَرَحِیْمَنَا وَکَرِیْمَنَا

وحفیظنا ومولٰنا محمدًا عبدہٗ ورسولہٗ ارسلہٗ بالحق بشیرًا ونذیرًا ○
وداعیًا الی اللّٰہ باذنہ وسراجًا منیرًا ○ وصلی اللّٰہ تعالٰی علیہ وعلٰی اٰلہٖ
واصحابہٖ وسلّم تسلیمًا کثیرًا کثیرًا ○ **امّا بعد** فقد قال اللّٰہ تعالٰی
قولًا کریمًا ○ انّ اللّٰہ وملٰئکتہٗ یصلّون علی النّبیّ یآ ایّھا الّذین
اٰمنوا صلّوا علیہ وسلّموا تسلیمًا ○ اللّٰھمّ صلّ وسلّم وبارک علٰی سیّدنا
ومولٰنا محمّدٍ وّعلٰی اٰل سیّدنا ومولٰنا محمّدٍ بعدد من صلّٰی وصام ۔ اللّٰھمّ
صلّ وسلّم وبارک علٰی سیّدنا ومولٰنا محمّدٍ وّعلٰی اٰل سیّدنا ومولٰنا
محمّدٍ بعدد من قعد وقام وصلّ علٰی جمیع الانبیاء والمرسلین وعلی الملٰئکۃ
المقرّبین وعلٰی عبادک الصّالحین ○ لاسیّما علی المتوّج بتاج العزّ والکرامۃ
الفائز بالولیۃ الامامۃ والخلافۃ اوّل الصّحابۃ وافضل الاخیار اکمل المھاجرین
والانصار رفیق خاتم الانبیاء فی الغار المشرّف بخدمتہ وصحبتہٖ
اٰناء اللّیل واطراف النّھار قدوۃ اصحاب التحقیق قاتل الکفرۃ والزّندیق
امیر المؤمنین وامام المسلمین سیّدنا عبد اللّٰہ ابن ابی قحافۃ ابی بکرن الصّدیق
رضی اللّٰہ تعالٰی عنہ وعلٰی اعدل الاصحاب وزبدۃ الاحباب صاحب
المنبر والمسجد والمحراب الشّیخ المحدّث والنّاطق بالخیر والصّواب ۔
امیر المؤمنین قاتل المشرکین سیّدنا عمر بن الخطّاب رضی اللّٰہ تعالٰی عنہ
وعلٰی ذی النّورین مظھر انوار سیّد الثّقلین ساطع البرھان جامع القراٰن
حبیب الرّحمٰن وعدوّ الشیطان کامل الحیاء والایمان امیر المؤمنین
سیّدنا عثمان بن عفّان رضی اللّٰہ تعالٰی عنہ وعلٰی اسد اللّٰہ الغالب
مظھر العجائب والغرائب شمس المشارق وبدر المغارب انیس النّبیّ
فی النّوائب امیر المؤمنین سیّدنا علی ابن ابی طالب کرّم اللّٰہ تعالٰی
وجھہ وعلی الامامین الھمامین الکاملین الفاضلین السّعیدین
الشّھیدین المقتولین المرحومین سیّدی شباب اھل الجنّۃ

أَبِي مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ وَأَبِي عَبْدِ اللّٰهِ الْحُسَيْنِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُمَا وَعَلَى عَمَّيْهِ
الْمُعَظَّمَيْنِ عِنْدَ اللّٰهِ وَالنَّاسِ الْمُطَهَّرَيْنِ مِنَ الدَّنَسِ وَالْأَرْجَاسِ أَبِي عُمَارَةَ
سَيِّدِنَا حَمْزَةَ وَأَبِي الْفَضْلِ سَيِّدِنَا الْعَبَّاسِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُمَا وَعَلَى
الْبَقِيَّةِ الْعَشَرَةِ الْمُبَشَّرَةِ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَتَبَعِ التَّابِعِينَ وَالْأَئِمَّةِ الْأَرْبَعَةِ
الْمُجْتَهِدِينَ وَالْأَوْلِيَاءِ الْكَامِلِينَ رِضْوَانُ اللّٰهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ يَا أَرْحَمَ
الرَّاحِمِينَ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ۔ اَللّٰهُمَّ انْصُرْ سُلْطَانَ الْمُسْلِمِينَ وَانْصُرْ
إِخْوَانَنَا مِنَ الْغُزَاةِ وَالْمُجَاهِدِينَ اَللّٰهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ وَالْمُسْلِمِينَ بِبَقَاءِ سَلْطَنَةِ
عَبْدِكَ الرَّاجِي إِلَى شَفَاعَةِ مُحَمَّدٍ الْحِجَازِيِّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ السُّلْطَانِ ابْنِ
السُّلْطَانِ السُّلْطَانِ رَشَادْ خَانْ الْمَشْهُورِ بِسُلْطَانِ مُحَمَّدٍ الْخَامِسِ خَلَّدَ اللّٰهُ
تَعَالَى مُلْكَهُ وَسَلْطَنَتَهُ وَدَوْلَتَهُ وَشَوْكَتَهُ وَأَفَاضَ عَلَى الْعَالَمِينَ بِرَّهُ
اَللّٰهُمَّ انْصُرْهُ وَانْصُرْ عَسَاكِرَهُ اَللّٰهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَصَرَ دِينَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاجْعَلْنَا مِنْهُمْ وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَ دِينَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَلَا تَجْعَلْنَا مِنْهُمْ عِبَادَ اللّٰهِ رَحِمَكُمُ اللّٰهُ إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ
وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ
وَاذْكُرُوا اللّٰهَ تَعَالَى يَذْكُرْكُمْ وَادْعُوهُ يَسْتَجِبْ لَكُمْ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ تَعَالَى أَعْلَى
وَأَوْلَى وَأَعَزُّ وَأَجَلُّ وَأَتَمُّ وَأَكْبَرُ

حالاتِ انقلابِ زمانہ از مولانا محمد اکرام الدین صاحب اختر بخاری واعظ اسلام

شہ کہ آں کوکبہ باکرّ و فر مے خواہد ‏— لشکر و کشور و اقبال و ظفر مے خواہد
تاج و تخت و علم و تیغ و تبر مے خواہد ‏— عقل و ہوش و قلم و فضل و ہنر مے خواہد

این ہمہ از پئے آنست کہ زر مے خواہد

آں وزیریکہ بسے قابل و دانا باشد ‏— مخلصِ شاہ و ہوا خواہِ رعایا باشد
بر کفایت کفِ او چوں یدِ بیضا باشد ‏— کارِ او با ہمہ کس رفق و مدارا باشد

این ہمہ از پئے آنست کہ زر مے خواہد

آں سپاہی کہ پئے معرکہ چوں تیر رود ‏— بے محابا ہمہ دم بر دمِ شمشیر رود
گر بمردی و شجاعت بدمِ شیر رود ‏— چوں بمیدانِ غزا گرچہ بہ تدبیر رود

این ہمہ از پئے آنست کہ زر مے خواہد

واعظیکہ ہمہ حرفش ز فروع است و اصول ‏— گاہ اندیشہ منقول کند گاہ معقول
مردماں را ہمہ خواند بخدا و برسول ‏— بیم و امید نماید بہمہ ردّ و قبول

این ہمہ از پئے آنست کہ زر مے خواہد

صوفیٔ صاف کہ بر صومعہ مسکن دارد ‏— در بغل مصحف و زنار بگردن دارد
مشرب حکمت و اخلاق ہمہ فن دارد ‏— صلحِ کل با ہمہ شیخ و برہمن دارد

این ہمہ از پئے آنست کہ زر مے خواہد

پیشوائیکہ بدل حبِّ سیاست دارد ‏— بہر شہرت ہمہ دم میل اطاعت دارد
داغ بر ناصیہ از کثرتِ طاعت دارد ‏— ہر دمے پشتِ نظر سوئے جماعت دارد

این ہمہ از پئے آنست کہ زر مے خواہد

آں مؤذن بسحر گہ کہ خدا یاد کند ‏— خفتگاں را ہمہ از بندگی ارشاد کند
ہر دم از یادِ خدا خاطرِ خود شاد کند ‏— ہیچ دانی کہ چرا نالہ و فریاد کند

این ہمہ از پئے آنست کہ زر مے خواہد

آں حکیمیکہ کہ بتاثیرِ دوا مے نازد | دعوئ عقلِ فلاطون و ارسطو سازد
بعبارات حکیمانہ سخن پردازد | ہر دمِ صبح بقارورہ نظر اندازد

این ہمہ از پئے آں نست کہ زر مے خواہد

خوش نویسیکہ کند روز و شب از متقش چوں | تا بہ اسلوب نویسد ہمہ حرفش چوں
گردنش دال و سرش واو قدش گرددلوں | دیدہ اش صاد و لبش میم و دلش گردد خوں

این ہمہ از پئے آں نست کہ زر مے خواہد

شاعریکہ ہمہ دم مدح و ثنا مے گوید | روز و شب نیک و بد و شاہ و گدا میگوید
راست یکبار و دو صد کذب و دغا میگوید | رطب و یابس ہمہ دانی کہ چرا میگوید

این ہمہ از پئے آں نست کہ زر مے خواہد

نوجوانیکہ پئے بیوہ زناں مے پوید | گل بو کردۂ گلزارِ کساں مے بوید
از پئے کہنہ زناں دست زجاں میشوید | ہر دم از جوئے خراب آب رواں میجوید

این ہمہ از پئے آں نست کہ زر مے خواہد

نازنینے کہ بود نادرۂ حسن و جمال | کہ کند ناز و تغافل زرہِ فخر و کمال
کند آرایش رخسارۂ خود از خط و خال | تا شود خوں دلِ عشاق بامید وصال

این ہمہ از پئے آں نست کہ زر مے خواہد

تاجرے کو بفشار و بتعب دنداں را | نخورد ناں و بخود راہ ندہد نقصانرا
از خساست بکمر بستہ بدارد ناں را | وقتِ سودا بفروشند گہرِ ایماں را

این ہمہ از پئے آں نست کہ زر مے خواہد

اہل دنیا کہ بمیدانِ تکبر تازند | بہرِ دنیائے دو سہ روزہ عجب پردازند
بمساکینِ جہاں طعنہ زنیہا سازند | ز بقا غافل و بردار فنا میسازند

این ہمہ از پئے آں نست کہ زر مے خواہد

آں کسانے ہمہ دم نالۂ بیبار کنند | غافلاں را ز ہر سرِ قلم ہشیار کنند
بزنند طبلِ دین و دیدۂ خونبار کنند | ہائے اسلام کجا گفتہ واخبار کنند

این همه از پئے آلسنت که زر مے خواهد

هر کجا انجمن و مدرسه‌ها ساخته اند — بهر هر مذهب و ملت کلب الله ساخته اند
دعوی تایید اسلام چو پرداخته اند — روز و شب بر در هر شاه و گدا تاخته اند

این همه از پئے آلسنت که زر مے خواهد

قاضی و مفتی بسے عالم و دانا باشند — که بعلم و هنر و فضل هویدا باشند
زبدة الشهر عجب صاحب فتوی باشند — امتحاں کرده ببیں حال بهر جا باشند

این همه از پئے آلسنت که زر مے خواهد

بجهاں بیں که عجب فتنۂ بے پایان است — شهرت مذهب بسیار بهندوستان است
نجدی و نیچری۔ چکڑالویاں چنداں است — قادیانی و دگر فتنۂ دیوبنداں است

این همه از پئے آلسنت که زر مے خواهد

دشمن بیعت و تقلید اماماں دیں ہا — دعوی سنت و قرآں بزباں نه جبیں
مشرک و بدعتی دانند همه روئے زمیں — کرده اند بغض و حسد و کینه بحد آئیں

این همه از پئے آلسنت که زر مے خواهد

آنکه از خویش و محبان جدا مے باشند — عزم او در حرم پاک خدا مے باشند
زاد و راه دارد و بنگر که گدا مے باشند — عادتش ناله و افسوس و بکا مے باشند

این همه از پئے آلسنت که زر مے خواهد

آں مطوف که بدل خادم بیت الله است — از مقامات زیارت عجب آگاه است
خلق او با همه خورد و کلاں همراه است — قسمتش کعبه و هم نام رسول الله است

این همه از پئے آلسنت که زر مے خواهد

حاجی باشی که اگر خدمت حجاج کند — مدد مسکین و افتاده و محتاج کند
گه غریبی کند و گه هوس راج کند — خچر و اسپ و خر و حاجی که او باج کند

این همه از پئے آلسنت که زر مے خواهد

آنکه در خدمت حجاج مقرر باشد — ظلم بحد کند و باز مفخر باشد

موسم حاجی شود دیدہ منوّر باشد — وقت دلالی نہ پروائے پیمبر باشد

ایں ہمہ از پئے آلنست کہ زر مے خواہد

آنکہ از خانۂ خود عزم سفر مے سازد — خویش را دور ز اولاد و پدر میسازد

گشتہ بر شہر و بدہ مکر و ہنر مے سازد — ذکر ہا ہو ہمہ شب تا بسحر میسازد

ایں ہمہ از پئے آلنست کہ زر میخواہد

حاجیان از حرمِ پاک خدا میگردند — پوششِ کعبہ بدست و ہمہ جا میگردند

روز و شب بر درِ ہمہ شاہ و گدا میگردند — اختر ارا ست بگو اینکہ چرا میگردند

ایں ہمہ از پئے آلنست کہ زر میخواہد

آجکل خطۂ پنجاب وغیرہ میں دعوٰی نبوّت و مہدویت کا بہت چرچا ہو گیا ہوا ہے چنانچہ مریدانِ میرزا قادیانی کہ بڑے دعوٰی سے میرزا کو وحی آنا و عیسٰے موعود ہونیکو ثابت کرنیمیں سرگرم ہیں اگرچہ تمہید علامہ امام ابو شکور سلمی صاف وارد ہے کہ وَمَنْ يَرٰى الْوَحْيَ وَالنُّبُوَّةَ لِاَحَدٍ بَعْدَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرَ عِيْسٰى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَاِنَّهٗ يَصِيْرُ كَافِرًا (تمہید مبارک صفحہ ۶۹) یعنی جو شخص دیکھا اور کہا وحی اور نبوت ہے کسی کے میں بعد از نبی محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سوائے حضرت عیسٰے بن مریم علیہما السلام پس ہو گیا وہ کافر۔ اور یہی ظاہر روایت ہے عند الفقہاء الاحناف رحمہم اللہ علیہم کے

اب ایک خطبہ اس مسئلہ میں کہ حضرت سرورِ کونین صلی اللہ علیہ وسلم پر نبوّت ختم ہو چکی۔ نہ آپؐ کے بعد آجتک کوئی نبی ہوا نہ آیندہ ہوگا ناظرین کے پیش کیا جاتا ہے لازم ہے کہ اماماںِ مساجد اہل سنت والجماعت ہر جمعہ میں اسی کو پڑہیں تاکہ قوم اس بدعقیدہ سے بچے۔ وہو ہذا۔ بِسْمِ اللّٰهِ خَيْرِ الْاَسْمَاءِ۔

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِىْ اَرْسَلَ الْاَنْبِيَاءَ وَالْمُرْسَلِيْنَ لِهِدَايَةِ الْاِنْسِ وَالْجَانِّ وَخَتَمَ النُّبُوَّةَ عَلٰى سَيِّدِ بَنِىْ عَدْنَانَ ۞ لَوْلَاهُ لَمَا كَانَ مَا يَكُوْنُ وَمَا كَانَ ۞ وَنَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ وَلَا نَظِيْرَ لَهٗ وَلَا ثَانِىَ ۞ وَنَشْهَدُ اَنَّ سَيِّدَنَا وَنَبِيَّنَا وَ

مولٰنا محمدٍ عبده ورسوله المؤيد باوضح دليلٍ واعظم برهانٍ ۞ اللهم صلّ
وسلّم وبارك على سيدنا ومولٰنا محمدٍ وعلى اٰل سيدنا ومولٰنا محمدٍ
رفيع الشان صفيّ الرحمٰن ۞ امّا بعد فيا ايّها الاحباب والخلّان اعتقدوا انّ
سيدنا محمدًا رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم خاتم النبيين ۞ وامام المرسلين
قال الله تعالى جلّ جلاله في كتابه المبين ما كان محمدٌ ابا احدٍ من رجالكم
ولٰكن رسول الله وخاتم النبيين ط وكان الله بكل شيءٍ عليمًا ط وقال رسول الله
صلى الله عليه وسلم لا نبيّ بعدي الحديث (رواه مسلم) فقد ثبت بهذه الدلائل انه صلى الله عليه وسلم خاتم النبيين
لا يخلق الله تعالى مثله لانه لا يتعلق به مشيئته فلا يتعلق به قدرته ط ومن صفات الله تعالى قدرته
صفة قديم وهي على ثلثة اوجهٍ الاول قد اخبر الله من خلق الاشياء مثل يهدي من يشاء ويضل
من يشاء فقد يقال فهو قادر على الهداية والضلالة ط لانه نبّه على ارادته والثاني لم يطلع احدًا
على ارادته فيقال فهو قادر لان في الحقيقة اراد الله به ولا علم لنا به الحاصل ان الله تعالى ان
شاء في خلق الاشياء فهو قادر عليها مثل قوله تعالى ان الله على كل شيءٍ قدير ط في هذه الاية لفظ
شيءٍ عامّ لكن خصّ المفسرون كما قال في تفسير الجلالين ان الله على كل شيءٍ شاءه قدير ط الملّا علي
في مسجد الازهر وغيرهما والثالث قد اطلع على ارادته كمثل عدم خلو الرسول بعد النبي صلى الله عليه
كما قال ولٰكن رسول الله وخاتم النبيين ۞ وقد ثبت بهذه الايات محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم
خاتم الانبياء والمرسلين ۞ لا نبي بعده ايضًا قال لو نشئنا لبعثنا في كل قرية نذيرا معناه نحن ما نشئنا في
الازل مثله لان لفظ لو ان دخل على الاثبات قد اعطى فائدة النفي وان دخل على النفي فائدة الاثبات ۞
قال الملا جامي في شرحه لو تجعل مدخوله المثبت شرطًا كان او جزاءً او معطوفًا على احدهما منفيًا و
المنفي من ذلك مثبتًا انتهى فصار معناه ما نشئنا مثله عند المعتزلة يقدر ولا يفعل قال في عقائد الحا فظية
لا يوصف الله بالقدرة على الظلم والسفه والكذب لان المحال لا يدخل تحت القدرة وعند المعتزلة
يقدر ولا يفعل وقال في العقائد التورپشتي ما حاصله من قال بعد النبي صلعم يكون نبيٌّ ثانٍ او موجود
او سيكون او يمكن فهو كافر بالكتاب والسنة واجماع المسلمين ۞ اللهم نجّنا من العقائد الفاسدة
والاقوال الكاسدة المفسدين برحمتك وكرمك يا ارحم الراحمين والحمد لله الوهاب الحليم ـ اعوذ بالله من الشيطٰن الرجيم

ما كان محمد ابا احد من رجالكم ولٰكن رسول الله وخاتم النبيين وكان الله بكل شيءٍ عليمًا ۞

نظم

سنو اے مومنو یہ حکم خلاق دو عالم ہے ۔ دلیل آیۂ قرآں بھی اسپر صاف محکم ہے
میرا محبوب سردار رسل یکتا ہے نبیوں میں ۔ نبوت ختم ہے اسپر وہی نبیوں کا خاتم ہے
کہیں حضرت نہ مجھسے بعد کوئی بھی نبی ہوگا ۔ رسالت اور نبوت ختم میرے ہی پہ دائم ہے
عقیدہ تم بھی رکھو کہ وہ لاریب خاتم ہیں ۔ خلاف اسکے کہے جو جانو وہ مردود عالم ہے
نہیں کرنا خدا مانند حضرت کی نبی پیدا ۔ نہو جب تک مشیت کار قدرت کوئی نہ قائم ہے
صفات اللہ سے قدرت کو بھی تم اک صفت جانو ۔ یہ قدرت کا تعلق تین قسموں پر مقسم ہے
وہ پہلی قسم ہے جسمیں ارادہ اپنا بتلایا ۔ کہ جیسا خود ہے ہادی و مضل کل عالم ہے
ہدایت اور ضلالت پر بلاشک کہہ سکیں قادر ۔ کہ صاف اسکے ارادے سے جو دانندہ و محرم ہے
وہ قسم دوم ہے جسمیں ارادہ نے کیا ظاہر ۔ یہاں مجمل کہیں از روئے قدرت جسقدر حکم ہے
کہ یعنے وہ جو کچھ چاہے کرے ہر شے پہ قادر ہے ۔ یہ قدرت بعد ہے اسکی ارادہ ہی مقدم ہے
وہ قسم سوم ہے اپنا ارادہ کر دیا ظاہر ۔ کہ جیسے کہدیا احمد ہی سب نبیوں کا خاتم ہے
کہا پھر ہم اگر چاہتے ہر اک دہ میں نبی کرتے ۔ نہ چاہا ہمنے یہ بھی ختمیت پر بنتہ کے محکم ہے
نفی پر لفظ لو آتا ہے تو اثبات ہوتا ہے ۔ وہ جب اثبات پر آوے نفی ہونا مقدم ہے
مسیح الازہر ملا علی قاری ہیں تفصیلاً ۔ بشرح بسط اس مسئلے کو لکھا شیخ اعلم ہے
ہے قول معتزل قادر ہے حق لیکن نہیں کرتا ۔ خلاف اہلسنت معتزل کا یہ توہم ہے
عقائد حافظی اور توربشتی میں بھی تفصیلاً ۔ باسناد صحیح و معتبر یہ مسئلہ ضم ہے
نہ رب موصوف ہو از روئے قدرت ظلم کرنے پر ۔ بھی حق کو جھوٹ پر قادر ہے کہنا نا مسلم ہے
محالات اے برادر تحت قدرت میں نہ داخل ہوں ۔ اصول شرع میں یہ مسئلہ مرقوم و منظم ہے
پس ان آیات و تفصیلات سے یہ ہی ہوا ثابت ۔ وہی شاہ رسل مختار کل نبیونکا خاتم ہے
خلاف اسکے کہے کوئی کہ ہے ممکن نبی دیگر ۔ تو ہے وہ منکر قرآں وہی مردود عالم ہے
تم اے لوگو عقیدہ نیک رکھو ختم مرسل سے ۔ یہی تمکو وسیلہ دونوں عالم میں معظم ہے
خدایا اہل ایماں کو بچالے بدعقیدوں سے ۔ بحق صاحب لولاک قدسی کو یہی غم ہے
بچا اختر کو یارب حیلہ و مکر و شرارت سے ۔ کہ جسکے دل میں بغض مہتر اولاد آدم ہے

تمت بالخیر

قیمت ۱۲/ # محبوب الفقہ اردو قیمت ۱۲/

مصنفہ مولوی عبد النبی جامی جلال الدین رحمۃ اللہ علیہ

اس کتاب میں نماز کے فرائض واجبات سنن اور مستحبات کا ذکر ہے تاکہ مسلمانوں کو ان بیش بہا معانی کی زیارت سے زیادہ نور حاصل ہو اور سخن پروران زمانہ کو اس معدن معانی کے جواہر حاصل ہونے سے معرفت اور حضوری میسر ہو۔ کیونکہ کمال معرفت کے لئے ہر چیز کا نام معلوم ہونا ضروری ہے۔ چنانچہ روایت ہے کہ کیسی نماز اُس شخص کی ہے جو نماز کا علم نہیں رکھتا اور بے نماز وہ شخص ہے جو طہارت کا علم نہیں رکھتا۔ اس لئے اس مجموعہ کو احکام و ارکان اور علم نماز و طہارت و عقائد دین اسلام پر مرتب کر کے ارباب بصارت کے سامنے پیش کیا گیا ہے۔ جس کی خوبی اسکی **فہرست مضامین** سے ظاہر ہے۔ صاحب مصنف علیہ الرحمتہ نے اس کتاب کو ایک سو تین باب پر منقسم کیا ہے۔ وھو ھذا:۔

فہرست مضامین

باب	مضمون	باب	مضمون	باب	مضمون	باب	مضمون	باب	مضمون
۱	معرفت میں	۲۲	مسواک کی فضیلت	۴۵	جماعت کی فضیلت	۶۶	فضیلت علم	۸۵	سلم کے احکام
۲	توبہ میں	۲۳	وضو کے احکام	۴۶	سجدۂ تلاوت	۶۷	قرآن پڑھنے کی	۸۶	جزیہ کے احکام
۳	شراب خواری کا عذاب	۲۴	سنت وضو	۴۷	جماعت سے شامل ہونا		فضیلت	۸۷	معرفت کے
۴	زنا کا عذاب	۲۵	مستحبات وضو	۴۸	نماز کے محرمات	۶۸	امر معروف و نہی منکر		احکام
۵	سود خواری کا عذاب	۲۶	وضو کے نوافل	۴۹	فوت شدہ نماز کی	۶۹	سنت پر چلنے کا	۸۸	شہید کے احکام
۶	حرام کا عذاب	۲۷	وضو کے آداب		ترتیب		بیان	۸۹	موت کے احکام
۷	جھوٹ کا عذاب	۲۸	وضو کے مکروہات	۵۰	سجدۂ سہو	۷۰	طعام کھانے کے احکام	۹۰	اسقاط کا بیان
۸	غیبت کا عذاب	۲۹	وضو کے منہیات	۵۱	سجدہ بغیر نماز	۷۱	کھانے کے آداب	۹۱	زیارت قبور
۹	لگانے بجھانے کا	۳۰	وضو کے نواقض	۵۲	نماز مریض	۷۲	کپڑوں کا قطع کرنا	۹۲	مذمت سرود
	عذاب	۳۱	احکام غسل	۵۳	احکام سفر	۷۳	کپڑے پہننے کے	۹۳	منع مخالطت
۱۰	حسد کا عذاب	۳۲	تیمم کے احکام	۵۴	کعبہ میں نماز پڑھنا		احکام		منکراں
۱۱	چغلخوری	۳۳	موزہ پر مسح	۵۵	خوف کی نماز	۷۴	دستار کی فضیلت	۹۴	موجبات افلاس
۱۲	فحش	۳۴	اذان کے احکام	۵۶	احکام جمعہ	۷۵	جمع مونچھ کے احکام	۹۵	فضیلت قناعت
۱۳	اہل سنت وجماعت	۳۵	نماز کے اوقات	۵۷	احکام عیدین	۷۶	احکام نبیذ	۹۶	در مسائل متفرقات
	کی پہچان۔	۳۶	نماز کے ارکان احکام	۵۸	قربانی کے احکام	۷۷	احکام معیشت عیال	۹۷	تنبیہ موعظت
۱۴	بیت الخلا کے آداب	۳۷	نماز کے واجبات	۵۹	کسوف خسوف	۷۸	حقوق فرزنداں	۹۸	درود شریف کی
۱۵	نجاست کا دور کرنا	۳۸	نماز کی سنتیں		کی نماز	۷۹	حقوق والدین		فضیلت
۱۶	حمام کے احکام	۳۹	نماز کے مستحبات	۶۰	حج کے احکام	۸۰	فضیلت کسب	۹۹	فضیلت استغفار
۱۷	حوض کے احکام	۴۰	نماز کے مباحات	۶۱	روزے کے احکام		حلال	۱۰۰	فضیلت کلمہ تمجید
۱۸	حیض و نفاس کا بیان	۴۱	نماز کے مکروہات	۶۲	اعتکاف کا بیان	۸۱	احکام ذخیرہ	۱۰۱	فضائل و آداب
۱۹	پس خوردہ کا بیان	۴۲	نماز کے محرمات	۶۳	صدقہ فطر	۸۲	احکام ہدیہ		درود بر سرور عالم صلعم
۲۰	بارش کے پانی کا بیان	۴۳	مفسدات نماز	۶۴	وتر اور تراویح	۸۳	شکار کے احکام	۱۰۲	فقری کیا ہے۔
۲۱	کنوئیں کے احکام	۴۴	مسجد کے احکام	۶۵	زکوٰۃ کے احکام	۸۴	ذبح کے احکام	۱۰۳	ترجمہ قصیدہ جواہر [illegible]

ملنے کا پتہ:۔ محمد اسمٰعیل تاجر کتب بنگلہ ایوب شاہ لاہور

الصرف أم العلوم والنحو أبوها

تحفہ کبرویہ
یعنی مکتوبات حضرت میر
سید علی ہمدانی قدس سرہ
جلد دوم قیمت ۲/

علوم
والدین
سبب
صرف و نحو

ضروریہ کشمیری
معہ نماز مترجم منظوم
کشمیری تصنیف پیر عزیز اللہ
حقانی قیمت ۱/

سنہ ۱۳۲۸ھ

صرف ہوائی

محشی

سحر بوقلمون
یہہ قصہ عجیب دراصل عشق
حقیقی کا داستان ہے
تصنیف پیر عزیز اللہ حقانی
۲/

کتاب ہذا

حسب الفرمایش

طوطی نامہ
کلان کشمیری نہایت
عجیب قصہ ہی تصنیف غلام
احمد شیخ ناکہ بارہ
۸/

حافظ احمد اللہ و غلام رسول تاجران کتب کشمیر تنکی سرائے در مطبع مصطفائی لاہور طبع گردید

بقلم کمترین محمد سیف الدین ابن محمد نور الدین مرحوم ساکن محلہ دری بل ہمسایہ خانقاہ نقشبند

بسعی کوشش و اہتمام و تصحیح تام ملا حسن شاہ صاحب امام مسجد گاڈہ یار مولف خطب مروجہ کشمیر چھاپ شد

بدانکه اسم کلمه ایست که بر معنی خود دلالت کند اما از سه اوقات درو یافته نشود چنانچه رجل و فرس ۱۲ و فعل کلمه ایست که بر معنی خود دلالت کند اما وقتی از سه اوقات یعنی ماضی و مضارع و حال درو یافته شود چنانچه نصر و حمد ۱۲ حرف آن است که بر معنی خود دلالت نکند تا وقتیکه کلمه دیگر باو لاحق نشود چنانچه مِن و عَن و اِلیٰ ۱۲

بسم الله الرحمن الرحیم

بدان اَرشَدَکَ اللّٰهُ تعالیٰ فِی الدّارَین که کلمات عرب بر سه قسم است اسم است و فعل است و حرف است اسم همچو رَجُلٌ و فَرَسٌ فعل همچو نَصَرَ و حَمِدَ حرف همچو مِن و اِلیٰ میزان صرفیان فا و عین و لام است اسم بر سه قسم است ثلاثی و رباعی و خماسی ثلاثی سه حرفی را گویند رباعی چهار حرفی را گویند خماسی پنج حرفی را گویند ثلاثی بر دو نوع است ثلاثی مجرد و ثلاثی مزید ثلاثی مجرد آن است که از سه حرف اصلی او چیزی زاید نبود همچو زَیدٌ بروزن فَعْلٌ ثلاثی مزید آن است که از سه حرف اصلی او چیزی زاید بود همچو رَبِیعٌ بروزن فَعِیلٌ رباعی نیز بر دو نوع است رباعی مجرد و رباعی مزید رباعی مجرد آن است که از چهار حرف اصلی او چیزی زاید نبود همچو جَعفَرٌ بروزن فَعلَلٌ رباعی مزید آن است که از چهار حرف اصلی او چیزی زاید بود همچو دَراهِمُ بروزن فَعالِلُ خماسی نیز بر دو نوع است خماسی مجرد و خماسی مزید خماسی مجرد آن است که از پنج حرف اصلی او چیزی زاید نبود همچو جَحمَرِشٌ بروزن فَعلَلِلٌ خماسی مزید آن است که از پنج حرف اصلی او چیزی زاید بود همچو خَندَرِیسٌ بروزن فَعلَلِیلٌ فعل بر دو قسم است ثلاثی و رباعی ثلاثی بر دو قسم است ثلاثی مجرد و ثلاثی مزید ثلاثی مجرد را شش باب است باب اول فَعَلَ یَفعِلُ

ہمچو ضَرَبَ یَضْرِبُ باب دوم فَعَلَ یَفْعُلُ ہمچو نَصَرَ یَنْصُرُ باب سیوم
فَعَلَ یَفْعَلُ ہمچو فَتَحَ یَفْتَحُ باب چہارم فَعِلَ یَفْعَلُ ہمچو عَلِمَ یَعْلَمُ
باب پنجم فَعِلَ یَفْعِلُ ہمچو نَعِمَ یَنْعِمُ باب ششم فَعُلَ یَفْعُلُ ہمچو شَرُفَ
یَشْرُفُ ثلاثی مزید را دوازدہ باب است باب اول اَفْعَلَ یُفْعِلُ اِفْعَالاً
ہمچو اَکْرَمَ یُکْرِمُ اِکْرَاماً باب دوم فَعَّلَ یُفَعِّلُ تَفْعِیلاً و تَفْعِلَةً
ہمچو کَرَّمَ یُکَرِّمُ تَکْرِیماً و تَکْرِمَةً باب سیوم فَاعَلَ یُفَاعِلُ مُفَاعَلَةً
و فِعَالاً ہمچو سَافَرَ یُسَافِرُ مُسَافَرَةً و سِفَاراً باب چہارم اِفْتَعَلَ
یَفْتَعِلُ اِفْتِعَالاً ہمچو اِحْتَسَبَ یَحْتَسِبُ اِحْتِسَاباً باب پنجم
اِنْفَعَلَ یَنْفَعِلُ اِنْفِعَالاً ہمچو اِنْسَحَبَ یَنْسَحِبُ اِنْسِحَاباً
باب ششم اِفْعَلَّ یَفْعَلُّ اِفْعِلَالاً ہمچو اِحْمَرَّ یَحْمَرُّ اِحْمِرَاراً
باب ہفتم اِفْعَالَّ یَفْعَالُّ اِفْعِیلَالاً ہمچو اِحْمَارَّ یَحْمَارُّ اِحْمِیرَاراً
باب ہشتم تَفَعَّلَ یَتَفَعَّلُ تَفَعُّلاً ہمچو تَکَرَّمَ یَتَکَرَّمُ تَکَرُّماً
باب نہم تَفَاعَلَ یَتَفَاعَلُ تَفَاعُلاً ہمچو تَدَارَكَ یَتَدَارَكُ تَدَارُکاً
باب دہم اِسْتَفْعَلَ یَسْتَفْعِلُ اِسْتِفْعَالاً ہمچو اِسْتَخْرَجَ یَسْتَخْرِجُ
اِسْتِخْرَاجاً باب یازدہم اِفْعَوْعَلَ یَفْعَوْعِلُ اِفْعِیعَالاً ہمچو اِحْدَوْدَبَ
یَحْدَوْدِبُ اِحْدِیدَاباً باب دوازدہم اِفْعَوَّلَ یَفْعَوِّلُ اِفْعِوَّالاً
ہمچو اِجْلَوَّذَ یَجْلَوِّذُ اِجْلِوَّاذاً رباعی نیز بر دو نوع است رباعی مجرد
و رباعی مزید رباعی مجرد را یک باب است فَعْلَلَ یُفَعْلِلُ فَعْلَلَةً و فِعْلَالاً
ہمچو دَحْرَجَ یُدَحْرِجُ دَحْرَجَةً و دِحْرَاجاً رباعی مزید را سہ باب است
باب اول تَفَعْلَلَ یَتَفَعْلَلُ تَفَعْلُلاً ہمچو تَدَحْرَجَ یَتَدَحْرَجُ تَدَحْرُجاً
باب دوم اِفْعَنْلَلَ یَفْعَنْلِلُ اِفْعِنْلَالاً ہمچو اِبْرَنْشَقَ یَبْرَنْشِقُ

ابرنشا فاباب سیوم افعلل یفعلل افعلالا همچو اقشعر
یقشعر اقشعرارا حرف بر دو نوع است حرف اصلی و حرف زاید
حرف اصلی آن است که در مقابله فا و عین و لام بود همچو ذهب بروزن فعل
حرف زاید آن است که در مقابله فا و عین و لام نبود همچو اکرم بروزن افعل
حرف اصلی در ثلاثی سه است و در رباعی چهار و در خماسی پنج بدانکه اقسام اسم و
فعل از هفت قسم بیرون نیست صحیح است یا مضاعف است یا مثال است یا اجوف
است یا ناقص است یا لفیف است یا ملتوی است صحیح آن است که در مقابله فا و عین
و لام او دو حرف از یک جنس نبود و حرف علت نباشد همچو ضرب بروزن فعل
حرف علت سه است واو است و الف است و یا است مضاعف بر دو نوع است مضاعف
ثلاثی و مضاعف رباعی مضاعف ثلاثی آن است که در مقابله عین و لام او دو حرف
از یکجنس باشد همچو فرّ بروزن فعل مضاعف رباعی آن است که در مقابله فا و لام اول
و عین و لام ثانی دو حرف از یکجنس باشد همچو صرصر بروزن فعلل مثال آن است
که در مقابله فاء او حرف علت بود همچو وعد و یسر اجوف آن است که در مقابله
عین او حرف علت بود همچو قال و باع اصلهما قول و بیع ناقص آن است
که در مقابله لام او حرف علت بود همچو رضی بروزن فعل لفیف آن است که
در مقابله عین و لام او حرف علت بود همچو قوی بروزن فعل ملتوی آن است
که در مقابله فا و لام او حرف علت بود همچو ولی بروزن فعل بدانکه
اسم بر دو نوع است اسم جامد و اسم مشتق اسم جامد آن است که از وی چیزی بیرون
آورده نشود همچو رجل و فرس اسم مشتق آن است که از وی چیزی بیرون
آورده شود همچو الضرب زدن و القتل کشتن عرب از هر مصدری
دوازده چیز اشتقاق میکنند ماضی و مضارع و اسم فاعل و اسم مفعول و جحد

و نفی و امر و نهی و اسم زمان و اسم مکان و اسم آلت و اسم تفضیل ماضی زمانِ
گذشته را گویند مضارع زمانِ آینده را گویند اسم فاعل نامِ کار کننده اسم مفعول
نامِ کار کرده شده جحد انکار ماضی نفی انکار مستقبل امر فرمودن نهی باز داشتن
اسم زمان نام وقتِ کردنِ کار اسم مکان نام جای کردن کار اسم آلت نام
آنچه بوی کار کنند اسم تفضیل نام بهتر همچو ضَرَبَ یَضْرِبُ ضَرْبًا فَهُوَ ضَارِبٌ
وَذَاكَ مَضْرُوبٌ لَمْ یَضْرِبْ لَا یَضْرِبُ اِضْرِبْ لَا تَضْرِبْ مَضْرِبٌ
مِضْرَابٌ اَضْرَبُ ضَرَبَ زد وی مرد صیغهٔ فعل ماضی یَضْرِبُ
میزند وی مرد صیغهٔ فعل مضارع ضَرْبًا زدن مصدر فَهُوَ ضَارِبٌ پس وی
مرد زننده است صیغه اسم فاعل وَذَاكَ مَضْرُوبٌ و این مرد زده شده است
صیغه اسم مفعول لَمْ یَضْرِبْ نزد وی مرد صیغه فعل جحد لَا یَضْرِبُ نمیزند وی مرد
صیغه نفی اِضْرِبْ بزن تو مرد صیغه فعل امر حاضر لَا تَضْرِبْ مزن تو مرد صیغه
فعل نهی مَضْرِبٌ وقت زدن و جای زدن اسم زمان و اسم مکان مِضْرَابٌ
آنچه با وی زنند اسم آلت اَضْرَبُ زننده تر اسم تفضیل فعل او را محدثی (حدث است ۳)
باید محدثِ او فاعلِ اوست فعل واحد بود یا تثنیه یا جمع و هر یک ازینها مذکر بود
یا مونث غایب بود یا مخاطب یا متکلم واحد یکی را گویند تثنیه دو را گویند جمع سه را
گویند یا بیشتر مذکر مرد مونث زن غایب آنکه ازوی سخن گویند مخاطب آنکه با وی
سخن گویند متکلم سخن گوینده فعل ماضی معلوم را چهارده صیغه است سه اول برای
مذکر غایب است و سه دیگر برای مونث غایبه و سه دیگر برای مذکر مخاطب و سه دیگر برای
مونث مخاطبه و دو برای متکلم همچو ضَرَبَ ضَرَبَا ضَرَبُوا ضَرَبَتْ ضَرَبَتَا
ضَرَبْنَ ضَرَبْتَ ضَرَبْتُمَا ضَرَبْتُمْ ضَرَبْتِ ضَرَبْتُمَا ضَرَبْتُنَّ
ضَرَبْتُ ضَرَبْنَا = ضَرَبَ زد وی مرد صیغه واحد مذکر غایب معلوم

غایبین

فعل ماضی ضَرَبَا زدند ایشان دو مرد صیغه تثنیه مذکر معلوم فعل ماضی ضَرَبُوا
زدند ایشان همه مردان صیغه جمع مذکر غایبین معلوم فعل ماضی ضَرَبَتْ زد وی
زن صیغه واحد مونث غایبه معلوم فعل ماضی ضَرَبَتَا زدند ایشان دو زن صیغه
تثنیه غایبتین مونث معلوم فعل ماضی ضَرَبْنَ زدند ایشان همه زنان صیغه
جمع مونث غایبات معلوم فعل ماضی ضَرَبْتَ زدی تو مرد صیغه واحد مذکر
مخاطب معلوم فعل ماضی ضَرَبْتُمَا زدید شما دو مرد صیغه تثنیه مذکر مخاطبین معلوم
فعل ماضی ضَرَبْتُمْ زدید شما همه مردان صیغه جمع مذکر مخاطبین معلوم فعل ماضی
ضَرَبْتِ زدی تو زن صیغه واحد مونث مخاطبه معلوم فعل ماضی ضَرَبْتُمَا زدید
شما دو زن صیغه تثنیه مونث مخاطبتین معلوم فعل ماضی ضَرَبْتُنَّ زدید شما همه
زنان صیغه جمع مونث مخاطبات معلوم فعل ماضی ضَرَبْتُ زدم من صیغه واحد
متکلم معلوم فعل ماضی ضَرَبْنَا زدیم ما صیغه جمع متکلم معلوم فعل ماضی —

اگر خواهی که فعل ماضی معلوم را مجهول کنی ما قبل حرف آخر را کسره کن و هر متحرکی که پیش
از وی بود آنرا ضمه کن همچو ضَرَبَ بود معلوم ضُرِبَ شد مجهول - مجهول فعل
ماضی را نیز چهارده صیغه است همچو ضُرِبَ ضُرِبَا ضُرِبُوا ضُرِبَتْ ضُرِبَتَا
ضُرِبْنَ ضُرِبْتَ ضُرِبْتُمَا ضُرِبْتُمْ ضُرِبْتِ ضُرِبْتُمَا ضُرِبْتُنَّ
ضُرِبْتُ ضُرِبْنَا ضُرِبَ زده شد وی مرد صیغه واحد مذکر غایب مجهول
فعل ماضی ضُرِبَا زده شدند ایشان دو مرد صیغه تثنیه مذکر غایبین مجهول فعل
ماضی ضُرِبُوا زده شدند ایشان همه مردان صیغه جمع مذکر غایبین مجهول فعل ماضی
ضُرِبَتْ زده شد وی زن صیغه واحد مونث غایبه مجهول فعل ماضی ضُرِبَتَا
زده شدند ایشان دو زن صیغه تثنیه مونث غایبتین مجهول فعل ماضی ضُرِبْنَ
زده شدند ایشان همه زنان صیغه جمع مونث غایبات مجهول فعل ماضی ضُرِبْتَ

زده شدی تو مرد صیغه واحد مذکر مخاطب مجهول فعل ماضی ضُرِبْتُمَا زده شدید
شما دو مرد صیغه تثنیه مذکر مخاطبین مجهول فعل ماضی ضُرِبْتُمْ زده شدید شما
همه مردان صیغه جمع مذکر مخاطبین مجهول فعل ماضی ضُرِبْتِ زده شدی تو زن
صیغه واحد مونث مخاطبه مجهول فعل ماضی ضُرِبْتُمَا زده شدید شما دو زن صیغه
تثنیه مونث مخاطبتین مجهول فعل ماضی ضُرِبْتُنَّ زده شدید شما همه زنان صیغه
جمع مونث مخاطبات مجهول فعل ماضی ضُرِبْتُ زده شدم من صیغه واحد متکلم
مجهول فعل ماضی ضُرِبْنَا زده شدیم ما صیغه جمع متکلم مجهول فعل ماضی —
بدانکه فعل مضارع آن است که در اول وی یکی از حروف اَتَیْنَ باشد حروف
اَتَیْنَ چهار است یا و تا و همزه و نون یا در چهار صیغه در آید در صیغه های مذکر غائب
و در صیغه جمع مونث غایبات و تا در هشت صیغه در آید در شش صیغه حاضر و در دو صیغه
مونث غایب و همزه در واحد متکلم و نون در جمع متکلم فعل مضارع معلوم را چهارده
صیغه است همچو یَضْرِبُ یَضْرِبَانِ یَضْرِبُونَ تَضْرِبُ تَضْرِبَانِ
یَضْرِبْنَ تَضْرِبُ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُونَ تَضْرِبِینَ تَضْرِبَانِ
تَضْرِبْنَ اَضْرِبُ نَضْرِبُ — یَضْرِبُ میزند وی مرد صیغه واحد مذکر
غایب معلوم فعل مضارع یَضْرِبَانِ میزنند ایشان دو مرد صیغه تثنیه مذکر غایبین
معلوم فعل مضارع یَضْرِبُونَ میزنند ایشان همه مردان صیغه جمع مذکر غایبین
معلوم فعل مضارع تَضْرِبُ میزند وی زن صیغه واحد مونث غایبه معلوم فعل
مضارع تَضْرِبَانِ میزنند ایشان دو زن صیغه تثنیه مونث غایبتین معلوم
فعل مضارع یَضْرِبْنَ میزنند ایشان همه زنان صیغه جمع مونث غایبات معلوم
فعل مضارع تَضْرِبُ میزنی تو مرد صیغه واحد مذکر مخاطب معلوم فعل مضارع
تَضْرِبَانِ میزنید شما دو مرد صیغه تثنیه مذکر مخاطبین معلوم فعل مضارع تَضْرِبُونَ

میزنید شما همه مردان صیغه جمع مذکر مخاطبین معلوم فعل مضارع تَضْرِبِینَ
میزنی تو یک زن صیغه واحد مونث مخاطبه معلوم فعل مضارع تَضْرِبَانِ میزنید شما
دو زن صیغه تثنیه مونث مخاطبتین معلوم فعل مضارع تَضْرِبْنَ میزنید شما
همه زنان صیغه جمع مونث مخاطبات معلوم فعل مضارع اَضْرِبُ میزنم من
صیغه واحد متکلم معلوم فعل مضارع نَضْرِبُ میزنیم ما صیغه جمع متکلم معلوم فعل
مضارع = اگر خواهی که فعل مضارع معلوم را مجهول کنی ماقبل حرف آخر را فتحه
کن و حرف مضارع را ضمه کن همچو یَضْرِبُ بود معلوم یُضْرَبُ شد مجهول =
مجهول فعل مضارع را نیز چهارده صیغه است همچو یُضْرَبُ یُضْرَبَانِ یُضْرَبُونَ
تُضْرَبُ تُضْرَبَانِ یُضْرَبْنَ تُضْرَبُ تُضْرَبَانِ تُضْرَبُونَ
تُضْرَبِینَ تُضْرَبَانِ تُضْرَبْنَ اُضْرَبُ نُضْرَبُ = یُضْرَبُ
زده میشود وی مرد صیغه واحد مذکر غایب مجهول فعل مضارع یُضْرَبَانِ زده میشوند
ایشان دو مرد صیغه تثنیه مذکر غایبین مجهول فعل مضارع یُضْرَبُونَ زده میشوند
ایشان همه مردان صیغه جمع مذکر غایبین مجهول فعل مضارع تُضْرَبُ زده میشود
وی زن صیغه واحد مونث غایبه مجهول فعل مضارع تُضْرَبَانِ زده میشوند ایشان
دو زن صیغه تثنیه مونث غایبتین مجهول فعل مضارع یُضْرَبْنَ زده میشوند ایشان
همه زنان صیغه جمع مونث غایبات مجهول فعل مضارع تُضْرَبُ زده میشوی تو مرد
صیغه واحد مذکر مخاطب مجهول فعل مضارع تُضْرَبَانِ زده میشوید شما دو مرد صیغه
تثنیه مذکر مخاطبین مجهول فعل مضارع تُضْرَبُونَ زده میشوید شما همه مردان صیغه
جمع مذکر مخاطبین مجهول فعل مضارع تُضْرَبِینَ زده میشوی تو زن صیغه واحد
مونث مخاطبه مجهول فعل مضارع تُضْرَبَانِ زده میشوید شما دو زن صیغه تثنیه
مونث مخاطبتین مجهول فعل مضارع تُضْرَبْنَ زده میشوید شما همه زنان صیغه جمع

مونث مخاطبات مجهول فعل مضارع اُضْرَبُ زده میشوم من صیغه واحد متکلم
مجهول فعل مضارع نُضْرَبُ زده میشویم ما صیغه جمع متکلم مجهول فعل مضارع
بدانکه اسم فاعل از بابهای ثلاثی مجرد بروزن فَاعِلٌ می آید همچو ضَارِبٌ
وَنَاصِرٌ واز غیر بابهای ثلاثی مجرد بروزن فعل مضارع معلوم می آید باوردن
میم مضمومه بجای حرف مضارع وبکسر ماقبل حرف آخر همچو مُکْرِمٌ و مُدَحْرِجٌ
اسم فاعل راشش صیغه ست همچو ضَارِبٌ ضَارِبَانِ ضَارِبُوْنَ ضَارِبَةٌ
ضَارِبَتَانِ ضَارِبَاتٌ + ضَارِبٌ یکمرد زننده است صیغه واحد مذکر
اسم فاعل ضَارِبَانِ دومرد زننده است صیغه تثنیه مذکر اسم فاعل ضَارِبُوْنَ
سه مرد زننده ست یا بیشتر صیغه جمع مذکر اسم فاعل ضَارِبَةٌ یکزن زننده ست
صیغه واحد مونث اسم فاعل ضَارِبَتَانِ دوزن زننده ست صیغه تثنیه مونث
اسم فاعل ضَارِبَاتٌ سه زن زننده ست یا بیشتر صیغه جمع اسم فاعل **بدانکه** مونث ۳
اسم مفعول ازبابهای ثلاثی مجرد بروزن مَفْعُوْلٌ می آید همچو مَضْرُوْبٌ وَ
مَنْصُوْرٌ واز غیر بابهای ثلاثی مجرد بروزن فعل مضارع مجهول می آید باوردن
میم مضمومه بجای حرف مضارع وبفتح ماقبل حرف آخر همچو مُکْرَمٌ و مُدَحْرَجٌ
اسم مفعول رانیز شش صیغه ست همچو مَضْرُوْبٌ مَضْرُوْبَانِ مَضْرُوْبُوْنَ
مَضْرُوْبَةٌ مَضْرُوْبَتَانِ مَضْرُوْبَاتٌ + مَضْرُوْبٌ یکمرد زده شده است
صیغه واحد مذکر اسم مفعول مَضْرُوْبَانِ دومرد زده شده ست صیغه تثنیه مذکر اسم
مفعول مَضْرُوْبُوْنَ سه مرد یا بیشتر زده شده ست صیغه جمع مذکر اسم مفعول
مَضْرُوْبَةٌ یکزن زده شده ست صیغه واحد مونث اسم مفعول مَضْرُوْبَتَانِ
دوزن زده شده ست صیغه تثنیه مونث اسم مفعول مَضْرُوْبَاتٌ سه زن زده شده
است یا بیشتر صیغه جمع مونث اسم مفعول **بدانکه** جحد فعل مضارعیست که دراول وی

همین

لم در آید و آخر او را جزم کند و نون های اعرابی حذف کند مگر نون جمع مونث که آنرا حذف نکند فعل جحد معلوم را نیز چهارده صیغه است هیچو لم یضرب لم یضربا لم یضربوا لم تضرب لم تضربا لم یضربن لم تضرب لم تضربا لم تضربوا لم تضربی لم تضربا لم تضربن لم اضرب لم نضرب لم یضرب نزدوی مرد صیغهٔ واحد مذکر غایب معلوم فعل جحد لم یضربا نزدند ایشان دو مرد صیغهٔ تثنیه مذکر غائبین معلوم فعل جحد لم یضربوا نزدند ایشان همه مردان صیغه جمع مذکر غائبین معلوم فعل جحد لم تضرب نزدوی زن صیغهٔ واحد مونث غایبه معلوم فعل جحد لم تضربا نزدند ایشان دو زن صیغه تثنیه مونث غایبتین معلوم فعل جحد لم یضربن نزدند ایشان همه زنان صیغه جمع مونث غایبات معلوم فعل لم تضرب نزدی تو مرد صیغهٔ واحد مذکر مخاطب معلوم فعل جحد لم تضربا نزدید شما دو مرد صیغه تثنیه مذکر مخاطبین معلوم فعل جحد لم تضربوا نزدید شما همه مردان صیغه جمع مذکر مخاطبین معلوم فعل جحد لم تضربی نزدی تو زن صیغهٔ واحد مونث مخاطبه معلوم فعل جحد لم تضربا نزدید شما دو زن صیغه تثنیه مونث مخاطبتین معلوم فعل جحد لم تضربن نزدید شما همه زنان صیغه جمع مونث مخاطبات معلوم فعل جحد لم اضرب نزدم من صیغهٔ واحد متکلم معلوم فعل جحد لم نضرب نزدیم ما صیغه جمع متکلم معلوم فعل جحد اگر خواهی که فعل جحد معلوم را مجهول کنی ما قبل حرف آخر را فتحه کن و حرف مضارع را ضمه کن همچو لم یضرب بود معلوم لم یُضرَب شد مجهول فعل جحد مجهول را نیز چهارده صیغه است همچو لم یُضرَب لم یُضربا لم یُضربوا لم تُضرَب لم تُضربا لم یُضربن لم تُضرَب لم تُضربا لم تُضربوا لم تُضربی لم تُضربا لم تُضربن لم اُضرَب لم نُضرَب + لم یُضرَب زده نشد وی مرد صیغهٔ واحد مذکر غایب مجهول فعل جحد لم یُضربا زده نشدند ایشان

والجحد انکار الماضی والنفی انکار المستقبل ۱۲ والنفی بمنزلۃ انکار ... مجموع الفوائد

الفرق بین الجحد والنفی ان النافی ان کان صادقا ... یسمی جحدا ... یسمی نفیا ... واستعمالها ... ولیس ... النفی ... من ... نفی ... مولوی ... اتقان

دو مرد صیغه تثنیه مذکر غایبین مجهول فعل جحد لَمْ یُضْرَبَا زده نشدند ایشان همه مردان صیغه جمع مذکر غایبین مجهول فعل جحد لَمْ تُضْرَبْ زده نشد وی زن صیغه واحد مونث غایبه مجهول فعل جحد لَمْ تُضْرَبَا زده نشدند ایشان دو زن صیغه تثنیه مونث غایبتین مجهول فعل جحد لَمْ یُضْرَبْنَ زده نشدند ایشان همه زنان صیغه جمع مونث غایبات مجهول فعل جحد لَمْ تُضْرَبْ زده نشدی تو مرد صیغه واحد مذکر مخاطب مجهول فعل جحد لَمْ تُضْرَبَا زده نشدید شما دو مرد صیغه تثنیه مذکر مخاطبین مجهول فعل جحد لَمْ تُضْرَبُوْا زده نشدید شما همه مردان صیغه جمع مذکر مخاطبین مجهول فعل جحد لَمْ تُضْرَبِیْ زده نشدی تو زن صیغه واحد مونث مخاطبه مجهول فعل جحد لَمْ تُضْرَبَا زده نشدید شما دو زن صیغه تثنیه مونث مخاطبتین مجهول فعل جحد لَمْ تُضْرَبْنَ زده نشدید شما همه زنان صیغه جمع مونث مخاطبات مجهول فعل جحد لَمْ اُضْرَبْ زده نشدم من صیغه واحد متکلم مجهول فعل جحد لَمْ نُضْرَبْ زده نشدیم ما صیغه جمع متکلم مجهول فعل جحد **بدانکه** نفی فعل مضارع است که در اول وی لاء نفی در آید آخر او را جزم نکند و نونهای اعرابی را حذف نکند فعل نفی معلوم را نیز چهارده صیغه است همچو لَا یَضْرِبُ لَا یَضْرِبَانِ لَا یَضْرِبُوْنَ لَا تَضْرِبُ لَا تَضْرِبَانِ لَا یَضْرِبْنَ لَا تَضْرِبُ لَا تَضْرِبَانِ لَا تَضْرِبُوْنَ لَا تَضْرِبِیْنَ لَا تَضْرِبَانِ لَا تَضْرِبْنَ لَا اَضْرِبُ لَا نَضْرِبُ + لَا یَضْرِبُ نمیزند وی مرد صیغه واحد مذکر غایب معلوم فعل نفی لَا یَضْرِبَانِ نمیزنند ایشان دو مرد صیغه تثنیه مذکر غایبین معلوم فعل نفی لَا یَضْرِبُوْنَ نمیزنند ایشان همه مردان صیغه جمع مذکر غایبین معلوم فعل نفی لَا تَضْرِبُ نمیزند وی زن صیغه واحد مونث غایبه معلوم فعل نفی لَا تَضْرِبَانِ نمیزنند ایشان دو زن صیغه تثنیه مونث غایبتین معلوم فعل نفی لَا یَضْرِبْنَ نمیزنند ایشان همه زنان صیغه جمع مونث غایبات معلوم فعل نفی لَا تَضْرِبُ

نمیزنی تو مرد صیغه واحد مذکر مخاطب معلوم فعل نفی لَا تَضْرِبَانِ نمیزنید شما دو مرد
صیغه تثنیه مذکر مخاطبین معلوم فعل نفی لَا تَضْرِبُوْنَ نمیزنید شما همه مردان صیغه جمع
مذکر مخاطبین معلوم فعل نفی لَا تَضْرِبِیْنَ نمیزنی تو زن صیغه واحد مونث مخاطبه معلوم
فعل نفی لَا تَضْرِبَانِ نمیزنید شما دو زن صیغه تثنیه مونث مخاطبتین معلوم فعل نفی
لَا تَضْرِبْنَ نمیزنید شما همه زنان صیغه جمع مونث مخاطبات معلوم فعل نفی لَا اَضْرِبُ
نمیزنم من صیغه واحد متکلم معلوم فعل نفی لَا نَضْرِبُ نمیزنیم ما صیغه جمع متکلم معلوم
فعل نفی **اگر خواهی** که فعل نفی معلوم را مجهول کنی ماقبل حرف آخر را فتحه کن و حرف مضارع را
ضمه کن همچو لَا یَضْرِبُ بود معلوم لَا یُضْرَبُ شد مجهول - مجهول فعل نفی را نیز چهارده
صیغه است همچو لَا یُضْرَبُ لَا یُضْرَبَانِ لَا یُضْرَبُوْنَ لَا تُضْرَبُ لَا تُضْرَبَانِ
لَا یُضْرَبْنَ لَا تُضْرَبُ لَا تُضْرَبَانِ لَا تُضْرَبُوْنَ لَا تُضْرَبِیْنَ لَا
تُضْرَبَانِ لَا تُضْرَبْنَ لَا اُضْرَبُ لَا نُضْرَبُ + لَا یُضْرَبُ زده نمیشود
وی مرد صیغه واحد مذکر غایب مجهول فعل نفی لَا یُضْرَبَانِ زده نمیشوند ایشان دو مرد صیغه
تثنیه مذکر غایبین مجهول فعل نفی لَا یُضْرَبُوْنَ زده نمیشوند ایشان همه مردان صیغه
جمع مذکر غایبین مجهول فعل نفی لَا تُضْرَبُ زده نمیشود وی زن صیغه واحد مونث غایبه
مجهول فعل نفی لَا تُضْرَبَانِ زده نمیشوند ایشان دو زن صیغه تثنیه مونث غایبتین مجهول
فعل نفی لَا یُضْرَبْنَ زده نمیشوند ایشان همه زنان صیغه جمع مونث غایبات مجهول فعل
نفی لَا تُضْرَبُ زده نمیشوی تو مرد صیغه واحد مذکر مخاطب مجهول فعل نفی لَا تُضْرَبَانِ
زده نمیشوید شما دو مرد صیغه تثنیه مذکر مخاطبین مجهول فعل نفی لَا تُضْرَبُوْنَ زده نمیشوید
شما همه مردان صیغه جمع مذکر مخاطبین مجهول فعل نفی لَا تُضْرَبِیْنَ زده نمیشوی تو زن
صیغه واحد مونث مخاطبه مجهول فعل نفی لَا تُضْرَبَانِ زده نمیشوید شما دو زن صیغه
تثنیه مونث مخاطبتین مجهول فعل نفی لَا تُضْرَبْنَ زده نمیشوید شما همه زنان صیغه جمع

مونث مخاطبات مجهول فعل نفی لا اُضرَب زده نمی شوم من صیغه واحد متکلم
مجهول فعل نفی لا نُضرَب زده نمیشویم ما صیغه جمع متکلم مجهول فعل نفی --
بدانکه امر بر دو نوع است امر بی لام و امر با لام امر بی لام از فعل مضارع مخاطب
معلوم میگیریم و تمام وی بدو عمل است عمل اول آنست که نظر کنیم بآخر کلمه اگر آخر
کلمه صحیح باشد ساکن کنیم همچو تعلّم و تضرب و اگر ماقبل آخر کلمه ساکن بود ساقط کنیم
همچو تقل و تبع و تخف و اگر آخر کلمه معتل بود می اندازیم همچو ترم و تدع
و اگر آخر کلمه مدغم بود از باب یفعُل در آخرش چهار وجه روا ضمه روا فتحه روا
کسره روا تسکین روا بعد فک ادغام همچو تشدُّ روا تشدَّ روا تشدِّ روا
تشدُد روا و اگر از غیر باب یفعُل بود در آخرش سه وجه روا ست غیر ضمه فتحه
روا کسره روا تسکین روا همچو تفرَّ روا تفرِّ روا تفرِر روا

باع یبیع از تبیع امر میگیریم بدو عمل عمل اول آن آنست
که نظر کنیم بآخر کلمه آخر کلمه صحیح است ساکن کنیم
تبیع شد پس التقای ساکنین شد درمیان
یا و عین یا را حذف کردیم تبع شد

عمل دوم آن است که تا حرف مضارع را دور کنیم نظر کنیم بما بعد او اگر ما بعد متحرک
بود و از غیر باب یُفعِل بود امر تمام شد همچو قل و بع و اگر ما بعد حرف مضارع
ساکن بود اگر از باب یفعُل بود در اولش همزه مضمومه می آریم همچو اُنصر و اُشرف

واگر از غیر باب یَفْعُلُ بود در اولش همزهٔ مکسوره می آریم همچو اِضْرِبْ و اِعْلَمْ
واگر از باب یُفْعِلُ بود در اولش همزهٔ مفتوحه ساقطه می آریم خواه ما بعد او متحرک
بود خواه ساکن همچو اَکْرِمْ و اَقِمْ و امر بالام از فعل مضارع غایب میگیریم
و تمام وی بعمل اول است بعد از در آوردن لام مکسوره بر اول حرف مضارع همچو
لِیَضْرِبْ و لِیَعْلَمْ و لِیَقُلْ و لِیَبِعْ و لِیَخَفْ و لِیَشُدَّ و لِیَشُدِّ و
لِیَشُدُّ و لِیَشْدُدْ

[illegible]

امر بی لام را شش صیغه است و این را امر حاضر نیز گویند همچو اِضْرِبْ اِضْرِبَا
اِضْرِبُوا اِضْرِبِي اِضْرِبَا اِضْرِبْنَ. بزن تو مرد صیغهٔ واحد مذکر مخاطب
معلوم فعل امر حاضر. اِضْرِبَا بزنید شما دو مرد صیغهٔ تثنیهٔ مذکر مخاطبین معلوم فعل امر حاضر.
اِضْرِبُوا بزنید شما همه مردان صیغهٔ جمع مذکر مخاطبین معلوم فعل امر حاضر. اِضْرِبِي
بزن تو زن صیغهٔ واحد مونث مخاطبه معلوم فعل امر حاضر. اِضْرِبَا بزنید شما دو زن
صیغهٔ تثنیهٔ مونث مخاطبتین معلوم فعل امر حاضر. اِضْرِبْنَ بزنید شما همه زنان صیغهٔ جمع
مونث مخاطبات معلوم فعل امر حاضر. امر بالام را هشت صیغه است و آنرا امر
غایب نیز گویند همچو لِیَضْرِبْ لِیَضْرِبَا لِیَضْرِبُوا لِتَضْرِبْ لِتَضْرِبَا لِیَضْرِبْنَ
لِاَضْرِبْ لِنَضْرِبْ. لِیَضْرِبْ گو بزند وی مرد صیغهٔ واحد مذکر غایب معلوم فعل
امر غایب. لِیَضْرِبَا گو بزنند ایشان دو مرد صیغهٔ تثنیهٔ مذکر غایبین معلوم فعل امر غایب

لِیَضرِبُوا گو بزنند ایشان همه مردان صیغه جمع مذکر غایبین معلوم فعل امر غایب
لِتَضرِبْ گو بزند وی زن صیغه واحد مونث غایبه معلوم فعل امر غایب لِتَضرِبَا
گو بزنند ایشان دو زن صیغه تثنیه مونث غایبتین معلوم فعل امر غایب لِیَضرِبنَ
گو بزنند ایشان همه زنان صیغه جمع مونث غایبات معلوم فعل امر غایب لِاَضرِبْ
گو بزنم من صیغه واحد متکلم معلوم فعل امر غایب لِنَضرِبْ گو بزنیم ما صیغه
جمع متکلم معلوم فعل امر غایب بدانکه مجهول امر بالام را چهارده صیغه است
وحاضر بیش از غایب آید همچو لِتُضرَبْ لِتُضرَبَا لِتُضرَبُوا لِتُضرَبِی
لِتُضرَبَا لِتُضرَبنَ لِیُضرَبْ لِیُضرَبَا لِیُضرَبُوا لِتُضرَبْ لِتُضرَبَا
لِیُضرَبنَ لِاُضرَبْ لِنُضرَبْ = لِتُضرَبْ گو زده شوی تو مرد صیغه واحد
مذکر مخاطب مجهول فعل امر غایب لِتُضرَبَا گو زده شوید شما دو مرد صیغه تثنیه مذکر مخاطبین
مجهول فعل امر غایب لِتُضرَبُوا گو زده شوید شما همه مردان صیغه جمع مذکر مخاطبین
مجهول فعل امر غایب لِتُضرَبِی گو زده شوی تو زن صیغه واحد مونث مخاطبه
مجهول فعل امر غایب لِتُضرَبَا گو زده شوید شما دو زن صیغه تثنیه مونث مخاطبتین
مجهول فعل امر غایب لِتُضرَبنَ گو زده شوید شما همه زنان صیغه جمع مونث
مخاطبات مجهول فعل امر غایب لِیُضرَبْ گو زده شود وی مرد صیغه واحد مذکر غایب
مجهول فعل امر غایب لِیُضرَبَا گو زده شوند ایشان دو مرد صیغه تثنیه مذکر غایبین
مجهول فعل امر غایب لِیُضرَبُوا گو زده شوند ایشان همه مردان صیغه جمع مذکر
غایبین مجهول فعل امر غایب لِتُضرَبْ گو زده شود وی زن صیغه واحد مونث
غایبه مجهول فعل امر غایب لِتُضرَبَا گو زده شوند ایشان دو زن صیغه تثنیه مونث
غایبتین مجهول فعل امر غایب لِیُضرَبنَ گو زده شوند ایشان همه زنان صیغه جمع
مونث غایبات مجهول فعل امر غایب لِاُضرَبْ گو زده شوم من صیغه واحد متکلم
مجهول فعل امر غایب لِنُضرَبْ گو زده شویم ما صیغه جمع متکلم

مجهول فعل امر غایب بدانکه نون تاکید بر دو نوع است نون تاکید ثقیله و نون تاکید
خفیفه نون تاکید ثقیله نونی است که متحرک و مشدد میباشد و نون تاکید خفیفه نونی است که
ساکن و مخفف میباشد و هر جاکه نون تاکید ثقیله در می آید نون تاکید خفیفه نیز می در آید مگر
در تثنیه ها و جمع مونث که نون تاکید خفیفه نمی در آید نون تاکید ثقیله و خفیفه در امر و نهی
و در هر جاکه در وی معنی طلب باشد می در آید و نون تاکید ثقیله در امر حاضر بشش صیغه می
در آید همچو اِضْرِبَنَّ اِضْرِبَانِّ اِضْرِبُنَّ اِضْرِبِنَّ اِضْرِبَانِّ اِضْرِبْنَانِّ
اِضْرِبَنَّ بزن تو مرد هر آینه هر آینه صیغهٔ واحد مذکر مخاطب معلوم فعل امر حاضر
موکد بنون تاکید ثقیله اِضْرِبَانِّ بزنید شما دو مرد هر آینه هر آینه صیغه تثنیه مذکر مخاطبین معلوم
فعل امر حاضر موکد بنون تاکید ثقیله اِضْرِبُنَّ بزنید شما همه مردان هر آینه هر آینه صیغه جمع مذکر
مخاطبین معلوم فعل امر حاضر موکد بنون تاکید ثقیله اِضْرِبِنَّ بزن تو زن هر آینه هر آینه صیغه
واحد مونث مخاطبه معلوم فعل امر حاضر موکد بنون تاکید ثقیله اِضْرِبَانِّ بزنید شما
دو زن هر آینه هر آینه صیغه تثنیه مونث مخاطبتین معلوم فعل امر حاضر موکد بنون تاکید
ثقیله اِضْرِبْنَانِّ بزنید شما همه زنان هر آینه هر آینه صیغه جمع مونث مخاطبات
معلوم فعل امر حاضر موکد بنون تاکید ثقیله و نون تاکید ثقیله در هشت صیغه امر
غایب نیز می در آید همچو لِیَضْرِبَنَّ لِیَضْرِبَانِّ لِیَضْرِبُنَّ لِتَضْرِبَنَّ لِتَضْرِبَانِّ
لِیَضْرِبْنَانِّ لِاَضْرِبَنَّ لِنَضْرِبَنَّ   لِیَضْرِبَنَّ گو بزند وی مرد هر آینه هر آینه صیغه
واحد مذکر غایب معلوم فعل امر غایب موکد بنون تاکید ثقیله لِیَضْرِبَانِّ گو بزنند
ایشان دو مرد هر آینه هر آینه صیغه تثنیه مذکر غایبین معلوم فعل امر غایب موکد بنون
تاکید ثقیله لِیَضْرِبُنَّ گو بزنند ایشان همه مردان هر آینه هر آینه صیغه جمع مذکر غایبین معلوم
فعل امر غایب موکد بنون تاکید ثقیله لِتَضْرِبَنَّ گو بزند وی زن هر آینه هر آینه
صیغهٔ واحد مونث غایبه معلوم فعل امر غایب موکد بنون تاکید ثقیله لِتَضْرِبَانِّ

گو بزنند ایشان دو زن هر آینه هر آینه صیغه تثنیه مونث غایبتین معلوم فعل امر غایب موکد بنون تاکید ثقیله لِیَضْرِبْنَانِّ گو بزنند ایشان همه زنان صیغه جمع مونث غایبات معلوم فعل امر غایب موکد بنون تاکید ثقیله لِاَضْرِبَنَّ گو بزنم من هر آینه هر آینه صیغه واحد متکلم معلوم فعل امر غایب موکد بنون تاکید ثقیله لِنَضْرِبَنَّ گو بزنیم ما هر آینه هر آینه صیغه جمع متکلم معلوم فعل امر غایب موکد بنون تاکید ثقیله بدانکه نون تاکید خفیفه در امر حاضر به ۳ صیغه می در آید همچو اِضْرِبَنْ اِضْرِبُنْ اِضْرِبِنْ اِضْرِبَنْ بزن تو مرد هر آینه صیغه واحد مذکر مخاطب معلوم فعل امر حاضر موکد بنون تاکید خفیفه اِضْرِبُنْ بزنید شما همه مردان هر آینه صیغه جمع مذکر مخاطبین معلوم فعل امر حاضر موکد بنون تاکید خفیفه اِضْرِبِنْ بزن تو زن هر آینه صیغه واحد مونث مخاطبه معلوم فعل امر حاضر موکد بنون تاکید خفیفه و در امر غایب پنج صیغه می در آید همچو لِیَضْرِبَنْ لِیَضْرِبُنْ لِتَضْرِبَنْ ~~لاضربن~~ لِاَضْرِبَنْ لِنَضْرِبَنْ لِیَضْرِبَنْ گو بزند وی مرد هر آینه صیغه واحد مذکر غایب معلوم فعل امر غایب موکد بنون تاکید خفیفه لِیَضْرِبُنْ گو بزنند ایشان همه مردان هر آینه صیغه جمع مذکر غایبین معلوم فعل امر غایب موکد بنون تاکید خفیفه لِتَضْرِبَنْ گو بزند وی زن هر آینه صیغه واحد مونث غایبه معلوم فعل امر غایب موکد بنون تاکید خفیفه لِاَضْرِبَنْ گو بزنم من هر آینه صیغه واحد متکلم معلوم فعل امر غایب موکد بنون تاکید خفیفه لِنَضْرِبَنْ گو بزنیم ما هر آینه صیغه جمع متکلم معلوم فعل امر غایب موکد بنون تاکید خفیفه **بدانکه** نهی فعل مضارعیست که در اول وی لاء نهی در آید آخر او را جزم کند و نون های اعرابی را حذف کند مگر نون جمع مونث که آن را اسقاط نکند و حاضر بیش از غایب آید فعل نهی معلوم را چهارده صیغه است همچو

هر آینه

همچو أَفْضَل أَفْضَلَانِ أَفْضَلُونَ فُضْلَى فُضْلَيَانِ فُضَّل
أَفْضَل یکمرد بهتر ست صیغه واحد مذکر اسم تفضیل أَفْضَلَانِ دو مرد بهتر ا
صیغه تثنیه مذکر اسم تفضیل أَفْضَلُونَ سه مرد بهتر ست یا بیشتر صیغه جمع
مذکر اسم تفضیل فُضْلَى یک زن بهتر ست صیغه واحد مونث اسم تفضیل
فُضْلَيَانِ دو زن بهتر ست صیغه تثنیه مونث اسم تفضیل فُضَّل
سه زن بهتر ست یا بیشتر صیغه جمع مونث اسم تفضیل ۱۲ تمام شد

حرره محمد سیف الدین کاپی نویس کشمیری

خاتمة الطبع

مخفی نماند که درین خطهٔ بی نظیر از مدت چند سال بعض تاجران کتب در طبع کتب کشمیری اوقات خود صرف نموده از انطباع کتب بکار آمدنی طلاب علم محروم ماندند و اکثر طالبان علم شکایت آن بار بار میکردند و این فقیر بالحاح و ابرام آنها در طبع این نسخه کوشش بلیغ نموده و نقل صحیح که بدستخط خاص جناب مولنا و بالفضل اولنا حاوی علوم معقول و منقول مولوی غلام رسول میر واعظ صاحب کشمیری مرحوم نور الله مرقده و برد الله مضجعه بوده که خاصةً برای نور العین خواجه مولوی محمد یوسف صاحب سلمه الله تعالی در اخیر عمر تحریر فرموده بودند بدست آورده موافق آن کاپی نموده چهاپ کنانیده شد الحمد لله علی ذلک رجا آنکه طلباء علم این فقیر و کاتب و صاحب فرماش را بدعای خیر یاد و شاد فرمایند فقط و این نسخه بر جهة ذیل فروخت نموده میشود شایقین از انجا خرید نمایند

۱ بر مدرسهٔ نصرة الاسلام نزد مولوی حسین شاه صاحب وفائی مدرس اول عربی

۲ بر دوکان حافظ احمد الله و غلام رسول کتب فروش ٹنگی عمر

۳ در خانه محمد حبیب الله محله گانکهن متصل خانقاه معلی

۴ در قصبهٔ اسلام آباد بر دوکان خالق شاه

۵ در قصبهٔ باره موله بر دوکان ابراهیم جو و غلام علی کتب فروش

در قصبهٔ اسلام آباد محله کاری پوره بر دوکان محمد مقبول کتب فروش

المعلن ابو محمد حسن ابن ابو محمد حافظ ولی الله مرحوم امام مسجد گاڈه یار زینه کدل

بعون صانع مکین و مکان بفضل خلاق زمین و زمان

انشای منیر

در مطبع نامی منشی نولکشور بطبع مقبول جہان شد

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد از حمد ایزد جل و علا و پس از درود سید المرسلین محمد مصطفی صلی الله
علیه وسلم و علی آله واصحابه اجمعین بر راز شناسان سخن نهفته مباد که کتابیکه
از زبان خدیو پاک روان سیف خان به بعضی خوانین ستوده آیین نگارش پذیر
کلک جمله منیر گردیده بود از هم پریشانی حواس و برهمی خاطر از دیر باز [illegible]
اقباله ایزد بمقتضای کلک آمرزین باوقانه نتایج بود بیستم شهر ذیقعد
سنه هزار و پنجاه ۱۰۵۰ هجری بتوفیق ایزد جمعیت بخش درین صفحه فراهم آورد
امیدوار است که منظور نظر دیده وران مبین از روزگار قطعه ایکه در آیین
سخن پروری + نیست از انصاف طبیعت را گزیر + از من سکین درین
شورش تلیس سواد + گر خطای رفته است آهو مگیر + مکتوب کترین بندگان
سیف خان چون نقش سجود پیشانی ارباب نیاز برزمین خاکساری نهاده بعرض
حاشیه بوسان بساط تمکن بارگاه والا که فلک سایه والا از خاک نشینان

او ست میرساند + در ساعتیکه روشنائی با سیم نظرهای سعد بود سعادت

که خطار روشنش چون خطهای شعاعی از منجر آفتاب عیان گشته شرف ورود از الکراشت

و این نظرهانیهٔ الطاف لعالی را استقبال آن سر خطی بینش بدیدن شتافته

مهر بهمالین سا که چشم سرمه ناک شاهد مقصود تو از نور بوسید و آن حرز با مرو سیا

کشود بر چشم بهانه هنر نور علی نور سا الحسیم خود عائد نمود و از سواد روشنش

سواد دیده دل روشن ساخت و از خط سرمه گونش سرمه در چشم بینای

انداخت در چشم دولت چون ابروسجدت شکر بجا آورد و هر لحظه چون مژگان

بصد زبان ادای سپاس نمود مصراع شاد آن سعادت همین ست و بس +

از خط روشن آن نشان والا شان چنان روشن گشته که والا گوهرے

از لجهٔ امید بسیاحل مقصود بر آمد که چون گوهر شائسته تاج اریکت

و بلند اختری از مطلع اقبال بافق مراد رسید که چون اختر سزاوار

بختیاریست + آری طلوع آن اختر تابند خجسته و همایون باد و ظهور آن

گوهر ارزنده باعث نشاط روز افزون شوالی + همایون طالعیکه دلیل

سعادتش از فیروزی بخت مبرهن ست و فرخنده بختیکه تاریخ ولادتش

از فرخ فال کواکب روشن الخمس زبانی کنیم کلید در مبارکباد +

که کوکبش طالع ز مطلع اقبال + هزار موکب بخت و سعادتش در پی

هزار قافلهٔ قدر و جاهش از دنبال + رسید کوکبهٔ بخت گو زمانه بناز +

بیا که اختر امید گو سپهر ببال + نجابت از رخ نورانیش شده روشن +

سعادت از خط پیشانیش گرفته فال + کنار دایهٔ او تکیه گاه ناز و نعیم

زهی جنبش گهواره کش صبا و شمال + زهے سعادت دایه که

بدینسان اختری باعث شرف کنار او گردید و خجسته ساعت مهد که

بدینگونه گوهری در صدف جاگزین والا نسبا چنان ماه مرادی در کنار آمد که
کسر شان باسمان فرو نمی آید و مهد سامی چنان ناطحت والای
که پایش بر زمین نمیرسد بیت تا کند والایی او زیر سپهر پایه + فلک
آراسته گهوارهٔ زرین زنهار + از شرف خلعت خاصه که از تن
جشن عام بافته اند آن سرو پارسین سرفراز شده تن بمفاخرت[1] در والای
و کمر لباس گلناری بر میان جان بست بیت بیالید از بسکه بر خویشتن +
ز شادی نگنجید در پیرهن + آنکه تا اطلس زرین سپهر والا دست کسوت دارای
بر قامت اقبال آن سکندر طالع زینت یافت + مکتوب ۲ در تعزیت[2]
والا منشانی که پایه همت بر اوج سپهر نهاده اند و سر رشته
کار خود به صرصر تقدیر داده اند با رنگ و بوی گلشن جهان فانی[3]
غنچه وار نمی بندند و هواداری[4] یک هفته عمر گل کردار نمی پسندند
و با آئینی شمع در شبستان زندگانی می سوزند و رخ از فروغ حیات مستعار
نمی افروزند + و چون الف براستی روی از دنیا کناره می گیرند
و چون عین بدیده وری از روزگار عبرت[5] می پذیرند و رقوم[6] حیات را
سراب[7] مرتسم می دارند + و زندگانی را نقش بر آب می انگارند + و
عمر را باد سبکرو می دانند و بقا را آب روان می خوانند و هستی را
بحباب مثل می کنند و دنیا را انجاب و خیال می نامند علی الخصوص آن
خجسته شعار[8] دانش آموز دین و بینش اندوز دقیقه شناس خرد آگاه دستور[9]
والا دستگاه روشن جبین انجمن آرای برجیس[10] فطرت خورشید بالای
فلک کوکبه[11] فرخنده کوکب همایون طالع ستاره موکب[12] فروغ بخش انجمن
اقبال اوج گزین سپهر اجلال بیت آن آصف که ره سلیمان روزگار +

1 مفاخرت بفتح اول و فتح خا نازکردن و برابری کردن و بزرگی ۱۲ کشف اللغات
2 تعزیت بمعنی ماتم پرسی ۱۲ فارسی
3 ... ۱۲
4 هواداری بمعنی ... ۱۲
مستعار بالضم مفتوح بمعنی عاریت گرفته شده ۱۲
5 عبرت بالکسر بمعنی پند گرفتن ۱۲
6 رقوم بالضم بمعنی ... ۱۲
7 سراب بمعنی نمایش آب ... سراب بالفتح آن روشنی که در بیابان ...
8 ... ۱۲
9 ... دستور ... ۱۲
10 برجیس ... ستاره ... ۱۲
11 کوکبه بمعنی انبوهی ... ۱۲
12 موکب بالفتح ... ۱۲

مانند خاتمی از خبر لطف نامدار + از آنجا که در بعض اوقات صورت واقعه
پیش از وقوع در آینهٔ دل نمایش می گیرد روزی دل سلطان الملک روی انجمن
وجهه آن معاینه نمی شد و غم در خاطر چنین اثر می کرد که دم در آینه نمودار شد
سبب آن روشن نمی گشت ناگاه خبر رسید که خلوت نشین تتق حیا
و پرده گزین هودج کبریا بانوی بزرگ بارگاه کرم و خاتون عصمت کشور
خورشید سایهٔ بلند اختر سپهر پایهٔ عصمت آموز خلوتیان خلوت
افروز عصمتیان زهره کردار زهرا تمثال بلقیس منش مریم خصال
قبلهٔ پاک دامن مریم ... چون آفتاب روشن جبین در برج
خاک آرمید و چون آب پاک روان در دل خاک چون گرد به دیده
در غبار زمین جا گرفت که آیت صحف در خط غبار جا گرفت و بدانگونه
به خاک آرامش پذیرفته همه چشم به سرمه آرامش پذیر بیت رفت
زیر خاک و گیتی سر به سر تاریک شد + شب آری رود خورشید در زیر زمین
به علت گلشن جنت شتافت و جو سوان گلچین سرا بر ستار خویش
ساخت بهشت ... گفت و بهشتیان به هم شاد گشتند
و کوثر پاک دامن سرا الهی بر روی کار آمد + هو گیند آفرینش جان
از گزین واقعه جانسوز کو جانی تر نه بغم نالیده + و کجا دلی که کارش
به جگر کاوی نه صاله چشم خونبار اگر مژگان الفها برزن کشیده و مردم دیده
از سرمه لباس سیاه پوشیده این غم همه یکبارگان سرا انجمن برکهای
الله بیک داغ در آتش انداخت و این اندوه جمله گرم خوبان سرا چون
رشته شمع بیک آتش داغ ساخت بیت مهوشان را از سوز گریه بسته +
حلقهٔ چشم حلقهٔ ماتم + زلف دلدان سیاه مانند ... بر زند کمان از نقا

نهالهای نشان معدلت و خرمی دلها گذاشتند که پاینده حیات
ناپایدار بود و لیکن بر حاصلیت بنای عمر اگر همه با بحیات رسیده حرکت
آغوش خلل می‌پذیرد و دم حیات اگر همه فیض اعجاز مسیحا یافته است عاقبت
برباد میرود + حیات از دم مسیح نیست غنیم او توان خواهد + زندگانی بقاء
نه اکنون که او بنا برهی + و دل بر دم حیات بستن چون حباب گره
بر باد زدن است و امید بر زندگانی داشتن چون نقش بر آب نگاشتن

رباعی این عمر که بیثبات به بین آنرا + نقشی است که بر آب به بینی آنرا + دنیا
خوابیست زندگانی دروی + خوابیست که در خواب به بینی آنرا + اکنون
نیک اختران کام ناکام طلبی خون است بر او [illegible] شکیبائی تلخ و
خاطر غمگین را باندیشه صبر تسلی کمه از درگاه [illegible] طبع آن آصف
صفات مینماید که اگر [illegible] در دل و تن گزیده [illegible] روشن
جبین باد + و اگر ماه [illegible] افروز در برج خاکی جا گرفته + آفتاب جهان تاب صبح افروز باد

بیت تا بود زندگی خضر به گیتی جاوید + سبز باد این چمن عمر تو از آب بقا +

مکتوب ۳۶ به نواب معتقد خان نویسنده نگارنده صورت نامه چهره پرداز مقصود
و نقش طراز مرام آن بلند فطرت و الا دستگاه با نگارش نامه که از رشک
آب و رنگش غنچه گل بر خود پیچیده نگاشته کلک هنر نگارش ابلق صورت
[illegible] بانگارش است + زینت نامه دلکشای خطی چون خطهای مه جبینان مشق
خورشید است + و سواد پسی چون سواد گلشن سرمایه بهار جاوید **مثنوی**
حروفش چهره آرای گلستان + سطورش رونمای سنبلستان ++
نثار آب و تابش برگ گوهر + زبان از خیمه خورشید [illegible] + چون
شمار آن زروی صحبت فیض تجلی آن ابر [illegible] اقبال مانند شمار

۳۳ نیسان نام ماهیست از ماههای [illegible] زبان رومی کشف اللغات ۱۲

قطره‌ها ریاستان دشوار است + ناچار حرف مدعا از زبان قلم تراوش میکند
والاگوهرا از خبر کوفت آن قبضهٔ شمشیر شجاعت خاطر جوهر پرستان را مجتمع
با زنگ ملال دمساز گشت حکیم بیماری چشم خوبان نمودار است از علت او
آن مرهم چشم سحر را بعین عنایت خویش از چشم زخم روزگار ایمن دارد
بیت حرز جان تو دعای دل پاکان بادا + گوید از پیش چو تعویذ به پیچد بر خویش +
آفریدگار قریب و مجیب گواه است که مستان را از قرب جوار آن والا شغل
چندان انشراح گشت دلی که انگشت قلم از شمار آن عاجز است چشم از مردم
آن بینش از روز دیده روانست هر بالا خط تعلیق خدمتی که درین حدود باشد
منت بر چشم احباب گذارند + تا چشمهٔ آفتاب موج خیز نور است آب چشمهٔ
امید آن پاک روان روشن جبین رواان باد **مکتوب** به نواب حسن خان
صدر الصدور در شمار تعمانا ان نورسید فیض بخشی دیوان انشا آن حضرت
سیادت و مضمون نقض ساعات منتخب مجموعهٔ افضال و دیباچهٔ دیوان کمال
سخنگیان باد + بشرح سوز اشتیاق پرداختن و در بیان تپش دل نامه
بحال زنهار آتش دکان نفد هیچ لست **بیت** شرح سوز دل من
کمال قلم نیست بلی + پای چوبین ز کجا خوشهٔ آتش زکجا + بگوش آن والا مقام
رسیده باشد جمعی از ستجالعان روزگار حین تا دیاء مولش بتعاد هم آهنگ از
از ل استر گذشته چه نغمهای خایع از نواسر رفعه از و الطوبی ناهنجار
از زبان این چه رشته تهمتهای در از کار بر پای این سلسله پیمای
جاله استر بسته از **بیت** زنام مرده بر کنده زبانان + بیا انگونه
برون چشم مژگان + چین آن تنگ حوصلگان بار روزگار رسته
دسار از دل آکه بکرداد کاغذ بالا مرزید آخر سر رشان بر بالا خلاص رفت

وچون آن گنج منشان سواد استغناء چهرت اقبال است باین نقش نگین
آراسته روی تابند عاقبت روی شان سیاه خواهد بر گشت
و این آزادگان پاک زاد لبی است + از اثر سخن گل رنگ نپژمرد
گیاه + زمانه ایست همه زبانان چون قلم در حرف گیری یک زبان گردیده
زیرا که میدانند هم درین روزگار کار ارباب نفاق بالاتر گردیده بیت
جابر سر و چشم بید هندش همه + آنکس که بجوی بیان ابروم زبان +
چون صدق آن نسبه این مهر گزین اظهر من الشمس است روشن است که
سینه درو آن بیت فطرتان تیره منش بر جمهور آفاق روشن تر از روز خواهد شد
ان شاء الله النور بیت کذب ابنی فروغ چون ستاره نور حق + تا آنکه
پیش روز روشن شد تباه شد سپید + امیدوارم که این گام سنج
بساط احترام در حفظ الغیب که بشطرنج غائبانه بازی محبت است رخ تابند
تا منصوبه آن فرزین نهالان کج روش بر هم خورد چشم دارم که آن موسی
نسبت کلیم کلام در نگاه داشت حسن ید بیضا نمایند تا از لبیه آن سامری
فطرتان گوساله منش باطل گردد بیت مگس زد دعوی پرواز لب فرو بندد +
چو جبرئیل در آید بال جنبان + تا نقطهٔ اوج فلک شان انتخاب
نظم نو آیت رتبهٔ آن منتخب اهلیت بلند باد + مکتوب ۵
بنواب شایسته خان در سفارش مدرسه خرم بخشیده مدرسه افلاک ستا اجلال
نظر ان انجم در سخوانان دیباچهٔ تقدیر آرایش والی آن خجسته سگال
دانش پژوه والا قدر بلند سگال سواد خوانان خطابات سرمشق نویس
ساز دانش عنوان شرف نامهٔ اقبال مضمون بیت القصید کمال
آموزگار فیض اندوزان ساز داد دانش آموزان مجموعهٔ دین و هم شایسته

۱ اظهر من الشمس یعنی روشن تر از آفتاب ۱۲
۲ حفظ الغیب ای یاد داشتن چیزی را که روبرو نباشد ۱۲
۳ شطرنج غائبانه بازی آنست که بی شطرنج خیال آنرا کنند
۴ منصوبه دان با فن شطرنج ۱۲
۵ ساحری ... لقب سامری که وزیر زمان حضرت موسی علیه السلام ... گوساله ساخته بود و قصه آن مشهور است ۱۲

فیض ازلی را فیض رسان یار + شرح آرزوی صحبت گرامی آن روشن رای

بقلم آوردنی مهتاب سان اگر همیون سخت آری سالی شوق لب پا یالت پای

قلم چوبین چگونه نوشته آید تا چار قلم از عجز بر زمین سخن خط به بینی میکشد

و انگشت بزینهار بر می آید مصرع سخن دراز زبان قلم بود کوتاه ✠

بهمن سخن درمیان مراتب شوق بیزبان است اگر این گفت و گو را بزبان خموشی

که هیچ زبانی دانش را دریافت زبان سخن نیست ادا کرده آید نیکوست شعر

سبحان الله چه گفت و گو است شرف ✠ مرا باید گفت والحمد مرا باید بعد ✠

از آنجا که آن سپهر درجه را از روشنی در دل چون خورشید لطف مهر با همه

یکسان است روشن است که منزل لیبانی مدرسه از پرتو التفات آن ماه منزلت

بر بهر تجلا مهتاب و مدرسه نیز از فروغ فیض آن والا اختر رشک

بیت الشرف کواکب ظاهر گردیده است همه را با نور چشم احسان است +

بیوار محرم بینی باشد ✠ امید است که آن مخفی بینش و عین دانش با مدد

نظر یکه بینش را با چشم و مردمان چشم است ولطیفه که عبرا با بیت و

والفاظ بیت است میدوار فرمایند تا بینش نظر افروز چشم و هنر نورخانه

بینش است طالع آن نور چشم اعیان بلند بالا مکتوب ۶ خدا میکند هری و

تعمیر یکی و جستی و یگانگی را آفرید و چشم آشنائی را روشنائی بخشید

جستان آشنا پرست را چه نزدیک و چه دور از آشوب زمانه و نیرنگ

روزگار ایمن دارد + نامه مشکین رقم در چینی چندین نافه آهوست

بیک آهوتک رسانید و دماغ جستان را از نکهت جستی معطر گلشن

ساخت اگر شمه از شوق صحبت روح افزا بقلم آید شگفت نیست نامه

لیسی فاصله از صبا رفتار چون کاغذ بال پرواز گشته نیست

بنوا سنج بلبل به شکر و حرف گل است * که نوای تو هستم چو صبا در همه جا +

درین فتح الباب مرمی که رسم آشنائی چنان از روزگار برافتاده که حرف

آشنائی هیچ کس را بر زبان نمی آید و آئین بیگانگی چنان بر روی کار آمده که

سخن سنجان را هم بیگانه از تلاش صحبت می دهد درستی را روز بازار

داوری و هنگامهٔ مهر گرم ساختن مخصوص ذات والا صفات آن بزرگ منش

نیک نهاد است بیت سپاس مهربانی را ادا نتوانم کرد + زبان پلک

اگر باشد هزار زبان + اگر بخش دلها آگاه هست که اگرچه درین باب از

یمن آمیزش روحانی رشک فرمای چشم تعجب در پرواز بس نامها

کوتاهی نداشت الا از مضمون نامهٔ گرامی چنان روشن شد که آن نامها

یک قلم از نارسائی نامه بران بآن فیض رسان نرسیده از آنجا که اتحاد یگانگی

ست نامه را در آن میان گنجائی نیست و پیغام را بالب آشنائی نه

بیت میان ما رسیدا الفت رسم مکتوب * قلم از نحوه انشا ست گویا +

بگوش آن بلند آوازه رسیده باشد که چون صحبت این مینوا بعضی مخالفان

گوارا نشد آهنگ کج آهنگی انگیختند + و نغمهای ناراست سرودند اگرچه اکنون

الیٰ از روزگار چون تار ساز رشته دراز داغ است لا چون خر طنبور آخر

همان رشته در گلوی ایشان خواهد افتاد انجه لست کج آهنگ ناسازان

ولاست کجراری این مینوا را کوچک بزرگ میدانند چنانچه والا

مجلس همایون شاهنشاهی نیز از اصل این شعبه آگاهند بیت

آن کسی که کند سیر مقامات سلوک + چون داند دو پوست سخن مرگویند +

محک نمک را بغیر از پاس نمک ادا از بزمی از این نمک پرورده باصفا سر نغمه

مصحح شورید گویان نمک دارد نمک + چون مگر نگر این نوا دار در این

برلن جاوید بهار چمنستان گیتی که سایهٔ الطافندن ساغر فیض پایان کرم مبارك لرینك عادتدر لر بالر پیمای هر سبع ولایان نهیر مصرع چراغ مهر بالر شعشعه نعمت

لر بال + لیکن لر زوی لطف دربابـ پذیرفتن صوبه داری اوڑلیه نگارش یافته یلری

باعث سپاسداری آلتی شناسای مایهٔ اهلیت گهید اللّهما حالا فرمان والا شان

فرمانروای گیتی رسیده در الشا الله تعالی بعد از رسیدن فرمان بهیج وجهه

سرلر از خط فرمان نخواهیم پیچید بیت فرمان بری رسم و آیین ماست + در بارهٔ

ماکلـ نافرمان نیست + بالنگه صورت حال بنگاله در آیینه ضمیر بینه

حاجنه مرشد الله جیبن نافرمانی قبلهٔ خویش کیوان لوراعتقاد بیچ جز پذیرای جاری

نمونست الحال نیز امتثال امر خواهیم رباعی دانا اقبالی یار رومی افتد + چون

حقت بروزگار او مرافتد + صد گوهر آب گوهر انزند + هرگه که گره بکار او مرافتد

الکنون این مهر گزین بجانب اکبر نگر مسانك نوبیت تا بعد از شرف حضور

آلتی والا الختهر ج کامگاری از گردش سپهر چه آلتی عادال کرنه بیت

آسمان از جور تاکر خاطرم را بشکند + شیشه ام آسیب خارا لر نمایدیش از ین

تا پنجهٔ خورشید با لا کرت آفاق گیر حضرت آلتی والا دستگاه قوی و بلند با

مکتوب ب ۵ خداوندا صاف دلان را چون آب صفای درون و بیرون بخشید

و کدورت پرستان را چون خاك بغبار انگیزی مایل گردانیده آلتی

نیك سیرت پاك طینت را توفیق صفا لر سینه داد + و لر کدورت باطن

رهای بخشد + نامه گله آمیز که هر سطرش لر غبار خاطر شاهجهان را ابروی و سمه ماکه

سکت رسید و معاینش عبرت فزای هنش افزای دیدهٔ حیرت نگان

روزگار است سبحان الله عجیب زمانه ایست و طرفه روزگاریکه هیچ دلی بر روی

زمین نیست که لر غبار باشد و هیچ خاطری در زیر آسمان نیست که سرگرم هنر بود

آب با این همه صافی دل از حباب بعقده درپیچ افتاده است و آینه با آن
روشنی درون کار برعکس میکند و خوبان از هجوم بی رنگ تای غنچه
دل تنگ‌اند و آشنایان از پهلوی یکدیگر چون شاخهای سنبل دماغ آشفته
دارند و حرف‌گیران سخن‌چینی در آبرو گرفتن خطا نمی‌کنند عیب‌جویان از آزرم
اگر همه تعویذ درستی ست جز بر ورق آبرو نمی‌نویسند بیت مند ایمن از آلودگان
هم زنگیست ﷺ نسیم سازحباب هست چادری حصار ﷺ ابنای زمان
بکردار ابروان با وجود پیوستگی باهم از کینه کج دل‌اند و با این چشمها با وجود
قرابت یکدیگر را نمی‌توانند دید و آشنا چنین ناآشنا در مذاق شان
ناگوار است و یگانه چون خیال بیگانه با طبع شان ناسازگار رباعی آنکس که
خیال سخت جان افتاده ﷺ زآیین نفاق شان افتاده ﷺ پیوسته چو معراض عجب
بوگیر ﷺ در دل گره زدو زبانی دارد ﷺ الحمد که پا شکستگی ایشان را از کج گرائی
روزگار باکی نیست و صفا که ایشان را از غبار انگیزی زمانه بیمی نه بیت پاک سرشتان
ز جوش هیچ ندارند بیم ﷺ دانه تسبیح را نیز ترسم از آسیا ﷺ بذوق فراموشی
قسم یاد می‌کنم که درین مدت خود را دانسته بیاد شما نداده‌ام نه فراموشی
ازینجاست که آیین فراموشی بیاد گرفته‌ام و شیوه یادآوری فراموش کرده
سخن آموز زبان و فیض بخش دل گواه است که آنچه بر زبان دارم در دل است
و آنچه در دل دارم بر زبان رباعی دریاب که آب و گل من هر دو یکیست ﷺ
آتش من و منکل من هر دو یکیست ﷺ چون غنچه سوسنم که در باغ جهان ﷺ
پیوسته زبان و دل من هر دو یکیست ﷺ آیینه صاحب با آیین خیالات
آیینه می‌نماید ازین رو که نا آشنائی در برابر آینه است آیینه از کمال اتحاد
بصورت او می‌گردد چون مواجهه از میان برخاست با هر روی میکند و به هیچ وجه

---

۱ کار برعکس میکند عکس بمعنی خلاف و تمثال که در آیینه نماید برعکس کردن آیینه کار را ظاهر است چه اگر تمثال در آن نماید پیچکاره نیست و بدین ایهام بمعنی خلاف شد ۱۲
۲ آبرو گرفتن کنایه از عیب گیری ۱۲
۳ آزرم بتقدیم زای معجمه بر مهمله صلح و شرم ۱۲
۴ ابنای زمان ای پسران زمان کنایت اهل روزگار ۱۲
۵ ازینجاست الف ۱۲
۶ ازین سبب است ۱۲ قوله آنچه بر زبان دارم الخ زبان و دل من هر دو اتفاق دارند یعنی چنانکه منافقان یک رو هستند بظاهر دوست و بباطن دشمن
۷ بیرون ۱۲ نبات سیر پیوسته و غیره آن باشد و گل سرخ اندرون دل ... و غیره آن باشد بی‌منفعت ولی ... سخنان نا خوش ... بعضی ۱۲ ... مسائل ولی ... ازین باشد ۱۲

رو دیلانگاه نمر والیحه چمن لرنین صورت این هنر بلاسی توان نگاهت
تا آئینهٔ خورشید بر سپهر خاک تیری بروشنر روشناس ست لر آئینه
تیغ لق والا گهر صورت خلق وجه الحسن علی گرا + مکتوب +
فیض آفرینی کنجار بجالت دیوان گلشن نگات ته کلک صنع او سرت چمن
تمنان یکرنگ لب نسیم لبنتای ات دماغ والیه رنگین نامه الر شبک
آب ورکس نگار لمکل برغنچه پیچیب درب گفته ترین زمان طراوت بخش
طبیع هوادارت خاطر طرناک راجمن چمن شگفتگی بخشید میناعم اینی
تعجب نامه هر سطرلش بیلبلان هنر بلاسه هیت ودماغ فیض جویان لر کال
سوی الفاظش هطر بیت نامهٔ او لیوقاصد حرف حرفش جمله سحر +
لر بغلط گفتم نه نامه بلکه جام نامه + بولان صاحب باطن ظاهرت که صورت
پرستان نعمر ه روبائینه فلک آویعی لر الر برسم لرباب صورت
بنگارش سرح اشتیاق پرداختر بر آئینه آرزوی فلک که آئینه حضرت
خسرعاری عرکسندپس ورمضورت این هنر اوبعکس اہل صورت
بآئین آئینه بخاحوسنی بیان مضمون نیکوست بیت دلمن ودلی تو
گو بیا زروی صفا + در آئینهٔ لرت ه با هم مقابلست فعاله ست + روشن دلا
لبخچه چمن لرین لر چمن بینی لن آئینهٔ ضمیر معاینه نشت ایحه وجه الحسن
صورت پذیرت وصورتیله الحال در آئینهٔ خیال آن صاف دلانمایش
گرفته لمیدا به نیکوترین صورت نمودار بعده رباعیات که هر بیلر حیار
مصرع بجاریالس سخن مربع نشسته بپا مردی کلک نوشخرامر روان گردیده ایه
درتحسین حسن هنر این چار ناچار زبان قلم با بن چار مصرع در چار گرت +
رباعی نی لغتر فیض بلانمیرت مطلع + طبع اثر هر وسانی سخن را مجمع +

۱۲ روشناس یعنی مشهور و معروف ۱۲ خط نجی نام خطی است از خطوط نخزرا خوشنمو بیان ۱۲ شبیک
عه بستن ریسمان بکسی است از ایتها
۱۳ پیچیدن پیچ و تاب خوردن ۱۲
هه نشرساری تجاهل مصدر یست ای صاحب شرم بودن
ت۰ بعبارت اینجا مع ضاحب هه وحذاوند
سه ستم ۱۲ برهان
ت۰ چار گشت ای مقابل شد ۱۲

از بسکه رباعی تو افتاده بلند + هر مصرع اولی چهارم مصرع + تاریخ
عناصر در دیوان فلک سبع نظم کائنات است چارکن عالم چون چار مصراع
رباعی از فیض گفتار شیرین آن خسرو سرزمین سخن لبریز معانی باد و تا مطلع
خورشید دو مصرع برجسته ملک باعث آرایش بیاض صبح و سواد شام است
فیض دیوان آن دستار آن والا اختر بلند فطرت باد مکتوب ۹ حکیم
حقیق آن مجمع حکمت آن ربالعین عنایت منظور خویش گردانا + زندگانی خضر
باید تا شرح آرزوی صحبت جان بخش آن شیخ روزگار نوشته آید بیت
قصه کوته باید عمر دراز + تا شوق تو شوم داستان طراز + نامه روح افزا
در تعاقب یکدیگر سیالسانی نغمک مهجوری اعجاز مسیحا بکار برد + وچون مغز مسیح
دل و دماغ را قوت بخشید بیت نامه جان فزا که بر سطرش + هست
مانند موج آب حیات + نگاشته کلک نکته طرازش بعد عرض حقیقت زمانه
... کاری قلم سر از خط استوا یافته چون طومار بیچ بیجای کنند
ان شاء الله تعالی آن الحکم از سیه کاری خود تیره گشته در خط نخواهند بیت یک قطره
نگاشت با آبروی دریا + هر چند در چشم کم دیده حباب + نالان نفسی
این هوادار بمقام جهانگیر رسیده است از چندین مصایب با همه نا سازی
هوای مخالف از آنها یک شعبه ایست نفسی مجال خودنمایی نیست هر کار سازی که
دلا میر فلک ساخته اوست مال نوابان بالا گزند گی این سخن ربائی بخشد + و
آهنگ این طائف حجاز بجانب درگاه همایون که لعل سعادت و مایه مسرت
را است آنجا که آن بلند آوازه را با دار ستان گوشه خاطرست بر عزم
مخالفان نا رست در میدان نهفته در بستر شدن عمال بزرگ جنسی
و محض صحت توان زیست تا عین اولو الابصار را حکمت نظامی منظور نظر است فروغ

آلودگی شام ای تاریکیه چشم
... مراد از علمی است که از آن
ماحصل شود
دوست و بسیار مساحت کننده
باشد

مکتوب ۱۰ + بالا افروز بینش دید حکمت دوران و چراغ چشم آن سلالهٔ

ایزد فیض بخش که دانش آموز آفرینش و دید افروز بینش است آن شائسته

فیض لایزالی مظهر تجلی جمالی آموزگار عقل و فطانت سازوار دین و دیانت

سالار زبانی بدگویان ایمن داشته بکام دوستان نیک. اما بعد دلایل نامهٔ

والا که بخط ملیح خط ساز تازه نسخه است رسید و دماغ انشرح را سرگرم

بخشید بیت زکیفیت وصف آن نامه کلک + چنان شد که گوئی هست فریفته +

مجالس نا هنجارے بعض پیراهان که از ره کینه غبارے انگیخته بعض آخر بهان غبار

باعث خاک مالی آنها شد از زبان بیزبان قلم آن معجزان نهان بیین

پیداست که ازین نسبت مرحوم که سر باختن آزرم ساز هر چند بکجا و لیس

تیز دستی می‌کنند عاقبت چون ناخن بریده بخاک مذلت می‌نشینند و انگشت

ندامت می‌گزند رباعی آئین جسوری ساسر و من مجو + آگاه ز هر نکتهٔ آن خوی

والامنشان تکلیف انگاه نه ربطے + بر پنجهٔ آفتاب ناخن مجو + نگاشتهٔ

کلک هنر نگارش بعد چهره طرازان صور آمال صورت مدعا در لباس

امتحان جلوه می‌دهند چون آن صورت بآئین صورت آئینه نمایشے مبین

منوط با چار دل هنر پیرست روی خواهش دیدان نیا ولی نقش پرداز کارنامهٔ

تقدیر می‌نماید که صورت این هنر در دل آن هیچ بین خوب نقش است

دگرنه نقش دیگر بر روی کار می‌آید و کار موافق خواهش صورت نمی‌گیرد بیت

امید هست که از عبارت شاهد مقصود + بجلوه آید ازین پس بصورت دلخواه +

مکتوب ۱۱ گوهر افشانی چرخ هنر ادب و آفرینش بخشیده آفتاب آگاهست

که این آب چشمه سار حال ازین روان شدن بی محل و قطره زدن بیجا

بر آب چشمه سار گذشته که قلم تر زبان از عهدهٔ شرح آن نمی‌تواند بر آمد پیوسته

۱۵

از ملازمت بگرداب حباب دلتنگ می‌باشد و دایم از نشاط است بایش بحر کف
بر کف میزد بلوش آن صاحب لآلی فیض رسیده باشد به بعض بدگوهران
که گوهرشان مایه بی‌آبروئیست از تردامنی هزار گونه تهمت چون نقش بر آب
آورده خواستند این صفا کیش را چون بر آب چشمهای تنگ کم‌نما
چنانچه شرح آن با جواهر زبان و لیکن تمام روشن خواهی دریافت + بیت
من یکی خواب پریشانم و لیکن ناگفتنی + جز خموشی کسی نمی‌یابم که تعبیرش کند +
اگرچه آن تیره‌سایان از سیه‌درونی سخنهای بی‌فروغ سر کرده‌اند امید است
که چون شعشعه صدق این مهر گزین بر آن چشم و چراغ روزگار نور ناصیه بخت
و فروغ جبهه اقبال است روشن شود آن آتش نهالان چرب‌زبان تیره
گردند مصرع روز سیه شمع شب مهتاب است + چشم از آن روشن ضمیر
است که در انجمن ها این تیره‌دامان که چون صبح کاذب دم از کذب میزنند
در جهان مهر پالان بی روزبان اند و هیچ در مهر فروگذاشت نکنند مصرع
نیست پنهان مهر تو روشن‌تر است از آفتاب + ایضاً نظر یافتگان آن مهربین
صحبتگاه در باب همچشم نور بصر میرزا سلطان نظر علیه بعین البصر از روی دیده
و مردمی نوشته به بضاعت بر چشم دوستان گذاشته‌اند + ناظر حقیقت بینا است
که این نظر یافته دوستی آن نور چشم را چون نظر بچشم عزیز تر دیده اند و یک چشم
زدن از و غافل نیست. و اگر هیچ از این امیا اغماض عینی رفته بود بعد از این
همه وقت نگهداشت خاطر عزیزش منظور نظر خواهد بود انشاء الله العزیز تا نور باصره
چراغ چشم همت بخت آن والانظر بلند و روشن باد + مکتوب ۱ والا نظر
دقیقه‌شناس نیکو داننده سعادت ابری و ساعت نیک اختری
ساطع‌الحال آن بلند اختر است که طبع گرامی دانش‌ومنش از خصوصاً

تردامنی کنایت از گنهگاری ۱۲ نقش بر آب آوردن کنایت از ظاهر کردن باشد ۱۲ عیناً تنگ ای چشمهای کم باشد ۱۲ چشمهای که در آن آب و جرعه شراب یا یخ بسته شده شعشعه ومعنی روشنی برآمده ۱۲ یکذا فی الکشف ۵ بیخ

۱۶

برابر و مقابل ۱۲ علیه ای این جمله دعائیه است ۱۲ ای بر دیده و چشم ۱۲ چشم پوشی نمودن اغماض بالکسر چشم پوشی چراغ چشم منتخب ۱۲ ای سبب بینائی چشم است ۱۲ مساعدت بالضم وفتح عین مصدر ۱۲

آن سعید آفاق و مسعود روزگار سپهر رفعت اسلام ستاره برکت سعید و اوج

حضرت الاختریت فرخند بیت مشتری جنس خورشید سان + انجمن افروز

نکواختران + آرزوی شرف اتصال آن والامنزلت سپهر کوکبه بدرجه ایست

که دقیقه از آن بدستیاری قلم عطارد رقم باوج بیان آورده نتوان بپای جوینی

سپهر رفعت همت روشن است که مهر اصابت ضمیر آن روشن دل مطلع الانوار

اختریست پرتو انداخته باشد بلند اختر اخند ماهست که این مهر گزین تابنده

آفرینش مهر و ماه بجهه از نظر مشتاقان اقامت گزین جهانگیر نگارسته بیاد آن

اوج شناس سخن سنجیده است اگرگاه گاهی کلک مشکین شمائل آن جبهه افروز حسن

بنگارش خطهای مهر گزین ستاره افشان گردد باعث شرف انجمن نشینان

مهر و محبت خواهد بود تا جبهه آسمان از فروغ ماه روشن است جبین آن خجسته

کواکب از نور سعادت افروزنده باد + مکتوب + رباعی + ای پیک خبر یار

بما آورده + پیغام نگار دلربا آورده + بنشین بگو کنون چه خوش آمدی +

باز آی خوش آمدی صفا آورده + از آفات قدوم همایون آن والا مقام

از هر گوشه زمزمه نشاط و گلبانگ شادمانی بلند است اگر از غایت شوق آن همای

اوج سعادت بمفارقت طوطی هند را کشت ادا کردی شهپر جرئت نامه

بر سعی مرغان نامه بر پرواز گیرد و هر سطرش با نداز پرندگان شهپرے گشوده بیت

در آرزوی زیارت تو ناسم دیده + مانند کتابم از شوق دیده نگاه + سوی بند

خدا میداند که چشم با محرم ارباب نظر ساخته و گوش با آواز دار یاسمن کرده

که دل در کمین از فرط شوق گاه پرده چشم میگردد آن همیشه نگاه

میبند و گاهی بعرفه گوش میرود و خبر آن بلند آوازه میشنود بیت

دل من گاه سوی چشم و گاهی سوی گوش آید + بلی میخواهد که از جستجو بیت

دربدرگمی + تا سخن آید و سخن رسیده دل پسند و خاطر فریب ست آمدن

آن دلکش و رسیدن آن بلند مفرّحت فرخنده و همایون باد +

مکتوب ۱۴۴ عنایت اینهمه حول و سعادت روزافزون شامل حال آن

والا فطرت باد که نسبت گزین مبداء فیاض و فیضیاب مجلس ملاء اعلی اند

و ضمیر شان مطلع شعشعهٔ فیض گستری کارد چشم شان مظهر تجلیات نورالانوار

ست جبین شان پیرایهٔ روح ست و اندیشه شان سرمایهٔ فتوح دل ایشان پاک نهال انجمن قدوسی

قدرسیه نسبت حکمت گستر اند و از تجربهٔ علوی غبوبات در سلسلهٔ مجردات در آمو لعه اند

بسپای مرمری ریاضت از شغل حیوانی پهلو تهی ساخته اند و به دستیاری معرفت

طرح لذات روحانی انداخته بر معارج ملاحظات صوری و معنوی ارتقا گزیده اند و

بر مدارج سعادت ظاهری و باطنی اوج گرای گردیده اند و کیفیت نشاتین

دریافته و بنهانخانهٔ سلاسل شتافته و حواس بیرونی را پایهٔ حواس درونی داده اند

و گام لاهوت در پیشگاه توفیق نهاده اند خصوص آن مرحله پیمای جادهٔ دانش

پژوهی مسند آرای انجمن فلاطون عهدی فهرست نگار فیض ازلی دیباچهٔ نویس

دیوان ازلی مجمع فیض ما اعتنا صراف روز شناس طبع والاهمتی پایه سنج حکمت آرای

آفاق فروغ بخش سخنهای الهی اشراق چهره آرای حسن کلام نسخه پیرای صحیفهٔ الهام

شمع انجمن بلند رائی چراغ صومعهٔ سخن پیرائی فص خاتم نامداری نقش کارنامهٔ

هنرنگاری بوسش ربای هیولای صعبهٔ ایشان سبب دار الذهب سیاح

مراحل اصناف کشف نقاب رخساره شناسای مراتب سعود و نزول

دلهای مطالب تعویذ بازوی عقول شمع انجمن روشن دلائی چراغ صومعهٔ بینائی محجلی

کی ای رصدبند هوش گرای خرد پیونر سخن آفرین نادر فن گویائی بخش زبان سخن

مرسلهٔ پیغمبر گلوی حالی آذین هند شهرستان سخندانی سرگروه الماسی زبانان

تمیز هوش سرحلقهٔ نکته‌دانان هنگامه گوش نور افزای دیدهٔ بینش خطبه پیرای
مجموعهٔ آفرینش توصیف هندسهٔ دلاویز از اندازهٔ تحریر بیرون است و تعریف
حساب فهم او از حوصلهٔ تقریر افزون + و هر سخن منقش به بیان در نمی‌آید + و مقاصد
کلامش به پذیرائی شرح نمی‌گراید + حدیثش در صحاح ستهٔ جهات بفصاحت مشهور
و ضمیرش بحکمت اشراقی سلاله هیاکل نور + فضائلش از کوه ریاضت بیرون است از
دیوان کمالش + و مراتب شستهٔ مجسطی است از نظم خیالش + بهر بیانی از نسبه
سخنان گهربار رواقیان بر طاق بلند گذاشته از بدیهت آوازه و نغز باطن
رموزیکه اشراقیان بر روی روز افگنده از روشن‌تر از آفتاب ساخته حشوی
علم منطق در هر انگشتش لبو + کلیات خمس در مشتش لبو + هر که در دل صورت
مدحش نگاشت + تخم هنر در زمین نخم کاشت + لهذا لبحر آن اختر
سعد سپهر فضل از انجمن همایون حضرت شاهنشاه مظفر الانوار آیت فروغ ناصیهٔ
بخت و اقبال پناه کوکبهٔ فضل و اجلال خورشید اوج لیے ستائش صاحبقران
ثانی خلد الله ملکه سعادت اندوز جاودانی گردید و رشک فرمای بلند کوکبان
والا منزلت گشته امیدواری از درگاه باری چنانست که در اندک روزگار چنانچه
آن فرخنده طالع باعتبار هنر اوج افزای سپهر کمالست همچنین بحسب صورت
نیز بدرجهٔ والا برسد ان شاء الله تعالی بمعای خاطر مهرگزین از این بیت که معنی
از انوار خاطر حلیم الموی نور الله مرقده سمرت روشن می‌گردد بیت
روشن کند خدا قبر او (۱۲)
باش تا صبح دولتت بدمد + کین هنوز از نتایج سحر است + بر خی از سروری یا اتفاق
زمین سخن از جمیع بدریوت گرے فیض گذاشته و به تعلیف از نسبهٔ نیرنگ
پیش بعد از طی مراحل در خزانهٔ دل منزل گرفته و بامن عزلت گزینان در
گوشهٔ خاطر منزوی گشته از آنجا بدر دولت لب رسیده و بدریچهٔ گوش شتافته

۱۹

و بکاخ دماغ که ماوای غم‌بو کار بین هست در آمد سر از غرفه‌های دید بیرون کشیده
تماشای حواس باطن هم پیکان از عقول لذ مجموعه + از آن کاخ بلند فرود
آمد در راه‌ها پیچاپیچ ورق قدم سنجی آغاز نهاد بسرعت تمام شهرستان
لب‌ها رسیده بکوچهٔ قلم لعاله سر انجام کار در قلمرو بیاض وطن اختیار کرده لکن
اگرچه این طائفه پیوسته روان بود لکن و یک نفس از مرحله پیمائی نیاسوده لکن
و از رنج سفر و محنت راه گونه‌شان سیاه گردیده لکن چون میدانند که سفر کام روان
را پخته می‌گرداند + باز آرزوی سفر دارند و میخواهند که اگر توفیق ایزد فیض بخش
یاور شود و بدرقهٔ فیض همراهی کند بجانب خطهٔ لاهور روانه شوند + و خویشتن را
بدان سرزمین رسانیده بوسیلهٔ هنر بیگانه در خدمت آن عندلیبان باغ هنر آشنا
گمارند و پایهٔ هنر را با موانست صورت امتزاج دلفه فیض صحبت حاشیه
نشینان آن محفل فیض آگین دریابند امید هست که مجلسیان آن مجلس آرای
هنر این خاک نهادان را بنظر سخن کیمیا اثر در آورده تربیت فرمایند
که زبان حال‌شان باین بیت ناطق هست بیت آنانکه خاک را بنظر کیمیا کنند +
آیا بود که گوشهٔ چشمی بما کنند + تا برنگ قلم کمر خدمت بر میان جان بسته سجده
سفینه داری آن خامه قیام نمایند و بفیروزی طالع شهرهٔ سفیدی
و سیاهی روزگار گردند و نجاح تا سزهٔ بخت سودای و بیاض شوند + امید هست
که چون هنر آن مرحوم دیدم عرضی در آید بکمالات هنری که بیموی از زمرهٔ
شوزونان صاحب هنر خواهند شد و وسیلهٔ این خواهند گشت و نام این ابجد
آموز دبستان بالا از حاشیهٔ خاطر آن مجموعهٔ فضائل محو نگردد تا خورشید
انجمن افروز سپهر است و صبح فروغ افروز چهرهٔ آن اختر بلند طالع کامل نظر
ارجمند باد مکتوب ۱۵ بعنوان کوکب بخت و وقعه حرکت بمرابع اقبال

خدیو بالکسر یعنی پادشاه و سردار ۱۲ برهان
گوشه چشم کردن کنایت از التفات کردن بسوی کسی باشد ۱۲
سفینه بردن ... بمعنی کشتی و بمعنی بیاض اشعار هم استعمال کرده اند ۱۲ منتخب
خواجه تاش ... شریک ... ۲۰
بمعنی سیاه و سفید ... ۱۲

و معارج اجلال متصاعد و متعالی باد چون ملازمان سامی اکثر بکثرت اشتغال
و عدم فرصت وقت متعذر آن نیست که بفحوای تکیه مسکنت و نامرادی توانند پرداخت
بنابران این فقیر باوجود استیلای شوق از استحصال شرف حضور محروم
و از اکتساب سعادت ملازمت مایوس می باشد + از آنجا که حضرت واهب العطایا
ملازمان سامی را بلطف عمیم و خلق کریم کرامت فرموده است باظهار مدعا جسارت نموده
بوسیلهٔ اخلاص و اعتقاد از صمیم حال در خدمت سامی والا معروض می نماید
که اگرچه این فقیر را اولا از تعلقات دنیوی انقطاع گزیدن لازم است لیکن چون
لوازم بشریت و عناصری از وجه معیشت گزیر نیست بنابران مرکوز خاطر فاتر چنان
گردیده که بملازمت بندگان حضرت ظل الهی خلد الله ملکه ممتاز و کامیاب مقصود
گردد چون ادراک این سعادت عظمی بی پایمردی وسائل ممتنع الوقوع
است ابرام التماس مدعای این نیازمند لازم است که این معنی بمساعی توجه عالی
که اکسیر سعادت و سرمایهٔ حصول مقاصد صوری و معنوی است از قوة بفعل آید
چون ملازمان سامی از وفور نکته دانی و کمال قدرشناسی با سائر ارباب سخن
و اصحاب این فن توجهات علی الخصوص بجماعتی که از دیرباز در خدمت عالی نسبت
ارادت بندگی دارند [illegible] ناچار باین گستاخ جرأت نموده ام و درین مدت چند ابیات
کم و بیش در رشتهٔ نظم کشیده فی الجمله مضمون این بیت مصداق حال فقیر
است بیت کسی چو من نماند نشان جز سخن + مانند گهر در گره خویشتنم +
زیاده برین ملال تصدیع نبود از قانون ادب جرأت ظل عالی الابد باد +
مکتوب ۱۶ چون مهر آسمان خورشید سپهر قدرشناس نسبت باین ذره خاکسار
بدرجه ایست که در تقبیل آن در حوصلهٔ بیان نگنجد الجرم بذریعه عرض رسانیده می آید
که اگرچه غنچه سوسن چندین زبان از دهانم بر دهید از هر زبان چو سخن گل [illegible]

سپاسداری التفات الصاحب نمی‌توانم آماده ساخت و اگر مانند شمع از
زبان چرب چندین موی سفید و هر موی در ثنا سپید موی سر موی از عهدهٔ شکرگذاری
لطف آن عالی فر نمی‌توانم بر آمد از آنجا که این نیازمند مانند نقطهٔ انتخاب
از اهل روزگار گوشه‌نشین است و چون عنقا بیگانه از آشنایان این زمانه
عزلت گزین بمصراع هیچ دری از خود آشنا نمی‌سازد و با حاجت هیچ بیتی بملک او
نمی‌پردازد + الا بابی آستانه جبینش چون زمین سخن همه خیز است و
درش چون در فیض دلاویز بیت مرا با خاک درگاه تو کار است + خراب‌پیمایم
خراب غبار است + بلندی بخش بی‌همتا گوهر است و دانش آموز فطرت‌ها
آگاه که بجز تکیهٔ نام الهی خویش و آستان دلدار تکیه‌گاه درویش است جایی
ندیده‌ام و بغیر زمین سخن که وطن فیض آشیان است در هیچ مسکن الفت
نگزیده‌ام تا حرف مدعا از لبم برون تراود زبانم موج گرداب از نم ابر انگیزی
و تا خیال خواهش در دلم گذشته دانم تا ماند صدف از خجالت عرق عالم گشته
بیت چه آمده بر زبانم دل خواسته عذر + زبانم از چه گرسنه است دل اسیر
هشیار + اگرچه درین ایام از بی‌برگی چون غنچه دل تنگ ساده‌ام ولی از بیم انت باد
مخالف در جنگ + خورشیدوار بجان از آب التماس لبم و کام از بی‌زبانی نمی‌توانم
جست و ابر گرداب از زبان خورسند می‌کنم التماس از آبرو نمی‌توانم شست
از آنجا که حجاب از رمیده سر سال سخن گرفته شاه مدعا را که بعین جمله
ضمیر اوست در جلوه گری نمی‌توانم آورد بیت سبحان الله چه گفتگو است
شگرف + مر باد گفت و الله مے باید بود + لیکن از بی‌ حضر ساله‌ام آن
حسن شناسی را رسا طبع بمشابه ایست ... از بی ادب بی‌عنبر از
خلوت کده دل بدر رفته گرفت لب رسیده جلوه گر می‌شود و با تر نهان‌خانه

۱۲ ن عزلت بضم عین بمعنی گوشه‌نشینی برای عبادت و انزوا بمعنی گوشه مستعمل است ۱۲
مصراع بالکسر اینجا بمعنی دربند باشد که بهندی اتر گواژ نامند ۱۲
زمین سخن کنایت از طرز سخن و قافیه را نیز گویند والله اعلم
۲۲
... ۱۲ بایدخواند ... بعضی النسخ ... یافته شد ... بدون ... ۱۲

از اندیشه در کوچهٔ قلم برفتار آید به نیروی حدس می‌توان دریافت + که در چه مقام
برقع ناز از رخ ظاهر کشود + و کدام کرشمه را کار ظاهر فرمود نخستم تا چمن
سلک نوایانست روشن + سواد خیابانیست گلشن + بوتا خاطر از فکر
سخن سای + در توماخذ آمادهٔ سخن باد + **مکتوب ۱۷** روشنگر مرآت صدق
و صفا که پرتو از وزر فیض نور عقل نورست شمع سخن را از موم دل ریخته و بفانوس خیال
جا داده‌ام پروانگی بحب در انجمن و الا از آتش نفس می افروزد و
پیشتر گرمی شوق کیفیت حال بغیر روشن می‌سازد + صاحبا نغمه سرایان گرامی جور
سخن ناشناسان سخن مانند حاجت کاغذ می‌پوشم می‌شاید و اگر از خنجهای ناانصافان
بیت کم‌عیار گریبان چاک سازم می‌شنود + درین عجز و زمان چمن بیت برجسته از گیسو
کشاده بر وشیمهٔ پاک می‌نماید چنان از انعام سخنوری یا مانند طبعان ابرو توان
باریک ساخت فکن مصرع پیچ‌پیچ از تعقید زلف آسا در تهٔ پا می‌افتد
چگونه از غرور نکته سنج باهوشگافان توام حرف زنی + القصه تنگی هیست من
چمن دهان خوبان بمرتبهٔ رسیده که سخن از میان پرواز نمی‌کند در تنگی می‌شود و بر لب
حال من بعینه ... خوبان مشابه است هر قلم از شرح طرازی آن شانه گم می‌کند
می‌کند + اگرچه بحر سخن در تصرف نیست و هیچواسم سفینه‌ها از لالی لبریز ساختم و آبرو
پیدا کنم از یاد داغ هر کاسه لبان تمنا کرده‌ام. اگرچه زمین سخن در وجهه عاشقی دارم
و هیچوا اسم هر تخم قناعت کاشته‌ام سانحه برگ بسیار سازم لیکن افسوس هر ثمره از آن
حاصل نمی‌شود و بالجمله من شکسته هرچه داشتم بکلک صرف کردم + والغیر قلم
هیچ در دست نمانده اکنون سرآمد قلم و بینوائی گمرهی است لهو و قلم مانند هیچ در کس
ندارم + کاسه. از اندیشه نامه را در تخت فرد میروم و گاهی از ملال خامه گردانم
در خط میسوم. در لطای کلام حاجت نگشته لهم نوعیکه ادای سخن فراموش گشته

وهمه چیز گرد گذاشته ام بجدیکه کارمن همه در وقت گمراهیست و برلب الرحمت چون
قرضی که بشرط سوی باشد روز افزونست و مبنای این چنین تقاضایست که قرضخواهان
کنند از حساب بیرون قطعه فروختم همه اسباب خانه خود را + شدم
بخانه خراب از غم بسبب بهور + نماند جنس دگر خویش را فروختم + اگر زجوری
از عقل خود فروشی حرر + چنین آئین روزگار برین وجهه گشت که تا کسی را آئینه
کردار زنگ افزایش ابنای زمان اگرچه طالع اسکندری داشته باشد از هیچ کس رو
نمی تابد پس من ساده دلی که درین ایام صورت زر جز در هوای خیال نمیتوانم دید
بچه صورت خود را روشناس توانم ساخت + و بکدام روزگار خود را صورت
توانم داد + و بااینکه روزگاریست که از شیوه ارباب سخن پهلو تهی ساخته ام + و چون
نقطه انتخاب گوشه نشینی اختیار کرده + و از صحبت اهل روزگار متنفر گشته
چون معنی بیگانه تمام آشنائی قطع کرده ام + سخن مانند تا برنخواهندم نمی آیم و خنجر کردار
تا دلم نه نهند نمی پایم باآنکه هیچ زبانی الی ابر سخنم یارای سخن گرفتن نیست یا نمی
سخن در زبانها افتاده ام + و باآنکه هیچ نکته گیری را در گفتار من نیروی ناخن بند کردن
نیست بکردار ناخن تمام انگشت نمای گردیده ام از کمال ریاضت چون خط
شکسته در بستر دو انضمام نمانده + و از فرط سحابها چون معنی باریک خیالی
گردیده ام و مانند شعر محجوب خود را پای بند خجالت میدارم چون معنی دقیق بدشواری
در خاطر عزیزان می گذرم + و حیا را مایه آبروی خود میدانم و از شرم اکثر بروی کار
می آرم گوهرم چگونه بر روی آب آید از صدف مانند لب تنگ مانده ام و تکلم
چسان روشن گردد گوهر را بعقد کار خود گردیده ام سخنم فربه گشته است اگر جسمم لاغر
باشد چه باک طبعم بلندست اگر بختم پست باشد چه عجب آبروی خود گوهرست از بهر نان
نمیریزم و گوهر مانند با آتش خاک قناعت می کنم + و بلالحه وار از پهلوی خویش

ساده دل کنایت از نادان و بی نفاق ۱
رابرنوبت ۱۲ برهان ۲
روشناس یعنی مشهور ۱۲ برهان ۳
پهلوتهی ساختن کنایت از کناره کشی ۱۲ + ۴
بالضم و تقدیم راء مهمله مکسور محرز
معجمه پرهیز کننده ۱۲ ۵
معنی بیگانه عبارت از معنی باشد
که بخاطر کسی نگذرد ۱۲ + ۶
سخن گرفتن بر سخن کسی
ایراد گرفتن ۲۴
ناخن بند کردن و در گفتار کسی
از عیب گرفتن و اعتراض در
سخن کسی باشد ۱۲ ۲۷
بروی آب آمدن کنایت از ظاهر شدن
۱۲ غیاث اللغات + ۲۸
سخن فربه مراد از کلام پر مضمون
و بلیغ باشد ۱۲ ۲۹
بالفتح لاغر ۱۲ برهان ۱۲ +

لب نان هم میرسانم و منت کسان نمیکشم و تیغ کهسار از شوق میان بخود
دم آبی چشمه میرسانم و منت مینهٔ چرخ نمیکشم رباعی آنم که بد خلقی و بی جو نشستنم
از فیض هنر زیب دل خویشتنم + کس جوهر من نمیشناسد چون من + مانند
گهر در گره خویشتنم + آبروی خود در گره بسته‌ام + و سررشتهٔ قناعت را
از دست نمیدهم رشتهٔ گوهر نیستم که سر زیبی از عقیدت در دام دری بحر در آکن
خداوند را در همه در فیض بسته ندیده‌ام و چون نقطهٔ انتخاب جز بمصرع آن
در چشم آشنا نگنجیده‌ام + این سخن آفرین سپاسی که درین جزو روزگار
از فصاحت سخندانان در قدر شناسی و دقیقه سنجان هنر دقیقه فروگذاشت نمیکنند
و جوهر شناسان لجهٔ سخن را بر آبی که میباید شناسند و باصطرلاب ارتفاع
آفتاب سخن میگیرند و بمیزان دانش رتبهٔ ارباب استعداد میسنجند و از جنبش
نبض قلم مزاج سخن میتوانند شناخت و تحریک زبان قلم از دو فیض
میتوانند شناخت ارباب سخن در دیوانخانهٔ فیض بیانش بیان گونه جمع می‌آید
که سخن در دلها و دل اصحاب هنر در نگارخانهٔ دلکشائیش از آن نمط جا میگیرند که همه
دیده است هم سلسلهٔ ادب بر روی کار می‌آرد و هم اهل سخن را آبروی میبخشند
موزونان سخن را حق سخن موزون از زبان ادا کنند و خاطر اهل هنر را حق سخن
نا نگه میدانند بیت + واقف آیین سخن پروران + محرم از لیه دانشوران
از انجا که خلق حکیم آن فخر حکمای حکمت آرای دهر فرستادند قانون سخن
را باشارت ابرو از قید غم نجات میبخشند و از بیماری افلاس شفا میدهند
للمعجم از مشتاقان مجلس درخواست نمیکنم که حقیقت یعنی اشرف رسانه
جات اگر برگ این درویشی لب بند تا از رسانهٔ الطاف عالم سازند و آورده
رطب اللسان گردید بجوهر سخن از زبان خویش دادناهیر + انتخب تم

آبروی در گره بستن کنایه از نگاه داشتن آبرو و از رنجیدن و ضائع شدن ١٢ +
یعنی جز بمصراع انتخاب مصراع یعنی در نمیآید باشند که بهترین آن را ١٢ +
اصطرلاب بضم اول و ثالث آلتی که بدان ارتفاع آفتاب و ستارگان گیرند معرب ستاره یاب

٢٥

ارتفاع آفتاب است ١٢ کذا فی البرهان
از آن دست است ای از آن طرز و روش ١٢
بی برگی بی سامانی ١٢
رطب اللسان ای تر و تازه زبان ١٢

منو گر از سر دانش پذیری + کہتے مانند تیغم دستگیرے + شود تا جوہر من
آتشکدہ را + کند بالفترم گوہرش ملالا + ہموارہ تا مطلع آفتاب باعث
آبداریش بیاض صبح است خانہ طالع آن خداوند زرناب بیت دیوان فلک بایجرۃ البیضہ
والہ الامجاد + مکتوب ۱۸ ہندی نژاد کج مج زبان منیر العرض آن سرگروہ تیغ
گذاران وسرآمد سرداران صاحب والا جوہر حیدرو صاحب گوہر میرساند
من کہ چون تیغ پاس آبروی خود میدارم و دم از خرسندگی میزنم زنگ ہوس
بالطبع دستہ نگرد + و حرف طلب قطعاً بالبم آشنا نگردید + اکنون چون
سال ہا رپولناک قطع باکرہ و ملازم لب جوہری تا این دم تیغ صرت بناطقہ + ولب دیبا
تیغ بابازان آہنی دال ہم تیغ شدن سخت دشوار است + ناچار حرف خواہش
تیغ درمیان می آرم و این گفتگوی را جوہر تیغ زبان میسازم اگر از لطف آن صاحب
جوہر شناس تیغی بقبضہ من بنہد در آیتہ از ساک حسود بدگوہر در خون نشیند با آئی
تیغ سحر آثر سحب ساکر بجامہ تولوانم آورد بیت کہ خرف خواہش من کوتہ +
قطرۂ آب زدریا خواستم + آہن از تیغ غرل خورشید از روشنگری فارغ است
تیغ آن والا گوہر را روشن تر از تیغ خورشید گرداناد + مکتوب ۱۹
بندہ اعتقاد پرست منیر العرض میرساند درینولا آن صاحب جوہر شناس سخن
کہ ہمین تربیت ذرہ را آفتاب . و قطرہ را دریا می تواند ساخت امید این بود وجہہ
مرسوم بندہ چون صلات آنخداوند روز افزون گشتہ باشد ناگاہ از زبونی
بخت چون جان بدلیس در کاہش افتاد + ہمانا کہ فلک تنگ چشم کہ جانگزاے
خوبہ دلان ملالش سگالست تو المنت دید کہ مواجب رہر با حمد طبع نوع انسان
در بیعتی حاوی باشد تا چار از عید و بیت لیعدو پنج انجام امید و درین ہمہ این قطعہ
از زبانی قلم بیرون تراوید قطعہ از کہ ہست از جود بخشش ماہ و سال + گوہر افشان

اخترم اختر دریجا بمعنی طالع باشد ۱۲ ۳ شاہ بیت در اصطلاح شاعران شعری را گویند کہ در تمام قصیدہ بہتر مضمون باشد واللہ اعلم ۱۲ ۴ بہ برکت بزرگی نبی و بہ آن آن کہ بزرگ است صلی اللہ علیہ وعلیہم اجمعین ۱۲ ۵ تا این دم تا اینجا انتہا باشد این دم ستم ایں وقت

۲۶

دست نداد ای حاصل نشدہ ۱۲ ۶ تیغ شدن ای مستعد گردیدن و مقابل شدن ۱۲ ۷ مانند بحر اب ۱۲ ای خوار سیراب از قطرہ آب ۸ شمشیر باشد ۱۲ و آن بمعنی مواجب ۹ جمع موجب ہمین وظیفہ و ماہانہ و علاوہ ۱۰ ہمان ماہانہ کہ ...

وزر ریزے فنت + وجیہ باہ منت حیرانم چرا + گرت کم چین سال بعمر دہمت

مکتوب ۲۰ بندہ مہر گزین منیر بعرض آن خورشید بالای انجمن آرای خجستہ ناصیہ روزگار

فروغ جبہہ افتخار دیبا افروز دانائے دانش آموز بینائے خاطر روشن روانی

منیر ساز مرمن ہند نخلہ بالقاب سیف خان چون جوہر تیغ باتیغ بسر مے برم

و ہمواجا زندگانی قطع مر کردم + و از دعا رے آن والا گہر آیینہ ام روشن شد و

جوہرم بر روی کار آمد حصرع صاحب جوہر لبیان شمشیر شدم + اکنون کہ آن

ابر فیض گستر از سرم رفتہ بیت چون ابر زمین بہار رسانیدہ ام و در گلگت زمین

آن دیار جا گرفتہ ام بوکہ نسیم لطف از آن گلشن اخلاق وزیدن گیرد و من

از رنگ لالہ چون غنچہ دلتنگم در شگفتن آید بیت مرا چو فکر مدیح تو مایہ فیض است +

لنم نثار تو چندانکہ طبع کار کند + من کہ تا ئید آفرینش چرخ و انجم

در انجمن پروین نگاری مر کنم و در نثر نثرہ نثاری میکنم + امید وارم

آفتاب لمع دانش جنیبہ انجم سا اختری گردد بیت من گرچہ

دقائق سخنم + درجات مرا بغزالہ + بعضی از خانہ زادان طبیعت را

کہ لیسیر خوانند زبان مجالس آن صاحب والانظر فرستادہ ام چشم از مرہمے

آن دیدہ ور آن است کہ در جلوہ نگاہ من کہ از چشم روزگار افتادہ اند بلوہ چشم

التفات در نگرند بانظر یافتہ قبولہ گردد منظور نظر اعیان شوند + مکتوب ۲۱

بعرض لب اطلو ساز مجلس ہمایون میر ساز مرقامت سرکار عالی مرینگو نہ است

ہر پرانے ہر بند یاء تحریر گردد باید در آغاز حال از دستخط آن فرمانروای

قلمرو اقبال آرایش گیرد و در انجام کار ہم از آن فص خاتم اجلال

کمال مہر پذیرد و از آن رنگ ذوق شکستہ بالا در درست ساختن ہر پرانے در باب

ہر قسم سخنان دفتر کہ از افزونے پایہ و بلندے دماغ سرو پروائی ہیچ کسی ندا

رجوع با هر مهوی چمن بعضی مرسوم از این طبقه چشم آن دارند که پیوسته در خدمت

شان فرزگان مانند قیام نموده آید و از آنجا که رسمی خدمت دیگری بجز حفظ دفتر

خویش ننگ همت باب کفر عقیدت میدانند ناچار التفات ایشان نسبت

بکمترین کمتر اصیانا اگر رواست برای دستخط خاص با مهر همایون فرستاده شود از

برای ایشان در حق الحقیقه نسیان فرموده شیگمی و نیز سخن بواسطه

این قسم مطالب رسم شوخ طبعان بی ادبی لازم در خدمت آن خدیو والا منش

گستاخی نمیتوانم کرد چه نزد یک آئین شناسان هند از این شیوه نا پسندیده

از پاس الحسب دور است و چون مهر آن خورشید اوج ذرّه پروری مقتضی آنست که

وجه ماه این مهر کمترین ماه بماه میرسد امیدوارم که از روی نیک نوازی ماه بماه

باستمال مواجب معهوده چنان ابر نیاز گریان اند که بعد از این باشند

دستخط و قلم که ما از خود پیسه تر بسیجه در نه دهد + و به تقاضای مهر خاتم الله

همیشه فهمی نگرم شان نه رساله چه دستاز نفسیه نماید + مکتوب ۲۲

منتخب اشعار که بخطاب گلدسته نامیست بآن مجلس بهار آگین فرستاده شد

بو که از فیض آن چمن طراز گلشن سخن از رنگ و بوی حاقیر یابد همت

الا ای تو نازک خصم تو غمگین + تا خنک گل باشد و تا گریه بلبل ++

صاحب صدقوت روپیه در وجه طلبیده آن همه کارها ذوالا مجلس

آن صاحب جوهر شناسی و خدیو قدر دان ارسال فرموده بعد نیک اعتقاد

گزین سعادت پذیرائی آن دریافت و شکر الطاف آن خداگان را

بر ذمه همت لازم بل واجب دانست و زبان هر بن در ادای آن کو طالع ناساز

گاه گاه ودر حق رسمی کمی کو سه کرد انید در این ایام عشیوی را که از طبیعت سر لعه فرو

عنوانیست که بسمع همایون رساند + چون در حضور برین عیبه جسارت نموده آن

از آئین ادب در فهم از جرم محجوب بالغ تولیعه فرستاده ام امیدست منظور
انجمن حاشیه نشینان مجلس عالی گردیده به شایستگی قبول پیدا کند

مکتوب ۲۳ در تقاضای که دیدن آرزو در انتظار سیم سفید و کیسهٔ طلب
از شوق زر قالب تهی میکند + و گاهی خاطر بیننده از لذت صحبت و گاهی فکر قرض
بر ذمهٔ طبیعت فرض میگردد به مقتضای اهلیت ولی ملهم هیچکس انی منحال
والله بالعمال وجه نیم ماهه عنایت تمام در حق این معتقد ارسالست مبذول
فرمودند رباعی ای داخته ز لطف صحبت جاویدم + افروخته روی بخت چون
خورشیدم + از یمن عطایت ای چشمهٔ فیض + اقبال بشارتست بامیدم +
سحر ماست که نامهٔ منیره شاخ قلمرو عنبرست و جویای آنست به توفیق خدای اکبر
کتاب اکبرنامه که کارنامه ایست هوش افزا به صحبت آید و در کیست کلمات این
به توفیق سبقت جوید + چون شنیده شد نخستین دفتر این کارنامه جا در قسم
در سرکار آن خدیو کارشناس است از حضور ادب زبان خواهش را
سخن آمود ساخته عرض سای فیض پیرای حاشیه نشینان مجلس آن دیباچهٔ
کتاب دانشوری میگرداند اگر برای چند روز آن نگرفته نامه باعثیات
فرمایند تا از انتساخ آن کلک هنر پرور افیضیاب جاوید گردد اتما آنکه
و از مطالعهٔ سخنان روشن دیده را رنگ مطلع خورشید سازند چه منتها
بر چشم روشن نهالی هند گذاشته است از دفتر دوم نیز این اثر ان کشور گمنام است
یافته است بعرض آن سر دفتر نام آوری روزگار خواهر رسانند تا در سرکار نسخهٔ
آن گرفته آید ظلال عالی الله بر ... باد

مکتوب ۲۴ شعر نکته سنجان
آرزو و پر صحبتم دار نموده + آشنائی بس نکوم هنر بیگانه ام + این هنر بس است
چون میدانسته ام درین جزو زمان خود سکالی دیوان فیض پیرای رسالی

۱۴ رافع عریضه ای بردارندهٔ عریضه
۱۴ ...
۲۹

از هجوم ایاز سخن دیوان سخن توان خاطر آن قدر شناسی ارباب حقیقت
ناچار برخی از نشاهای طبع خویش بکردار صورت ها فانوس خیال در لباس
کاغذ جلوه گر گردانید با انجمن آن شمع صحبت سخن اثر فرستاده مائل
ضمیروی التفات آن دانش آموز کارشان فروغ گیتی انشاء الله النور از آنجا که
آشنائی با روشنائی بخشیده از روشن است که انجمنیان آن روشن ضمیر
چراغ مهر از زین شرف بنیان سواد سخن دریغ نخواهند فرمود + مکتوب ۲۵
مخلص حقیقی عنبر نخبه دعائیکه هیکل بازوی جوهر است و حرز جان محبت تواند شد
و سلامیکه بسم الله سورهٔ اخلاص و فاتحه کلام اختصاص تواند گشت معروض
سرای فیض انتمای نخبه منشی نادرفن صاحب گنج بادآور سخن چهره پیرای
معانی مجلس آرای سخن اثر شمع افروز فانوس خیال دیباچه نویس دیوان
کمال جلوه شناس حسن آرا روشنگر مرآت صفا مضمون بند هنر کشای
فلک فطرت انوری سلک بهره اندوز فیض الایزدی میرزا محمد حسینی مدظله العالی میگرداند
اگرچه بر رسم عشق بیمان روزگار نخستین بی تهمت آلوده جلائی و الا ماهر و بیهمال از زودی
صحبت فیض بخش آن نظر یافته مبداء فیض بی ساخته شوق ناسپاسی ملاقات
روحانی سرمایهٔ فیض جاودانی است لازم می آید و آن هنر نمود بیاد دادار
درون آگاه نظر طریقت نخواست ناچار زبان قلم شکسته رقم با آن گفتگو
لب بسته با این بیت اکتفا نموده است تو آفتاب روشن ذره نیستم مهجور +
حیاتم و تو از ما ز فرسنگ است + عشق از خماره نخشی به از رفت و روب
زمین سخن فراهم آمد و طبیعت هوس پیشه آغاز گلدسته بنا نهاده
گلدسته نام از آنرا شسته بخدمت آن بهار آفرین گلشن سخنوری فرستاده +
امیدوار است که از زنگ دوی اصلاح بی بهره نماند اختر اوج سعادت

مرزا سعد الدین محمد را سا نیازمندی این مهرگزین رسانند و بر خورشید
ضمیر صبح نفس مولانا صبر اشتیاق این صادق الاخلاص روشن گردانند
تا دایره سپهر بجلائل مهر و ماه آراسته است آوازه آن حسین نسب
والا القاب بلند باد بحق الحق واله + مکتوب ۲۶ + چون این نیازمند را یاران
مظهر تجلیات الهی و مورد فیوضات نامتناهی چه از فیض وحدت وجه
لو یگانگی آن وحدت مرتبت و چه از ممر تحاشی مستلزم فیض جاوید است
یگانگی تمام است غیریت را در میانه گنجائی نیست وفیما بین گنجایش مائی و شمائی
اگر از دوری گله می کنم و زبان را بشکوه مهجوری می آلایم با چراغی عن بعینه
بحکایت ماهیانی که در دریا بجستجوی دریا دل از دست میدهند و اگر لب از این گفتگو
می بندم و خاموشی می گزینم خاطر بیتابی میکند و دل ناشکیبائی می ورزد
ناچار خود را در عین وصل مهجور انگاشته و قریب را بعید پنداشته نامه
پرواز می کنم و مکتوب خود را بخود می فرستم + بیت لله الحمد حیرت ما را که حد
محو تجلی + در کنار خویشتن جانانه را گم کرده ایم + چند با خود از خاطر واپس مزنیم بزبان قلم می آید

رباعی + واجب همه جا اگرچه پیداست ظهور
ماندست به پرده اگر از غایت نور

روشن نبود این نکته مگر با تو لشو +
جمعیت شمع را پریشانی نور + دیگر

از تعینات چون یافت خلل
کثرت همه عالم است بی هیچ شکی +

چون صورت صفر شد نهان از قیمت
بنگر که صد و هزار است یکی +

آنکس که بسوی بحر توحید شتافت
تا محو نشد گوهر مقصود نیافت

گویند که موج و قطره و بحر یکیست
کس همچو حباب این معما نشگافت

دیگر + خواهی که ز توحید دلت گیرد سال
با هر که شوی ز بند هستی آزاد

هر چند حباب آشنای دریاست
تا محو نشد گره زکارش نگشاد +

۲۶ وحدانیت منسوب بوحدت [illegible] واو و یا [illegible] ۱۲ [illegible] لازم گیرند ۱۲ [illegible] مائی و شمائی [illegible] واجب [illegible] باشد ۱۲ [illegible] ۳۱ [illegible] و اینجا مراد از حق تعالی باشد ۱۲ + [illegible] حک بفتح حاء [illegible] و کاف بمعنی تراشیدن نگینه حرف و غیره و کندن نگینه و مثل آن و در فارسی بتخفیف هم مستعمل میشود ۱۲

دیگر + این چه رکه بتیاب به بینے آن را
دنیا خیالی و زندگانے در وے
دیگر + از نسخه توحید سبق مرگویم
بیگانه حق زحال ما آگه نیست
دیگر + دارِ زندگی و خواب از بیداری آن
مردن از خواب چیست مرگ بیرون است ز لب
دیگر + بابست مرا بنجا حسرت هاست بسے
از پس الحذر و لیم ما نز دولت بمثل

نفس است حباب به بینے آن را
خوابیست دو خواب بینے آن را
مضمون سخن از نه ورق میگویم
حق شاید حال است حق میگویم
بخشر با هم درین جهان گذران
مردانے مرگ چیست خوابیست گران
سازد که خویش را نکنیم به کسے
مانند حباب گر بر آرم نفسے +

دعای فقیر سخا وفا جمال سلمه الله تعالی برسد مکتوب ۲۷ + خدایکم فالق الاصباح ست آن صبح آفاق صداقت را مطهر انوار خویش گرداناد هیچ وقتے نیست که خیال آن آئینه ضمیر در دل نمی گذرد + پیدا است که صورت این معنی بر سرای آن صورت معنی نهان نخواهد بود و سعادت همیشگی روداده آیست که عین خان پاک دولت سیف خان قدس سره بعالم قدس شتافت عن خاکر نهاد را زمین بوستان و الا گلستان شاه‌نامی کامگار خواستند تا آستین عنایت گرد غفلت از رخ بر افشانند از خاک بردارند از انجا که عن خاکسار را آرزوی آن بوده بیاموزی توفیق از سرزمین بنگاله رهائی یابم ناچار بندپای نور زیدم و کمر اگمرجه برخاسته بربرد افتادم القصه یکسر راه خفتان بخشی‌لی سالوزوی کمع خورا با آله آباد رسانیدم چون دولتی شهر انفاق اقامت افتاد صاحب دولتی سلطان خلافت تخمین آباد بے چراغ مرحمت اقبال فروغ جبهه اجلال اعتقاد خان پروانه التفات بطلب بنده روان کرد بسر گرمے تمام بهان پروانه سر اشمع را خویش ساخته بخانه پر نور جهنور رسانید

اصباح بالفتح جمع صبح کر مورد
بمعنی ۱۲ منتخب آفاق جمع افق
بفتحتین ۱۲ منتخب کناره آسمان
مظهر انوار بفتحتین
[illegible]
۳۲
[illegible]

دلم زمین بوس آستانهٔ والا کوکب آن خداوند ملک و الا لب بارج
آسمان سوم بالجمله آن مشتری فراز روی مهر در جبهٔ بنده بلا تیر توی در جناب
فرو نگذاشت لکن از حاشیه نشینان مجلس آن خداوندم و بفیض صحبت سخن
شناسان آن مجلس فیض پیرا خرسندم بعض از اشعار طرب افزا صفحه
مرگون امید است که بشانهٔ اصلاح آن موشگاف سخن پیرائی پابند رباعی

از آنکه هر چشم کافرت خون خوارند
زلفین تو سرکشند چون فتنه گری

رباعی + هر کس لغم عشق تو کاری دارد
در عشق رخ تو زلف هم از شانه

رباعی + ای مهر تو جوشید ز آب و گل ما
از عشق تو یافتیم مینا از دل

رباعی + ای صد دلم بیلی درون آورده
در گریه چسان سوی تو بینم که نگاه

رباعی + چون روی تو لاله در چمن پیدا شد
با زلف تو گفتگوی دل از سودا است

رباعی + آن کس که بجو زبان فطرت آگاه
از جهلت هر زمان تعلق فیض یافت

رباعی + حیرت زدهٔ حکمت صانع شده ام
عمریست که گمره ام زبان قطع امید

رباعی + ای صاف دل از خیالت هر سوی
عکس رخ تو اگر در آئینه فتد

دلها ز خدنگ غمزه ات افگارند
رخسار تو تا خطی نگند نگارند

از فیض جنون دل فگاری دارد
از زدل خویش خار خاری دارد

خون گشت ز جور تو دل بسمل ما +
شد داغ محبت تو چشم دل ما

در دیده هزار جوی خون آورده
از اشک بیاد رسته برون آورده

چون خال تو نافه در ختن پیدا شد
دیوانه لب آیه در سخن پیدا شد

در صحبت والا منشان جیرسال
از دیر نشیب کس از سایه چاه

دل از خیال خام مانع شده ام
چون تیغ بآب خشک قانع شده ام

از آئینهٔ صورت تو دل کمتر بسی
آئینه در آئینه ندیدست کسی

۱ مشتری اینجا نام ستاره
و فتح الفتح و سکون تا
بمعنی نشان و اثر و دنبالهٔ
و شکوه ۱۲ ب ۲ عذار
بکسر عین مهمله و ذال معجمه
رخسار بمعنی رخساره
منتهی ب ۳ سرکشندای
افگار بمعنی زخم ۱۲
۴ پیدا شد
خار خار بمعنی خارش و کنایت
از خلجان و تعلق خاطر
که ابتدای خواهش باشد
و بقیه خواهش را نیز گویند
۵ فطرت بالکسر بمعنی
آفرینش ۱۲

مکتوب ۲۸ در فرخنده ساعتی و خجسته زمانی بسعادت بر خویش می بالیم

و حضور سگالشگری وزیر بلند بخت چهره خورشید افروخت و اقبال سامان طلوع

ماه افروخت و طالع فرخی می داد و دولت عقل انتساب کار گزار نامه

هنر طراز نکته گذاری سخنوری قدوه هنر گزینان سخن گستر اسوه فیض گستر زمان

هنر پروری رهگرای هنجار سخندانی همین همایی گمراه هالکی رتبه شناس هوش ور

و خرد گرای پایه سنج دانش گزینی و سخن پیرای چهره آرای هنر بکر گوهر آرای

مرحله فکر فیض سگال [illegible] روشنگر آئینه سخن رسید سرمایه خوشی و انبساط

خاطر احباب گردید بیت نامه آمد و قاصد حرف حرفش جادو +

غلط گفتم نه نامه بلکه جادو نامه + اولا صورت الفاظش آئین هیکل بازوی

لطافت دلی [illegible] گفتگوی در خیابان تا ثانیاً چشم انتخابش آئین حرز باصره فیض

حاصل شد و در حوصله خیال نگنجد + ثالثاً طلسم الفاظ هنر آئین کارنامه

فصاحت خرقه پدید آمد که بشرح نگنجد + سلاست الفاظ و جزالت

مضامین و نزاکت استعارات که زبیان پردازی بیرونست و نیرنگی ایهامات و نکته گفتی

تشبیهات و تازگی عبارات که از حوصله شرح طرازی افزون بیت [illegible]

نکته ای که بهر لفظ است + هزاران هنر بهر عبارت + [illegible]

ابجد آموز دبستان [illegible] خوانان درسگاه [illegible] + [illegible]

بزرگی منش [illegible] توصیف [illegible] و تعریف [illegible]

بقدر استعداد [illegible] دانش خود نیستم هیچ بزرگی در نیست [illegible]

والصفات [illegible] بیداست که پایه جوهر [illegible] از اوصاف [illegible]

عقل [illegible] بلندی [illegible] در رتبه نفس قدسی [illegible] جاده

[illegible] و آب دریا [illegible] قطره افزون [illegible] درجه

خورشید بدرفتح سگالی در اوج گیر مینگرد بیت سخن پرستم و تو پای تا بسر
سخنی + سخن اگر بپرستم ترا بجای سخن + و بر رسیدن بیاز نامه نا گزار ساخ
قاصدان نامنجار حسد خوان بکت + ولا اخلاص زهی نسبت با آن یگانه
دوران سخن بشتابی است که اگر به تعلیف شوق و در خواست طبیعت قلم گرد ابر
دنکار نامه پرداز کیمبر شاید + و معاوضه که بخدام والا احترام ارسطو منش
افلاطون اسای دسته بند سحر کشای حالی منقول و معقول محرم نفوس
و معقول هوش گرای درون آگاه مولانا سعد الله که درین ایام بخدمت مذکور مخصوص
بهم آئی تحریر کیمت فرستاده آمد است که بیکی از مهیجات این مجلس گرم اثر رسانان
شوق نا بخدمت ایشان رساند و مهمان کنی دلکشید دعای جلیل سعر نماید عزیزیکه
درین ایام بیرون قرآوی بلی بزبان تسلیم آید است که مقبول طبع گرفتاران
شود + دعای دائی بحرم بخدمت خدام والا مقام سرمایه ظهوری و دانش
ثروری پیرایه برنگ منشی و دال سکوهی خدای فر طبیعت ملکی لفظ مهوز فطرت
فلکی شنو آموز سخند الرحیم لعزوزی الرتبه پرداز نازنت پایه افراز اهل سخن
تیز زبان تیز هوش حق تو پرست حق نیوش خموش سگال فیض آگاه میرزا عبد الرحیم
رسانیده چنان اظهار شوق و آرزومندی نماید که ما فوق آن در فسحت آباد وهم
و خیال گنجای نداشته باشد مکتوب ۲۹ در مهگامیکه عنوان صحیفه
صبح سان اخطر خورشید آیات صبح ادای مکتوب بیچیده غنچه سان نسیم سحری
میکنا اعضا وضعه فیض پیرای افاضت دستگاه معنی سنج موهبت فیوضات
الهی مظهر فیض نامتناهی دقیقه یاب سعادت ریاض فیض ماب مبداء فیاض
مصرح آنکه چین نام خود همه فیض است + رسید فیض بخش طبیعت گردید
بنام ایزد نامه که خط ماهرویان سا از رنگ خطش حوی بر تن خاسته در تعلیم

۴۵
حد فیض جانیکه شب و روز
دران نشسته بتکلف کنند و صبح
حیات و درجات تو ابت و سیارات
را ضبط نمایند ۲۰ اب ۳ فتح
نقص فا و سکون سین مهمله و فتح
نون ۱۲ + بیضی بجز سبزه زار نسبت
ما سوای چیزی عقلی نبی بعضی
سواد و بیاض بعضی
۳۵ ۲
سیاهی و سپیدی و کنایت
از بد و نیک باشد و روز و زمانه
باشد و الله اعلم ۱۲ ۴ مبداء
فیاض مراد از ذات پاک حق تعالی
سمت ۱۲ ۵ سوبر تن
خاستن کنایت از ترسیدن
و لرزیدن باشد ۱۲

غالیه مویان سواد غیرت سطورش تن چین مو کاسته + زلف سخن از سوادش
مشک آلوده و چشم معانی از خطش سرمه آلوده از سطورش پایال عمان فیض
دائم سرا است. و از حروفش ساعیون نحل کلک خلائم روا است. و دریا غضای
از سطورش در موج + و اختر معانی از حروفش بر اوج + جان از عبارت هر روانش
فیض مرکب + و دل از معنهای آبدارش آب مر خوله + در هر چینش صد نافه
ختن نهفته و از هر لفظش نهالان گلهای شبو شگفته + حاشیه اش چون حاشیه خاطر
دوستداران مهر پرور + و عنوانش چون سرنوشت نیکوکاران فیض گستر بیت
معانی در سطورش آشکارا + لیوز انسان که از شب ستاره + نگارش
یافته لیو هر چند از اکثر جا داران بوی مدعا تا مشام امید میرسد الا نسیم از دار
شیون آنلوی از صحت دلعه نم سوگند آفرینی گلها و بهار که از این هنی
طبع این یکرنگ گلگانهٔ شگفت + آری چمن آنت سوسی چمنستان زبان آور
آنلوست اصلا سر و برگ تعلق ندارد بیت هر گز نگا یار تقی را روشن +
بر چشمهٔ خورشید نه بسیست کسی پای + بر آئینه سکندر الصاف باطنی روشن بار
که علیور روشن ضمیر با نیک نیکوترین صورتی مے گذرانید + و هیچ رو رو گلعنت
نمی دید پیوسته نیک را روی توجه بدوم لیو + و آئینهٔ طبعش مبرا نگونه انجلا
پذیرفته لیو که چندین خیالات نو آئین بر روی کار مے آورد چنانچه این چند رباعی
که بر انگیخته مرات ضمیر اوست بر صورت این معنی شاهد است رباعی

خواهی که بسوزی تو دل خصمانرا +	در خون بزنی ازو دل آلش افغان را
پیکان نخوله تا که نخوذ تیر نخست	در پهلو دیگر نزند پیکان را + رباعی
تا بر خت از غیرت خورشید رخان	از حلقه زلف چشم گوید عیان
خال رخ تو گشت لیر الکن مرهم	وندلوئه شانه بهر او شد مژگان +

۱ سر و برگ کنایت از
سامان و اسباب باشد ۱۲ +
۲ الانجلا بالکسر از باب
انفعال بمعنی روشنی و صفائی ۱۲
۳ مرات بکسر میم و سکون
رای مهمله و الف بمعنی آئینه
۳۶
۴ ... بمعنی اول و ...
بمعنی اول و ابتدا ۱۲ + ...
۵ خورشید رخان یعنی کسانیکه
روی شان مانند آفتاب ...
۶ مرهم ...
... ۱۲

رباعی در محفل ما شگفته رو بنشین	ور غنچه نمینی که چار ات غیرت بجز بین
چون سوسن جمله تن زبان باش و بگو	چون نرگس باش سر بسر چشم و ببین
رباعی + ای آنکه کسی بجز تو بدمهر ندید	در دیده روشنی تو چون غیرت پدید
اشکیست که در چشم تو بر لعل الم +	ناگاه رسید بلب ولیکن نه چکید

بالجمله بدین وجه از حرف رد گردانید و بهیچ صورت مافی الضمیر خود را اظهار نکرد + الیوم
در حلقه بگوشان شاهجهان کامگار در آمده است + بکمر از سعادت تیز روی
در سالیان ماضی خاطر اوستادان ساخته غیر این گوشه نشین تنها که آورده +
و درین ایام از منظومات مثنوی مظهر گل پایه ظهور یافته و آن مشتمل است بر
ستایش فواکه و ریاحین ملک بنگاله + و از منثورات نامه نگارستان برای
کار آیی و آن مشتمل است از وقائع بعض سلاطین شرق هدیه این دلجو را
بر سبیل امانت بخدمت نواب والا معالی القاب خواهند رسانید
پیوسته تصور ملاقات فرزند ابوالصفا چون صورت آئینه در دل نقش است +
امید بر یاحسن وجه رو نماید + نیازمندی این تلخ کام مهجور به میر فرهاد شیرین
کام برساند آن عین اولوالابصار اخیر مولانا عینی نیز را مشتاق
خویش تصور فرمایند بالجمله دعای رهبر همه آشنایان محراب و سلامی را
سلام سلام برسد والسلام مکتوب بهم دانای نجش دانایان و کار
کشای کارکشایان بهین فیض رسان رهروی افزای قیاس سخن و سکر فرمای
سپاس شناسان حالت افزای فرخ و سلک زبان دانان سخن دانش سگال
خریف غواص لجۀ اسرار علم سفینه کشا جلوه آموز هنر بکر صحیفه افروز
عروس فکر نکته پیرای سخن هیمه سنجی دانای پاک اندیشه فیض سنج
هنر نگار تر زبان تا تا گفتار زنگ زدای آئینه خیال صورت نمای

حلقه بگوشان کنایه از غلامان و فرمانبرداران ۱۲
[illegible] ۱۲
خجسته [illegible] ۱۲
بالفتح و سکون [illegible] جمع
[illegible] واقعه [illegible]
۱۲ غبار [illegible] ان
عین اولو الابصار [illegible] بینائی ۱۲
[illegible] صاحبان بینائی ۱۲
[illegible] ایمان ام [illegible] که از قوم
بفتح غین معجمه و تشدید واو
و آخر صاد مهمله بمعنی غوطه زن
در دریا ۱۲ لجه بضم
دریای عمیق ۱۲
معلم بالضم و کسر لام مشدد
از تعلیم بمعنی آموزنده و در
اصطلاح کسی را گویند که
علم سفینه راندن را تجربه
داشته باشد ۱۲ +

شاید حال شناسای شوق را از دل ایشان سوال فرمایند خطاب بهمایون بخت فرخنده
لقا خواجه ابوالبقا دام الله تعالی بقاه گر دلا که چنین شرح شوق و آرزو زیر اندازه
گفتن بیرون نیست و الا حوصله نوشتن افزون نه قلم را یارای جرأت زیرش
است نه زبان را نیروی گذارش آن مصرع مشتاقم و مشتاقم و مشتاقم و مشتاقم
و مشتاق + یگانگی آموز دلها آگاه است که نسبت اتحاد این یگانه روزگار بمثابه
ایست که ناطقه را به بیان آن توانائی نیست و شرح سال و ماه کار گنجایش نه +
بیت: اتحاد ار اجب دعا گفتم گویم + که بادا عمر گیتی بقای تو جاوید +
دلا انسی بزودی در مجلسی که در سلک محل العموم ناصیه سایان این الله مجلس رتبه سنج
روزگارش الهی کامگار خواستند من نیز را به پایه بلند گرمجلس رساند
سر فرازی از آنجا که خیال دیگر در سر داشتم بحکم سر نوشت سر از خط بیرون
پیچیدم و طومار رجائی را بیک قلم در نوشته بسواد خطه پتنه رسیدم + و
چند روز در آن شهر مقام کردم و در گوشه جا گرفتم هر چند دمساز آن
خانی بلند آوازان شایسته خاز زمزمه مدعا بگوشم رسانیدند + چنین نمی نوا را
آهنگ دیگر اینجا شنیده التفات نکردم و از آن دیار مانند نغمه از تار بیرون آمدم
اکنون به نجف فیض اساس اله آباد رسیدم + اگرچه فرصت اندک ترم مقتضی اقامت اینجا
مهر نوای سپهر شکوه شجاعت خان کاردان ذیشان بافروغ نجد الامن
این آب سیحوا ایستم که اگر آب خوش باشد از فیض صحبت آن بحر پیمای سخن آب رفته به جو
آید و باز آید هم این رهگذر دلم از صحبت آشنایان دیگر آب نمیخورد و لیکن اختیار طبعم
لب بهر خطه جونپور کرا الیس میکند قطعه تا یافته ذوق صحبت تو + هرگز ز تو ام
جدا نخواهد + زنت به توام از انت خواهم + آن کیست که او بقا نخواهد +
اگر بهمین داشت گرمی آن گرم آشنای سخن پروانه شمع صحبت اقبال چراغ

لقا بکسر لام و دوم قاف والف ممدوده بمعنی دیدار و ملاقات است و بمعنی صورت و ظاهر هم مستعمل میشود ۱۲
طومار بمعنی مکتوب دراز ۱۲
کشف جاده بتشدید دال بمعنی راه کشاده ۱۲ و در فارسی بتخفیف دال مستعمل است ۱۲ خیابان
۳۸
در نوشته بفتح نون و واو بمعنی درپیچیده ۱۲ + نصیب قسمت
دنگ نخواهد ... از ...
و لیکن ... عشق باشد ۱۲
ازین پروانه اینجا مراد ... ۱۲

لگن لعل لب نواب خوش آب نو جبین عالمتاب چراغ فیض جاودانی مجلس
افروز ایلچی خسرو اعتقاد خان لطف طبع نخله رس و پرتو التفات انداز ان
پروانهٔ روشنی گهری پروانه وار پرواز کنان رسالهٔ بالا در او توام و با هزاران
شوق سرگرم رسالهٔ نوی گشته از گرمیهای صحبت احباب انسی دلخود
خویش را جای ساختم و در حلقهٔ اعتقاد پرستان در آمده حلقهٔ بندگی در گوش
جان انداختم + بعض از غلطهای طبیعت بلکه از ابیات سخنور و مجذب
نوشتم امید که چون در مجلس آن شناسای اصالت حسن در آیینهٔ صحبت
نشین گردند و سرمایهٔ قبول بدست آرند مصرع بقای اهل سخن جاودان باد +
مکتوب ۱۴۲ درین ایام قرمتی رسالهٔ در جرح خامه و خلعت تمام بست و جز از شرط
شور همه زبان + عارضی بالاجبین روی آن نهفت که در وجه میان بهایت
یکماه در رشته اگر حرف موالجه ازین باب باو گفته می آید در خط می شود +
از انجا که تخم ارباب دلها آن سخن سنج و نکته جانان را اعتبار است نالید مکلم
بواسطهٔ ضابطه در ولایت گذرانیدن رسد ایمال عمر ورزند + نه الیان
از ضابطه می گذرند و نه ولایت از دفتر می گذرانند مگر به سمع همایون رسیده باشد
که در سرکار خان پاک روان سیف خان تغمده الله برحمته قطعاً ضابطه نبود
که ضابطه نیست تغافل ارند و بر ملازمان ظاهرست که در مسائل ملازمت مقدمهٔ
ابرام و گفتگوی ترک در تصور و تصدیق بجهت آن نیست که موجب تنفر
ممتنع الحصول نگردد و بوسته حصول این ممکن الوقوع است + اکنون بخلاف
مدعا ولایت این نواحی بالخلاص در ابتدای حال چون بسم الله سوی بالا
ناپدید ماند و این معنی در ابتدای حال مخالف است در واقع بسم الله بالا
به همین سبب بالا ملازمان وجه ماه این مهر گرفتن از سرکار نواب فلک جناب

ماه بماه برسد چه دشوار است و اگر ضابطه هم مانند قصور معاف شود هیچ قصور

نساید + امید که امروز یا فردا بهر صورت که رود هر این هفته سالها صورت

دهد زیاده ازین تصدیع نرفت و اگر از دیوان فیض بنیان شیخ فیضی فراغ

صورت دلخواه باشد بیرک ملازمت نیازنامه نوشته و بارسال رساله فارسی نیز

منت بر سر این نیازمند گذارند تا النسخه آن گرفته اگر انشاء الله المجیب +

مکتوب ۲۳ هوش گزینانیکه حکمت از فروغ آفرینش اگر و ما صره افروز

بینش چون چشم مشترک حواس در نظر باز دارند و چون عقل فعال نوش

ملکی را میزان + فکر شان که گام فرسای جاده هوش گمراهی است بر منهج ریمال

رفته + و طبع شان که فروغ بیرای نور منای گشته شیوه اشراقیان گرفته + در کسب

ریاضت ریاضت کشیده اند و بعالم آگهی اخبر خویش گرویده اند + سخن را

بالبیان در ستن حاجت نیست و خاموشی را یاری زبان + پیکر خیال در ضمیر صاف شان

چون صورت آئینه برای العین میتوان دید + و صورت سخن بر زبانی شان چون

جوهر تیغ محسوس میتوان کرد + لوح قلم شان سبزگاه هدایت + و حجره حیات شان

نهانخانه فیض جاودانی است + بوعلی سینا اگر دید نیرنگی کلکشان چون پیکر مصنوع خویش

متحیر مانده کاهر درد ادیه + و حکمت طراز تخشب اگر شگرفی طبع شان چون ماه مصنوع خویش در چاه

خجالت اماله هنگام آسیاپردازی هفتی از انجم حرارت بر لطف افلاطون برسم آرند و وقت چهره

حکمت برساعت یادگاری خانه الوزی خالی مر لگارند + خوشنویس یونان داغ شان گشته اند

و خانه حکمت ابیاتی قلم نوشته بیست بسان جوهر گلی بار از دار افلاک کنند + تمام فیض

دمه هوش و جمله لطف بار آکند + مبدا انند هر علم سرمایه زندگانی جاوید است + و

پیرایه کامرانی امید هم پایه افراز فطرتها است + و هم فیض پرداز ندرتها است +

درین جزو زمان مالمیکه اگر استفسار علوم است عین علم که مسئله + و انیمعنی را که علم و عالم و معلوم

یکیست صورت نجیب + آن قدر کلها کمال مظهر فیض لایزال خورسیرت

دانش نگاه فخر استعلا ساز شناس نطق وظهور پایه سنج ارباب شعور سیرت

بیت کلام دلکش ادب آرا + عالم ازبیانش آن کمالا + دستگاه

مراتب اشتیاق چندان است که اگر صد هزار سال در عقد شمار یا آمات دالوف

السنه بدستوری که صاحب اختیار ملک هنیت انامل صحت حیب را

نمایش صور اعداد کج دلاست سازم + یمنی آفرینش یعنی دل یار که تقدیر یکی

شناختن از عهده حساب نتوانم که آن مصرع شمار شوق با تو گر تعلق کنم +

سرگذشت حالات بدینسان است که چون خدیو صاحب جوهر والا گوهر سیف خان

نعمده الله برحمته که تیغ قبضه شجاعت بود از زنگ هستی موهوم پهلو تهی کرد

من بنده که بآن والا گوهر دمسازی داشتم بکردار تیغ جوهر دار جیب از زخم

ناخن خراشیدم و بلسان خنجر صفت بر سر کوفتم + و بپای شمشیر قطع راه مرکوم

القصه بعد از طی منازل بخطه جونپور رسیدم و شرف آستان بوسی نواب

سپهر منزلت والا کوکبه که اختر فروز اعتقاد پرستان است دریافتم و بتایید

بخت همایون از انجمن نشینان آن صاحب خورشید بلکه گردیدم + اکنون

کمر بندگی آنخداوند بر میان جان بسته مراحل زندگانی می پیمایم + واز فیض صحبت

عیسی نفسان آن مجلس فیض پیرا خصوصا شاه ابوالبقا سلمه الله تعالی وابقاه که

چون نام خویش سرمایه روح است بقای روحانی حاصل می کنم بیت

از بیم اهل سخن نیست گریزم + زیرا که گل صحبت شان تازه روان را +

خس و خاشاک چند در این ایام از زمین سخن بجاروب زبان رفته بتهمت

گلدسته گری بر آنها بسته ام رخصت از رمز نغز آن بهار طبع که چمن طراز گلشن سخن

میفرستم امید است که از نسیم قبول از مهب الطاف وزیدن گیرد

لبر آلبرمن نبت که هواخواه چمن نشینان سخن اهم مانب نکند والسلام +

مکتوب ۳۳ خدایکه خانه خدای بیت الحرام ست (ظاهر نشود ۱۲) لکن خلیل

کعبهٔ سخن سرآباد دون گمراهان وچمن جالهٔ لبر پایان شوق بپاے چوبین قلم

در نوشتن دشوارست ناچار بپای سخن در عرصهٔ مدعا بجولان گری سے لبر

والاگوهر اجمن صاحب جوهر شناس سیف الله خان تعمده الله بغفرانه قطع

عطیلی جسمانی النعد وبار روحانیان دمسازی گرفت پروانهٔ نواب خدمآب

معتقد الخان که شمع انجمن اقبال ست وچراغ دودمان اجلال مانند

همای سعادت بفرق وقت من نبت سایه انداخت + بر رهنمونی توفیق

بجلوه جون پور رسیدم وبیاوری بخت در انجمن آن خورشید ضمیر را یافتم

آن والادرجه از مهر نسبت بامن دقیقه فروگذاشت نکرده وبخشیدن فرزند

اکبار علوی لبر العبد آخشیجان وجهه یومیه نبت مقرر فرموده + اکنون

در بندگی آن سرگروه آزاده منشان بسر میبرم وازفیض صحبت فیض

گزینان آن مجلس فیض بمراسے شالی الخصوص دیده ورمحرم گمرای گزیده هوش

ستوده سرای آب گوهر پاک بقامیر ابو المقابه سامی لبر وزم وبرخی لبر خانه دار

الجبیعت بالهر العبد لبر سیر حصار نارقلم درجهت بیاضی وطن گزیده لبر

نیز آن انسبرت شناس اهل بیت سخن فرستاله شده تا بشرف صحت بولس

رسیده کبیر کمالات معنوی نمایند ودر اکثر الطاف آن مایه نسبح لبر باب حسنی

بزبان آیند باهتمام کلک این هرزه گری کوچه فکر در سواد اعظم سخن دم

عبارت لبر دلواز نیست چند هزار بیت قوی اساس عمارت پذیر گردیده +

ولبر سحر نغمه بنای آن همه باب رسیده لبر گر بمقتضای آب خوله آن سیاح

منزل ملک معانی زاد آن سواد التفاق لبر سیر خواهد افتاد مجرای لیف لبر آب

خانه خدا یعنی صاحب خانه بقول اضافت ۱۲ ست قول بخشیدن فرزند آبکار علوی آه باید دانست فرزندان آبای علوی کنایت از بعضی اعنی چنانکه امهات سفلی مراد از بعضی زمین باشند ودیگر خلق از جماد ونبات وحیوان که میان آنها متولد شده فرزندان قرار داده و از بخشیدن فرزند رومیه اراده کرده چه احتیاج همه مردم باو بست ۳۴ چنانچه همه فرزندان محتاج فرزند ...

کسیکه باشد واو فاسد مقام ... عبث ... باشد واز هاد ... آخشیجان ... باشد ... ربع عناصر ... یعنی چهار روپیه یومیه مقرر کرده یعنی ... کرده ... مطلب ... ۱۳ علم گذشته ... سرواد اعظم ... ۱۲ ... یعنی ... ۱۲ سنه ۱۲۰۵

خواهند و هر بیتی سراپا به بیت المعمور حاصل نخواهد آمد + و دعای این مخلص
که از فاتحهٔ اخلاص است به جمیع دوستان برسد + نیازنامهٔ بکاو پور
بزرگ منشی مولانا فیضیا دام الله فیضه نوشته بخدمت گرامی فرستاده شد
بالیشان نخواهند رسانید مکتوب سیوم ۳ فیض بخشی که سفینهٔ فیض
آشنایان را با بحر سخن آشنا ساخته این پاک گوهر سراپا آبرو را سلام
و آتش روشن روان روشن است که من خاک ریان خشک گزین لجه ام + و
چون ساحل از دریا کنار گرفته + نه آب فیض ریان دریا دل هر طراوت بخش
هست و سرچشمهٔ فیض جاودانی از روی لطف سیر عالم آب فرمود + و نگذاشت
که بگرداب تسلی خشک در خشکی قرار گیرم + تا آنکه آب بر روی کار آرم مانند سخن
در سفینه خویشم جا داد + و درین محل هر بکرم مسبب الاسباب نیز در کشتی
محل گنجائی پذیرفته و گوشهٔ از آن کشتی همه حال محل آسایشم گردید لیکن
از واژون بخت کشتی وسیع که در دریا من توان گنجید بر کاشانه و کون من از آب
تنگ تر از کشتی عالم آب گشت آسا [illegible] که در منزل پذیرد تخته بند [illegible]
و تنفس که در آن عالم گیرد نفس نتوانند بر آورد + از آن سفینه بقدر سفینه
نکته از دل ایشان جای صحبت نیافت کسی نه انجمنم و نه خویش کجا توانم گنجانید
و در آن کشتی برابر کشتی درویشان جای دست نداد آب تا خویش کجا توانم [illegible]
هیچ است تا چه توان کرد در میان هیچ نمی گنجد + چون درین ایام کشتی فراخ تنگ است و کم بهم
و کشتی تنگ فراخ است و فراغت پذیر است [illegible] چاره ناچار [illegible] در ساخته از دو شیوه خرسندی
گزیدم و چشم دارم که [illegible] کشتی که در [illegible] اولی الابصار است از [illegible]
دجله و رحمت [illegible] چشم بر کرم [illegible] تنگی نکند تا اصطرلاب
زورق ماه ست بحر اخضر کشتی امید آن لجهٔ فیض آشنا به ساحل مقصود بالک

۱ بیت المعمور خانهٔ [illegible] ۲ [illegible]
آسمان [illegible] تخته بند
۳ [illegible] ۴ سفینه [illegible]
[illegible] اشعار [illegible]
کشتی و بیاض [illegible] سفینه
[illegible]
اول کشتی اراده کرده [illegible]
کتابت اشعار ۱۲ + ۵
۳ سیوم
اولی الابصار صاحبان بینائی ۱۲ ۶ اصطرلاب
و ثالث آلتی است که از آن ارتفاع
آفتاب و ستارگان دریافت
نمایند ۱۲ ۷ زورق [illegible]
کشتی خرد ۱۲ + ۸
بحر اخضر کنایت از آسمان
باشد ۱۲

مکتوب ۳۵ حکیمی که تقویم جسم الناس را بجداول حروف آراسته
آن یعنی مظهر صنع احسن تقویم را بنظرات سعادت پیرایه مخصوص گردانا
اگرچه دیوار مهجوری درمیان حائل است لیکن دلهای صحبت گزین را بسی
همسایهٔ دیوار بدیوار اند چه آن غیرت که طرح نامه پردازی انداخته اید پیدا است
که محرمان خلوت کدهٔ دل و مهرورزان حریم گسل مکتوب را که بیگانه
دانسته در نهانخانهٔ محبت نمی خوانند + و پیغام را که بیگانه چرا ساخته است
شایسته زبان نمی دانند یعنی اگر نامه درمیان آید درخط عتاب گیرند و اگر خامه زبان
کشاید ترمی شعر بیت میان دوستداران رسم مکتوب + قلم از خج
الت تراشیده است گویا + جریان حالات من لبریز آب بریز آینی است که بعد از انقراض
سفر دریا و گذشتن آب های هولناک از الطاف خداگان دریادل آب رفته
بجوی امید باز آمد و چشمه سار الم سیراب گردید بیت طلوع شده گلشن
از صحایش + آیم شد روشن از سحایش + بدستیاری کلک تر زبان
از بهجت سپاس گذاری الطاف آن صاحب ابر نوال بیرون آمدن دشوار
است مصرع شمار قطرهٔ باران کسی چگونه کند + درانجمن همایون آن خداوند
والا اختر چندان روشناسان گرمی آمد و رفت آن والا منزلت در حلقه روشناسان
بکردار ماه هاله نشین دید افزون کرباب ننوشته + از حاشیه نشینان آن
فیض پیرای ذکر بعض اشخاص بزبان قلم آیم + و از زمین نام شان سخن را
بلند آوازه می سازم + نخست مولانای نسیم که آب حیات از گفتارش چکیده فرو
گلهای حسن از کلکش بردمید + بهار سخنوری را نسیم صباست و چشم آشنای
سرا نگاه آشنا + سر تیغ گذاری را برافراشته و بیجان سپاهی بهره برداشته
آئینه طبعش خیال انگیز است + و چهره سخنش رنگ آمیز جوهر به فیض آشنای قلم

تقویم قیمت کردن و قوام دادن
جنتری را و نیز نام کتابی است
که اهل نجوم دران حال تمام سال
مندرج سازند بهندی آن را
پوتهی نامند ۱۲ جداول
بالفتح و کسر واو جمع جدول
عبارت از خطوطیکه گرد کتاب
بشنجرف و لاجورد وغیره کشند ۱۲
احسن تقویم اشارت
است بسوی آیهٔ کریمه که در شان
انسان نازل شده و آن اینست
لقد خلقنا الانسان فی احسن
تقویم ای فرمود الله تعالی بر آئینه
پیدا ساختیم انسان را در نیک
اندازه ۱۲ درخط می‌گرود
ای شغب آورده و شیون ۱۲ +
بر شدن نشر شنده شدن
آب رفته بجو آمدن کنایه
از باز آمدن رونق کار سبب از
رفتن آن ۱۲

گذاشته و روزگاری در مزاج اهل سخن انبساطی + با تیغ دعا زیست + و با قلم
همراز و در هم مولانا طالب که غنچه اش بهین اوستاد است + و فضله اش خسروی است عالی
طرح سخنان نو آیین انداخته و طرز تازه نو ساخته + چشم خرده اش از روشنای
معنی بیگانه اش با آشنائی + نسیم سخنش با دم روح القدس همدم + و
چرب و نرم گفتارش دلهای افگار را مرهم + دیگر مولانای کلامی که خوش کلامی مایه
گرمی اوست و سخنان نمکین نمک پرورده او + آهنگ نکته سرائی برگزیده +
و آوازه گفتارش به مقام رسیده + اگر لطیفه سنجی او را سرمایه انبساط
دائم رواست + و اگر طبعش را نسخه لطایف آن ظرائف خوانم سزاست +
ریاحین سخن از بهار طبعش رنگ و بو گرفته + و طیب الفاظ نمکینش بر نکهت مشک
آهو گرفته + و دیگر مولانای بدیهی که در نکته سنجی بدیهه رسان است + و بدعا زی سنگین
نقشان لب شیرین کاری پرداخته + و خسرو دردها شیرین ساخته + هیچ
رسیده که اگر غالب با بجد گیرد جای گرفت نیست + چنین نفیسی که اگر مردم
از طیبش زهر شگفت نیست + دیگر ضعیف که خود را رشته دار با وجه
بر جوهری میان آن پاک گوهران گنجانیده + و در سلک صحبت این
صاحب جوهران در آورده بیت که آب روی من از صحبت پاکان ولی +
رشته بی قدر و شرف از پهلوی گوهر یافت + در این ایام در شهرستان سخن یعنی
دیوان چندین موزونان هفت ثلاثی را با هم نسبت برادری داده و وطن گزیده اند
و هر یک به صفت خاصی متصف شد + جمعی بزم طرازی ساخته و قوم جرزم سازی
پرداخته و بعضی در ابیات لغز و چیستان شعبده انگیز و نیرنگ ساز گردیده و
برخی باندرز و پند نکته های نهانی را گاهی در درون نجیده و مستتر از مثلین
نفس دم از طیب زده + و جوقی پای طفلان بهجا ماند گشته + و طایفه چون

روح القدس یعنی جان پاک و اینجا مراد از حضرت جبرئیل علیه السلام است ۱۲
عیب بالفتح ... یعنی عیب ... مستعمل ۱۲
معروف و بسکون
بلبله بالفتح سخن ... ذال معجمه و در آخر لام سخن ... و دلکش باشد و خواندن شعر ...
ابیات بدیهه سخن ۱۲ ... نقش ۱۲
بی اندیشه ۱۲ ... نقش ۱۲
کلام بیهوده و دروغ ۱۲
جد بکسر جیم و تشدید دال ... سخن ۱۲
طیب بالکسر خوش طبعی ۱۲
شگفت بکاف فارسی یعنی تعجب ۱۲
موزونان یعنی وزن کرده شده گان مراد از اشعار ۱۲
لغز بضم لام و غین معجمه و در آخر زای معجمه
چیستان ۱۲
جوق بضم جیم ... یعنی گروه مردم ۱۲
بهجا بالکسر یعنی ترکیب دادن حروف ... ۱۲

شاهدان موزون با عشوه و ناز انس گرفته و جماعهٔ چین عاشقان مفتون با سوز و گداز خو پذیرفته اند، الله تعالی همه از لطف الٰه دیده افروز بینش خواهند گذشت + و از مرحمت آن والا نظر نظر خواهند یافت. والسلام ابیات

به بزم ما نگارے در لباس جاه آمد گست ۔ که گل بر جهت از رنگ حنا داشت
نکو آرام هنگام وصالش ۔ شب از خورشید آتش زیر پا داشت
نگاه جلوه سرو قامت او ۔ ز شوخی رایه بر لبهای ما داشت

ابیات
هر که از غمزهٔ تو آگاه است ۔ هر نفس از لعل لبان خواه است
چین حباب از هوای عشق تمنم + ۔ نیمهٔ اشک و نیمهٔ آه است +

ابیات
دیده چو بر روی تو نظاره کرد ۔ دل ز دل غنچه سرا پاره کرد
گل شده از رشک تو نشست و تباه ۔ غنچهٔ گل خویش کفن پاره کرد

ابیات
زهی بر روی شرف پرور آفتاب و گهر ۔ تو با حیا و حیا با تو همچو آب و گهر
بمین عشق تو ام دل ز آه دیده ز اشک ۔ بیاله آب گرفته چین حباب و گهر

ابیات
قدم برون ننهد ماه از منزل خویش ۔ لب چو صورت آئینه زیب محفل خویش
رفته اند که گرفتار جلوهٔ خویشند + ۔ چو شمع شمع صفا اند زینه در دل خویش

مکتوب ۳۶ آفریدگار سپهر و انجم درجات عنبر انصیب آن شمس اوج عز و اقبال + مهر و روز دیرین منیر هنگام مراجعت از بنگاله نیم ماه در پیشه لوده از بوالا اختر و یاری طالع شرف اتصال آن انجم گرای نه تواصلت یافت بلکه ندانست که آن طالع خورشید ضمیر که کوکب فضلش مظهر تشمس است در این شهر اقامت گزین است تا یک منزل اینجانب رسیده که مولانا نور سحر روشن ساخت که آن روشن بلکه چند ماه است که پیشه بالا قدوم نوالا از خویش رفته خورشید گمعانیب و حین مراجعت ممکن نبود از سعادت

نظر به فیض تحیین اینجا بمعنی قوبلیت
آمده است ۱۲ + رایضه به معنی رخ در حضم
۱۲ ۳۵ سی بالفتح بروزن سعی درست راست
و گویند عموما و مرجع به ۳۶
ابسمی ۔ ستر بر خصوص صبحی
فندق بمعنی راست قد و سرو ۱۲
و بمعنی راست سرو و زمه
۳۷ البلبان جانی شیراز
سر الشمس ذکر صحه
آفتاب ۱۲

ملاقات ایشان مانده + بیش ازین بیت یکی از بیادگاران معانی نویسی
جزوی از اشعار خویش فرستاده بود + روشن است که بنظر آن دقیقه شناس
در آید هر بیتی درجهٔ بیت الشرف والای یافته باشد + و درین نامه نیز بیتی
چند اگرچه در خور مطالعه نیست اوج ظهور می یابد نه از سعادت است اثر خواهد رسید
تا انجم پروین سبب آرایش دیوان فلکست درجهٔ آن دقیقه یاب سخن بلند باد + رباعی

آن کس که بود ز راز فطرت آگاه
در صحبت والد منان جوید راه
از دولت زمان توان فیضی یافت
آری نبود بهره کسی از سایهٔ چاه

رباعی

جان و خرد آگاه نیند از توحید
بیهوده فسانه از در گفت و شنید
از نسبت کسان بجز آگاه نیند +
هر چند عیان قفل و خورت کلید

رباعی

حیرت زده آئینه ز خود بین تست
خون گشته دل از ستیزه آئینه تست
از نسخه حسن تو چنین شد معلوم +
کابروی تو مدت و الف بینی تست

رباعی

دروی ز فراغت دل خمیده کشید
کان هست برون ز بحث گفت و شنید
چون نامه ز علم دلم آگاهی یافت
در خلوت شد و تیره گشت و بر خود پیچید

مکتوب ۳۷ روشن رایا که خورشید از یمن بنامه او حکمت اشراق ورزیده
روشن است که از اشراق ضمیر مهر ورزی منیر آن مشکوم دانند + و در
شناخت این هنر دقیقه فروگذاشت نمی کنند بیت در دعوی صحبت
چون صبح صادقم + شمس منیر خاتم است از روی اتحاد + اگر به بیان
طینت دل پرداخته آید + نبض قلم بدستیاری انامل شد حرکت می آید
و اگر شرح اشتیاق نگاشته شود نامه ابر پا میری نامه بر بوستان چاک می گراید
اگرچه پیش ازین برخی از نهالهای طبیعت را بهار منظور فیض حوالی جالی
خورسند گشته الله تعالی محبوبه اخلاق جال افزائی ادا خرسندگی است

---

۱ بیت الشرف برجی که گویند کوکب چون
شتاره دران برج در آید بشرف
و سعادت یابد ۱۲ منه ۲ دقیقه
حکمت سخن باریک باید ۱۲ منه
اشراق یک سیزده مراد از
حکمت اشراق بعضی حکما به صفا و روشنی
دل و کشف باطن کسب کرده بودند ۱۲
۳ از روی اتحاد سبب اتحاد
عیان منسوب الیه بنسبت که نام
مولف با مکتوب الیه یعنی لطف
شمس الدین بود و تخلص مولو
مکتوب الیه ۴ ستاره منیر
منیر و لفظ منیر اکثر صفت شمس
واقع شده و اتحاد در موصوف و صفت
برظاهر است والله اعلم ۱۲
۵ انامل بالفتح جمع انمله بمعنی سر انگشت ۱۲
۶ نو شتن تحقیق بضم نون و ضم با
و کسر میم نگارش ۱۲
۷ نهالها سه گان اشعار
زادهای طبیعت کنایت از اشعار ۱۲
مرکب معانی ایجاد مرکب لفظ خود
یعنی فاعلیت پیدا کرده یعنی از انفعال
کننده ۱۲

از بسکه کمالات معنوی بیش از بیش رو قافلهٔ معنی شناسان فرستاده‌ام

لاجرم چون هوا داران ایات سخن مولانا نسیم از انفاس بوی عنبر به مشام

چمن نشینان عنبر میرسد تحفا است که بجانب خطهٔ بهار چین نسیم سبک رفتار

سیر کند + و از فیض صحبت رنگین آن نو بهار گلستان سخنوری گل چیند

ناچار بعضی دیگر از خانه سلیمان طبیعت باز خاکساران زمین سخن چند

برفاقت حسب الیه روانه ساخته صبوری دارم که خوانند و نا خوانده بصفای

ضمیر آن پاک روان در آیند + و گرد راه از رخ برافشانند آبروی جاوید

حاصل کنند + در ساعتیکه این نورسیدگان شورهای نهجان سخن رسیدت

و طبع رسا داده‌اند میخواهد بصحت آن سخن صحت ایمن در دامن التفات

آن سخن شناس آویزند + امید است که خدام نکردار سخن سنجی دل و

گوش دارند و آرزوی لطف در حلقهٔ حلقه بگوشان نواب دقیقه یاب

خدیو دانش فن پناه ایات سخن مایه شناس عنبر شمائله خطاب شایسته خانی

در آرند تا بالمرتبه نوشتن سپاس گزار گردد **مکتوب** ۵۳ خدایگانه

دلها با در بحر معالم عنبر آشنا گردانید فیض بخشی آن محل آب آوای

معالم عنبر باد + اگرچه ملک بالکلیه صورت با آن آئینهٔ ضمیر ملاقات روندادی اما

از انجا که تصور آشنائیهای از لیت در صفحات خیال و اندیشه مرتسم است خود را

دیرینه آشنا خیال کرده سخن سنجان بلای آن صاف دل روش مرکرده‌اند

که دارند نیاز نامه خلاصه معنی دارس رقم سنجان دفتر معانی نویس

خطابه معنی میکنند چون آرزوی آن دارد در سلک حلقه بگوشان

آن والا گهر منتظم گردد + بنابر آن اخلاص خادمانه رهی را وسیله طالوبی

آن مجلس گرامی ساخته بملازمت عالی میرسد امیدوارم که انجمن نشینان

۵۱ مشام بالفتح و بینی بجمهٔ معنی دماغ ۱۲
۵۲ مفاکره ای خاطر ضعیف ۱۲
۵۳ گوش دارند یعنی بشنوند ۱۲
۵۴ حلقه بگوشان ای گروه غلامان ۱۲
۵۵ آشنا بمعنی شناوری کننده آمده است ۱۲
۵۶ مرتسم صیغهٔ اسم مفعول ۱۲ از ارتسام بمعنی نقش گرفته شده
۵۷ سخن سنجان بمعنی ... سخن سنج ... صاحب ... آئینه و این کلمه ... و در کلام ... استعمال ... یافته ۱۲
۵۸ ... از الطاف عجیبه ... مناسب باشد والله اعلم ۱۲

آن همایون اختر پیوسته از روی مهربانی آن فلک نعمت را بنوازش فرمایند
که از سالهای بیحد آن روشن گهر که اگر آفتاب کار رفته را فروغ تجدید دست
روشن طالع می گردید و درجهٔ آفتاب دقیقه کم نشینند و بعضی از فرزندان که طبیعت را
فرستاده اید امید که باید قلم منظور لطف آن شناسای نجابت هنر گردند
والسلام مکتوب ۳۹ ناظر حقیقی انسان العین اعیان اولو الابصار
مولانای عینی را علیه عین الله منظور الغفار خویش دارالهی که یک چشم زدن از بال
آن مرحوم دیده بینش نگذرد که چشم از روی آن دیده ور تر نیست که اگر آغاز است
دست تر را علاقه لطف خود وابسته گاه گاهی بعنی عنایت نامه که سواد سطور چون سواد
دیدهٔ مردم بینائی باشد نوازش نمایند و منت بر چشم نگارند تا از خط
روشن که مکحل روشنائی در دیدهٔ امید کشیده آید مکتوب ۴۰
مرآئینه آسای آن صاف دل روشن باد که دلاویز نامه مولانا اسکندر
صورت حالش بدینگونه گفت که درین ایام حسنی از خوبان کشمیر نمکین
چون انگشتان صورت فراهم آمده از که هیچ یکی بقدر یک سر ناخن
بر دست نگاه بسیار دوستی نشد و بلکه همین بر چهره از صورت آن تهیدست
که با فلاسی دگر نباشد بر می آید که تا به هیچ کند اگر زلف است اولا
از کار سازی وی شانه گیسوان سر از کار می نماید و اگر خال است اولا
از خال بر دانه وی روتافتن دشوار می آید از این روز زلف وار پریشان خاطر
و خال کمبوار تیره روزگار گاهی از غم در خط میشود و گاهی از شرم تیره میگردد
امید است باری لطف آن بهار چمنستان فیض سال که رسید بر دست آن
از رنگ افتاد این هوا داران که مانند برگهای غنچه با هم خویش پیوندند
تخم قناعت کاشته لب بگفتن بلند ساخته اند و از غنچه چینی و تنگدل رهیده

نهال خواهند گردید و سوسنی مانند با ده زبان ادای سپاس خواهند نمود

بیت تا بود زندگی خضر به گیتی جاوید + سبز بادا چمن عمر تو از آب بقا

مکتوب ۱۴ برآن آئینه ضمیر روشن است که هیولای آشنائی از روز ازل صورت پذیر گشته با آنکه از فیض ملاقات روحانی یک نفس تهمت آلود نبوده نیست تا ساعت بساعت چلیپای آغاز مهر و خط غمگین ناشکیبائی حرز جان چون غیریت مفقود است و غیر نا موجود طبع خفا امتی سائر شیوه صحبت ولیکن گزیریست از بعضی عزیزان شنیده شد محمد ضمیر که برابر این مودا دار یک درنظر است آیا از خطبه بهار از صحبت رنگین آن بهار گلشن سخندانی رشک فرمای سبزبختان روزگار است + رباعیاتیکه چون شاهدان چار ابرو از نهان خانه ضمیر آن چهره آرای معنی در هر گاه ظهور بجلوه گری آمده اند از ولقدوم بچاکوی خویش مشتاقبا بر جان سواد تنیان خطه جونپور گذاشته اند + چشم داشت از عنایت چنین است آن موزونان نو خط شاهد است فاهی بیت

برسینه که شعر تو چون آب روان + [illegible] گوش کند اهل سخن با انداز

بعضی از اشعار شکسته بسته که خامه این شکسته نقش بسته تعلیم مر آن محقق سکت که جانشینیان مجلس آن فرمان روای اقلیم سخندانی بر آن خط نسخ نخواهند کشید

مکتوب ۳ ایزد تعالی سعادت جاودانی نصیب آن اختر سعید اوج دانشوری گرداناد + بیان آرزوی صحبت روح افزای آن آبرو بخش معنی از اندازه تقریر بالاتر و کلک رطب اللسان بیرون است هر شب و روز که مرآت درین سپهر فیض بهر رسید الم و جستجوی آن چشمه فیض می کنم + دیروز یکی از آشنایان گفت که آن بحر پیمای هنر در کشتی غزل گرفته است و کشتی باد رشک سفینه سخن ساخته بمانی ساعت این مهر گزین بمنزل آن ماه سپهر معانی رسیده

نهال بالکسر بروزن وصال درخت موزون نورسته و بمعنی نوشگفته و بمعنی نشکاریم آمده ۱۲ برهان

چار ابروے شاهدان معشوقان سبزه آغاز ۱۲ منتخب

۵۰

سپیده و اشد اعلم خط نسخ نام خطی ... و اینجا بمعنی ... ۱۲

اما چون اختر یاوری نکرد که بشرف اتصال سعادت ملاقات نیافت بها و اختر
این بینوا ممے خواهد که ازین مقام یاد عاشقان خویش چه کوچک و چه بزرگ
آهنگ چنبه کند + اگر بدستیاری لطف آن والا دستگاه دستک یکه
بدست آید و اعانت یاری کند + این صرفه خویش روزگار را غم دیگر گستاخی
بیالا زیر کند خورچه جواب دستک دسترس نماید + این کار از دست آن
صرفه بینی نکته سنج سخن شناسان برمی آید تا تقویم افلاک بصفحه شمسی و قمری مهر و ماه
آراسته است بخجستی آن مظهر احسن تقویم نظرگاه نیک اختران باد + چند رباعی
که چون خوبان چار ابرو جلوه گری آید از نزد آن حبیب آسای سخن
فرستاده است امید که از مساعدت اصلاح بی بهره نماند + رباعی

هرکس بتبسم عشق توکاری دارد + از فیض جنون دلفگاری دارد
در عشق رخ تو زلف هم افسانه — رباعی — از دل خویش خارخاری دارد

ای مهر تو جوشیده ز آب و گل ما — خون گشته ز جور تو دل بسمل ما
از عشق تو یافتیم مینا دل + — رباعی — شد داغ محبت تو چشم دل ما

ای صد دل و صد هم بدل درون او — وز دیده هزار جوی خون آورده
در گریه چنان سوی تو بینیم که نگاه + — رباعی — از اشک بپای بسته بیرون آورده

با گلرخ خویش در چمن گردیدم — صد گل ز بهار عارض او چیدم
چون قامت او سرو و سمن سر کرده — یک بیت بلند زان مصرع دیدم

مکتوب سی سه بیت نمیدانم چه دارد نامه از دل نمیدانم + که هر ساعت بعنوان دگر خویش می پیچد + چه نویسم که ازین واقعه جگرسوز هوش ربا بجان آتش افتاده چه مایه سوز گداز صحبت دارد گریه برابر از درون میجوشد اگر دیده پر آب نگرید از شرم شرمنده شود

خونابه بر جگر کرد فلک مرتا[دو] که گر اشک رنگ خون نگیرد از خجالت بیرخ
حبیب کم رود + جانی که از این کشور سوخته باد + و دلی که از این داغ دردناک
نشیند در آتش نشینان بیت حرف دلهای چو لب خونابه توان
نوشتم + خامه از مژگان کنم تا نامه پردازی کنم + افسوس افسوس که
پرتو توفیق بر سر وقتم نتافت که آتش در خان و مان خویش نعره برفراز کنم
روشن روان آثار الله برهانه چون شمع مزار ماتم افروز کردم و با همه اسلاف
جانگداز بگریه های درون سر کنم + از این سرم اگر چه نکوهم و سر خویش گیرم
جای شگفت نیست مصرع شرمسارم شرمسارم شرمسار + چون با قضا و اقدار
و با افلاک ستیزه کردن سبیل از خط تسلیم پیچیدن و روی از رضا تافتن نیست
ناچار دلهای بیتاب را از صبر دل شکیبائی گریز نیست اکنون همگی همت خواهش
نیک از لسان ذات آفریننده سایه و نور سایه آن جناب بر سر ما تیره روزگاران
که چون سایه نیست آن هستی ایم پاینده دارد مصرع کم مباد
از سر ما سایه آن آفتاب + مکتوب [illegible] القدس لکن
نیک اختر با سعود عاقبت محمود عافیت گرداناد + امان ساعت که
به همه از توفیق این نیازمند درگاه الهی یگانه النفس و الآفاق بتجدید صحبت
[illegible] پرداخته و از استحصال ملاقات [illegible] فرمای [illegible] و نویس
گرهی + و [illegible] تاب شکیبائی نماند است و طاقت طاق شده ملتمس است
که اگر [illegible] نفس ناطقه [illegible] اشغال
صوری [illegible] عنصری [illegible] گریز نیست فراغ حاصل باشد و فرصت
بفراغ حوصلگی موصوف [illegible] فیض لزوم خویش تکیه فقرای
باب الله را مقام محمود گردانند و فقیر را [illegible] الطاف خویش

معترف بعجز فرمایند بیت چو سوی کلبهٔ ما پانهی عجب نبود + اگر ز سینه برآید دلم باستقبال + چون توقف آن فرمانروای شهرستان فضل و ادب سه نهبین از سه روز گمان نبود بنا بر آن از صحبت گرامی را مانند دولت مستعجل از مغتنمات شمرده باین گستاخی مصدع گردید سینه عرق بهار باعث تازگی دماغ گردید و طبیعت پژمرده را گلهای شگفانید بیت بوی پا بهاری تا گل افشان + بهار از شرم خلقت در عرق باد +

مکتوب ۴۵ بجواب حکمت آگین آن منتخب دانش نامه خرد در باب دبیرستان که بنده باوجود بیدانشی آرزوی دانش نامه رئیس الحکما دارد + چون شنیده شد که آن کتاب در سرکار آن سرکار شناسان همت طبع بود چیره از سر نو آرزوی آن کتاب سر و کار افتاده + بالجمله نسخه گرفتن آن کارنامه حکمت موقوف بر التفات آن خردپژوه دانش گزینست + امیدوار بار سال آن رهبر اساس ارجاد بهر فرمایند مکتوب ۴۶ بجواب فیض نور الانوار مخصوص آن چشم و چراغ صحبت تعالی الله بالجهره کت که این خاکسار ساحل ولایت آن تشنه فیض صحبت آن بحر فضایل آگست پیداست که بحر چون از موج خیزی بسوی ساحل روان گردید ساحل را آبرروی کار برآید + و از شکوه بحر یک قطره کم نگاید بنا بر این مقدمه اگر صباح هنگام طلوع خورشید بقدوم نوسالی آن اختر اوج سعادت منزل این مهر گزین کلبه منزل ماه فروغ از نور شرف گردد + از التفات است که مانند پرتو آفتاب نسبت بجمهور فیض گیران چه عام و چه خاص کمتر بعید بخواهر بود و نصیحت ره باین امید بر شاهراه انتظار نشسته چشم پا انداز غلط ساخت و جان را در استقبال روان خواهد کرد + فقط

۱۲ سرکار شناسان ای سرداران ۱۲ غیاث ... کارگزاران ... ۱۲ ... آرزو ... ۱۲ ... ۵۳ بیت ... اطلاق اسباب ... منجمله داشته اند ... غیاث اللغات ۱۲

ای که زمین آشنای تو + چه شود گر بود ز مقدم تو + ای ز ظلمت نور تجلی زده سر + گشته به تماشای خط روشن تو	رباعی	با دلم گشته آشنا چنین + کلبهٔ من بکی هست با تعین + وی ز خط خورشید خجلت از روی تو + چشم آیت نوروش زیر و زیر +

چون درینجا یک قلم سیاهی خوب بهم نمیرسد + و لسیاهی بد قلم را نیاید
سوای بر بیاض کشیدن جهات مرکب است + ناچار از لف شناسای الوان
سپیدی و سیاهی که کاغذ مبین او روسفید نقاش گردید + و قلم سر روی او
چشم سیاه نقطه نما گذاشته + التماسی بمعنی مرآتیه از این رنگ زعادات را
بخدمت گرامی فرستاده شد امید که درون کز جینی تمام که از لیقه بیرون نافه مرنمایند
سیاهی لب آهو مشک آگین سازند + و دیگر آنکه چون درین ایام پیر خوانند
این شکسته بمقتضای سرنوشت کاغذ وار دربند خط اعانه است. و قلم معاوار
سر بر خط حسن نهاده و محقق است که تا سرمشق مدلول نباشد خط از هیچ رو بدست نمی آید
اگر تحسین سرمشق مفردات نستعلیق از نوشتهای قلم جادو رقم آن فرمانروای
قلمرو خط که خط غالیه مویان را از مشک آن موی بر رخ نهاده است
همت دیدا حال نیست که شرح تمنا از انداز تحریر بیرون است. رباعی
ای اختر بخت تو شده اوج پذیر + دریاب که از مهر توام نیست گزیر + تو ماهی
و من مینر چون زان منی + شاید که ز مهر خوانمت ماه منیر + بنده منیر
بعد از طی منازل باین شهر سعادت بهر رسیده + و از صبح تا این هنگام
در جستجوی منزل آن ماه منزلت بود تا بحکم الغریب کالاعمی بی تا آن
بیت الشرف نمیرسد + چون شوق این مهر گزین بر آن خورشید روان
روشن است هرگاه اشارت شوق اتصال دریابد و اختر خویش را از سیاهی گناه پاک کند

یعنی اهوالی بر پیش آنی کشیدن کتاب از انواع سیاه و اهوالی بر پیشانی کشیده است ۱۲ ۵۱ یعنی انزا گویند که بینند اند و میدانند که میدانند ۱۲ ۵۲ و سفید نتوانند گویند ای ظاهر و روشن نتوانند گردید ۱۲ ۵۳ چشم سیاه کنایت از چشم بینا است و چشم قلم سیاه نقطه مراد از بلیغ جات تحریر هزار ۱۲ ۵۴ لیقه بالکسر ۵۵ ... صوف و دوات ۱۲ و قاف یعنی صوف و دوات ۱۲ مشهور لقا است چنانچه در برهان لیقه دوات لقا یعنی دوات نوشته ۵۶ لب آهو یعنی لب اجیب ۱۲ ۵۷ غالیه دارو لیت خوشبو مرکب از مشک و عنبر و کافور ۱۲ ۵۸ معشوقان و مهوش مانند ۵۹ الغریب کالاعمی یعنی بی فرزند ۱۲ ۶۰ نابیناست ۱۲ بیت الشرف یعنی نشان امر بای فارسی اینجا ۱۲

با

بیت من و فیروزی بخت همایون + بکام من فلک گردید اکنون + تا
آسمان سیاهی بیاض صبح از مطلع خورشید است درجهٔ آن ماه سپهر جاه بلند باد
مکتوب ۴۷ مهر ورزی نامه‌ای بر روشن ضمیر منیر آن ماه والا منزلت
بوسیلهٔ بیان اشتیاق روشن گردانیدن در مهتاب چراغ افروختن است
بیت بسیم گر چه زری ماه است همی + بچهره الست که بر ما هست روشن ++
ازان روز هر شب که تابید بخت همایون و سعادت روز افزون شرف
ملازمت نواب سپهر انتخاب خورشید اوج اجلال جبهه افروز اقبال دریافته
پیوسته از انجمن آن خدیو سپهر کوکبه رشک انجم است سعادت جاوید
می‌اندوزم و از پرتو التفات آن صاحب خورشید مرتبه فروغ بخت حاصل
میکنم صبح کم حسب الامر سر ما سایهٔ آن آفتاب + ماه نو که خط مهر مطلع
کمال و از انگشت نمای در جهان است یک ماه با منیر اوقات سبعه اکنون
میخواهد بیاوری اختر بخت آن ماه بگذراند + روشنست که انجمنیان
آن ماه منزلت مهر افروز دریغ نخواهند فرمود + دعای این مهر گزین
بروشن دلانیکه از ضیای خورشید فیض جبین صبح صادق قاسم الانوار
خواهند رسانید والسلام مکتوب ۴۸ بیت از طبع تو رهنمای بعضی +
وی خامه تو عصای بعضی + عصای هر دو از انست که از جور روزگار در مهیا در کار است نماند
و از رنج سفر خشک چو لب گردید + اکنون خیال سیم در سر من افتاده است
میخواهد سر در سیم سفید کند + و از نقد سرمایهٔ سفیدکاری بدست آید
و بکرد اعصای کلیم عصر است گاه ید بیضا حاصل نماید + از ین رهگذر عصای چوبین
بخدمت گرامی فرستاده امیدوار است که ملازمان بزرگی کار خویش فرمایند
تا آن دست خوش بالا کار چون زر ساخته از بی سیم نجات بخشد + و تاج سیمین

مطلع بالفتح یعنی طلوع شدن و جای طلوع و وقت طلوع و
اینجا یعنی اول سال مناسب مینماید
۱۲ سطر و در ماه مهتاب چراغ
افروختن کنایت از کار بیهوده
ساختن بیست ۱۲ ۴۸ و روی
نقش یعنی ماهی هر ور رای جهان و او
آستین و ماه خواهد که روی بالای
نشانی یعنی در سیستی ازین کی ماه
عصا بستی زرد و بسیار شوخ و صورت
۵۵
عصای استوار بیابانند ۱۲
عصای کلیم کشنده بدست ید بیضا
کلیم لقب حضرت موسی چرا که
باحق سبحانه تعالی کلام میکرد
و ید بیضا از معجزات آن حضرت
بود چرا که دست حضرت موسی
مثل آفتاب روشن بود و این
هر دو معجزه الله تعالی
با آن جناب عنایت فرموده
بود ۱۲

بر سر گناه گشته سرفراز گرداند مکتوب ۴۹ تراوش آموز چشمهٔ فیض
آن بحر پیمای خجسته سایه و پایه + که منت آشنایان سخن سنج چند روز است که
بآن شهر فیض بهر رسیده و از این رهگذر که ساحل آب گرفته است روان
شدن و قطره نمودن جرأت ممنوع بخواست که درین هر یک رهرو که اینجا تست
از فیض صحبت آن آبروبخش خود بهره اندوز گردد از این مصرع توان گذشت
تشنه لب از چشمهٔ حیات + چون خوبی آن دریای فیض بخش آشنا بود
برخی از نهادهای طبیعت که درین ساله از طغیان سیلاب ماده سینهٔ تشنه
شوق آب گشته از بحر من گرامی روان کنی تا بر بحر صورت آن پاک روان
عبور نمایند + و من از آب سلامت آویز آشنایی بهم رسد بیت
تا روان بخش نوع نکته تر چشمهٔ عمر تو لب سباک + مکتوب ۵۰
باری تعالی از آسیب روزگار امین داشته بخت روز بروز سلامت کناد
اگرچه منبه از اندیشه خواهش سال ما بار خاطر از کیفیت تغافت نو بر نکرده ام
الله از نخبه که النغات منتخب اللغات صاحب آن رسالهٔ رساب بسته دارند یافته
للعزم درخواست چرا که خوانا شرکت غیاب مشمر دفع سماحت و در
شهر از نیو بید نایاب نمود مرا آید تا بوسیلهٔ آن از تمیز زبان تشنه و نیم
فصاحت رائی یافته به اهالی سپاس بسته و از چرب زبانی در رطب اللسانی کوشم
پیوسته بهر تیسیر شان الا مکتوب ۵۱ صاحب الفقرا یکی از گریه بچه های
خانه سلطنت که از دیر باز بفرزندی رهی ناشر و فر موصوف بود اکنون از سیر بخارا گشته
بر آنست بانی حسب وعده کلبه بنده گرستانه دهند تا قدر وهم بحث لزوم
آن سلاله دودمان نجابت ازو بخت و همایون دانسته لپاسداری جا و
قیام نماید مکتوب ۵۲ هوا طبع آن چراغ خورد سخن شدن از روشن

قطره زدن نوعی نشانی در
بستن و شاب دل آمد
دل اهو هر ساعت میل کند بسوی
انتقا
۵۶
وانب صفت و زبان آور
اکنون باشد که رانی المصطلع
یعنی سالانه بالضم یعنی
نظاره ۱۲ +

غزل به تکلم شمع بزبان شمع قلم در آمد با آنکه هنوز چرب و گلو سوز نشده
نوشته می شود امید که منظور نظر آن نجیب افروز عالم گردد + دیگر در هنگامیکه
اشتهای لذیذیه در زمین غزل شمع چراغ باشد غزل پروانه تصنیف نیز از
طبیعت این سوخته دل سر زده بجز خالی از سوز نیست تحریر می یابد و غزلیکه
از دیر باز در بار فکر ایمای رفته بود نیز گفته بقلم می آید جای اصلاح خالی است
و غزل پالان تصنیف که از طبع آن ایرمان سخنوری بیرون تراوید بسا لالی
هنر و شگفتگی و بستگی الفاظ آن آکلام زبان شرح دهر + آری سخن چنین
باشد + عمر باد ست که تکیه درویشان از فیض مقدم آن مسند آرای چار بالش
از لعبه فضائل آرایش پذیرفته + چون از [illegible] رهی گام سنج جولانگاه عدم گردید
و بیا مری عذر لنگ از محرومی ملازمت شرمساری ندارد + از آنجا که باز تعلق
در میان نیست اگر فرصت هنگام صبح [illegible] شتگاه کلبه این پا شکسته را بقدوم میمنت
لزوم کاشانه افتخار گردانند گنجایش دارد مکتوب ۵ بمولوی آبحیات
طبع آن آبرو بخش هنر فیض گستر یاد دیر باز است که این قطره زن وادی طلب
جهت رباعیات سحاب که از الفاظ ترش آب مرجلد تشنه است + اگر این
نسخه را که بخیر فهرست کلک گوهر ایر بیان افضال محمد کاظم ادام الله فیضه
برروی کار آمد بسوی این تفتیش جگر دلت نمایند تا از عجایبهای سیر از
عیار بهای شسته آن فیضیاب جاوید گردید با انتساخ کارنامه فیض
ترشح آموز نگاه ابر قلم گهر احسان گشته که سپاسگزاری آن حیث تعداد شمار
بیاسان دشوار است والسلام مکتوب ۶ الحمد لله که نخل امیدم
بیار آمد و غنچه آرزویم شگفتن آغاز نهاد و بخت فیروزمند و اختر
اوج گرا گردید و طالع فیروزی گرفته و روزگارم فرخنده گردید بیت

۱ به تکلم شمع ای بتکلم
۲ چراغ باشد شمع ۱۲
۳ بر دو دست برداشته و این نسبت [illegible] است شده
۴ سپاس ربع فضائل نیابت از کعبه ۱۲
۵ عذر لنگ برای فرستادن [illegible] ۱۲ عیاث اللغات
ازبهانه شست و ضعیف ۱۲
۵ تفسیده جگر یعنی گرم جگر ۱۲
۶ انتساخ ازباب افتعال یعنی نوشتن ۱۲
۷ ترشح ازباب تفعل یعنی چکیدن و چکیدن ۱۲

دل زدن فال کامرانی + گرمی توفیق بمعاملت + یعنی برهنمونی سعادت
و یاوری اقبال بوالا آستانه رسیده ام + که هنگام سجود پیش انبر جبهه
ماه مے توانم سود + و وقت زمین بوس لب بچشمهٔ آفتاب میتوانم شست
بیت چه آستانه که از لبهای خوش خرام + سخن نشاند بگرسے
نگاه توصیف + چرا که زمین سخنم با آسمان دعوی همسری نه کند که حرف
والا منزلتی بر زبان دارم که دولت فیض پرورد اوست و بخت سبز
کرده او + و ثنای فروغ بالایش بدستیاری قلم نگاشتن مهتاب[2] را به گز
پیمودنست و طرح ستایش ضمیر منیرش در زمین نظم انداختن خورشید را
بگل اندودن و از آهن نعل سمندش آئینه سکندری توان ساخت
و از سنگ آستانه قدرش سبحه سلیمانی توان پرداخت + لفظ به تمنای
ثنایش تن بمعنی در داده + و بیت از شوق مدحش از هر مصراع آغوش بر گشاده
و قلم از وصف خلقش شاخ مشک بید است + و زبان از ثنای ستایش ماهی
چشمهٔ خورشید + از صفحه شمس رویش دقیقه احسن[3] تقویم روشن است
و از خط پیشانیش آیت سیماهم[4] فی وجوههم مبرهن است تا غرش پا به پای
صبا خرامانم بپای صبا بر زمین نرسیده + و تا حلمش سر هم سنگ[5] کوه گفته ام
سنگ[6] کوه آنش کاه را گم کرده گر بیت چین ابروی مه جبینان نقش ثنایش
پشت تواضع خم گنبد سزا است + و گر مصراع چین قامت نازنینان تعظیم
مدحش از جا برخیزد رواست ضمیر انور[7] او که مظهر نور جا فیست کوکب صنیع
را با وج سپهر رسانید + و تیغ خور لبر او که رخشان تر از خورشید
است چشم بد سگال را پیر گردانید اگر از خلق آن مشکین نفس
دم زنم نسیم سخن را به نکهت مشک مر توانم پرداخت و اگر از شگفته روی آن بهار

---

[1] سخن بلند مرتبی گشادن کنایه از آراستن سخن باشد بطرز ستوده ۱۲
[2] مهتاب را بگز پیمودن کنایت از کار بیفایده و بیهوده کردنست ۱۲
[3] احسن تقویم بمعنی نیک تر اندازه و این اشارت است بسوی آیه کریمه لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم یعنی بتحقیق آفریدیم انسان را در نیک تر اندازه ۱۲
[4] سیماهم فی وجوههم ای نشان ایشان پیدا است در روی ایشان اشارت است بآیه کریمه که در سوره فتح واقع شده ۱۲
[5] هم سنگ کنایت از برابر و هموزن و برابر ۱۲
[6] سنگ کوه آنش کاه گردیده یعنی سنگ کوه ظاهر وقار و تمکین و بزرگی کوه ظاهر شده ۱۲
[7] ضمیر انور یعنی دل روشن و صاف ۱۲

فرصت حکایت کنم گلستان تصنیف می‌توانم کرد + زهی دولت بخت که پرستاری

او گزید و خهی دولت حالت طالع مهر گزین او که سعید آئینه گزین که با ضمیر صاف

مشابهت خود را با حسن وجه می‌ستاید + و خورشید گزین سال که بالای

روشن او نسبت دارد هر صبح از شاه چرخ می‌آید قطعه لطف او امید را

سرمایهٔ عیش آمد + بخت او اقبال را کیفیت عهد شباب +

رنگ گل جوشد ز فیض مدحتی از شاخ قلم + بوی عود آید به بزم خلقش از

چوب رباب + رسائی اندیشه این خدیو عنبر رس بمایهٔ رسیده که پیش از آن

که خود معنی پا در رکاب لفظ گذاشته بر بالای نفس سوار شود به نیروی حدس

درمی‌یابد که بکدام زمین جولانگری خواهد کرد و بچه اندازه تک و تاز خواهد نمود [عقل[2]] +

بیت بگمان او تواند رسید جو برگ + خمیرمایهٔ فهم و ذکاست پنداری +

اگرچه لعب صورتی بمیدهد که از گلستان نام امیر این صاحب نامور را مذکور

سازم تا چمن زبانم باب بحر سخن وضو ساخته + و از پاک گفتار به آئین

تقدس[1] پرداخته ناچار تکلیف شوق نام همایونش بر زبان می‌آرم و بر جانی

سخن منت می‌گذارم تا ساحه حالش[2] را هزار گونه رنگ فرماید + و دل

تا در گوش باستقبال آید + اکنون لی معنی نوشتن سراپا گوش شوید

و گوش را جمله هوش سازید تا دریابید که این قسم سامی این خدا و ند

چیست و مصداق ملائکیست + نواب دقیقه یاب زبان این

سخن پروران فیض رسان دانشوران خورشید رای بلند مرتبه

سپهر منزلت والا که کعبه بنای کعبه پاک اساسی + و فروغ دیده‌های

معصوم شناسی + رتبه پیمای اجلال پایه افراز اقبال + دانش

آموز آفرینش + دین افروز بینش + پایه سنج دانائی گنج بخش سرگرف

۴

تقدیس بفتح اول و ثانی و تشدید دال واحد بمعنی پاکی ۱۲ منتخب

۲

حواس بمعنی بنده‌گی مجهزان ساخته ...

۵۹

ذائقه و شامه و لامسه اول بمعنی چشیدن سوم بمعنی شنیدن چهارم آنکه بدو حرارت بدن و برودت ملائمت و خشونت آن معلوم شود این قوت در اکثر جسم می‌باشد ۱۲

ابتیان — ... صفحه

تیغ گذاران سر حلقهٔ کمانداران + درون آگاه زیرک منش والاجاه + خرد گرای
دانش سگال + ستوده سالار نیکو خصال + فیروز بخت قوی دولت فلک قدر
قضا منزلت مسند آرای بزم معرکه پیرای رزم جوهر شناس هنر بین دستیاب
خطا جبین انتخاب مجموعهٔ آفاق + فهرست کتاب اخلاق + خداوند نکته دان
اعتقاد خان ابیات ادا فهم و سخن خوان و سخن سنج + که ساله
بر سخن سنجان در گنج + در ملک سخن سرا دلنشین است + و از فیض او
همی گویند نکته + هنر آن سپاس که آینه وار روی تن پیدا کرده ام
که در ستایش نگارش خیالات پردازم + و سجود وار پیشانی بر آن
بهم رسانیده ام که با خاک آستانش نقش درست سازم + شکر این لطف
او چگونه ادا توانم کرد که آن صاحب سخن شناس چون من گنگ زبان را بزبانی
مانند سخن خوانی و زبان دانی و گوش داشته در حاشیه و مجلس خویش
که در هفته از هجوم لکهای عالم حاشیه دیوان سخن است چون هفته جا داده +
همچو نقطه خود از سر ملک لطف او ترک گشته ام + اگر شانه وار بزبان آوری برخیزم
و در اندیشه موشگافی خود را خنک چو لب گردانم هر عضو زبانی گردد و از هر زبانم
جوی آید سر مو از عهده سپاس گذاری الطافش که مانند موی سر از
شمار بیرون است بیرون نمی تواند آید مصرع مگر بحرف در آید زبان خاموشی +
در مجلس آن خدیو والا دستگاه از حضرت کار آگاهان هنر گزین جمع
آمده اند + و هر یکی در کار هنر خویش دستی دارند دیگری را دست نیست +
حیرانم که در بیابان رتبه ملک علم منطق را با عالی آشنا کنم + یا از داستان
ارباب سخن دم از نکته سنجی زنم + یا از وصف تیغ گذاران جوهر تیغ زبان
آن کار را سازم یا از حرف خوش نویسان روی صفحه را بخط مشکین طرازم +

ترک گشتن کتابت از
شرمنده شدن ۱۲ + مکه
از همه دوست ... از هر قسم و
... ۱۳ ... دستی دارد
۶۰
... ۱۲ ... ۱۲
... دست نداده ...
حاصل نشده ۱۲

یا از توصیف رقم سنجی دیوانیان دلها را ترتیب دهم + یا در تعریف خامه نگاری
دبیران عبارت آرای آغاز نهم یا از ذکر گفتار شناسان پایه سخن باوج
گذارم یا بمدح حکمت گزینان نبض قلم را در حرکت آرم یا از گفتگوی بذله سنجان
حقق لطیفه پردازی رسانم یا از اوصاف نغمه سرایان ملک را بلند آوازه
گردانم بالجمله چون جای ثنای آن خداوند بیای چوبین قلم در نوشتن محال
و زبان سخن در ستایش حاشیه نشینان محفل فیض پیرایش لال است + نقش
دعا را اثر اندوز اجابت گردانم + و صحت دریابد لف النخیب رسانم آلهی
ناضیر فیض آشنایان سرچشمه عالیست سخن روان بخش را سرمایه زندگانی
جویبار عمر آن صاحب فیض بخش را از آب زندگانی سیراب بدارد و
لب تشنگان را سیراب از سرچشمه لطف فیضیاب

مکتوب ۵۵

نواب از غم لجاب در یک چشم زدن بخواب رفت که بیداری
نداشت + و من سیه بخت بکردار مردم چشم لباس سیاه پوشیدم
و گریبان گریان مانند اشک روان شدم + چون به لکهنؤ رسیدم بساط بوس
مجلس همایون خدیو صاحب جوهر والا گوهر شاه عالی کامگار گوهر سنج روزگار
گرانی گوهرشناسی خواستند حرف بند را گوهر وار رشته بند کرده
بگردن انداخته در سلک حلقه بگوشان نویس در آوردند + چون آرزوی دیگر
داشتم ناپذیرائی ورزیدم هر چند درد مستمندان گرامی زبان باندرز
گشادند و شعر بافتن بحسن طبع گرایش نمود + بالجمله صبح سپاهان
تن انجمن را لالهٔ یک ماه کامل چون مهر گزین سایه از منال نسبت نوری
بازداشتند و سر لکهنؤ بدستیاری سعی صحت را لشکر گست آن لوم
بپا نمودی شوق بادرس لها گذاشته راه نوردی سرکرده + و گام فرسائی

خدیو بکسر خاء معجمه و دال مهمله و یای تحتانی مجهول و آخر واو بمعنی خداوند و پادشاه

آغاز نهادیم + و در لشکر فرهنگ بلبلان وار پرواز گلشان خوش انجمن بهار
رسانیدم + و در گلشن رنگین آن شگفته دیار جا گرفتم بغضر گلستان یکرنگ که
خوش نشین آن خطهٔ فردوس نظیر بغیر بیان گفتند که گل عندلیب
گلشن معانی و بلبل چمنستان سخندانی گلدستهٔ محفل نشاط افزا و مجلس
بهار پیرایه خان فیض رسان شایسته خان که بهار گلستان سخن پروری و نسیم
بهارستان دانشوری است در آئی و لب به نکته طرازی گشائی غنچهٔ مقصود است
بظاهر شگفت و بهار امید تازگی ظاهر یافت چون طبعم هوای دیگر در سر
داشت حرف آن هوا داران را سبزه وار بر زمین انداختم و از آن
شگفته زمین برون آمدم در دل داشتم که اگر بخت یاوری کند + سعادت
رهنمون گردد خود را بنزهت آباد لاهور رسانم + و در سلسلهٔ مدح گستران
و مدحت گران شاهنشاه فلک بارگاه بیت شاه فلک رفعت والا مکان
شاه جهان ثانی صاحبقران + در آیم و در جلوگاه امید بار یابم + القصه
چون گذر آب سوهان در گذشتم و آن دریا را در نوشتم مرا با ابر سیه کار
مقابله افتاد و باعث تر صحبتی آغاز نهاد + و از باران در گریه نم رشته افگند
و از موج آب سلسله در پایم انداخت صندوق کتابم آئین زورق گرفت + و
اوراق بیاضم رنگ ابر گرفت + سفینهٔ غزلم را آب برد + شعرهای
تر هم شسته گردید قطعه را قطع گشت رخ هستم تر شدم چون شعر خویش
ابر با انصاف حرف خویش را چون دلو آب + صرف خواهم از سخن
شستی از گنج اشعارم را + قطره های از گسسته نقطهای انتخاب + آخر چه
با دل بالگویان مانند سواران آب ابرش را بر روی آب راندم و تازیانه
موج توسن را آب رفتار گردانیدم + چون بلب شهر رسیدم در آنجا که

سوهان نام دریائی است جانب مشرق ۱۲ منه
سفینه بمعنی کشتی و بمعنی بیاضی که در آن اشعار و غزلیات نویسند ۱۲ منه
سواران آب کنایت از حباب ۱۲ منه

٦٢

ابرش بمعنی اسپی که بر اعضای او نقطها سفید باشد ۱۲ منتخب
توسن بمعنی اسپ سرکش ۱۲
کذا فی البرهان ۱۲

گرم گشتنای بجز آفتاب ندیدم کتاب های ترشک را همی ابلا ختم
گشت مهربان دلسوز از روی مهر یک یک ورق را ابلا گرمی تمام هر روز
از صبح تا شام خشک می‌ساخت و خواست که انتقام من از ابر کشد
کوه گران سنگ را فرمان داد تا آن بالا پیمای سر را به تیغ زند و از آب
گریبان جیب به بنارس رسیدم در آنجا بخت همایون ره چاره شد گفت مرحبا مرحبا
از پایه سرگیری آن حیران و حیران زاده بیت سر گشته را آن که جا میروی + و کدام
منجلاست نو بوی + خشک زیست که من در جستجوی توام + و روزگاریست در
در نگ بوی توام + اکنون بیا و شاد باش سعادت ترا یاور بنده +
و طالع مددگار گشته + و اقبال ترا همسری یاری نموده + و در گلشن پا نمی
گذشته + گام بردار + و قدم رنجه شو + و سر بجوی نور سرکشت + و مخدوم را
با آن خلعت فیض ایاس رسان + که آنجا آن ماه روز بازار هاالیست + و
هنگامه رونق سخندانی سخن را آبروی دیگر است + و هنر مه سنگ گوهر
لعل ترتیبه شناسی سخن مسیح لعل اعجاز فن تا ب چراغ مینای نغز دانای
سرگروه تیغ آزمایان و سر حلقه کشورکشایان گوهر آگاهی سخندانی و جوهر
نمای هالی آسمانی بزم مرزگر اشرا غیب قدر ستر گر پاک رای
ستوده خصال زر بخش دشمن مال دین افروز بینش و ملک دانش آموز
غریب پرور سالان حسب طراز شاهد اقبال نواب معلی القاب زیب
عرصه بزم سگالی نور لعنتر فرخنده فال نواب قدر دان اعتقاد خان لحمتم
که لطفش جیب افروز امید گشت + ز مهرش صبح حرف شب سپید گشت +
سعادت بخشش فال نیکو گشت + همای گشت مرغی کز بسایه او سبت +
غبار لشکرش از چهره ماه + کند تیر فلک را تیر خاکی +

چو پوشد چار آئینه دم کین + منور آئینه خانهٔ زین +
زبان خنجر او برق تابست + دم شمشیر او حاضر جواب است +
فرمانروای آن دیار فرخنده آثار است. بر همنونی توفیق خود سالار مجلسیان
آن خداوند ساز مطرح عیش جاودان شد چون از بخت فرخ فال
این ترانه بگوشم رسید اقبال لب به تهنیت گشاد + و دولت مبارکباد
رسید سعادت. نوید فرخی داد + و طالع شعری فیروز بختی در داد + از فرط
نشاط بر خود بالیدم + و سالها گمرهی بدم مثنوی رویم از جام عیش
گلگون شد + اخترم نور چشم گردون شد + بخت زهی فال کامرانی
گمرهی توفیق همعنانی + با آنکه ساده لوح آب گرفته بود و هیچ آب رفتاری
قطره نمی تواند است نه حباب وار لؤلوی گوهری و در روانی از ابر دُر گلدسته شبنم
اکنون خویشتن را باین شه فیض بهر رسانیدم + امیدوارم
که از لطف آن خداوند اکبر بر روی کار آید مثنوی اگر گوی هر یک ابرو درم +
زهی طالع زهی حالت زهی بخت + و گر سالار مرا از در به بیداد + بخت
نارسا فریاد فریاد + بعض از فرزندان طبیعت را در بیت المقدس
فیض نساخته از یونان زمین پرورش یافته آنگاه به پنجاب ناکام
مجبور نموده بحصار نای کلکت در آمد از آنجا سیر هندوستان حالات
آنجا بچنین نامه آرمیده + دستوری دادم روان شوند و خوانند نا خوانند
مجلس فیض برای آن صاحب هنر شناس در آیند + و بزبان خاموشی
نغز لغت گویند + و حالت حق نیست سلام پدر معنوی آن حضرت از انام بانی
ساز ده آیین فرزندی به نیکو طرزی بجا آورند امید است رحمت البرق
صحبت بوسه آن خداوند رسند + حضرت پرولعل الطاف گستر +

آب رفتار کنایت از تیز رفتار ۱۲ ب
قطره زدن بمعنی شتافتن
آنکه سبع عنو بفتحتین نوشتن ۱۲ ب
نهج حیب زدن ۱۲ ب
جمع گذشتن

الحمد لله که جوهر هیست تمام صفا بخشی جوهر این پاک گوهر الف جوهر بستان
آن محفل گرامی روشن خواهد شد بیت اهل هنر بدرست
روی نهال ز همه + چمن و ردیف درست بروی همه باز + بر پیش جهان
پیدا است که نام والا گوهران از فیض ارباب سخن اوج میگیرد +
در خیمه گریبان هویدا است که سعادت و لوای از همین اصحاب اقبال
هم امی پذیرد + اگر رشید کتاب برسا سخن نه بستی آوازه امیر نصیر بگوش ما
نرسیدی + و اگر فرخی بهارستان مناصب سانه پیرا استی نام سلطان محمود
تازه نماندی + و اگر فرخی قصاید فرخ فال نگفتی امیر ابوالمظفر نام
حاصل نکردی و اگر عنصری عرایس نظم نیاراستی محمود سبکتگین
رونق جاوید نیافتی + و اگر انوری هالۀ روشن نکشیدی نام سنجر روشن
نگشتی + و اگر خاقانی نوبت نکته سنجی نواختی خاقان کبیر منوچهر آوازه
نگرفتی + و اگر ... سخن منوچهری فروغ ... شاه ...
نگرفتی و اگر ظهیر پایگاه گفتار ... و لوی پایه قزل ارسلان
بدین پایه نرسیدی + و اگر سیف تیغ زبان ... گوهر سخن آرایش ندادی
جوهر الپ ارسلان قطعا بروی کار نیامدی و اگر کمال ... سخن را
بپایه کمال نرسانیدی درجه رکن الدین مسعود ... نه پذیرفتی
و اگر سعدی در حیات شوریده باوج نرسانیدی کتابه سعد زنگی بفلک
نرسیدی و اگر خسرو از جویبار قلم آب حیات نچکانیدی نام خضر خان
سبز نماندی + و اگر سلمان بغبار ... هیچ زبان ... ارسلان
اولیا ... دندان نخواندی بیت بدهر ... مسلمانان ...
بود همین سخن جز سخن همه ... + آب حیاتیکه زندگی جاودان ... آمد

... دو ... منسوب ... بر ... و ... ...
... سنجر ... ...
... ... ۲۵ ... ...
نام ... الپ ارسلان ... شاه
ممدوح ... ۱۲ ...
از ... و ... ای ...
... ۱۲ ... ۵
... آمد ای عاشق طالب
آن آب حیات ... ۱۲

از سخن توان یافت و زندگی جاودان از فیض سخن توان حاصل کرد
سخن جان روان است و هر که از سخن محروم است بی پنداری که بیجان
زندگی میکند + و کسیکه بیجان زنده بود وجود و عدم او مساویست . بیت
روشن ضمیران را به سخن زندگیست + خامش شدن شمع بود مردن شمع +
میان جان و سخن تفاوت نیست + سوگند بجان هنر که این سخن از میان جان
میگویم + اگر کسی باور نکند جانی در میان دارم از آن غلط گفتم جان را
با سخن چه نسبت زندگانی دنیا را بقاء نبخشد و سخن حیات ابدی کرامت
میکند بجانی که پس از مرگ سامان بقا داده سخن هست این چنین جان را
بهزار جان توان خرید بیت . بخرجنس سخن را از من ارزان + در یکی
سو از زبان نیست چندان + هر چیز از جان گرامی تر بود و مردم را
بان پیوند جان باشد پس از سپری شدن زندگانی نماید مگر سخن که پاینده
جاوید ماند مصرع سخن باقی و باقی سخن + در روزگار پیشین با زنان
دانش گرامی گزین ارباب سخن را بزم فرهمندی و در ساختندی
و پیوسته با ایشان صحبت داشتندی + و از فیض آمیزش ایشان
فراوان بهره اندوختندی + درین جزو زمان هر صحیفهٔ دانش از هم گسسته
و مجموعهٔ موضع پریشان گردید + قدر سخن سنجان را کسی نمی داند +
و پایهٔ این طایفه را کسی نمی شناسد + لیک روزگار از حیله فطرت و
بیتر همت سخن را اگرچه دم مسیحاست بارهٔ الکاله و شعر را اگر
زلال خضر است آب هرزه او بیت زمانه ایست که از سردی فسرده دلان +
سخن نیز نو و یک حرفت باد وائی نخت نگنان را مراد مضر زرنشانه اکر
و گنج جان پر سرمایه تو بیت وح مسطر صحت فلات . اگر سرو منقلان

جان در میان کنایه از لشت که مرا با تو بجان مضایقه نیست ۱۲ [illegible] فطرت بالکسر آفرینش و دانا ۱۲ [illegible] مسیحا لقب حضرت عیسی علیه السلام بود اگرچه در قرآن مجید لفظ مسیح واقع شده پس زیادت الف [illegible] ۶۶

تصرف فارسیان است و در رسالهٔ معربات نوشته که مسیحی معرب مشیخا است بمعنی مبارک و در زبان سریانی ۱۲ غیاث ۱۲ [illegible] عبرانی است ۱۲ کشف اللغات *

الانصاف ترازوی سخن را بمیزان اندیشه باز سنجند سخن با آنکه با جهت
وزن سنگ تا هم پایهٔ سخن گران نمی‌کند + چه زر با خزف حسابست +
وسخن سرمایهٔ ذوق روحانی + زر کاهش مرگیست + و سخن افزایش می‌پذیرد +
زر از سنگ میخیزد + و سخن از زبان میریزد + زر بهستی گرانمایست
سخن بهستی سرمایه ارباب زرخریدار آیند + و اصحاب سخن از زر بی‌نیاز +
چون ازین معیار بالا نگاه کنند که سخن را با زر از چند رهگذر همسری و
فزونیست + پس جنس سخن را هم از زر نیکوتر باز سنجیدن تا نیم آنست
و با سنگ باباری چنان برداشتن خطاست بیت سخن گفتم
که از زر گشت خوشتر + بزر باید نوشتن این سخن را + برسرای فیض بیرای
لطف خدا او نهفته نخواهد بود که سرگروه نکته دانان عبد الرحیم خان خانان
با ارباب سخن چگونه مرحمتها ریخت + و بساط فیض گستری بر چه نمط افراخت
سخنوران نامی گفتار چون عرفی و ثنائی و نظیری و شکیبی و انیسی
و خیالی و نوعی و کفری رونق افزای مجلس وی بودند و بدستیاری الطاف
در دستگاه عطیه ید بیضا می‌نمودند + و پیوسته او را ستایشگری می‌کردند
و سخنان نامی بروی کار آوردند چون آن رتبه سنج لباب سخن بملک
بقا شتافت نه لعل و نه یاقوت با او وفا آلوده و نه قصر و رواق و
و ملک با او پاینده نه دستار و وثاق لیکن با او مانده جواهر الخمسه و گوهر سخنان
نغز است که آن سخن را برشته نظم کشیده‌اند یکی از نیکو طبعان و رعنا
هنر شناسان وقت در و الاو کتابی نوشته + و ذکر سخنوران که حاشیه نشین
مجلس او بودند و قسم بر اساس که بدستگیری روح از دست آن کتاب بیم
ردلعه آثار رحیمی نامیده تعیین بروسانه و نکته سنجان +

لعل از سنگ میخیزد یعنی سیم و زر از سنگ بیرون آید و این از
واصل لعل از سنگ است و اصل
جنس جمادات است و این
و صدا از سخن انسان است و این
از نوع حیوانات افضل است
و حیوان از جمادات فاضل ۱۲
قصر بالفتح محل و کاخ

چنانکه گیری لعل خانخانان + به گیتی در سخا و در سخن هم + تو نیز اکبر

خانخانان نیستی کم + چون بر خانی و مانی بهر در فن قلم و سخن و قلمت گزیده ام

و سواد خطه معانی را سراسر گردیده ام + صد بنای بیت بلند که هر یک بالا

بیت المعمور[1] همسر تواند خانه زمین نظم با طرح‌های دلنشین بنیاد نهاده ام

و اکثر در مصرع بیت درهم نقش بر روی معانیهای آبدار برگشاده ام + هم طرح

ابیات اقوی اساسی گم معانی ام + و بنای آنها به نحو شعرای بنیاد نهاده ام

عمری در تعمیر سخن بسر برده ام + و ابنیات گویا[2] بر رشته مسطر سپرده ام

و اکثر قافیه سنجی نسبت خانه بیت را کرسی وار ساخته ام + و اکثر به نحو نظم در تعمیر

به تخمیر آب و گل پرداخته ام چندین حسرت کتاب در تعمیر سخن بردی هم چیده ام

و اساس هنر را متین گم معانی ام و اکثر بیت‌های بلند در حرکت بیانیه

سنگر فن خطه را اساس ساخته ام + و اکثر سخنان رنگین نگار گلشن بهار پیرای جاوید

و ساز آن خانه طرح انداخته ام بیت اگر بجز من صورتم هم بیننده + جنتم

خراب و لیکن دلم نبعج آباد + اگر انجمن نشینان لکن سپهر لوکنه شعری

و نثره نثرم را که با ماه عنبر اوج معانیم مشتری گردد و درجه عنبر لیت را بخوانید

بر نامم من در آفاق روشن خواهد شد و بسم آواز دقیقه شناسی

لکن خورشید برای باوج خواهد رسید و ما مجموعه سپهر به نظم پروین

و نثر نثره آنان را گشت لیت حکایت بر صفحه ایام خواهد ماند بیت فیض

عنقش سودها اگرچه بنام تو نوشت + نثره و نظم نقش مدح تو طغرای سخن (۱۲)

سخن کوتاه غرض کنزین دلا از نفس آیت که پایه شناسان لکن هضلت ذوالجلال

سایر حالت من نبله که در کنج خمول الزوال گریب ام و با درد و اعمن

حجالت التنبیه ام ملسقه و به دل تو از آنجا که صفای درون و اشراق باطن

---

[1] بیت المعمور خانه‌ای است در آسمان و کعبه فرشتگان ست برابر محاذی خانه کعبه معظمه ۱۲

[2] گویا اشاره باشد که ازان معماران و نجاران گوشه‌ها را درست کنند ۱۲

۶۸

گشت آئینه طبع آفتاب ضمیر بقوت دانش سخن ناشنیده ادا کند

و به نیروی بینش ورق نانوشته تواند خواند بجلی آنچه پیداست هر راز نهفته

پنهان نماند بیت تراجبین سای نوی کند روشن ، سواد خطه پیشانی

سرگذشتی + چون بسیج نماند آن خداوند دانشم بسخن تو سالها چشم

داشت که سخن سرا سپاس لطفی بود و لطف بی انتها نشانه است هم از زبان

دانستان را پردازش دل انجمن را گفتن دشوار بود در بیان آورد و غنچه لبان

سرا از شگفتهای طبعم آگاه ساخت + و بدین لب زبان تهمت داشتانی برداشتم

بر نطقم هر چند پیچیده نکته چشم حجاب + از نشه فیضی

نیست طبعم دریاب + پیمانه سرنگون است اهو عتاب + دریاب که

آن نکته با عالم آب + سواد این نامه در خطاب آورده یافته

در خطه شرف اساس آله آباد جمال تحقیق سال هزار و پنجاه

بنیاد تحریر گردید یکی از سخن شناسان چون معنی آمد از در یتیم

که قید حاجت نداند بخواند در آن گفت ای منیر روشن لب که

شمس سپهر سخن سنجی و بدایع معنی درجه انوری و سنائی گرفته از ضیای

مهر معالی قاسم انوار معانی رسته + و از طالع مسعود پایه سعدی حاصل

کرده + و از چرخ کمال رتبه عنصری یافته + زمین نظمت فردوسی گوهر سخن

موزونت هم سنگ حسینی گشته با آئین بینوحید سخن سرا کمال جمالی

بیابان رسته + چون بمانی فرخاری شاهدان معنی سرا بوجه احسن آرایش

کرده + درجه سخن سرا بچرخ سپهر رسانی و شهاب وار قلم سرا

فلک ساز ظهیر خود باشی و لعیب هنر ستوده بی حیرت کنی و خسروی بیش گیر

در قلمرو معالی کوس خاقانی زنی + کوکبه سخن سرا در چار رکن رفیع گردان +

بتایید ناصر حقیقی مظفر باشی + و خسروان زمین سخن را از عبید و خدام

شمار + طوطی و قمری را و حافظ الکفار و خسرو را در سخنوری حجت بلاد

چمن سیف خسرو را جوهری ساز + و به ذوالفقار قلم در زبان اقلیم العلی

برکت + و زلشاه رو حال نجریتی حسن متکلم سوچه بیم فارسی و اگر حسین

ابوالمفاخر بخت سعد محمود فخر لینے مختاری + صابر باشی + و سوی سخن

را کاتبی کن و الکن لبید سخنان فریبه تن خسرو را به نزاری درده فقط

خاتمة الطبع

سپاس فرزند اختر و صلوة بر رسول اکبر و اصحاب کالنجوم و آل همه که در زمان تا زگر توانان انشا و بلاغت انتها و بیر دیوان سخنوری رونق فکر منیر الدہری در مطبع فیض مطلع جناب منشی نولکشور واقع لکهنو ماه نومبر [illegible] طبع پوشید

---

۱ طواط بالفتح نام خفاش که از او چمگادر گویند و نام شاگرد فصیح کذا فی الکشف ۱۲

۲ شاة بالفتح و آخر تا فوقانی بمعنی آفرینش ۱۲

۳ ابوالمفاخر نام شاعر است ۱۲

۴ نزار بفتح نون و زای معجمه بمعنی لاغر ۱۲

۵ [illegible]

بعون صناع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و زمان نسخہ

نثر سحرہ ابر سیاہ خامۂ گوہر بار دبیر سحر نگار شاعر ہمہ دان مستند جہان

کلیات نثر غالب

رشک سحبان نجم الدولہ دبیر الملک نواب اسد اللہ خان غالب

در مطبع نامی گرامی منشی نولکشور طبع مزین مقبول جہان شد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد تقدیم نیایش دادار جہان آفرین و تمہید ستایش حضرت سید المرسلین و دریوزہ
ہمت از نفوس قدسیہ بزرگان دین میگوید ذرہ ناتوان و خاکسار ہیچمدان
علی بخش خان ابن الٰہی بخش خان مغفور کہ در ایامیکہ بگوشہ بساط قرب
عم مرحوم فخر الدولہ دلاور الملک نواب **احمد بخش خان** بہادر رستم جنگ
جا داشتم و در سایہ رافت آن والا پایہ پرورش می یافتم ہر چند از دہلی بہ فیروزپور
و از فیروزپور بدہلی آمد شد اتفاق می افتاد اما اغلب اوقات بہ فیروزپور میگذشت
عنفوان جوانی بود و اسباب عیش آمادہ گلہای اقبال شگفتہ بود و درہای
دولت کشادہ بزرگی چون فخر الدولہ خدایش در بہشت برین جا دہاد بر سر
سایہ گستر از ناز و نعمت و جاہ و مکنت چہا کہ نداشتم بالجملہ عمر در لہو لعب و سرور و طرب
بسر میشد و ہرگز فکر معاش و غم معاد نبود مہین برادر قدسی اثر جناب **اسد اللہ خان**
متخلص بہ **غالب** کہ در نظم و نثر یگانہ و در سخنوری مشہور زمانہ است از راہ

کهتر نوازی سری بآموزگاری من داشت و چون درمیان این نحیف و آن سخنور
یکتا از دو سو پیوند قرابت استوارست و محبت و مودت که غازهٔ رخسارهٔ قرابت همان تواند بود
بسیارست لاجرم مرا بانواع لطف و مکرمت نواختی و همواره بدانش و بینش رهنمائی کردی
تا اینکه حسب الالتماس من ورقی چند از آداب و القاب و شکر رسید خطوط و شکوهٔ عدم رسی
مکاتبات رقم فرمود و بمن عطا نمود و آن اوراق را چون تعویذ ببازو بستم و آن نگاشته ها را
در فن تحریر دستور العمل خود ساختم بعد چندی که زمانه بیوفائی آغاز نهاد و سنگ تفرقه در بزم مراد
افگند نخست حضرت اخوان پناهی مد ظله العالی بجانب کلکته رهگرای شدند و مقارن
آنحال عم نامدار که شفقت پدری بلکه رحمت ایزدی از ذات بابرکاتش لمعهٔ ظهور داشت
ازین عالم ناپایدار طبل رحیل فرو کوفت شمس الدین خان خلف اکبر آن امیر نامور بر وسادهٔ
سروری بجای پدر نشست چندی از اوباش ناپاک طینت فراهم آمدند آن گرم و سرد روزگار
نادیده و بی سعی و تلاش بدولت رسیده را برنگ خود برآوردند کارها دگرگون شد و حالها برگشت
و کار ملک و دولت ابتر گردید من خود را از امینان یکبار کشیدم و ترک وطن کردم چندی به لکهنو
و مدتی به جیپور بناکامی بسر بردم تا اینکه در آغاز سال یکهزار و دو صد و پنجاه و یک هجری
شمس الدین خان را بقضای آسمانی آن پیش آمد که هیچ آفریده مبیناد و آن خود از غایت
شهرت بشرح احتیاج ندارد و بعد آن هنگامه همدران هنگام از جیپور بدهلی رسیدم و بکاشانهٔ
برادر والاشان و آموزگار مهربان مولانا **غالب** زاد افضاله فرود آمدم چون دران
ایام دیوان فیض عنوان که مسمی به **میخانهٔ آرزو** سرانجام ست تازه فراهم آمده و
پیرایهٔ اتمام پوشیده بود آنچه از نثر دران همایون صحیفه صورت ارقام داشت همه بخدمت
والای آن خسرو اقلیم سخنوری خواندم بخاطر چنان گذشت که همگی نثر از دیوان برچیده
یکجا کنم و عبارات متفرقه دیگر با آن ربط دهم و سواد اوراقیکه نزد منست ضمیمهٔ آن سازم اما
از هجوم افکار و فور آلام فرصت میسر نمی آمد تا آنکه ارشاد جناب معلی القاب مسند نشین عز و تمکین

سالک مسالک دانش و یقین فلاطون علم مسیحا نفس سخن شناس فرخنده سرشت عالیشان
والا دودمان حکیم رضی الدین حسن خان بهادر که این آئینه شیوه ابراهیم وش افراز
غازهٔ عارض پسندیده خوئی پیرایهٔ شاهد نکوئی براستی پیوند و دل با زبان میر محمد حسین خان که
بدرس این نثرها با من هم سبق و شریک گردانیدن در ورق بوده اند باعث تصمیم عزیمت گردیده
نیز بطمع استفاده برخوردار خجسته آثار کامگار توانائی دل آسایش جان غلام فخر الدین خان که
خدایش از عمر و دولت برخورداری دهاد و در علم و عمل بمدارج اعلی رساناد رغبت خاطر از یکی
بهزار کشید لاجرم این اراده صورت ظهور گرفت و ساز سخنی مشتمل بر پنج آهنگ آراسته شد
آهنگ اوّل القاب و آداب و مراتب متعلقهٔ آن **آهنگ دوم** مصادر و مصطلحات و لغات
فارسی **آهنگ سوم** اشعار مکتوبی منتخب از دیوان رشک گلستان که در مکاتبات
بکار آید **آهنگ چهارم** خطب کتب و تقاریظ و عبارات متفرقه **آهنگ پنجم**
مکاتبات یارب این ساز سخن تا دم نفخ صور بلند آوازه و ذوق این زمزمه رونق افزای
همنفسان جاودان تازه باد **آهنگ اوّل** در القاب و آداب و ما یتعلق بها +
حمد ایزدی را که برتر از اندازهٔ توانائی بیان است زبان نامحرم و نعت نبوی را که شرف نفس ناطقه
در گرو آنست گفتار نارسا لاجرم اندیشهٔ آسمان پیوند از مقام خویش پایه چند فرود آمده سخن
ریزه ها فراهم می آورد تا بدانا و نادان اثبات توان کرد در سال یکهزار و دوصد و چهل و یک
هجری که گیتی ستانان انگلشیه بر بهرت پور لشکر کشیده و آن رویین دژ را در میان گرفته اند
من در این یورش با جناب مستطاب عم عالیمقدار فخر الدوله دلاور الملک نواب احمد بخش خان بهادر
رستم جنگ دام اقباله و زاد افضاله رفیقم و گرامی برادر ستوده خوی مرزا علی بخش خان بهادر
هم سفر است روزانه برفتار همقدمیم و شبانه بیک خیمه فرود می آئیم برادر والا قدر که سیمای
سعادتمندی و فروغ دانش جوئی دارد از من آرزو کرد که القاب و آداب متعارفهٔ رسمیه
بروی هم ریخته و الفاظ شکر و شکوه و شادی و غم باهم آمیخته برای نامه نگاران دستور العمل

موجزی ساخته آید هرچند بیگانگی این روش از شیوهٔ غالب مستمند نه چندانست که بگفتن
نیاز داشته باشد دادشناسان اند که هنجار سخن در نگارش اینست که چون کاغذ ورق بکف
گیرم مکتوب الیه را بلفظی که فراخور حالت اوست در سرآغاز صفحه آوازه دهم و زمزمه سنج مدعا
گردم القاب و آداب و خیریت گوئی و عافیت جوئی حشو زائد است و سخنگان حشو را دفع نهند و نیز دانا
شناسد که درین باب چه ساحری توان کرد و درین شیوه گنجایش سخن گستری تا کجاست لیکن
چون خاطر نازک شرده هنده عزیز بود فرمایش از راه گوش بدل دریافت و دل از جا برانگیخت
آن ماده سودا از سویدا با تامل و دیده و جنبشی در بنان پدید آمد تار قمها زده و ورقها بدین رنگ نگار
بسته شد از انجا که خودنمائی و بیهوده سرائی خوبی نیست و با اینهمه سیر چشم نعمت گفتارم و دستم از این
گرانمایه کالا تهی نیست درین پرده آرایش سخن نمیکنم و خواهش سائل سرانجام میدهم در عرض
سه روز سواد این اوراق بپایان میرسد و پیش از شروع در مقصود گفته میشود بدان
ای هوشمند سخن پیوند که نامه نگار را آن باید که نگارش را از گزارش دور تر نبرده نبشتن را
رنگ گفتن دهد و مطلب را بدان روش گزارد که دریافتن آن دشوار نبود و اگر مطلبی چند
داشته باشد در تقدیم و تاخیر ژرف نگهی بکار برد و از ان پرهیزد که در سخن گره در گره گردد و اجزای
مدعا بهدگر فرو خورد و زنهار استعارهای لغات مشکلهٔ نامانوس را در عبارت درج نکند و در هر نورد
رعایت رتبهٔ مکتوب الیه در نظر دارد تا قواند سخن را دارائی دهد و از تکرار الفاظ محترز باشد
و بیشتر بمذاق اهل روزگار حرف زند و از احاطهٔ قواعد و قوانینی که قرارداده این مردم ست
بدر نرود اما اندازهٔ خوبی زبان نگاه دارد و این پارسی آمیخته بتازی را در کشاکش تصرفات
هندی زبانان پارسی نویس ضائع نگزارد و لغات عربی جز بقدر بایست صرف نماید و پیوسته
دران کوشد که سادگی و لغزی شعار او گردد و در اقسام مکاتیب خاصه در خطوط و عرایض که بحکام نویسد
و مشتمل بر معاملات باشد از اغلاق و اغراق احتراز واجب داند و سخن با استعاره و اشاره نگزارد و
نرم گوید و سنجیده گوید و آسان گوید بالجمله مراتب عیان روزگار منحصر بسه پایه است اعالی و اواسط

وادنی اما اعالی آنانکه فراتر و بلندتر از خود اند مثل پدر و آقا و استاد و مرشد و اوسط برادران و
دوستان اند و ادانی پسران و نوکران و باندک تامل دانسته میشود که این هر سه پایه را پایه های بسیار است
لیکن شرط چنانست که مختصر گوئیم و زود گوئیم ابتدا از القاب پدر قبلهٔ کونین و کعبهٔ دارین
حضرت ولی نعمتی مدظله العالی آداب بندگی و تسلیم که حصول سعادتهای دو جهانی در گرو آنست
بتقدیم رسانیده معروض میدارد ایضاً قبلهٔ دو جهان و کعبهٔ جسم و جان حضرت ولی نعمتی دام
اقباله بعد تقدیم مراسم تسلیم و کورنش که مهین دست آویز حصول فخر و سعادت است بعز
عرض میرساند ایضاً قبلهٔ حاجات و کعبهٔ مرادات حضرت ابوی مخدومی مدظله العالی
بعد تمهید مراتب عجز و انکسار و تقدیم لوازم عبودیت و افتقار بعرض خدام ذوی الاحترام
میرساند ایضاً قبلهٔ جسم و جان و کعبهٔ روح و روان حضرت قبله گاهی مدظله العالی کلاه
تسلیم از راه تعظیم زیب سر و دستار بندگی ساخته بعز التماس باریافتگان گوشهٔ بساط فیض مناط
میرساند ایضاً قبلهٔ مقاصد دین و دنیا و کعبهٔ مطالب هر دو سرا حضرت ابوی مخدومی
مدظله العالی بتقدیم قواعد کورنش و تسلیم طالع سر و دست را باوج قبول میرساند معروض
حاضران محفل فیض منزل میگرداند ایضاً قبله و کعبهٔ کونین و ولی نعمت دارین حضرت ابوی
مخدومی دام اقباله ادای آداب خضوع و خشوع و ابراز مراسم عجز و نیاز را کفیل حصول سعادات
و مباهات ساخته بگزارش مدعا میکشاید بهمین القاب و آداب بتغییر دو سه لفظ
بمرشد و استاد و آقا نیز توان نگاشت چنین که مرقوم میگردد قبله و کعبهٔ خافقین حضرت
پیر و مرشد برحق مدظله العالی آداب کورنش و تسلیم که سعادت جاوید مرهون ادای آنست
بجا می آرد و معروض فیض اندوزان انجمن ملایک موطن میدارد ایضاً قبلهٔ جان و دل
و کعبهٔ آب و گل حضرت پیر و مرشد برحق مدظله العالی سر نیاز از راه ارادت بکف پای عرش پیمای
سوده سعادت ابدی حاصل میسازد و بحضور خدام عالیمقام بگزارش مطلب می پردازد ایضاً
قبلهٔ جسم و جان کعبهٔ دین و ایمان حضرت پیر و مرشد برحق مدظله العالی لوازم عبودیت و انکسار

و هر اسم عجز و افتقار ادا ساخته بعرض عالی متعالی پیرسانند **ایضاً** منبع فیوض نامتناهی
واسطهٔ حصول رحمت الٰهی حضرت پیر و مرشد برحق مدظله العالی بادای آداب تسلیم و تقدیم قواعد
تعظیم سر عزت بسپهر افراخته و خود را بحصول سعادتهای نشاتین امیدوار ساخته معروض میدارد
باید دانست که مدالقاب و آداب استاد نیز همین الفاظ مرسوم و معمولست و در عرضداشتهای
که بخداوند نعمت و فرماندهان عهد باید نگاشت قاعده چنین ست که ورقی دراز بگیرند و پاره
هر رازی بگذارند و در پهنا خطی کشند و فراز آن خط القاب حاکم و آقا بنویسند و زیر آن
خط بیک گوشه بعرض عالی متعالی و بگوشهٔ دیگر میرسانند نگارند و اما اگر مکتوب الیه نواب
گورنر جنرل بهادر است اینچنین باید نگاشت بجناب مستطاب معلی القاب جهانیان مآب
جم جاه انجم سپاه سپهر بارگاه نواب گورنر جنرل بهادر دام اقباله و زاد افضاله **ایضاً**
نواب صاحب قبله و کعبهٔ دو جهان فیض بخش فیض رسان دام اقباله **ایضاً** نواب صاحب
قبله خداوند خدایگان دام اقباله **ایضاً** نواب صاحب قبله و کعبهٔ خداوند نعمت دام اقباله
ایضاً نواب صاحب خدایگان فیض بخش فیض رسان دام اقباله **باید دانست** که
در عرضداشتها فقرات خیریت نوشتن رسم نیست اما فقرات خیریت که در مکاتبات پدر
و مرشد و استاد بکار برند اینست **فقرات خیریت** بعنایت الٰهی و توجهات نامتناهی
آن امیدگاه حال عقیدت سگال نکوست و سلامت صحت ذات حمیده صفات همواره
از جناب واهب العطیات خواهان میباشد **ایضاً** بفضل جهان آفرین حالات عقیدت آئین
نیکو میگذرد و سلامت ذات و صحت حالات گرامی را پیوسته از خدا می خواهد **ایضاً**
منت ایزد را که حالات فدوی درخور ادای سپاس افضال الٰهی ست و صحت و عافیت
حضور پرنور بدوام مستدعی **ایضاً** لله الحمد که غلام بخیر و عافیت مصروف دعای دوام دولت
و اقبال جناب مستطاب است تا در جهان آفرین همواره زیب افزای مسند کامرانی دارد
ایضاً شکر بدرگاه بخشنده ئی منت که حال عبودیت تمثال طراز عافیت دارد و سلامت

ذات و فرخندگی حالات جناب فیضمآب ابدعا خواہانست ایضاً احوال نیاز اشتمال
مقرون بخیر و صلاح است و دعای سلامت ذات و جمعیت اوقات بابرکات ورد زبان دارد
ایضاً بتفضلات آفریننده جسم و جان و توجه باطنی آن قبلۂ دوجهان فدوی بخیر و عافیت
است امید کہ پیوستہ نوید صحت و سلامت مزاج مبارک موجب مسرت و جمعیت جان و
دل باشد ایضاً الحمد للہ و المنة کہ روزنامۂ احوال عبودیت کیش عافیت طرازانست
و نوید صحت و سلامت ذات ربوبیت آیات ہموارہ سامعہ نواز دیگر در باب رسید
ملاطفات این بزرگان نیز اشتراک است ازینجاست نوازشنامۂ تفقد طرازہ شرف
وصول ارزانی داشته سرفراز گردانید ایضاً تفقد رقم نامۂ عنبرین شمامه بہ پرتو ورود
خود جان و دل را نور آگین ساخت ایضاً والانامۂ ربوبیت طرازہ بہ پرتو وصول خود
ظل عطوفت بفرق نیاز افگند ایضاً گرامی نامۂ عطوفت رقم پرتو ورود ارزانی داشته
فرق عبودیت را فرقدان سامی گردانید ایضاً عطوفت نامۂ ربوبیت مضمون بشرف
وصول خود معزز مباہی گردانید ایضاً عطوفت رقم نامۂ عنبرین شمامه بہ پرتو ورود خود
سایۂ دست عنایت بسر گسترد ایضاً عنایت نامۂ عالی ظل ورود بر فرق عبودیت انداخته
سر نیاز را از سپهر گذرانید ایضاً پرتو وصول گرامی نامۂ عطوفت طراز طالع فرق نیاز
را باوج سعادت رسانید ایضاً رافت نامۂ اشفاق نگار پرتو وصول افگنده طالع فرق
عبودیت را اوج گرائی گردانید ایضاً شفقت نامۂ گرامی عز ایراد ارزانی داشته معزز
و مفتخر گردانید ایضاً نوازشنامۂ والا سایه ورود بر سر تسلیم انداخته کامیاب مطالب
کونین ساخت ایضاً گرامی نامۂ عاطفت تحریر میامن وصول مباہات حصول
سرفراز فرموده شکرگزار بخت بلند گردانید ایضاً نوازشنامۂ ربوبیت مضمون شرف
ایراد ارزانی داشته در حق عبودیت کیش نزول آیۂ رحمت گردید ایضاً والانامۂ
رافت نگار عز ایراد یافته سرمایۂ سعادت کونین ارزانی داشت ایضاً گرامت نامۂ

عبودیت آگین بعز ورود خود معزز ساخته کلاه گوشهٔ تسلیم را باوج عیوق رسانید **ایضاً**
عطوفت نامهٔ گرامی رقم چهرهٔ حال نیاز را به پرتو وصول افروخته طالع بندگی را فروغ قبول
بخشید **ایضاً** آنکه مرقوم خامهٔ تفقد نگار شده بود **ایضاً** آنکه نوک زیر خامهٔ مشکین رقم
گردیده بود **ایضاً** آنکه نگاشتهٔ کلک عنبرین رقم بود **ایضاً** آنکه بزبان خامهٔ فیض نگار
حواله رفته بود **ایضاً** آنکه زبان کلک الهام ترجمان بدین مضمون عنایت مشحون
گویا بود **ایضاً** آنکه بزبان خامهٔ اعجاز طراز در کسوت حرف و رقم جلوهٔ ارشاد یافته بود
ایضاً آنکه قلم تفقد رقم پیرایهٔ اظهار داده بود **ایضاً** آنکه خامهٔ اعجاز نگار شرف تحریر
بخشیده بود **ایضاً** آنکه بفیضان خامهٔ تفقد نگار تجلی ارقام یافته بود **ایضاً** آنکه قلم
نوازش رقم فروغ ارشاد داده بود **ایضاً** آنکه از زبان کلک عنایت رقم پرتو تحریر یافته بود
ایضاً آنکه به فیض تحریر کلک اعجاز رقم جلوهٔ اظهار داشت **نرسیدن خط** در شکایت

نارسیدن مکاتبات بزرگان اینچنین داد تحریر توان داد دیریست که فروغ وصول والانامهٔ
جان و دل را تجلی زار سعادت نساخته است عمریست که آفتاب ورود گرامی نامهٔ تفقد رقم
بر ساحت تمنای عقیدت کیشان نتافته است مدت مدید گذشته است که بعز وصول
نوازشنامهٔ سرمایه اندوز سعادت نگردیده است + عرصهٔ بعید منقضی گشته است که شرف ورود
پروانهٔ عنایت شمع اقبال در کاشانهٔ طالع نیفروخته است + مدت مدید میگذرد که به ورود
عنایت نامهٔ والا سرمایهٔ عز و افتخار نیندوخته است + عرصهٔ دراز میگذرد که عطوفت نامهٔ
ربوبیت رقم سایهٔ رحمت بر فرق بندگان نینداخته است + روزهاست که بعز ورود
کرامت نامهٔ نوازش مضمون کله گوشه بآفتاب نرسانیده است + زمانهٔ ممتد گذشته است
که بهمین وصول والانامهٔ رافت عنوان سرفراز و ممتاز نگشته است + روزگاریست که
تفقد نامهٔ فیض آگین حرز جان اندوهگین نشده است + زمان دراز میرود که فیض
ورود والانامهٔ عنبرین شمامهٔ دماغ جان را ببوی مراد معطر نساخته است + دیریست که از

ورود گرامی نامهٔ عطوفت رقم محروم است + امیدست که بنشاط وصول نوازشنامهٔ عنایت شمامه
گلدستهٔ سعادت و مسرت نه بسته است **فقرهای دعائیه** که در خاتمهٔ مکاتبات نویسند
درینجا عبارت نیز متفاوتست بلکه برای پدر و مرشد و استاد زیاده حد ادب + کفایت میکند برای
آقا البته ضرورست + آفتاب دولت و اقبال تابان و درخشان باد + آفتاب دولت
و اقبال از مشرق جاه و جلال طالع و لامع باد + بقاء دولت و اقبال جاودان و بهار
جاه و جلال بیخزان باد + ظل رافت و عنایت بر مفارق فدویان علی الدوام مبسوط باد
بدینگونه با استاد و مرشد نیز اگر خواهند همچنین بنگارند + آفتاب هدایت و افادت همواره
پرتو افگن باد + خورشید افادت از مشرق هدایت همواره طالع باد + با آقا همچو رایت ظفر آیت
در جهانستانی و نورافشانی با خورشید گیتی افروز توام باد + صبح مراد خندان آفتاب اقبال
پرتوفشان باد + پرتو خورشید اقبال عالمگیر و عالم از فروغ جاه خدایگانی اشاعت پذیر باد +
سمند اقبال همواره زیر ران و فتح و نصرت پیوسته همعنان باد + تمثال شاهد جاه و جلال
در مرآت دولت و اقبال جلوه گر باد + دولت و اقبال همواره بشیر و عساکر جاه و جلال
باد + جلوهٔ فتح و ظفر در آئینهٔ اوقات خدایگانی علی الدوام باد **دیگر آنکه** بعد ازین آداب
و القاب متوسط که بالفعل عبارت از تحریر مراسلات احباب است نگارش میرود
پوشیده مباد که درمیان احباب مراسلات متفاوت است مجملاً القاب ها
نگاشته می آید هر که در طور حفظ هر رتبه باشد رعایت آن ملحوظ باید داشت و آن اینست
که در میان متصدیان شفیق بر مشفق و مشفق بر مهربان می چربد و کرمفرمای مخلصان بر
کرمفرمای دوستان تفوق دارد نقلی درینباب شنوده بودم تقریباً از زبان خامه بیرون
ریخت گویند در سرکار راجه بهرت پور در زمان قدیم منشی بود از عالم هوش و تمیز و بصد
مرحله دور مراسلات راجه صاحب باطراف می نگاشت و دعویهای بلند در فن انشا داشت
قضا را راجه با او دل بد کرد و خدمت انشا بدیگری تفویض نمود منشی معزول خونها میخورد

وبا خود را بها میفزود تا مگر انگشتی بر حرفش نهد و بازار او را شکستی دهد ناگاه روزی اتفاق
چنان افتاد که منشی حال خطی از طرف راجه بیکی از دوستان راجه که راجه با او نیازی بود
بنوشت چون عنوان درست کرده سر نامه برنگاشت منشی معزول خیره خیره در عنوان مکتوب
نگریست و سری جنبانید و تبسمی کرد راجه ازین ادا بگمان شد اما توضیحی بمیان نیاورد و بعد
برهم زدن هنگامهٔ بزم منشی معزول را در خلوت خواند و باعث آن ادا پرسید منشی بعد ادای
مراسم مدح و ثنا گفت که بندگان پرورده نعمت و هواخواه دولتیم تازه آیندگان را اینقدر پاس
نمک و حب و نق سرکار چرا خواهد بود خاصه این مردم اهل قلم که از شاهجهان آباد اند حق نمک نگاه
ندارند و خیر آقای خود نجویند این منشی تازه به فلان سردار که حضور همواره به نجوئی و بتعظیم یاد میکنند
و دوستی او را موجب سود کارها و صلاح حال ها میدانند مهربان بهائی کوچک نوشته
حالانکه من همواره تعظیماً او را مهربان بهای کلان می نگاشتم اکنون که تفاوت در تعظیم که عبارت
از تبدیل های کلان بهای کوچک است پدید خواهد آمد البته او در دل خود خواهد آزرد و
رنجش او برای سرکار نیکو نخواهد بود راجه برآشفت و منشی حال را طلب داشت و عتاب کرد
و گفت تو که باشی که کسی را که همواره از سرکار ما مهربان بهای کلان مینوشته باشند بهای کوچک
برنگاری همانا میخواهی که دوستان ما را عدو گردانی قصه مختصر او را برانده و منشی قدیم را بنواخت
فاعتبروا یا اولی الابصار **ایضاً** میر صاحب مشفق مهربان شفیق عطوفت فرمای نیازمندان
زاد لطفه بعد اتحاف تحائف سلام و نیاز و شرح تمنای گرامی مواصلت و افر المسرت مرفوع رای
لطف اقتضای گردانیده می آید **ایضاً** مرزا صاحب مشفق مهربان کرمفرمای مخلصان سلمه الله تعالی
بعد از ابلاغ سلام مسنون و گزارش اشتیاق از اندازه افزون مشهود ضمیر منیر میگرداند **ایضاً**
خانصاحب مشفق و مکرم الطاف نشان سلمه الله تعالی بعد گزارش سلام و داد انضمام و نگارش
آرزوی ملاقات مسرت آیات که مافوق طاقت حرف و بیان ست منطبع ضمیر مرآت نظیر
باد **ایضاً** خانصاحب اشفاق نشان مجمع محامد بیکران سلامت اشتیاق ملاقات کثیر البرکات

نه بدان اندازه است که بدستیاری خامه و کارپردازی تحریر یکی از هزار وانمود کی از بسیار شرح
کرده آید ناچار آنرا حواله بوجدان ضمیر حق پذیر کرده بارقام مدعا میگراید **ایضاً** خانصاحب
مشفق مهربان سلمه الله تعالی بعد سلام و شوق ملاقات که حدی و نهایتی ندارد مکشوف ضمیر الفت
تخمیر باد **ایضاً** خانصاحب جلیل المناقب مظهر اشفاق فراوان زاد عنایته بعد ابراز لوازم و
عرض مراتب آرزومندی گرامی مواصلت کثیر الافادت معروض رای بیضا ضیای گردانیده
می آید **ایضاً** خانصاحب شفیق عطوفت فرمای نیازمندان سلامت پس از اهدای اسلام و
نیاز التماس میرود **ایضاً** خانصاحب والا مناقب عمیم الامتنان اشفاق فرمای نیازمندان
دام رافته بعد اظهار مراتب نیاز و هوا خواهی که خلاصه مکنونات خاطر مودت مظاهر ست بگزارش
مدعا ضروری الاظهار می پردازد **ایضاً** خانصاحب مشفق و مکرم مظهر عنایات اتم سلامت
افسانه شوق چون حکایت مدح اخلاق گرامی بی پایان ست لاجرم هر دو را بوجدان ضمایر
طرفین گذاشته کمیت قلم را در وادی مطلب نگاری جولان میدهد **ایضاً** خانصاحب
اشفاق فرما مجموعه خوبیهای بی انتها سلمه الله تعالی پس از تمهید مراتب سلام مسنون الاسلام
و اظهار مراسم اشتیاق ملاقات مباهجت فرجام تحریر مطالب می پردازد **ایضاً** خانصاحب مشفق
اشفق کرمفرمای دوستان سلمه الله تعالی بعد سلام موالفت پیام و نگارش تمنای سامی
مواصلت که برتر از وسعت حوصله تحریر و تقریر ست مکشوف رای سامی باد **ایضاً** خانصاحب
اشفاق نشان وافر الاحسان سلامت بعد در نوردیدن بساط تکلفات رسمی نی خامه را
ساز آهنگ مدعا میگرداند **ایضاً** بهار باغ وداد آب و رنگ گلشن اتحاد خانصاحب الطاف
منش صاحب سلمه الله الواهب خیال تصور رنگینی های بهار اخلاق نشاط انگیز است و نفس
بعد و مهجوری آن گل رنگین گلشن وفاق ناله خیز بید است که چه قدرها گل بگریبان تحریر باید ریخت
و تا کجا شهپر پرده دل توان بیخت لاجرم ازین خیابانها گل اظهار نچیده غنچه مدعا را بتحریک
نسیم تحریر شگفتگی میدهد **ایضاً** بهار گلستان مروت رونق گلزار فتوت خانصاحب عمیم الاخلاق

مآب

جلیل الاستحقاق دام لطفه بعد گل چینی خیابان تمنای مواصلت و گلگشت فضای
چمنستان شرح اوصاف محامد آن بهار محبت گل اظهار مدعا را طرهٔ دستار تحریر میسازد ۰۰
فقرات خیریت بتغییر بعض الفاظ همانست که در صدر نوشته شد اینجا علی الخصوص
دو سه فقره رقم زدهٔ خامه میگردد **ایضاً** منت ایزد را که خیریتهای طرفین حاصلست شکر درگاه
جهان آفرین که نگارنامهٔ حالات همه گزین نقوش عافیت و بهجت قرین است **ایضاً** مجاری
حالات مخلص بفضل ایزدی عافیت اسلوب است و اخبار خیار آن گرامی فرما همواره مسئول و
مطلوب **ایضاً** الحمدلله که عنوان اوقات احقر العباد رقم عافیت دارد و نوید صحت مزاج
وهاج پیوسته از جناب باری بدعا خواسته می آید **ایضاً** لله الحمد که اوقات حیات مستعار
چنانکه آفرینندهٔ زمان و مکان خواسته است نیکو میگذرد و ترده سلامت ذات خرسندی
حالات دوستان همواره مسموع گردیده جان و دل می پرورد **ایضاً** شکر خدا که از نکوئی حالات
خود پیوسته بشکر خدا تر زبان ست و جمعیت اوقات احباب همواره از جناب او تعالی تمنا
خواهان **ایضاً** شکر و سپاس صانع حقیقی که زبان بشکر و سپاس و گویا و دل محبت منزل
خیریت دوستانه جویاست **ایضاً** هزاران هزار ستایش نخلبند گلستان آفرینش را که گلزار
حیات در کمال رنگینی و دست خیال ببهارستان نوید شگفتگیهای گل اخبار احبا وقف
گلچینی ست **ایضاً** گلهای شکر و سپاس نثار حدیقه پیرای بیجا که گل عافیت رنگین و دل از
اخبار خیار سلامت احباب بهار آفرین ست **دیگر فقرات** وصول مکاتیب احبا و تعلیق بهار
هزار ملاطفت رقم بالطفهٔ سامی رنگ رو و ریخته پیمانهٔ دل محبت منزل را لبریز می نشاط گردانید **ایضاً**
محبت نامهٔ موالات طراز چهرهٔ وصول افروخته دیده و دل را انور و مسرور بی اندازه عطا فرمود **ایضاً**
رقیمهٔ الطاف ضمیمه وصول مسرت شمول آورده خورسندیهای از اندازه افزون ارزانی داشت **ایضاً**
نسیم ورود نگارین نامهٔ مودت بهار غنچهٔ خاطر را سامان صد چمن شگفتگی عطا فرمود و دماغ جان
را نکهت گلهای نشاط بخشید **ایضاً** ورود رنگین نامهٔ شگفتگی مضمون یک چمن گل نشاط

بگریبان تمنا ریخت و بهار را هنر از رابطهٔ فرخ خزان افسردگی برانگیخت ایضاً نگارین نامهٔ مودت
نگار بمسرت ورود خود سراپا خیال ادا جوش بهار پیچیده و نظاره را بمشاهدهٔ بیاض آن رنگین نامه
صبح اقبال از شش جهت دمید ایضاً مودت نامهٔ الطاف مضمون ورود آورد و دل را
بیش از بیش مرهون عنایت یاد آوری کرد ایضاً نامهٔ نامی و ملاطفهٔ گرامی وصول نمود و دل
از مشاهدهٔ آن بطاق ابروی هر سطر ساغر انبساط پیمود ایضاً مفاوضهٔ میمنت رقم به نشاط ورود
خود دل را ممنون چشم گردانید و سواد حروف و سطورش چشم جان را بسرمهٔ مراد رسانید
ایضاً ابتهاج وصول نمیقهٔ سامی و انشراح ورود مکاتبهٔ گرامی بدان اندازه است که آنرا
بزنگارش مشکل که هزار نامه نیز بپایان رسد ایزد جهان آفرین باین یاد آوری سلامت دارد
ایضاً مهربانی نامهٔ محبت رقم نور و سرور سراسر سود خود و زنگ ملال از آیینهٔ خاطر زدود و نقوش
طرب را در نظر مخلصان جلوه گر نمود ایضاً صحیفهٔ گرامی که در هر سطرش از دلنوازیها مضمون
بلکه هر حرفش برای شگفتگی خاطر افسونی بود بهار وصول گل کرده بشاشت بی اندازه دست
تازه و اقمت دل اتحاد منزل ساخت ایضاً تعویذ بازوی اخلاص یعنی صحیفهٔ شریف
در زمانیکه دل از وسعت مهر و شدائد انتظار ستوه آمده بود بدست مشتاقان رسید و خاطر را از بند
حزن و ملال نجات بخشید ایضاً ورود محبت نامه بفروغ عنوان دیده را نور و دل را سرور
بخشید و سوادش کحل الجواهر چشم جان گردید ایضاً وصول مهربانی نامهٔ مسرت که در قیاس
نگنجد ره آورد خاطر مشتاق داشت و دل را بیش از بیش خرسندی بهم رسید ایضاً لطف
ورود دلنواز نامه نقش طرب بر صفحهٔ خاطر کشید و دل بدریافت خوشی حالات سامی خوشنود
گردید دیگر آنکه بنوک خامهٔ مؤانست رقم در آورده بودند آنکه از نوک کلک محبت رقم برون
تراویده بود آنکه از کلک مشکین رقم ریخته بود آنکه ریختهٔ نوک خامهٔ لطف طراز بود آنکه برون
طراویده خاطر سحر طراز بود آنکه در کسوت حرف و رقم جلوهٔ اظهار یافته بود آنکه در صنعت آباد
تحریر چون بیان داشت آنکه زبان خامهٔ جادو نگار پرده از تحریر برداشت آنکه قلم محبت رقم

سنگ اعلام ریخته بود آنکه مرقوم کلک گوهر سلک بود آنکه صریر خامهٔ مهربانی نگار
نوازی اظهار این مدعا داشت آنکه خامهٔ رفعت طراز علم تحریر این معنی برافراشته بود
آنکه بدستیاری صیقل تحریر جلوهٔ اظهار داشت آنکه از افق تحریر بجلوهٔ طلوع اعلام زیب
داده بود آنکه رقم کردهٔ قلم مشکین رقم بود آنکه نوک خامهٔ یگانگی طراز بود دیگر آنکه در شکایت
نارسیدن خطوط همین فقرات رسید خطوط را به تغییر کیفیت صرف میتوان کرد کما لا یخفی علی الطبع
السلیم عمریست که ورود خجسته نامهٔ بفروغ عنوان دیده و دل را سرور و نور نه بخشیده است و
سوادش کحل الجواهر چشم جان نگردیده روزهاست که رنگ ورود مهربانی نامه‌ها فروغ طالع نشاط
نداده است + دیرست که دوستان همی را بتحریر رقائم خلت ضمائم یاد نیاورده اند + مدتیست که
نسیم ورود رنگین نامه‌های بهار آئین بر فضای گلشن دلهای محبان نه وزیده است +
روزها میگذرد که چشم از نظارهٔ جمال حروف سطور مهربانی نامهٔ متمتع نیست + عرصهٔ دراز
میگذرد و زمان ممتد میرود که صبح ورود صحائف خلت طراز از مشرق انتظار ندمیده است
و شب دیجور ناکامی و محرومی بپایان نرسیده + دیرست که دل به نشاط وصول مسرت نامه‌ها
آشنا و شاهد تمنا در جلوه گاه نگاه شوق پرده کشا نیست + دیرست که عنوان صحیفه‌های
مودت رقم بسر انگشت شوق وا نگشته است + عمریست که نگاه شوق گل از خیابان عنوان
رنگین نامه‌های وداد نگار نچیده است + مدت مدید میرود که مخلص خود را بارسال قیمة الوداد
ممنون الطاف نساخته اند + عرصهٔ بعید منقضی میشود که خامهٔ مودت نگار بدلنوازی مخلصان
نپرداخته است و صفحهٔ کاغذ را به پیرایهٔ تسطیر نوید شگفتگی گلهای احوال جولانگاه بهار نساخته +
دیرست که دست قلم را بخاطر خوبی احباب نگماشته اند و نقش عنایتی به تسخیر دلهای دوستان
نگماشته + روزگاریست که چشم انتظار نامه چون صحیفهٔ نانوشته سفید و دل بی نسیم ورود
رقائم از شگفتگی ناامید است + عرصه ایست که چشم مشتاق بسواد عنبرین نامه‌های تودد رقم
آشنا نیست + روزها گذشته و میگذرد که خاطر از نارسیدن خیریت نامهٔ سامی

مشوش و نعل دل از جوش اضطراب در آتش ست + بارہا گذشت کہ غنچہ دل بہ نسیم ورود نگارین نامہ شگفتہ نگشت + روزگاریست کہ دل از نارسیدن رقائم خلعت طراز در کشمکش بیتابی اسیر و گوش خیال از خامہ مودت آرزومند صریریست + دیریست کہ بارسال رسائل عطوفت شمائل در انبساط بروی مشتاقان نگشادہ اند + عمریست کہ آتش شوقم را بہ نم ارسال مکاتبات صفوت آیات فرو ننشاندہ اند + دیریست کہ دل جویای اخبار اخیار است و آرزو مجموعہ مہربانی و چشم در ہوش سواد نامی نامہ ہا در عین نگرانیست **فقرات دیگر** کہ در خاتمہ نامہ ہای احباب رسم تحریر آنست ہذا چشمداشت از عین عنایت آنکہ تا حصول زمان مواصلت بتحریر مہربانی نامہای خیریت رقم چشم مشتاق را بنقد مدعا در کنار میریختہ باشند + مرجو کہ از مہربانی ہموارہ بہ تسطیر رقائم خلعت طراز یاد آور دوستان باشند + مامول کہ پیوستہ تا رفع حجاب مفارقت مخلصان را بہ تسطیر نمائق محبت وثائق فرایاد خاطر دارند + توقع از مہربانی با آنکہ تا چشم مشتاق بلقای فرحت انتما کامیاب نگردد محرومی نگاہ از سواد ملطف نامہ ہا روا ندارند + از عنایتہای دوستانہ چشم آن دارد کہ تا زبان بر افتادن پردہ مہاجرت سر رشتہ ارسال خیریت نامہا از ہم نگسلد و دست و قلم بدلنوازی احبا مامور باشد + مترصد کہ ہموارہ بارقام صحائف صفوت طراز وایمای بجا آوری فرمایشہای لائقہ این دیار شادان و ممنون احسان دارند + رجا کہ گاہ گاہ بفرسودن نوک گیاہ چارہ نگرانیہای دل منتظر میفرمودہ باشند + ترصد کہ بمقتضای مہربانی از نم روانی سامی مراسلات آبی بر آتش انتظار میریختہ باشند + تصور مہربانیہای زنگ این آرزو میزداید کہ تا زمان حصول مسرت لقای روح افزا بورود رنگین نامہای تو دور قم گلہای نشاط در جیب و آستین تمنا باشد + از الطاف مشفقانہ تمنای آن دارد کہ اگر پیوستہ نباشد گاہ گاہ بہ تسطیر و ترسیل خلعت نامہای خیریت رقم سرمایہ اندوز فرحت و انبساط میفرمودہ باشند **در تعین القاب**

ثالثہ فروع بسیارست **اول** برادران و فرزندان باشند **ثانیاً** رفقای ہمنشین کہ در تعین رتبہ ہر یک برابر راقم خطوط است **ثالثاً** ملازمان و متوسطان علی العموم اما برادران و فرزندان

را بدین طرز میتوان نگاشت + برادر بجان برابر بلکه از جان بهتر و خوشتر سلمه الله تعالی بعد دعوات
مزید حیات و ترقی درجات مرفوع ضمیر سعادت تخمیر باد + برادر گرامی منش فرخنده سیر از جان گرامی تر
زاد قدره و طول عمره بعد دعای افزونی عمر و بقای دولت مشهود رای سعادت انتما آنکه + برادر
عزیز تر از جان سعادت و اقبال نشان مد عمره بعد اظهار شوق دیدار بهجت آثار واضح خاطر
عاطر باد + برادر عالیقدر سعادت نشان مد عمره تو امان حفظه الله تعالی بعد شرح تمنای لقای
فرحت افزا واضح ولائح باد + برادر گرامی لقای خجسته دیدار سعادت شعار اقبال آثار همواره از
عمر و دولت برخوردار باشند بعد ادراک شوق ملاقات فرحت آیات مطالعه نمایند چون
فقرات خیریت و رسید خطوط و گله نارسیدن خطوط و ما یتعلق بها در مکاتبات خردان چه فرزند
و چه برادر و برادرزاده و امثال آن بر یک تیره است لهذا مقرر کرده که بعد القاب فرزندان
آن مجموعه نوشتنیها را یکجا بنگارند. هذا فرزند دلبند سعادتمند طول عمره بعد دعای طول عمره و دوام عزت
و راحت معلوم نمایند نور چشم راحت جان سعادتمند اقبال نشان مد عمره بعد شوق دیدار که
بیش از بیش ست مکشوف باد + برخوردار خجسته دیدار سعادت و اقبال آثار زاد عمره بعد ادعیه
وافیه معلوم باد + نور چشم و سرور دل طول عمره پس از شرح تمنای دیدنها آنکه راحت و
نیروی جان و تن طول عمره بعد دعای عمر و دولت و اقبال و شوق نظارهٔ جمال مدعا آنکه
درینجا خیریت ست و صحت و عافیت ایشان مطلوب لله الحمد که حالم تا دم تحریر نیکوست
و خیر و عافیت آن نور چشم پیوسته از جناب الهی مسئول + صد شکر که روزنامهٔ حالات خیریت
عنوان است و دعای سلامت و صحت آن گرامی منش همواره بر زبان شکر است که از صفحهٔ
احوال خود رقم عافیت می خوانم و خیر و عافیت آن قوت بازو را پیوسته از خدا خواهان شکر است که
خیر و عافیت آن نور چشم شنیده میشود و باعث خوشنودی خاطر میگردد بفضل الهی درینجا خیر و عافیت هست و
خوشی و خرمی ایشان همیشه مطلوب + کتابت سلامی رسید و خاطر را خرم گردانید + خط بهجت نمط وصول آورد
و دل را امید یافت نکوئی حال ایشان مستحضر کرد + مکتوب حسرت اسلوب سعی نگرانی دل رسید و دیده را روشن و سینه را

گلشن گردانید خیریت نامهٔ فرحت رقم ورود نموده جان را آرامش داد و در طرب بروی دل کشاد
نامهٔ سعادت عنوان رسید و مژده خوشی و خرمی آن برخوردار رسانید خیریت نامه رنگ ورود
ریخت و دل دریافت خیریت ایشان گل گل شگفت خط فرحت نمط آمد و رنگ نشاط تازه گرفت
بر رو و دل آورد + مکتوب مسرت اسلوب در عین انتظار رسید و خاطر را بیش از آن که توان گفت
خرسند ساخت + سعادت نامهٔ بهجت رقم بود و خویش خاطر پریشان را جمعیت و دل حزین را
سرور و فرحت داد + مراسله مرسله رسید چون مخبر عافیتها بود مطالعه‌اش مسرت بسیار فراهم آمد
و دل از تفرقه انتظار رهائی یافت دیگر آنکه در حیز تحریر در آورده بودند + آنکه برنگاشته بودند +
آنکه رقم کرده بودند + آنکه تحریر نموده اند + آنکه مرقوم بود آنکه در قلم سعادت در آورده اند + آنکه
ریختهٔ خامهٔ سعادت طراز بود + آنکه تحریر آمده بود + آنکه نگاشتهٔ کلک فرحت رقم بود + آنکه قلمی بود
دیگر گاه نارسیدن خطوط نیز اگرچه از نرسیدن خطوط انبساط نتوان کرد اما قلیلی بطریق اجمال
نوشته میشود + دیریست که بفرستادن خیریت نامهای تغافل ورزیده اند + روزهاست که خط فرحت نمط
نرسیده و خیر و عافیت ایشان معلوم نگردیده + مدتیست که ورود سعادت نامها باعث انبساط
خاطر نگشته + از دیر باز بسبب کاهلی قلمهای ایشان معلوم نشده است ندانم رسم نامه نگاری چرا
مرفوع القلم ساخته اند + دیر باز است که هیچ نیز از کلک ایشان حرفی بر نچکیده است ندانم در چه شغل
اوقات تلف میکنند + مدتیست که رسم دیرین نامه و پیام بر انداخته اند و خود را غافل و ما را فراموش
ساخته روزگاریست که دل نگران اخبار اخیار ایشانست + ندانم که در نارسیدن خطوط جرم نامه
بر است یا فی الحقیقت تغافل آن عزیز تر از جان است + روزها گذشته که مکتوب خیریت اسلوب
نمیرسد و احوال خیر مآل ایشان معلوم نمیگردد و دل رهین اضطراب خاطر اسیر پیچ و تاب است از
روزهای دراز نارسیدن خطوط ایشان صبر و شکیب از دل برده است و جان را
در کشمکش وام قلق در آورده + عرصهٔ دور و دراز گذشت که چشم از مشاهدهٔ مکتوب ایشان
روشن نگشت دو سه سطر بر پارهٔ کاغذ رقم زدن نه آن قدر دشوار است که آدمی در آن در

در ماند و بجا آوردن این کار نتوانند بدتهاست که پارهٔ کاغذی نه فرستاده اند و از خیریت خود
آگهی نداده اند که خاطر از نارسیدن خطوط آن طرف پریشان و دل حیران طرز کاهلی قلمیهای ایشان
فقرات دیگر در خاتمهٔ مکاتیب این مردم ❊ زیاده دعا والدعا والسلام اما فقرهٔ دعائیه
بے الفاظ متعلق بنویسند زیاده زیاده است + زیاده ازین چه نویسم + بیش ازین چه نویسم
زیاده عمر باد + عمر و دولت زیاده باد + زیاده عمر باد ❊ مژدهٔ عمر ❊ شبهای بفرخی روز باد + سعادت
روز افزون روزی باد + دوام آگهی نصیب باد + ایام صحبت بدام باد + خوشدلی روز افزون
باد در استدعای ارسال خطوط بدین روش رقم میتوان کرد ❊ لازمهٔ سعادتمندی آنکه بارسال
خطوط خاطر مشتاق را مسرور دارند ❊ باید که پیوسته اینجانب را در یاد خود داشته بنامه یاد
میکرده باشند + خرسندی خاطر در آنست که همواره نویسان خیریتها باشند ❊ باید که در ارقام رقائم
تغافل نکرده جاودانه کاتب خیر و عافیت باشند لازم که تا زمان حصول مسرت دیدار خود تغافل
در تحریر نامه روا ندارند ❊ مستلزم رضاجوئی آنکه علی الدوام بارسال مکتوب شادمان دارند و گر
در القاب نوکران و ملازمان تفاوتها بسیار است اندازهٔ ارزش هرکس نگاه توان داشت
و دران خطوط راه و رسم فقرات خیریت نباشد و تکلف و چنین عبارتها نگنجد ❊ اعتصاد دوستان
سلمه بعد شوق واضح باد ❊ مهربان دوستان سلمه پس از شوق بملاقات مشهود باد ❊
گرامی قدر فلانی بعافیت باشند ❊ عزیز القدر فلانی محفوظ باشند ❊ شجاعت نشان فلانی بعافیت
بوده بدانند ❊ شهور دستگاه شجاعت پناه حفظه الله تعالی شرافت پناه نجابت دستگاه فلانے
محفوظ باشند + معتمد الخدمت فلانی امیدوار عنایت بوده بدانند خیرخواه نیک اندیش
فلانی امیدوار بوده بدانند + مراسله مرسله رسید احوال معلوم گردید ❊ مکاتبهٔ مرسله رسید مخبر
حالات گردید عرضی مرسله از نظر گذشت کوائف معروضه معلوم گشت بهرحال بهمین طرز دعا
رقم توان کرد و نامه را بپایان باید رسانید اما مکاتبه و مراسله برای کسانی است که مهربان
دوستان و اعتصاد دوستان و شرافت پناه و شجاعت دستگاه القاب شان باشند

و عرضی مرسله برای معتمد الخدمتان و خیرخواهان و نیک اندیشان است دیگر در باب تعزیت و
تهنیت ÷ اول آنکه تعزیت منحصر بر یک مقدمه است یعنی ماتم پرسی اما مراتب آن تفاوت دارد
یعنی در تعزیت کودکان و طفلان شیرخوار عبارت دیگر صرف باید کرد و در موقع مستورات الفاظ
دیگر مروج است ÷ خلاصه آنکه نخست اظهار اندوه و ملال ست از شنیدن خبر آن واقعه دوم
تعلیم صبر و شکیبائی ست سوم مغفرت خواستن برای موتی مثلاً فقرات مرقوم میگردد مثال
درین ایام ملالت انجام که در چارسوی خیال روز بازار حسرتها و متاع انبساط نارواست واقعه
جگرگداز فنای فلانی برق اندوهی بر خرمن صبر و تاب بیخت که دود از جان و گرد از دل برانگیخت
دریغا که در نگارخانهٔ دهر فرصت اقامت نیست و از چنگ هادم اللذات هیچ آفریده را مجال
سلامت نی هرچند بشریت مقتضی حزن و ملال است اما ستیزه بقضای آسمانی محال ست
چار و ناچار بصبر و تسلیم باید پرداخت و خود را دستخوش اندوه غم نتوان ساخت جناب باری
عز اسمه آن غریق بحر رحمت را در سایهٔ مغفرت جا دهد و خستگان غم و درد او را مرهم شکیبی بر جراحت
نهد ایضاً سانحهٔ هوش ربا و حادثهٔ اندوه افزای انتقال فلانی خون دل از دیده روان کرد
و نشتر برگ جان ناتوان فرو برد گرفتاران سلسلهٔ تقدیر را چاره جز تسلیم نیست حی لایموت
جز ذات واجب الوجود در عالم امکان کیست زنهار سررشتهٔ حبل المتین صبر از کف ندهند و
فرمان خداوندی را بنده وار گردن نهند روح آن سالک مسالک عدم را بفاتحه و دعای آمرزش
شاد نمایند و خود را از بیطاقتی باز داشته تکمیل مراتب تسلیم فرمایند ایضاً خبر کدورت اثر رحلت
فلانی سامعه گزا گردید و دل را مالامال اندوه گردانیده و بهجوم اضطراب نالهٔ ماتم را به سپهر رسانید
دل ما با این داغ دو رخ اثر ندارد و جهان طاقت این اندوه قیامت آشوب نیارد و افسوس
که بنای عمر استوار نیست و این حیات چند روزه پایدار نی درچنین حوادث اگر صبر نکنند گرفتاران
تقدیر را از دست چه آید اگر دل بنامردی نه بندند از مویه و ماتم چه گشاید جزع و فزع را باعث آزار
خود و نارضامندی خالق دانسته مصابرت ورزند و کل نفس ذائقة الموت را حق فهمیده

برضای الهی راباشند ایضاً غمنامه که حاوی خبر به آغاز جاپیوستن فلانی بود بفور ورود صاعقه
بر دل ریخت چشم ازین غصه اگر خون گرید رواست و دل از تابش این داغ اگر بگدازد بجاست
میدانند که هیچکس با قضا نتوان آویخت ع کس را نداده اند برات مسلمی * لاجرم بصبر گرایند
و دامن رضا از کف نگذارند گریه وزاری سود ندارد و بیتابی وحشت می آرد قصهٔ مختصر بدین
طرز و روش باید نگاشت اما در تهنیت باید که از الفاظ موحش و نکوهیده بپرهیزند و تهنیت
تولد فرزند و تهنیت طوی و تهنیت صحت و تهنیت فتح هریک جداگانه عالمی دارد مثلاً
در تهنیت تولد فرزند بدینگونه سخن سرا توان شد هذا درین زمان خجستگی عنوان که خنده بالبها
همچو گل فطری و طبیعی و حدیقهٔ مراد را زمان رسیدن بفصل ربیعی ست نسیم نوید ظهور نونهال اقبال
مشام جان را ببوی مراد بعطر آگین ساخت آفریدگار عالم ورود این عطیهٔ غیبی را بر آن
معدن لطف و کرم مبارک و همایون گرداناد و آن ثمرة الفواد را بعمر طبیعی رساناد در
مبارکباد طوی فرزند درین ایام میمنت فرجام که کوکب مراد را عالم عالم سعادت ارزانی
هست نوید پیوند یافتن نونهال گلشن اقبال ریشهٔ شگفتگی بدل دوانید کردگار جهان آفرین
قران این هر دو نیر سپهر بختیاری را بر آن کرمفرمای مبارک و مسعود گرداند و دل آن مردم چشم
مردمی را به نظارهٔ نتایج این شکل فرح خیز نور و سرور ارزانی داره در چشم روشنی حصول صحت
بخشندهٔ بی منت را جهان جهان سپاس که مزاج لطف امتزاج را از دواخانهٔ رحمت عام عطیهٔ
ارزانی داشت و بعطای این دولت رقم سرور و فرحت بر صفحهٔ ضمیر احباب نگاشت تهنیت
اضافهٔ منصب خبر بهجت اثر اضافهٔ منصب و ترقی مراتب آن جلیل المناقب با جان مشتاق
آن کرد که بهار بگلستان کند ایزد کارساز این ترقی را سرآغاز ترقیات بی اندازه گرداند و ذات
ستوده صفات را بمراتب اعلی رساند آهنگ دوم وازین آهنگ چار زمزمه میخیزد نخستین
زمزمهٔ نکاتی که حقیقت مصادر را ازان بی پرده گردد مشتمل دو آیین زمزمهٔ بشمار مصادر فارسی
مرغوله ریزد سیوم آیین زمزمه در مصطلحات چهارم آیین زمزمه در لغات زمزمهٔ اول